

EDUCACIÓ, GLOBALITZACIÓ I DEMOCRÀCIA

EDUCACIÓ, GLOBALITZACIÓ I DEMOCRÀCIA

SEMINARI INTERNACIONAL
celebrat els dies 14 al 17 de gener de 2002

Palma

Coordinador: Pere Polo Fernández

Autors:

Gabriel Caldentey
Carlos Castresana
Comandante Ester (EZLN)
Joan Garcés
Pablo Gentili
Luís Hernández Navarro
Rosario Huesa
Pere Polo
Llorenç Pons
Josep Portella
Fernando Rodal
Marcos Roitman
José Eduardo Sancho
Neus Santaner
Augusto Serrano
Hugo Zemelman

Transcripcions:

Ma Elena Martínez

Traducció:

Pere Janer

Ma Elena Martínez

Revisió i correcció: Joan LLadonet

Edició: Escola de Formació en Mitjans Didàctics-STEI

Frases extretes dels textos i del llibre *"La Caravana de la dignidad indígena. El otro jugador"*. Editat per La Jornada.

Núm. Dipòsit Legal:

Llibre: PM- 1196 -2002

DVD: PM-1198 -2002

ISBN:

Llibre: 84-699-8655-4

DVD: 84-699-8657-0

ÍNDEX

Presentació	
<i>P. Polo</i>	7
L'educació és el principal valor per a la democràcia.	
<i>Ll. Pons</i>	13
Globalització i escola.	
<i>J. Portella</i>	17
Educació, globalització i democràcia.	
<i>H. Zemelman</i>	23
Democràcia i divisió de poders.	
<i>C. Castresana</i>	37
Debat	57
El context internacional de la lluita per la democràcia a partir de la Segona Guerra Mundial.	
<i>J. E. Garcés</i>	69
Zapatisme: La interacció del color.	
<i>L. Hernández</i>	87
Volem ser indígenes i mexicans.	
<i>Comandant Ester</i>	113
Debat	127
Les malediccions del pensament social llatinoamericà.	
<i>M. Roitman</i>	135
Processos de pau i democràcia a Amèrica Central.	
<i>J. E. Sancho</i>	159
Debat	169
Democràcia i lluita sindical a Amèrica Central.	
<i>F. Rodal</i>	177
Polítiques públiques, educació i ciutadania.	
<i>P. Gentili</i>	193
Debat	213
Un nou Dret internacional per al segle XXI?	
<i>R. Huesa</i>	225
Dona i globalització.	
<i>N. Santaner</i>	233
(Anti)globalització i ensenyament.	
<i>A. Serrano</i>	243
L'educació com a dret democràtic en un món globalitzat.	
<i>G. Caldentey i P. Polo</i>	257

Foto: J. Rodríguez

D'esquerra a dreta: L. Hernández, J.E. Sancho, M. Roitman, D. Pons, J. Garcés, H. Zemelman, C. Castresana, P. Polo, N. Santaner i F. Caro a l'inici del seminari.

PRESENTACIÓ¹

*Pere Polo**

"...així que baixin la veu, senyors dels diners. Baixin la veu i escoltin, perquè hi ha una altra veu que no ve a pregar o a imposar, sinó a alguna cosa més greu: a prendre el seu lloc"

*Paraules del subcomandant Marcos
pronunciades a la ciutat de Mèxic el 10 de març de 2001.*

A Porto Alegre, Brasil, un mes abans, milers i milers de persones cridaven "*un altre món és possible*". Totes les forces socials presents es varen comprometre a una gran aliança, per crear juntes una nova societat, distinta a la lògica actual que col·loca el mercat i els diners com l'única mesura del valor.

Al mateix temps a Davos (Suïssa) i aquest any a Nova York tenia lloc una reunió de la riquesa, dels poderosos. Davos i Nova York representen la globalització de la pobresa. Porto Alegre representa la lluita i l'esperança d'un món nou i possible, on l'ésser humà i la naturalesa són el centre de les nostres preocupacions.

Pel febrer de 2002 ha tengut lloc el segon fòrum social mundial però abans, fins arribar de nou a Porto Alegre han tengut lloc altres fòrums: la cimera de Quebec, la trobada de Gènova, el Fòrum Mundial d'Educació o el seminari: Globalització, educació i democràcia, molt més modest, on homes i dones han vingut a compartir lluites, a intercanviar experiències, a enfortir la nostra solidaritat i a manifestar

¹ Escrit que introdueix el contingut del seminari Educació, globalització i democràcia i serveix d'agraïment a totes aquelles persones que hi han col·laborat.

* Director de l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics.

el nostre rebuig absolut a les actuals polítiques neoliberals. Posteriorment a Monterrey la cimera sobre finançament del desenvolupament, la cimera de Barcelona, i recentment a Madrid la cimera Unió Europea/Amèrica Llatina i el Carib amb el contrapunt del Fòrum Social Transatlàntic. Aquesta cimera ha tengut totes les característiques d'un encontre nord-sud, on han estat presents les molt diverses i de vegades oposades concepcions dels processos globals de desenvolupament. El president Aznar va marcar com a principal preferència l'acció concertada contra el terrorisme i una altra prioritat va ser que va demanar als presidents que lluitin per la llibertat, el progrés i l'educació.

El president Cardoso va triar un altre camí i va començar posant de manifest que la globalització promet oportunitats però no sembla que sigui capaç d'alliberar-se de les asimetries que perpetuen les desigualtats i l'exclusió i va continuar dient: *"No volem que mogudes per la por, les grans potències eliminin l'agenda de l'esperança... obsessionant-se només pel tema de la seguretat"*.

Aquests moviments no són únicament de protesta sinó que presenten alternatives i així el II Fòrum Social Mundial ha intentat articular alternatives sobre:

- Canvis necessaris sobre el comerç mundial per fer-lo equitatiu.
- Sobirania alimentària com a alternativa a la fam.
- Els drets laborals, l'accés a l'aigua i a la terra, la necessitat d'anar més enllà en la cancel·lació del deute extern dels països pobres, de forma que no espremi els escassos recursos que els països han de destinar a la lluita contra la pobresa.

Abans d'aquesta reunió han existit altres esdeveniments: l'11 de setembre, la guerra d'Afganistan, la situació d'Argentina i darrerament el cas de Palestina on durant aquests temps, hem pogut comprovar com la violència de l'ocupació de l'estat d'Israel supera el límit del que humanament és suportable, com les contínues violacions dels més elementals Drets Humans i dels Acords de Pau, signats per l'Autoritat Palestina i l'estat d'Israel. Tot això posa de manifest l'opressió a la qual estan sotmesos la major part dels pobles per les potències que compten

amb el poder mundial i també l'absoluta incapacitat de la Unió Europea per adoptar una posició independent d'EUA en el conflicte, una actitud enormement perillosa per a la pau mundial ja que després dels atemptats de l'11-S, aquest país ha redoblat la seva vocació militarista i imperialista allà on estan en joc els seus interessos econòmics i estratègics. La globalització existent genera sense cap dubte beneficis molt notables a una part del planeta, però en margina una altra de molt més grossa que no participa dels avantatges. No veiem cap dada que faci remetre els beneficis existents. Molts es demanen, després del que està passant a Argentina, per què si han fet els deures imposats pel FMI o qualsevol de les altres organitzacions multinacionals, no han arribat als ciutadans els rèdits del benestar, sinó que els ha sotmès en una desesperança més profunda? Està clar que els ajuts del FMI s'estan repartint amb criteris polítics, conforme als interessos d'EUA: Turquia i Pakistan, aliats indispensables dels EUA en la guerra d'Afganistan, estan rebent grans ajuts mentre a Argentina s'endureixen les condicions dels préstecs. I com deia Eduardo Galeano en el seu article "*Els invisibles*": "*i ara que estam tots en plena guerra contra el terrorisme internacional, què fem amb el terrorisme del mercat, per està castigant la immensa majoria de la humanitat? O no són terroristes els mètodes dels organismes internacionals que a escala planetària dirigeixen les finances, el comerç i tota la resta? És que no practiquen l'extorsió i el crim encara que matin per asfixia i fam i no amb bombes? No estan fent miques els drets dels treballadors i de les treballadores?*"

El deute o la gent, aquesta és la qüestió. El dèficit zero queda. Però al so d'utensilis de cuina, i sense més armes que aquestes, es va alçar el clamor de la indignació.

Convocada per ningú, la multitud va envair els barris, la ciutat, el país. Però la gent, inesperadament poderosa, va derrocar el govern.

Els invisibles havien ocupat, cosa rara, el centre de l'escena.

Però el sistema és cec. Què són les persones de carn i os? Per als economistes: nombres. Per als banquers: deutors. Per als tecnòcrates: molèsties i per a molts dels polítics, en general: vots.

Globalització, educació i democràcia. Des de l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics STEI-i hem volgut organitzar aquest debat, ja que

la globalització està present en els sistemes educatius a través de la mercantilització de la cultura, de l'utilitarisme, de la competència i de l'individualisme.

Per això és necessària una proposta de globalització alternativa que desenvolupi una filosofia humanista que integri tots els homes i totes les dones del món. Una educació que ens permeti desenvolupar unes estructures productives més justes i sostenibles, on la societat civil sigui l'autèntica protagonista. On la democràcia estigui íntimament i directament lligada a l'exercici efectiu de la ciutadania. No pot haver-hi democràcia real, sense participació ciutadana activa.

En les democràcies, les llibertats individuals es construeixen sobre la participació responsable dels individus, aquesta és una democràcia radicalment diferent de les anomenades democràcies formals en les quals la participació es limita a l'emissió del vot. Cada quatre anys en el nostre cas. Avui en dia es tracta de recompondre el sentit del que és polític i del que és social.

He de donar les gràcies a tots els ponents, que han fet possible aquesta publicació, i que d'una forma desinteressada han volgut compartir amb nosaltres les seves idees, les seves opinions i els seus compromisos.

Malauradament Atilio Borón no ha pogut complir amb el seu compromís, pels esdeveniments que estaven succeint al seu país, Argentina. Vagi la nostra solidaritat amb ell, i amb tot el poble d'Argentina, ja que el nostre compromís és ara tan necessari com sempre.

Des de l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics de l'STEL-i seguim pensant que val la pena dedicar esforços a tot això, perquè encara hi ha utopies pendents per les quals lluitar.

Vull expressar el meu agraïment a persones que han hagut de suportar, fins i tot en hores intempestives, a causa de la diferència horària, telefonades per demanar informació, consells, intercanvis d'opinions, etc.: A Pablo Gentili, a Fernando Rodal, a Marcos Roitman, Marta Mafei, a Jorge Cardelli, etc. Vull agrair també als moderadors dels debats la seva col·laboració: a Llorenç Huguet², a Rosario Huesa³,

2 Rector de la Universitat de les Illes Balears.

3 Catedrática de Dret Internacional Públic de la Universitat de les Illes Balears

a Ferran Gomila⁴, a Bartomeu Cantarellas⁵, Juan Rodríguez⁵. També a totes les persones que han assistit i participat d'una manera o d'altra en els debats, així com als companys i companyes de l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics i de l'STEI-i sense els quals no hauria estat possible la realització del seminari ni del llibre. No voldria passar per alt el meu agraïment a la generositat dels ponents que en tan curt espai de temps no han posat cap dificultat per poder participar en actuacions a Menorca i a Eivissa. També vagi aquest agraïment als companys d'ambdues illes. Per suposat, el meu agraïment a la Consellera de Benestar Social, Fernanda Caro, i al Conseller d'Educació i Cultura, Damià Pons; sense la seva ajuda no hauria estat possible aquesta publicació. De la mateixa manera, gràcies al Consell Insular de Menorca. Gràcies també al Director General de Cooperació Llorenç Pons, que davant les dificultats, no únicament no posava una sola objecció, sinó que m'animava contínuament a seguir endavant. Al diari *La Jornada* de Mèxic, per les il·lustracions. Sense l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics i l'STEI-i que han apostat per aquesta línia de treball, tot hauria estat impossible.

Seguim per aquest camí.

4 Advocat laboralista.

5 Professor d'Ensenyament Secundari.

“Ens volen fer espectacle, notícia passatgera, momentanis, instantanis, fugaços, d’usar i tirar, prescindibles, oblidables. Quan ha estat de moda la història? Quan ha estat en venda la memòria? Quan el passat és momentani? Quan la saviesa és soluble i instantània? Quan la fermesa és fugaç? Quan són materials de desfeta els fonaments? Quan es prescindeix del demà?”

Subcomandant Marcos. EZLN

Foto: P. Polo

L'EDUCACIÓ ÉS EL PRINCIPAL VALOR PER A LA DEMOCRÀCIA

*Llorenç Pons i Llabrés**

Que les democràcies estan en crisi no és cap descobriment, perquè a més, quan parlem de democràcia, ho feim com a sistema formal, no real, i aquí precisament rau el problema; el concepte de democràcia s'ha quedat estancat en la qüestió purament formal. Se'ns intenta vendre la democràcia representativa com a l'autèntica i única. Perquè és aquella en què hi ha llibertats, en què el poble elegeix els seus representants a les institucions, i amb això ja està; els elegits tenen legitimació per fer el que volen, complint o no els programes que els avalaven. Aquesta democràcia, en una societat com la nostra, on l'autèntic poder és el capital, és totalment insuficient, perquè el poder econòmic supera la capacitat del poder polític per prendre decisions, i a la fi aquestes transiten en un mateix sentit. Mentre anam "augmentant les nostres llibertats", anam perdent prestacions socials i drets col·lectius. Disfressat en una llibertat de mercat que ens permetrà poder triar aquest o altre servei mèdic, aquest o l'altre col·legi; anam passant de tenir una sanitat pública, una educació pública, uns serveis socials públics de qualitat, a tenir els mateixos serveis, però privats, "de pago"; i argumentant una competència que hauria de repercutir directament en una baixada dels preus (de quins preus?, un servei públic ha de ser gratuït!!!), finalment el que s'aconsegueix és una baixada de qualitat (per un preu baix no pots tenir un servei bo).

Aquest fenomen, propi de les societats occidentals conservadores està en contínua expansió a tot el planeta, i afecta molt especialment

* Director General de Cooperació de la Conselleria de Benestar Social. Govern de les Illes Balears

aquelles comunitats on, per mor de la situació econòmica, el sistema polític és inestable; és a dir, els països empobrits. Perquè la mateixa inestabilitat econòmica i política provoca corrupció; la necessitat d'aconseguir recursos financers condueix a la liberalització dels serveis que haurien de ser públics i després, part d'aquests recursos van a parar a comptes corrents fora del país, amb això la situació no fa altra cosa que empitjorar. En definitiva i resumint, es produeix una pèrdua de capacitat política i econòmica dels governs del Sud, el que finalment obliga a desmantellar l'estat.

Aquesta és una de les conseqüències de la globalització que tenim; la principal conseqüència, diria jo, aquella que afecta més els més necessitats, aquella que perjudica més aquells que més dificultats tenen per sortir endavant. Cal girar la truita, i això té un nom que és democràcia, però democràcia real, la democràcia dels pobles i de les persones. Hem de treballar en dos sentits; per un costat, hem d'enfortir la democràcia actual, millorar-la per aconseguir que realment representi la voluntat de la societat. Però també cal treballar per la participació de la gent en el projecte de futur de les nostres diferents societats. Cal recuperar els carrers, recuperar les institucions, recuperar la capacitat de prendre decisions com a persones. Cal tornar a ser els homes i les dones que mai no hauriem d'haver deixat de ser per convertir-nos en ens consumidors. Hem de tornar a aquella concepció humana de la societat, de la comunitat; una societat en què el protagonisme és per a les persones; tot això dins una realitat més ampla d'harmonia amb l'entorn, amb el medi que ens envolta, que és el medi que ens acull i que ens alimenta.

Hi ha un element clau en aquesta possibilitat de canvi i és l'educació. La relació de l'educació amb els processos de la globalització neoliberal té dues vessants. Per un costat pateix els seus efectes; tal i com ja esmentava més amunt la liberalització està apostant fort per la privatització de l'educació, el que fa que cada vegada sigui major la possibilitat de no escolarització. Amb això el dret fonamental a l'educació es queda de nou en una simple declaració d'intencions. Podem afegir a aquest apartat d'efectes sobre l'educació, els que es deriven del progressiu expandiment del pensament únic. L'altra vessant, la bona, és el que l'educació pot aportar positivament en tot aquest entramat.

És més, m'atreviria a dir, el que l'educació ha d'aportar; educació i cultura són dos arguments de pes per allò que comentàvem de girar la truita, perquè amb l'educació hem d'aconseguir que la societat s'involucri en el procés de lluita contra les desigualtats socials, per una millor distribució de la riquesa, per un accés universal als serveis bàsics, per la justícia i la pau, per una utilització racional dels recursos naturals. L'educació és fonamental perquè el primer que s'ha de fer és conèixer, comprendre la realitat, per després analitzar les causes i les conseqüències, i actuar sobre les primeres, per prevenir les conseqüències negatives i reforçar les positives.

L'educació ha de ser el motor de la nova democràcia, la de les persones i dels pobles.

Foto: P. Polo

*els grans poders preeminents
en el món han vestit la
globalització d'uns valors
determinats i determinants i els han
atorgat categoria d'essencials i
d'únics.*

GLOBALITZACIÓ I ESCOLA

*Josep Portella Coll**

Fa unes setmanes, el grup Popular (el Partit Popular, vull dir) presentà una moció davant el Ple del Consell Insular. La proposta estava relacionada amb la implantació del *codi ètic* com a sistema de puntuació en el bàsquet i el futbol en les categories benjamí i aleví que, des de fa dos anys, estam procurant consolidar. Amb poques paraules, la classificació per codi ètic té en compte, a més del resultat final, una sèrie de factors afegits: la participació dels membres de l'equip, l'esportivitat dels jugadors, el comportament dels aficionats (solen ser pares, mares, avis... dels jugadors), etc. La veritat és que aquest sistema està modificant la idea de l'esport competició en aquestes edats de formació i educació. El PP demanava que en comptes d'haver-hi una sola classificació, suma de tots els factors, hi hagués dues llistes: la classificació competitiva (tradicional) i l'esportiva. O sigui, una classificació com *Déu mana* i una classificació de consolació. En la presentació de la moció, després de reflexionar sobre la qüestió, el Partit Popular feia una declaració de principis que crec que val la pena reproduir ara i aquí: "*Competir és llei de vida i el futbol és joc competitiu. La idea de premiar la participació i fonamentalment l'educació esportiva; és a dir, el bon comportament dels al·lots, és en principi bona, però sempre que no es confongui i s'apliqui fins a les darreres conseqüències.*" Encara estic interrogant-me sobre quines deuen ser les darreres conseqüències de l'educació esportiva i el bon comportament dels al·lots que, segons el PP, no es poden acceptar.

Potser pensaran que aquesta llarga (en relació amb l'extensió de

* Conseller de Cultura, Educació i Esports. Consell de Menorca.

*L'escola, no només ha d'explicar
i convèncer sobre els valors del món que construïm,
sinò que també els ha de suportar.*

Foto: P. Polo

l'article) introducció té poc a veure amb el títol de l'escrit, que ja suggereix un contingut determinat. Jo no ho sé ben cert, si hi té molt a veure, però la intuïció em diu que sí. La moció del PP era redactada per un mestre d'escola, el director de l'institut de Ferreries, el senyor Manuel Monerri. La idea essencial de la moció era la dels itineraris: l'itinerari del competitiu, que guanya i és campió, i l'itinerari de l'altre, que sempre podrà optar a la consolació; aproximadament la idea dels itineraris d'aquesta denominada Llei de qualitat de l'ensenyança (amb quina facilitat empram paraules i conceptes, i amb quina facilitat deixam que s'emprin). Una altra idea, no menys important, era la que els factors reequilibradors (el joc, l'esportivitat, l'equip, la participació, etc.) mai no poden desvirtuar la llei de la vida: la competició. Guanya el més fort, el més ràpid, el més llest. Tanmateix, aquestes qualitats estan íntimament lligades a la renda per càpita familiar, amb la qual cosa hi hauríem d'afegir... i el més ric. Si aquesta idea/contraidea ja la plantejam en una societat que, com la nostra, es configura i reproduceix sobre unes classes mitjanes que cohesionen majories i estabilitats, més contingut hauria de tenir en societats desiguals o entre mons extremadament extrems, que ho deixen de ser en el concepte d'humanitat que resideix en un planeta cada cop més petit.

A l'hora de determinar els fenòmens que caracteritzen el nostre món (una part d'ell), la gran majoria coincidim a assenyalar i destacar el de la globalització. Així, considerat en abstracte, el fenomen no hauria de ser bo o dolent per ell mateix, es tracta gairebé de la conseqüència lògica dels processos històrics des de la industrialització. Tanmateix, els grans poders preeminents en el món han vestit la globalització d'uns valors determinats i determinants i els han atorgat categoria d'essencials i únics. El fet de l'aparició de grans moviments antiglobalització, que els poders intenten trencar amb tots els mitjans, ens confirma aquesta percepció. Això no obstant, el procés actual no seria altra cosa que la culminació d'una tendència present des de l'aparició de la societat moderna a través dels instruments tecnològics que ara ho han fet possible: l'expansió d'un únic discurs del món, d'uns valors generals dominants. Vegem-ho amb un exemple que ara ens pot servir: la globalització fa que tots ens mostrem profundament ferits i horroritzats pels atacs suïcides contra els EUA i pels milers de perso-

nes que varen ser víctimes del fanatisme autodestructiu, i fins i tot que ens vegem a nosaltres mateixos com a damnificats en aquella destrucció. És el mateix sistema, però, que fa que vegem com alienes i estranyes els milers de víctimes (en sabrem algun dia la xifra?) que hi ha hagut a Afganistan en la resposta militar de la nació més poderosa amb el vistiplau dels altres poders regionals, o que girem la vista davant la criminal actuació del poder d'Israel sobre el poble palestí.

La globalització, emperò, és molt més profunda que la simple imposició de determinats valors culturals (ideològics) en una part del món en relació amb tot el planeta. Sense tenir ni idea en realitat del que és o pugui significar, serà en tot cas el marc on s'ha pogut desenvolupar lluny dels possibles afanys (pressuposats) dels poders públics, la força del capital. Aquesta idea del nostre món no només s'ha d'escampar a través dels grans mitjans de comunicació, sinó que també s'ha d'assentar en l'aparell educatiu, on es reproduïx. L'escola, no només ha d'explicar i convèncer sobre els valors del món que construïm, sinó que també els ha de suportar. L'escola, que ha de fer entendre el món als nous habitants del món, és la víctima principal de les polítiques neoliberals en l'educació pública i de la reducció de la responsabilitat de l'estat com a garantia del dret a l'educació integral (com es deia fa un segle) i crítica. En el marc d'aquestes polítiques reaccionàries, l'escola pública ha de ser jutjada (sembla) segons paràmetres econòmics de rendiment i de resultats, com si els resultats que s'experimenten sobre persones fossin fàcilment quantificables. Però ho ha de ser perquè el pensament imperant (el PP n'és una ramificació a Espanya) ha de poder dir que el sistema públic ha fracassat. Ho ha de poder dir, per reformar-lo, i l'ha de reformar perquè *la competitivitat és llei de vida i l'escola és competició*. Tot aquest procés que vivim a Espanya durant els darrers anys no és un episodi inèdit i únic; és la norma en el mar de la globalització. La falta de resposta social, d'alternativa política al model, forma part del mateix procés. Així, la globalització fomenta la no-participació, la desvertebració social, la no-resposta. Fa un parell d'anys, un diari que presumeix de progressista, *El País*, omplia pàgines de publicitat per vendre la seva oferta de canals temàtics, blocs d'entreteniments a domicili, i el missatge que llançava perquè el consumidor els compràs i els pagàs era, ni més ni manco:

“No voldràs sortir de casa teva”, exactament el que persegueix el pensament únic d'un únic món possible.

Sabem que no hi pot haver democràcia real sense la participació ciutadana efectiva i activa, perquè, en definitiva, és la ciutadania qui determina el model de democràcia en què vol viure. L'escola, com en altres qüestions, assumeix -millor dit, podria assumir- un paper transcendental en la lluita per uns valors que contradiuen els que avui imperen i que té l'obligació de justificar.

"No som els qui posen preu a la dignitat pròpia o a l'aliena, i converteixen la lluita en mercat on la política és feina de marxants que disputen no projectes sinó clients. No serem. No som els qui esperen el perdó i l'almoïna de qui simula ajuda quan en realitat compra i que no perdona sinó humilia a qui, sent, és desafiament i reclam i demanda i exigència. No serem. No som els qui, ingenus, esperam que de dalt véngui la justícia que només des de baix creix, la llibertat que només amb tots s'aconsegueix... No serem."

Subcomandant Marcos. EZLN

Manifestació.
Extrema del llibre "La globalización". Ed. La Jornada.

EDUCACIÓ, GLOBALITZACIÓ I DEMOCRÀCIA.¹

*Hugo Zemelman**

Puc abordar el problema des d'una perspectiva molt concreta, que és com vivim el problema en general a Amèrica Llatina. En general, perquè més enllà de les particularitats històriques de cada país, com podria ser el cas de Mèxic comparat amb Brasil o amb Xile, hi ha trets comuns que en aquest moment es fan sentir d'una manera molt clara, molt explícita. Cada vegada estan sotmesos a processos creixents d'homogeneïtzació. Per descomptat en el plànol de les estratègies econòmiques i també polítiques. El procés de la globalització a Amèrica Llatina esclata, es fa sentir, d'una manera particularment dramàtica, a partir del que es va anomenar la crisi del deute extern al començament dels anys 80 quan pràcticament

Ferran Gomila i Hugo Zemelman durant la conferència.

Foto: P. Polo

¹ Transcripció de la conferència realitzada en el Seminari Internacional: Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002.

* Doctor en Sociologia. Coordinador d'Epistemologia del Col·legi de Mèxic. Autor, entre d'altres, de: "Usos críticos de la razón" i "De la historia a la política, conocimiento y sujetos sociales".

tots els països es varen declarar de fet pendents de pagar el deute extern, i s'iniciaren allà llargues gestions que no varen acabar amb èxit, amb les distintes variants fins al dia d'avui, quant a la renegociació del deute extern. És a partir d'aquest moment que es comença a donar el procés de clar reconeixement que les economies d'aquests països depenen fortament de factors externs. El que caracteritza els últims 15 anys és que la capacitat dels governs per controlar aquests factors externs ha anat disminuint. Es veu clarament en el cas d'Argentina. És un cas paradigmàtic, però perfectament possible de generalitzar, un país es queda sense capacitat d'influir sobre la seva pròpia economia.

Mèxic, amb una variant important, podria estar en una situació comparable. En aquest moment no hi ha bancs controlats pel govern. Igual que a Argentina. Tots els bancs, sense excepció, estan en mans de capital estranger. A Mèxic es va vendre recentment l'últim Banc Nacional, que era el banc més poderós, al City Group. Per tant amb això Mèxic es desprèn d'un dels instruments més importants dintre de la política financera, com la que pot exercir-se a través dels bancs.

Xile ha anat perdent, també el control dels bancs, que també estan en poder estranger. I el que és més greu: s'ha anat donant una pèrdua de la capacitat d'ingerència del govern en allò que podríem definir com estructures productives bàsiques. En aquest moment, Xile ha perdut totalment el control de la indústria elèctrica que havia estat un sector econòmic que sobresortia, realment un exemple del que podríem anomenar una indústria pública eficient, com va ser el cas de l'Endesa Xilena que va acabar en mans d'empreses espanyoles.

I així podríem seguir sumant. De fet el que s'ha donat en aquests països, en aquests anys per dir-ho d'alguna manera, és un desmantellament de les economies, amb l'argument de les anomenades privatitzacions, que és simplement la pèrdua de capacitat de control de la pròpia economia pels governs. A això hi hem d'afegir la dada que per diverses raons són països que han incidit molt poc en les estructures tributàries, perquè han estat països que d'una manera o d'una altra s'han conformat a ser alguna cosa molt semblant als paradisos fiscals. L'estructura tributària dels sectors altament adinerats és minsa, si es compara amb qualsevol país europeu.

Indubtablement estam davant la presència de dues situacions:

1/ Governos que ja no tenen influència sobre la seva economia i que s'estan quedant sense recursos. El cas extrem d'aquesta situació és Argentina, però no és l'excepció. A Argentina hi va haver altres factors que, potser, varen precipitar la crisi, però la situació de manca d'ingressos fiscals i la pèrdua d'ingerència en l'economia s'està donant en tots els països d'Amèrica Llatina. Això d'una manera o d'una altra és el que podríem dir que està caracteritzant l'anomenada globalització.

2/ Darrera d'això es dona una cosa que és òbvia, un esquema econòmic d'alta concentració a benefici del 20% de la població. Si examinem la crisi Argentina d'avui, hi ha un 15 o un 20% d'argentins que no han estat mai millor que ara. El mateix podríem dir del cas de Brasil, de Mèxic o de Xile. Són esquemes econòmics que treballen de manera molt eficient en benefici d'un 15 o un 20% de la població que concentra els alts ingressos. A Xile 190.000 persones concentren l'ingrés de 6 milions de xilens.

És un model que està concentrant la riquesa, que està concentrant els serveis, que està concentrant la qualitat de vida en un sector minoritari de la població. Si examinem el model que avui en dia s'aplica des de la perspectiva d'aquests sectors beneficiats, indubtablement ha sobresortit. Però, què passa amb el 80% restant? Què passa amb l'educació? Què passa amb la salut? Què passa amb l'habitatge? etc.

Aquest és un aspecte empíric, però què hi ha darrere el que anomenem esquema neoliberal, tal com s'està aplicant en aquests països? L'experiència llatinoamericana demostra d'una manera clara que s'estan donant aquestes dues grans tendències del capitalisme actual, que la crítica ideològica de dreta ha pretès ocultar, però que els fets de tots els dies demostren que és així. Si hi ha un moment on les tesis de Marx, respecte a la centralització de capital, es veuen clarament és ara. Ara amb el model neoliberal es veu clarament que el que ha ocorregut amb el desenvolupament del capitalisme en els últims 20 anys ha estat simplement que s'ha donat la concentració i la centralització del capital, que s'expressa de mil maneres: les polítiques de privatitzacions entre d'altres, el desmantellament de l'economia pública i les desregulacions. Indubtablement que aquest és un fenomen que s'ha anat intensificant amb la presència d'altres fets que potser 100 anys endarrere no estaven clars. En vull esmentar només algunes característiques que fan complex el quadre.

La gran revolució tecnològica, que indubtablement ha treballat en benefici d'un desequilibri creixent entre el factor capital i el factor treball. La revolució tecnològica ha permès fer coses amb el capital que sense aquesta revolució tecnològica potser no es podrien haver fet. D'una banda s'han fet transformacions molt profundes en els processos productius, s'ha permès una desconcentració del procés productiu a nivell internacional, que ha donat lloc al sorgiment de les anomenades indústries maquiladores, que són fases del procés productiu que no poden encara prescindir de la mà d'obra i que per tant troben el seu assentament, com és el cas típic de Mèxic, en països que ofereixen encara mà d'obra barata.

Però això s'està acabant: si analitzam el procés de la maquiladora, com expressió d'aquesta globalització, es calcula que en uns 15 anys més acaba el procés de la maquilació, perquè el procés d'innovació tecnològica és tan accelerat que el moment de la producció que encara exigeix mà d'obra serà reemplaçada, serà sent automatitzada. Aquest és un fet que està molt clarament present. L'altre fet és l'autonomia dels mercats financers. Aquest fenomen està transformant els països del tercer món simplement en territoris de reproducció de capital. Ha posat en crisi la noció de país, ha posat en crisi la noció de projecte, ja no es parla de projecte de país, es parla de lògica de mercat. Aquesta lògica de mercat està complint una funció molt clara, des del punt de vista tècnic, que és generar condicions per a la reproducció de masses gegantesques de capital que requereixen mercats gegantescs. Ja no necessiten mercats de 15 milions, ni de 50 milions, ni de 100 milions, requereixen mercats de 300 milions, de 500 milions, de 1.000 milions de persones. En aquesta lògica, evidentment, d'assegurar un mercat gegantesc la noció de país comença a ser una opció obsoleta, perquè indubtablement no té sentit parlar de Xile, o de Perú o d'Equador o fins i tot de Brasil, amb 150 milions de persones, quan s'està parlant de masses de capital que requereixen grans mercats

Si aplicàssim la taxa Tobin solament a les transaccions financeres de Londres i Nova York, que són el 0.5% de les transaccions financeres, al dia es reunarien aproximadament cinc mil milions de dòlars, que és molt més del que el propi Banc Mundial ha estimat com a necessari per eradicar la pobresa en el món. Avui la inversió directa a Xile a la mineria

i que el govern sosté que ha estat l'èxit de les seves pròpies polítiques econòmiques, no paga impostos, i l'argument és que no pot pagar impostos si se la vol retenir com a inversió competitiva en la mineria, per exemple, del coure.

Quina és l'altra cara de la medalla? Es rep el capital, es fa produir aquest capital, no s'agrega valor afegit, perquè les economies segueixen igualment exportant matèria primera, amb l'afegit encara que els governs s'estan quedant sense recursos. No hi ha ingressos fiscals, per tant no hi ha política per finançar salut, ni educació, ni infraestructura. Aleshores s'està aplicant l'esquema de les privatitzacions a la construcció de camins, a la construcció de ponts, a la construcció de tot. Però també ens trobam amb la següent situació, en aquest moment a Mèxic, per exemple, hi ha governs regionals i a Xile hi ha ajuntaments que no tenen capacitat financera per sostenir la privatització, no tenen capacitat financera per sostenir la política d'educació, ni la política d'inversió pública, ni els sistemes de salut i estan tractant de retornar-lo, això que era el màxim esquema d'èxit de la descentralització via privatització a la despesa pública, però ens trobam amb què els governs no tenen capacitat de despesa pública.

El que passa a Argentina és la punta de l'íceberg, una de les últimes mesures de Cavallo va ser pagar les quotes del deute extern al Fons Monetari Internacional i retenir les pensions i les jubilacions. Aquest és un esquema que no és extraordinari, això és un fet que pot ocórrer a tota Amèrica Llatina amb variants. Una de les variants seria, per exemple, el cas de Mèxic, això podria no ocórrer per una raó de tipus geopolític. EUA no podria permetre's el luxe de tenir un país turbulent en la seva frontera. I així com en el període de la crisi del 94 EUA va destinar una suma gegantesca per sortir del dèficit que s'havia produït en desembre del 94, 20 o 30 mil milions de dòlars amb garanties de les exportacions petrolíferes de Mèxic, és un esquema que no pot repetir-se en altres països d'Amèrica Llatina. Com és el cas d'Argentina avui. Per tant tenim un quadre que té dos trets fonamentals:

1/ un quadre econòmic, el de la centralització, el de la globalització econòmica que està beneficiant clarament un 20% de la població. La pregunta és: són sostenibles aquests governs amb un 20% de la població?

2/ L'altra cara de l'anàlisi és preguntar-nos: què passa amb la democràcia? Si hi ha un esquema econòmic antidemocràtic és l'actual. Perquè és absolutament il·lògic pensar que un esquema econòmic que treballa per al 20% de la població pugui ser un sistema econòmic que engrandeixi la democràcia, si per democràcia entenem un sistema de participació.

A Xile la democràcia es va començar a trencar, quin és el primer símptoma?: la no participació, una democràcia sense participació no és democràcia. Ni tan sols participació electoral. En aquest moment al voltant de quatre milions de xilens, d'un país que en té cinc milions, no estan participant en el procés polític xilè. Cabria preguntar-se per què. Les respostes són més o menys òbvies, no té sentit participar, no té sentit votar, no té sentit inscriure's en els registres electorals. Per què no té sentit participar? Perquè no hi ha joc d'idees, no hi ha joc de projectes, ja que el projecte és sempre el mateix, canvien els administradors.

Pot ser que la vida no tingui sentit fora de la democràcia, però el problema és que a la democràcia li falta vida. És el que està passant en aquests moments a Amèrica Llatina. No és que hi hagi un discurs antidemocràtic, ningú no pronuncia un discurs antidemocràtic, el que hi ha és una manca d'interès per la democràcia. Una democràcia que justifica la pobresa i la marginació no és una democràcia que mobilitzi a aquells que no són el 20% de la població que en aquest moment està beneficiant-se amb les polítiques econòmiques, a través de l'anomenada globalització. Aleshores tenim una democràcia que es podria dir que conforma un espai de jocs electorals cada vegada amb menys idees, una democràcia cada vegada amb menys projectes, amb menys utopies diferents. Que no és possible que trenqui amb el discurs dominant que la globalització és el futur, model altament creador de desigualtats econòmiques, socials i culturals.

El model econòmic que beneficia una minoria i que afebleix la democràcia, com ha de ser la seva viabilitat? És una pregunta que no té una resposta molt clara, no es tracta d'aixecar fantasmes, de dir que estam en presència d'una crisi, estam en presència d'un imminent col·lapse, és pitjor que el col·lapse, estam en presència de processos

desintegratiu, en presència de processos desintegradors, de la minimització de l'ésser humà. Ni tan sols es té la voluntat per reaccionar enfront del que ocorre, per poder plantejar-se un discurs diferent. I això té a veure amb les transformacions de la política. La política cada vegada més és simplement un joc de mercats.

La política ha deixat de ser un joc d'idees, cada vegada més depèn el joc de la política de grans financeres que són generalment empreses que controlen els seus respectius mercats. Per tant, d'una forma o d'una altra, els diputats o els senadors són portaveus de certs interessos. Això també està contribuint que no hi hagi interès per la democràcia. Aquest és un context dur en el qual estam vivint en aquests moments. Com es reacciona enfront d'això? M'atreuria a dir que a Amèrica Llatina no hi ha ni possibilitat de cops militars. Les forces armades argentines només tenen pressupost des del dilluns fins al dijous. No hi ha pressupost per mantenir-los a les seves casernes. Estam enfront d'una debilitat de forces enorme. Enfront d'aquest fet s'obre un camp gairebé sense impediments per a la penetració de certs poders com el Fons Monetari Internacional, indubtablement.

El cas de Mèxic sempre és sostingut, és un país que fa excepció, diria jo, a aquesta tendència que un veu d'una manera molt clara en molts països d'Amèrica Llatina. Perquè Mèxic és un país on encara hi ha joc d'idees, on encara hi ha joc de projectes, encara hi ha actors polítics que són capaços de comprometre's amb utopies diferents. Però en alguns països com és el cas de Xile, això és molt més discutible, molt més fosc. Avui en dia estam per tant en presència d'una situació on en veritat hauríem de fer-nos preguntes com les que ens estam fent en aquests moments, perquè veritablement afecta l'avenir mateix d'aquestes nacions, en veritat la pèrdua de la identitat nacional, la pèrdua de rumb en termes col·lectius i personals és part dels costos que aquests països estan pagant per l'anomenada globalització.

Analitzant el problema des d'un altre angle, quan els parlo a vostès del 20 % de gent que es beneficia, ni tan sols m'atreuria a dir que són les burgesies nacionals, per usar la vella terminologia de la CEPAL. Perquè si analitzo el que podria estar ocorrent en aquest moment amb el sector empresarial xilè, arrib a la conclusió que té una capacitat

Foto: P. Polo

Les reformes educatives avui en gairebé tots els països d'Amèrica Llatina no tenen en compte per res el professorat.

els sectors socials que avui més consciència tenen de les conseqüències no tan sols polítiques o econòmiques, sinó també psicològiques i culturals de la globalització, són els mestres.

Foto: P. Polo

competitiva mínima. A què es redueix la capacitat competitiva dels empresaris més lúcids o més emprenedors? Es dediquen simplement a comprar actius a través de les altres polítiques de privatització, que generalment els permet tenir accés a patrimonis en un 20 o en un 30% del seu valor, que ells no varen crear sinó que els varen crear les economies estatals durant 30 o 40 anys, com va ser la indústria elèctrica. Per seguir amb l'exemple els venen en un 20 o un 30% del seu valor, compren aquests actius, inverteixen alguns diners, els valoritzen fins que passat un temps s'adonen que no poden entrar en el mercat internacional, perquè està completament controlat. No hi ha accés a aquest mercat mundial, l'única possibilitat d'accés és a través de les nacions que dominen els mecanismes de mecanització, per tant acaben venent aquests actius a una empresa transnacional, que pot fer dues coses: o els destrueix i els transforma en ferralla, o els absorbeix i acaba amb un competidor possible.

Aquesta és una dimensió que ha de ser analitzada, perquè això significa que aquests països no solament estan incrementant la pobresa interna, sinó que s'estan constantment afeblint les possibilitats de construcció de noves utopies. D'altra banda són països que s'estan quedant sense els seus sectors dominants, perquè la gent que aconsegueix els seus diners, com és el cas d'Argentina els treuen del país. Es calcula en uns 150 mil milions de dòlars, dels argentins dels estrats alts que en aquest moment no són a Argentina, sinó que es troben a les borses internacionals. S'han transformat per tant en rendistes; la inversió per a ells no té sentit perquè no hi ha mercat per a aquesta inversió perquè estan controlats per les grans empreses transnacionals, que a més estan en lluita a mort amb les altres. Perquè la llei de la concentració del capital és una llei que passa pel control dels mercats i suposa eliminar competidors i el mecanisme d'eliminació de les competències és a través de la gran innovació tecnològica.

No totes les empreses transnacionals tenen la mateixa capacitat, avui en dia es pot parlar de 400 grans corporacions transnacionals que controlen al voltant de 140 mil filials en el món en un procés constant de disminució del seu nombre. Cada vegada són menys, només és qüestió de llegir la premsa, tots els dies surten les anomenades fusions empresarials, es concentra capital per assegurar-se accés als mercats i

tenir la capacitat de guanyar aquesta batalla que passa per la innovació tecnològica.

En aquest context és on caldria pensar en el tercer problema, què passa amb l'educació? L'educació a Amèrica Llatina es caracteritza d'una manera molt clara com un mecanisme que en aquest moment per al banc mundial és clarament un instrument central. Per al banc mundial més que per als ministeris d'educació dels països d'Amèrica Llatina, i per què? Aquest és un model que està creant tot tipus de tensions, que està creant tal capacitat de conflictivitat que a mitjan termini pot ser insostenible. No a través de mesures que podríem haver qualificat en els anys 70 com a mesures revolucionàries o com a mesures de projectes globals, sinó per la contradicció mateixa del que es fa en aquest moment. Això seria saludable, la conflictivitat pot assumir formes molt més perverses. Potser una de les conseqüències més perverses de la globalització i que és una tasca concreta de l'educació, és que està desfent l'ésser humà, l'està transformant en cosa, l'està minimitzant, l'està reduint a la seva mínima expressió. I això té molts indicadors que cal assumir. S'està tractant de formar gent que no pensi. Pensar és perillós, pot ser antidemocràtic com es va dir a Xile, en un debat sobre el model econòmic. Per tant un pensament que proposi alternatives, és desqualificat pel discurs antidemocràtic. Per això comporta el temor a pensar, obliga a no pensar, obliga només a fer.

L'educació, per tant, ha de formar capital humà, un capital que permeti a aquest país competir en un mercat que no existeix, però que té l'altra cara, un procés formatiu a través de l'educació capaç de fer gent eficient, responsable dels seus oficis, capaç de fer coses, però incapaç d'imaginar-se res, per tant un subjecte que no tingui pensament, un subjecte que no tingui desitjos, un subjecte que no tingui somnis, un subjecte sense voluntat es transforma en el ciutadà ideal. El ciutadà que es conforma simplement amb votar, encara que sàpiguen que el seu vot no és respectat, un ciutadà que es limita a opinar, sense importar si la seva opinió és escoltada, un ciutadà que creu que participa en el que és públic, perquè es queda a la sala de la seva casa escoltant les notícies que són totes iguals, perquè totes les televisions estan controlades per les mateixes empreses, un ciutadà en definitiva que creu que es realitza en la cosa pública simplement restringint-se a la vida priva-

da. Produint tot el seu desafiament com a individu a defensar la família i els fills, aquest és l'ideal, perquè aquest individu és un individu que no protesta, per temor a perdre el treball, que no protesta per falta de sentit, és un individu altament desitjable perquè és un individu disciplinat, és responsable, no crea problemes, no vol participar en política, no participa en la lluita sindical, perquè no té sentit, es redueix simplement a la seva estratègia de supervivència personal.

Aquesta és la reforma institucional a Amèrica Llatina, per això que no ens cridi l'atenció que en general en gairebé tots els països, amb les variants històriques que seria el cas a discutir en el seu moment, hi hagi unes grans absents en les reformes educatives a Llatinoamèrica que són les humanitats, les humanitats han desaparegut, i l'èmfasi està solament en l'anomenada formació tècnica professional, una formació que curiosament està mancada de subjecte, és una formació sense subjectes, fins al punt que hi ha ministres d'educació a Amèrica Llatina que han sostingut que l'educació es pot millorar i que les condicions ideals per a això seria prescindir del magisteri, o sigui un ministre d'educació que pretén redreçar l'educació sense el professorat.

Què és el que està passant? Les reformes educacionals avui en gairebé tots els països d'Amèrica Llatina no tenen en compte per res els professors. Hi ha el discurs del ministre i de la tecnocràcia del ministeri d'Educació o de la secretaria d'Educació, segons sigui el país i els professors estan fora, a vegades ni tan sols són informats. I si estan informats, estan solament informats per llibres, o per fullets. Però la pràctica docent, la pràctica que es veu en les escoles, des de la primària cap amunt no té res a veure amb les anomenades reformes educatives, perquè aquestes reformes no els interessa incorporar-les al magisteri. Per contra, estan interessats que no existeixi el magisteri. Que existeixi simplement un conjunt de tècnics que formin la gent en la capacitat de fer, no en la capacitat de plantejar-se preguntes, que és una forma de ser humà creatiu. Les preguntes estan formulades, l'única cosa que cal fer és resoldre-les en el tècnic i professional. Tenim una crisi profunda en l'educació, que jo aquí sintetitzaria en tres elements:

1. El divorci entre l'educació i el magisteri, no hi ha participació del magisteri o és molt feble.

2. Una reforma totalment tecnocràtica on no compten per res les humanitats, i quan dic humanitats estic parlant de tot el que implica el procés de formació, entès el procés de formació com el procés a través del qual un nin o un adolescent comença a adonar-se que pot pensar i definir coses i trobar alternatives per a la seva pròpia vida.

3. Una educació sense finançar, que suposa que és una educació que s'està transformant de manera cada vegada més clara en un mecanisme reproductor de les desigualtats, perquè si l'educació a través de les anomenades polítiques de privatització pot quedar en mans de sectors privats, per exemple en el cas de les organitzacions municipals o d'ajuntaments, amb diners podem tenir una educació d'alt nivell, però què passa amb les comunitats que no tenen recursos? que tenen una educació de tercer nivell. O sigui en un mateix país l'educació primària pot ser de primer nivell i de desè nivell, això significa que s'està treballant en països, no ja duals, com es deia en els anys seixanta amb motiu de Brasil, sinó països absolutament estratificats, països que no són ja un país, sinó que són molts països en un territori geogràfic que van rebent distintes qualitats en educació des de la primària a la universitària, distintes qualitats en els serveis de salut, etc. I això està en la lògica del model, no és una cosa que sigui un error, és necessari perquè és un model que no pot funcionar per a la majoria de la gent, és un model que és per a un 20% i consisteix en això.

Enfront d'això, precisament és quan es plantegen algunes qüestions, pels professors organitzats a Amèrica Llatina, i crec en aquest sentit observar una certa capacitat de reacció, crec que els sectors socials que avui més consciència tenen de les conseqüències polítiques, econòmiques, psicològiques i culturals de la globalització són els mestres, des de la primària fins a dalt, i és allà on comença a sorgir un fenomen interessant en molts països, en distints graus, que és la transformació dels sindicats de professors, que es diuen de diferents maneres, moviments culturals, és a dir, el sindicat de professors en molts països ja deixa de ser un grup de pressió restringit solament a plantejaments de demandes i reivindicacions.

Es varen convertir en associacions per dur a terme una activitat cultural, així comença a donar-se un fenomen que ha quedat

absolutament bloquejat en els últims 10 anys, que és la possibilitat de plantejar-se, i aquí torn a la idea d'un plantejament de poble diferent, un projecte de futur diferent, una utopia distinta, comença a donar-se en aquest tipus de sectors socials i pot eventualment arribar a tenir, en la mesura que s'estructuri, un discurs suficientment clar i coherent, que no sigui sols de denúncies sinó també de proposicions possibles de construir-se i tenir acollida en aquesta massa de persones que ja no veuen en la democràcia cap sentit.

Crec que aquests dos processos, el procés de reacció a través de l'educació i a través de la salut, en aquest moment poden ser un punt de partida que tinguin conseqüències importants en el sistema polític a Amèrica Llatina. Entre altres coses començar per exemple a incorporar, a mobilitzar aquests sectors de població que jo analitzava abans i que en aquest moment estan marginats de la democràcia que existeix, constituïda, que no funciona però que està allà, però que no funciona perquè no té sentit que funcioni en aquests sectors. Pot ser que això comenci a ser un correctiu i en aquest pla hi ha una alta responsabilitat del món intel·lectual d'Amèrica Llatina. Aquestes són algunes impressions molt succintes d'un tema tan devastador com el que està ocorrent en aquest moment a través de la globalització i que caracteritza, amb poques paraules, un perfil general compartit per aquesta regió del món.

"L'única força en la qual podem confiar és la societat civil. Ni en el govern ni en els organismes internacionals hi ha la porta de la pau".

Subcomandant Marcos. EZLN.

Eleccions generals a Guatemala. Novembre. 1999.

Foto: P. Polo

DEMOCRÀCIA I DIVISIÓ DE PODERS¹

*Carlos Castresana.**

Parlaré d'un tema que afecta el desenvolupament de les meves activitats professionals. Em dedic, fonamentalment a dues coses, al tema dels drets humans per afecció i durant aquesta temporada a la qüestió de la corrupció per professió. Em centraré més en aquest aspecte, i em centraré, amb tota la humilitat, des d'una perspectiva molt més pràctica que teòrica, perquè havent-hi a més, sociòlegs i politòlegs de l'alçada dels que hi ha, alguns en aquest seminari, lluny de qual-sevol pretensió de fer teories per la meva banda, vull centrar-me en el que és una anàlisi molt més

Carlos Castresana durant la conferència.
Foto: P. Polo

¹ Transcripció de la conferència duita a terme en el Seminari Internacional: Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002.

* Fiscal anticorrupció. Membre de l'Unió Progressista de Fiscals. Autor de les denúncies dels militars de Xile i d'Argentina i promotor dels processos contra les juntes militars.

ran de terra sobre el fenomen de la corrupció, sobre fins quin punt aquest fenomen soscava els principis bàsics del sistema democràtic a Espanya, a Europa Occidental o amb caràcter general. I tant com hom podrà, pretenc a més que el discurs sigui un discurs optimista, que jo crec que estam obligats a fer-ho així, a desgrat de ser pessimistes en l'anàlisi de la realitat, que vulguem doncs oferir algunes alternatives sobre què és el que tenim i que és el que ens fa falta per intentar fer alguna cosa que en realitat seria molt elemental, seria molt evident. I és que vivim en un sistema que volem anomenar d'estat social i democràtic de dret, o de mercat, doncs almenys, procurar que es compleixin les regles.

Estam assistint a un partit de futbol en el qual un equip o l'altre o ambdós equips no paren de fer penals, no paren de fer gols en fora de joc i els àrbitres que són els tribunals de justícia sembla que no veuen cap d'aquestes infraccions i, per tant, el partit l'acaba guanyant sempre el més fort i no el que millor juga ni per descomptat el que més compleix les regles del joc. Aquest és un poc el plantejament que naturalment ens duria moltes hores, però només en faré un repàs molt superficial. Els vull facilitar algunes dades que em permetran centrar el problema.

Així entenem, per tant, per estat de benestar o per estat democràtic, per societat democràtica aquella en la qual l'estructura de l'estat, les institucions estan al servei dels ciutadans, ja que hem de constatar, mirant un poc la comunitat internacional, que la veritat és que en els últims anys no hem parat de donar passos cap a endarrere. L'estat que recapta una sèrie de recursos de la societat, naturalment ha d'invertir-los en benefici d'aquesta societat i, per tant, si volem que existeixin aquestes estructures que ordenin la convivència, aquestes estructures han de procurar-nos un mínim de llibertat, de seguretat, d'educació, de protecció social, d'aquells aspectes essencials de les societats avançades.

Segueixen existint aquestes illes de prosperitat que poden ser els països nòrdics o Canadà o altres similars en els quals existeix una acceptable correlació entre la força o l'exercici del poder polític per part dels administradors, dels governants i els serveis o el grau de benestar que els ciutadans obtenen d'aquestes estructures. Existeixen

no obstant això, tres amenaces fonamentals. Una d'elles seria la violència política, la violència política de l'estat contra la societat, el que anomenam crims d'estat, crims contra la humanitat, etc, violacions dels drets humans en definitiva. La de determinats grups contra l'estat (11 de setembre, el terrorisme, etc.) i aquest seria un primer capítol. Un segon capítol extremadament preocupant del qual es parla molt poc, i que totes les societats desenvolupades tenim present, és el crim organitzat. Creiem que el crim organitzat correspon només a aquests països on es produeixen els tirs, i on es cultiva la droga. Però el crim organitzat és present en les societats més desenvolupades. Espanya no és una excepció i encara que gairebé mai no surt en els diaris llevat de quan un narcotraficant s'escapa o es deixa en llibertat. Allò cert és que el crim organitzat a Espanya té profundes arrels a la costa del Sol, a la costa de Llevant, a Galícia, a la costa Brava, etc., perquè un dels principals negocis del crim organitzat segueix sent el tràfic de drogues, i Espanya és el pont per a la introducció a tota Europa, de les drogues d'Amèrica Llatina i de les drogues del Nord d'Àfrica. Espanya, a la meua manera de veure, és una de les millors rentadores d'Europa per reinvertir els beneficis procedents d'aquestes activitats il·lícites. I el tercer gran capítol, que socava les societats democràtiques és, sens dubte, la corrupció, la corrupció política a la qual al·ludirem, en la qual centrarem la intervenció.

Els tres elements naturalment són els que destrueixen absolutament aquesta convivència i que a més tenen distints efectes en els països no democràtics o en vies de desenvolupament o en vies de democratització. Simplement tallen aquest procés i impedeixen que aquests països prosperin. I en els països democràtics socaven absolutament aquest sistema, converteixen aquest sistema d'elecció periòdica dels càrrecs públics i polítics i d'administració transparent dels recursos públics en sistemes que de cap manera responen a aquestes regles del joc, que com a mínim comú denominador hem acceptat tots, i menys encara a la idea de servei públic o d'administració dels interessos públics.

L'índex de democràcia per tant avui en dia s'amida, en l'àmbit d'Europa Occidental, en el qual ens movem, sens dubte, per l'índex de compromís dels governs contra la corrupció. Índex que he de dir, lamentablement, si estenem una mínima mirada pel nostre entorn, que

és baixíssim. No és un problema d'un sol país, em sembla absurd dir com s'ha dit des d'Espanya molt recentment, per altes instàncies del partit del govern, que som incompatibles amb la corrupció, perquè això ens trauria de cop i volta de l'entorn en el qual desenvolupam tota la nostra vida, ja que aquest entorn per a bé o per a mal, tant si ho volem reconèixer com si no, és un entorn en el qual es conviu habitualment i regularment amb la corrupció i fins i tot hi ha qui diu que d'aquesta manera la màquina està millor greixada i el sistema funciona millor. Faré algun esment específic, després, a Itàlia perquè tenc algunes dades que em semblen molt aclaridores, però, si volem fer cas al senyor LeFloch-Pringent, president durant moltíssims anys d'Elf, el principal grup industrial francès, segons aquest senyor, ja condemnat per corrupció, a França des de l'època de Charles De Gaulle, tots els presidents varen conèixer i varen consentir els suborns polítics que aquesta empresa pública francesa pagava als governants de tots els països en els quals invertia, cada vegada que s'adjudicava una contractació internacional.

A Alemanya, l'excanciller Kohl, condemnat per finançament il·legal del seu partit durant molts anys a través de fundacions situades a Liechtenstein, ha solucionat el seu problema legal amb l'abonament d'una multa i a partir d'aquest li ha estat deturat el procediment. A Espanya, naturalment, als casos Filesa, Gal, Roldán, etc., de la dècada anterior han succeït els casos de l'Agència Tributària, de la Comissió Nacional del Mercat de Valors, del Banc d'Espanya, Gescartera, etc. d'aquesta última temporada. Podem seguir fent el recompte, però pràcticament no existeix país europeu occidental, excepte potser els països nòrdics que no ho necessiten perquè no hi ha casos de corrupció que afectin les més altes instàncies del govern. Si ens anam a Amèrica, a Amèrica Llatina, pràcticament no acabaríem el recompte, Fuji Mori, Carlos Andrés Pérez, Alán García, la fallida d'Argentina, els periòdics, empresonaments i excarceracions a Mèxic cada vegada que es produeix un canvi de president, al principi i al final de cada sexenni. Però sense anar més lluny, a EUA, a mi em va resultar molt cridanera la notícia que el president Clinton en l'últim dia del seu manament, havia indultat 40 dels seus amics que tenien responsabilitats pendents, el que havia produït un enorme escàndol, mentre que es considerava que era un

abús de l'exercici del dret de gràcia, i per a la meua manera de veure, el preocupant no era que indultàs 40 amics, sinó que el president d' EUA tingués 40 amics per indultar. El que naturalment el situava en un paper no gaire diferent d'Alí Babà. Però podem seguir per continents, perquè a Japó són periòdiques les crisis de govern on un o diversos ministres o tot el govern han de dimitir perquè han estat reiteradament subornats per les grans multinacionals japoneses. O països com Filipines o Corea del Sud, on han batut el rècord de detenir el president en actiu més el president sortint, processats al mateix temps. I per no voler fer discriminació de sistemes polítics, a Xina, on com són molts tot ho fan a l'engròs, el partit comunista xinès ha hagut d'expulsar per corrupció 500 mil membres del partit. Aquest és un poc el panorama, de manera que és un panorama generalitzat i potser és que el sistema ha de funcionar així.

La veritat és que el fenomen de la globalització, en relació amb la corrupció, ha tingut una conseqüència evident en els últims anys, tot s'ha accelerat. Així com les transaccions econòmiques, el moviment dels capitals, l'activitat financera s'ha accelerat i la corrupció s'ha accelerat també. Hem assistit a un desenvolupament espectacular de les comunicacions, avui en dia hi ha moltes més operacions multinacionals i aquestes operacions són més en nombre i també més en import. Hi ha inversions i desinversions constants que es fan en les borses dels cinc continents i es poden fer a més a través d'Internet, mitjançant transferències bancàries instantànies, etc. I la facilitació dels transports i la creació progressiva, cada vegada més àmplia d'àrea de lliure comerç han facilitat la lliure circulació de persones, de béns i de capitals, però no així de jutges, ni de fiscals, ni de procediments judicials.

Evidentment, per tant, l'estat s'ha quedat endarrere, els estats, les institucions, els que estam contractats per combatre aquest fenomen o per plantar-li cara, ens hem quedat absolutament obsolets, quant a les persones, quant als instruments legals que estan al nostre abast per combatre aquest fenomen, i, per tant, sembla que cal fer una posada al dia accelerada. Si afegim a la violència política i al crim organitzat, la corrupció, produeix com a conseqüència una destrucció o un soccavament del sistema democràtic, el sistema segueix sent formalment democràtic, segueix sent un sistema formal de divisió de poders, però

el centre de decisions ja no és el parlament, ja no és ni tan sols el consell de ministres, el centre de decisions és cada vegada més el mercat. L'última campanya electoral nord-americana, amb les dades que coneixem en aquesta última setmana, després de la fallida del principal grup energètic «Enron», que havia finançat molt democràticament la campanya electoral de republicans i demòcrates gairebé per igual, però que, immediatament, havia tingut com a conseqüència guanyar l'elecció pel president republicà. Aquest havia adoptat una sèrie de mesures de govern coincidents amb les aspiracions empresarials dels grups que li havien finançat la campanya. Entre d'altres, la més espectacular, potser, després de molts anys de moratòria, permetre les prospeccions petrolíferes en el santuari natural d'Alaska. Ens deixa clar qui pren les decisions, qui és qui finança les campanyes electorals.

Si a això afegim una enorme concentració de capitals en molt poques mans, pel que fa als mitjans de comunicació nacionals i internacionals, campanyes electorals, per tant, finançades per les grans empreses que es diluciden ja no en mitjans ni a través de debats, sinó en les televisions en un minut de telenotícies i aquestes televisions també bona part estan en mans privades i en molt poques mans. Ens trobarem amb què s'acaba produint una corrupció del sufragi, és a dir, el ciutadà segueix sent convocat cada cert nombre d'anys per dipositar la seva papereta en una urna, però la decisió ha estat presa o ha estat condicionada de tal manera, que el sufragi no deixa de ser un acte formal perquè, insistesc, les decisions no es prenen a través de les urnes i després en els parlaments, sinó que han estat preses per endavant en les grans corporacions industrials.

En aquesta acceleració de la corrupció a la qual venim assistint en els últims anys, conseqüència de l'acceleració de l'activitat econòmica, hem de fer una distinció entre el que podríem definir com la corrupció clàssica i la corrupció moderna, perquè traduït això a l'àmbit del dret penal, la realitat ens permet constatar que hi ha tipus penals que són pràcticament ininterromputs quant a la seva comissió, perquè des de l'època del "Lazarillo de Tormes", des de la picaresca del segle XVI, fins, pràcticament, fa una dècada hi ha tipus penals nous que s'han començat a cometre molt recentment, que no existien abans i que són els que més perjudici produeixen ara en les societats

democràtiques. La corrupció tradicional és la corrupció individual, la corrupció del funcionari que demana diners per fer un favor o per deixar de fer-lo, o per fer una gestió o per deixar de fer-la. Són els tipus penals del suborn, els subornaments, la malversació, és a dir, la del funcionari humil que arriba i s'enduu el diners de la caixa dels orfes, i aquesta ja no és la corrupció més preocupant, evidentment, d'acord amb el grau de desenvolupament dels distints països. Hi ha països en els quals aquesta segueix sent la corrupció preponderant, però són els menys. Hi ha països on ens trobam amb els dos fenòmens i hi ha països on el fenomen preponderant és la moderna corrupció a la qual al·ludirem després.

En primer lloc la corrupció, la clàssica, la tradicional apareix per raons evidents de caràcter demogràfic, familiar i cultural en els països més endarrerits. Hi ha un estudi, ben interessant, que fa una comparança entre les modalitats de corrupció gairebé inexistent a Dinamarca i les que existeixen a l'Índia, i acaba establint que les causes principals de diferències de l'un i l'altre model són precisament aquestes: causes demogràfiques, familiars i culturals.

El funcionari danès té suficients diners com per no necessitar corrompre's, però si volgués corrompre's, no té amb qui, perquè o no té fills o té un fill absolutament ajudat fins a la universitat, i per tant sense necessitat alguna. Mentre que el funcionari en la mateixa situació a l'Índia, a part que té vint-i-cinc fills i tres dones, té quaranta-vuit cosins, i si vol col·locar a algú a l'ajuntament, doncs, per què no començar primer per la pròpia família.

Aquesta corrupció tradicional, per tant, és la corrupció del subdesenvolupament. És la que es descriu molt gràficament amb la frase d'aquell president de l'Àfrica Subsahariana que no esmentaré, i que davant una situació de pràctica suspensió de pagaments de l'estat, després d'un Consell de ministres i un llarg debat va dir, hem trobat una solució: «durant un any no pagarem el sou a la policia». Naturalment, això va produir un gran escàndol a la roda de premsa i en preguntar-li què farien els policies, el president va respondre: "Els saben tenir cura de si mateixos".

Aquest és l'índex de corrupció que mesura Transparència Internacional amb "la corrupció individualitzada del funcionari", que és,

La corrupció moderna és la que contempla conductes que fins fa pocs anys i en alguns casos encara, ni tan sols són constitutives de delicte perquè els legisladors no les han contemplat, no les han regulat en el codi penal.

entenc, bastant fiable quant a aquesta corrupció elemental. Es tracta de fer un estudi a través d'enquestes que són contestades per empresaris, acadèmics i per analistes de diferents països del món. Transparència Internacional adopta la precaució de no publicar les dades d'un país, sense haver fet el mateix estudi almenys durant tres anys consecutius per comprovar que no es produeixen desviacions significatives. I a continuació publica els resultats de l'examen on, naturalment, els països més desenvolupats treuen excel·lent, i els països més pobres són els que treuen suspens. Amb nou o més punts, sobre deu, estan: Finlàndia, Dinamarca, Nova Zelanda, Islàndia, Singapur, etc. Amb dos o menys punts: Bolívia, Camerun, Kenya, Indonèsia, Uganda, Nigèria, Bangla Desh, etc.

I hi ha països que estan encara pitjor, perquè ni tan sols surten en la llista. Espanya ocupa un honorós vigsim segon lloc amb un 7, és a dir, notable. Però no deixa de ser curiós el fet que alguns dels països millor situats, per exemple, Luxemburg, que està en el lloc número 9 o Suïssa que està en el 12 o Hong Kong que està en el 14, són països que, sense ser corruptes en si mateixos, propicien, faciliten i afavoreixen la corrupció dels altres, perquè són paradisos fiscals. Per tant, en aquesta tradicional corrupció estam dintre d'un cercle viciós, corrupció i pobresa. El país com més corrupte, segueix sent més pobre i com més pobre, més corrupte.

La corrupció moderna és la que contempla conductes que fins fa molt pocs anys i en alguns casos encara, ni tan sols són constitutives de delictes perquè els legisladors no les han contemplat, no les han regulat en el codi penal. La primera d'elles, el finançament il·legal dels partits polítics. El ministre d'interior del Marroc en les eleccions municipals, que després de moltíssims anys, es varen fer fa any i mig aproximadament, va ser interrogat pels corresponsals europeus que estaven molt escandalitzats, perquè donaven un entrepà a alguns votants a la porta del col·legi electoral, a canvi d'un vot pel partit del govern. Li deien: "*Això és corrupció, el sufragi està alterat*". Aquest ministre va contestar: "*Estam en una democràcia incipient, el nostre procés electoral té alguns defectes, encara que això no altera el resultat final del sufragi, perquè l'índex d'alteració és mínim, no hem arribat al*

desenvolupament de vostès, que financen il·legalment els partits a càrrec dels pressupostos de l'estat."

El segon gran capítol de la moderna corrupció és el del blanqueig, és a dir, la corrupció del sistema financer. Gran part de les activitats il·legals es fan en el si de les institucions financeres amb la seva condescendència i en molts casos amb la seva activa participació. El tercer gran capítol de la nova corrupció és el suborn transnacional. Les multinacionals, les més honorades multinacionals, els presidents de les quals són persones de rellevància, són persones de gran acceptació social, no obstant això, són els que estan impeding el desenvolupament de països, en els quals estan constantment adjudicant-se contractes multinacionals mitjançant suborns i no solament això, sinó que a més s'adjudiquen aquests contractes i es desgraven després els imports dels suborns com a despeses necessàries, comissions satisfetes per la contractació.

El perfil de la nova corrupció, per tant, és el de l'absoluta confusió entre el que és públic i el que és privat. Espanya és un bon exemple, en els últims anys, em referesc en els cinc últims anys per centrar el problema, assistint al permanent transvasament de persones i d'interessos entre el que és públic i el que és privat, i viceversa. I també a vegades, simultàniament ambdues qüestions. Hem vist la presència d'un ministre de foment en el consell de ministres, que després d'autoritzar la fusió dels dos grups internacionals de grans superfícies comercials, en el següent canvi de ministres ha passat a presidir l'empresa fusionada. Hem vist, també, persones que han ocupat rellevants càrrecs en l'empresa privada, que després han passat al ministeri corresponent per seguir gestionant els mateixos interessos, ara des de l'àrea de l'esfera pública. Els nous delictes de la corrupció moderna ja no són, per tant, encara que la tradició sempre impera i segueixen havent-hi casos, la malversació o el suborn, sinó fonamentalment, el tràfic d'influències, la informació privilegiada o les negociacions prohibides. Ja no es tracta de persones que accedeixen sense una prèvia fortuna personal, per intentar obrir-se un camí o llaurar-se un futur des del càrrec públic, sinó que són persones que ja tenen un patrimoni abans d'accedir a un càrrec públic i que quan hi accedeixen, no fan altra cosa que afavorir-lo. Com es combat aquest fenomen? Naturalment, establir una agenda

de coses a fer per a tots seria absolutament inabastable, tenint en compte a més que correspon estrictament a la societat civil, als ciutadans del carrer sense relació alguna amb les institucions. És un poc el que deia Víctor Hugo quan li preguntaven com acabar amb la delinqüència, ell contestava: "*Facin vostès més escoles*". Quan en l'enquesta del Banc Interamericà del Desenvolupament, es va demanar als ciutadans de diversos països d'Amèrica Llatina, què preferien, si desenvolupament o democràcia, suposant que ambdues coses fossin incompatibles, el 51% elegia desenvolupament enfront del 48% que elegia democràcia. I més greu encara, a països que han sofert tremendes matances a càrrec de les dictadures militars, se'ls demanava si preferien ser governats per polítics o per militars, el 38% preferia militars, enfront del 30% que demanaven polítics.

Naturalment, a més del que hagi de fer la societat civil, hi ha un enorme treball a fer per controlar el mercat, per autocontrolar els actors d'aquest mercat, però per controlar-lo conforme a totes les lleis, totes les normes administratives antimonopoli, «anticartel», les quals garanteixen o haurien de garantir el pluralisme de les empreses d'informació, l'establiment d'una sèrie de límits a l'activitat econòmica, per estrictes raons de seguretat laboral, per exemple, no hi ha perquè la flota pesquera espanyola hagi de tenir un índex de sinistralitat superior al doble de la mitjana de la comunitat europea, unes altres per evidents raons de protecció del medi ambient.

Podríem seguir amb tot un catàleg de mesures però n'hi ha de més òbvies com per exemple, la publicitat de totes les dades essencials de l'activitat de les empreses, com a mínim de les empreses importants, és a dir, que el registre mercantil funcionàs com correspon, que estiguessin vertaderament inscrites totes les dades dels comptes dels accionariats, de les auditories, etc., de les empreses, i que sembla evident dins un pur sistema capitalista, i és que l'impost sobre el valor afegit s'aplicàs estrictament tal i com està concebut, és a dir, que allà on s'afegeix el valor, sigui allà on es quedi el tribut. Si una multinacional nord-americana compra cautxú a Indonèsia per fabricar sabatilles esportives a Malàsia, que la plusvàlua de l'obtenció del cautxú quedàs a Indonèsia i la plusvàlua de la fabricació de les sabatilles, quedàs a Malàsia i no quedàs tot en el lloc on es ven.

Però jo, naturalment, voldria centrar-me en el control per part de l'administració que és el que millor conec. És a dir, en el control per exemple, dels comptes dels organismes públics, que hauria de fer amb molta major intensitat el tribunal de comptes sobre el control de tots aquests organismes de l'administració que han, primer de vigilar-se a si mateixos, és a dir, a la pròpia administració, i després vigilar l'actuació d'aquestes corporacions empresarials.

Em centraré en el funcionament dels tribunals de justícia. Naturalment és molt discutit, i jo admet que sigui discutible, i estic disposat a discutir sobre si la repressió penal és la solució de la corrupció. Jo som el primer que dic que no, jo som el primer que entenc que aquest és només un dels aspectes per abordar el problema, però si vull cenyir-me a algunes dades concretes perquè hi ha un sol cas en aquest àmbit en el qual estam desenvolupant la dissertació, en el qual s'ha intentat de certa manera abordar la corrupció des dels tribunals de justícia, és a dir, aplicant el codi penal en els casos en els quals procedia, que és el que es va conèixer com «mans netes», i vull donar-los algunes dades.

Mans netes neix de manera absolutament accidental, de manera en absolut premeditada per part de la fiscalia de Milà, que és qui la treu endavant. I que gairebé per aquest accident, per un simple fil de deduccions lògiques, estirant d'un fil finíssim es va treure una troca enorme. Resulta que un petitíssim empresari d'una contracta de neteja de tot just 8 o 10 empleats d'un asil públic de Milà, acudeix als carrabiners un dia dient: *"Tinc una petitíssima empresa, el meu marge és mínim, i jo em guanyo la vida i la dels meus 10 treballadors netejant l'asil amb una contracta. Aquest any ha canviat el director de l'asil i em demana que li satisfaci una comissió de x diners a canvi de renovar-me el contracte. Si jo pag aquesta comissió, no és que jo sigui més honrat que ningú, però si pag aquesta comissió, no tinc marge comercial i he de tancar"*. Els carrabiners van anar a la fiscalia de Milà, i la fiscalia de Milà va fer el normal, incoar unes diligències i li va dir a aquest senyor: *"Vagi vostè allà que nosaltres el gravarem amb una càmera de vídeo i li posarem un micròfon"*.

Efectivament, aquest petit empresari va anar allà, i el director de l'asil va demanar *«el que hem parlat»* i va dir l'empresari: *"prengui*

aquestes lires". El detenen, i allí podria haver acabat l'assumpte, però, què ocorre?, el fiscal encarregat del cas va fer la següent deducció lògica, si el director d'aquest asil li ha cobrat al de la contracta de neteja per renovar-li el contracte, doncs li haurà cobrat a qui li subministra els llençols, a qui li subministra el pa, a qui li fa les reparacions en el manteniment, etc. Tal dit, tal fet, comprovada aquesta hipòtesi, es va esbrinar que efectivament aquest director de l'asil havia exigit el pagament de comissions il·legals als altres tres, quatre, cinc, etc., subministradors.

Següent hipòtesi dels fiscals de Milà, si el subministrador del pa li ha acceptat pagar el suborn sense denunciar el de l'asil, haurà acceptat pagar també el suborn a uns altres 27 llocs on subministra pa. Tal dit, tal fet, comprovada la hipòtesi va donar la circumstància que, efectivament, els 27 sistemàticament havien exigit retribucions. Vostès poden imaginar que estirant del fil es va començar a produir una situació en la qual els propis empresaris s'autodenunciaven voluntàriament i compareixien a la fiscalia abans de rebre la visita dels carrabiners.

Això havia començat l'any 91, en el 92/93, varen començar a caure fins un total de 6.059 imputats, entre els quals 438 eren diputats i senadors d'un total de 900, 873 empresaris, 1373 empleats dels partits polítics, que equival a dir que cada diputat tenia tres recaptadors a les seves ordres, 978 funcionaris públics i en total 2.993 persones a la presó preventiva. Un any després quan el sistema cau, en 1994, estaven processats dues terceres parts dels diputats italians.

S'havien produït ja 300 condemnes i en aquest moment el sistema fa crac, desapareix la democràcia cristiana, desapareix el partit socialista el principal responsable del qual era Bettino Craxi, aquell al qual se li atribueix aquella frase històrica "*érem un partit molt petit i necessitàvem molts diners, ara necessitam un partit molt gran per seguir fent diners*". Aquest va ser el procediment, quins eren els resultats en el moment en què el procés s'interromp, perquè com vostès saben i això ja és la història més recent de la república italiana, s'acaba produint un acord entre tots els partits que ja han canviat de nom i a bastants dels diputats processats se'ls fa marxa enrere en el procés. A partir de 1995, que és quan el procés comença a fer marxa enrere, comencen a

despenalitzar les conductes de corrupció, es comencen a produir les mesures de gràcia generalitzada, etc. Els resultats després de quatre anys de lluita massiva contra la corrupció són: L'aeroport de Milà, la terminal del qual s'havia adjudicat l'any 91 per 3,2 bilions de lires, la mateixa obra va acabar executada per 1,3, és a dir, la tercera part. L'obra d'un quilòmetre de metre que en el 91 valia 227 milions, quatre anys després en valia 97, menys d'una tercera part. Aquesta és la qüestió i aquest procés s'inverteix fins al punt que a les eleccions de 2001, hi ha 24 diputats electes que estaven per endavant condemnats en sentència ferma per corrupció, d'ells 23 estan en el partit de l'actual primer ministre, i de 61 diputats que estaven en joc en la regió de Sicília, tots, els 61, varen anar a aquest partit. No ha de sorprendre'ns si uns pocs mesos després, el Ministre de Foment diu públicament que Itàlia ha d'acostumar-se a conviure amb la màfia. Aquest és un poc el plantejament, naturalment botaré tota una part en la qual procur descriure l'activitat de l'administració pública en la qual es produeix la fugida dels fons públics, es produeix la corrupció. Hi és en tots els capítols, des de la planificació de la despesa pública, des del mateix moment en el qual s'elabora el pressupost, on ja, les opcions que s'inclouen en el programa polític o bé, com en el cas dels EUA, estan d'acord amb qui està patrocinant la pròpia campanya electoral o bé per raons purament electorals.

Evidentment, si he de fer una carretera la faig a la província on jo som diputat, en comptes de fer-la en la del costat que no em reportarà cap vot. El pla hidrològic és una escandalosa mostra d'aquesta política de decisions en el nostre país, en els últims temps. El segon gran capítol és el de la contractació, és obvi que la contractació dels serveis públics calcula un increment entre el 15 i el 40 per cent segons els sectors derivats de la corrupció, per no dir com sempre a l'Europa mediterrània que suposadament és la més corrupta, Espanya, Itàlia, Grècia. Citarem dades de la seriosa Alemanya on s'estima que cinc bilions de marcs a l'any es desvien de les obres públiques alemanyes a la corrupció, alguns sectors tenen un índex molt superior a la mitjana de corrupció, fonamentalment els subministraments i més els militars pel caràcter secret de les adjudicacions, etc. I després, molts altres aspectes de l'activitat de l'administració pública que no em puc detenir, per acabar

en l'execució i en el pagament. En l'execució, amb l'exemple que es posava també a Itàlia, molt descriptiu, on sembla ser que en totes les autopistes que havien fet no sé des de quin any, havien llevat mig centímetre d'asfalt, però que multiplicat per dos mil o tres mil quilòmetres, imaginin-se els camions d'asfalt que s'havien estalviat que no obstant havien estat religiosament pagats. I finalment es paga alegrement, sense certificar degudament les obres o l'adequada prestació del servei, o a vegades es produeixen increments absolutament injustificats en el preu final que es reclama respecte al preu inicial d'adjudicació. Per no parlar del frau fiscal o de les excepcions en els desgravaments o devolucions, i en general d'aquelles altres activitats, i aquesta és la part del lleó en matèria de corrupció en l'administració pública, on no s'actua des de l'administració pròpiament dita, sinò des de sectors econòmics privats, absolutament privats, però sotmesos a potestats administratives: el sòl, l'urbanisme, la requalificació dels terrenys, l'energia, l'electricitat, el gas, etc. I les privatitzacions que mereixeria un capítol a part.

Què és el que no tenim i què és el que necessitam? Evidentment necessitam perseguir els tipus penals tradicionals: la prevaricació, el suborn i la malversació. Necessitam perseguir adequadament les recaptacions tributàries, en molts aspectes això és una espècie d'escalada de ficcions perquè l'empresari que té 100, i que sap que li demanaran un 40% diu que té 50. Si en realitat tots diguéssim que tenim el que tenim, l'estat podria baixar del 40% al 20%, amb la qual cosa al final tot quedaria igual. Tots estarien pagant el mateix, però no estariem mentint descaradament. L'abús d'informació privilegiada, el tràfic d'influències, el finançament il·legal dels partits i alguns dels aspectes encara no regulats com les violacions greus de les incompatibilitats, i que avui en dia està camí de ser despenalitzat, com a Itàlia per exemple, com la creació d'actius extracomptables. Aquesta modalitat del delictes social consisteix a posar mentides en els seus comptes. Es creen actius extracomptables per a després tenir diners amb els quals subornar.

En primer lloc, hem de frenar l'escandalosa despenalització que s'està produint davant moltes conductes. Algunes, per exemple, com les falsedats documentals, entre particulars, que normalment mai no es fan per esport, sinó per perjudicar un altre particular.

En segon lloc, s'estan despenalitzant moltes conductes a través del mecanisme d'escurçar els terminis de prescripció, a través del mecanisme, per exemple, de desadministrativitzar l'activitat de l'administració pública, a través de la creació de societats mercantils que s'encarreguen de no sé quina expo, d'un Centenari que no se sap, que contracten empreses mercantils, però que tenen la virtualitat màgica de convertir els fons públics en fons privats, i els gestors públics en gestors privats. Amb la qual cosa naturalment desapareix la falsedat del document públic, desapareix la malversació de fons públics, etc.

Naturalment, els paradisos fiscals són països de baixa o nul·la tributació. Són països on es garanteix l'opacitat o la confidencialitat i on es garanteix el secret bancari. Els paradisos fiscals i en tenim uns quants aquí al voltant: Andorra i Gibraltar. A Espanya presten tres serveis fonamentals: 1. La constitució de comptes bancaris xifrats, secrets; 2. La constitució de societats fictícies, de societats pantalla, de raons socials que interposar enfront de qualsevol investigació i 3. El que és l'administració de patrimoni, a través de fundacions. Quin avantatge té? Té l'enorme avantatge que no necessites comptes anuals, que no necessites ni tan sols tenir un administrador i menys encara, que ningú no sàpiga qui és el teu administrador. Per descomptat que no pagues impostos, per descomptat que no estàs sotmès a cap classe de control de canvis, que a més tens possibilitat de canviar el domicili.

Què necessitam per combatre tot això? A escala interna necessitam mecanismes de cooperació que no sigui el vetust conveni, i això és el millor que tenim, perquè és de l'àmbit europeu, de l'any 59, on cada sol·licitud de col·laboració judicial ha de passar pel corresponent ministeri de justícia, i ministeri d'afers exteriors, on naturalment, si es tracta d'investigacions del govern, s'apressen a llegir tot el que el jutge espanyol està demanant a l'italià o viceversa. I a neutralitzar qualsevol possible reacció. Sembla absurd en el segle XXI que un jutge espanyol per relacionar-se amb un jutge francès no pugui fer-ho de manera discreta, de cartejar-se, trucar-se per telèfon, sinó que les comunicacions han de passar a través dels respectius governs. És com si una petició del govern espanyol al govern alemany s'hagués de presentar en el jutjat de guàrdia perquè el jutge l'enviàs al jutge alemany. Doncs

exactament igual però al revés. Això no té sentit, no té cap justificació, per tant això ha de desaparèixer.

Per altra banda, així com existeix un conveni en el marc de Nacions Unides, per a la persecució de determinades conductes, o per a crims molt greus o per a la regulació d'unes altres no tan greus, hauria d'existir un conveni que definís des del punt de vista substantiu les figures de corrupció i que establís mecanismes d'assistència i vigilància. Exactament igual que existeix un comitè de drets humans o un comitè contra la tortura, hauria d'existir un comitè contra la corrupció que fixàs quins són els països complidors i els no complidors i que arbitràs sancions per als països no complidors.

De la mateixa manera, hi ha una altra reminiscència en matèria d'extradició que dóna molt de joc en els processos de corrupció que ve del segle XIX i que no té sentit en el XXI. No té cap sentit que cap govern hagi de tenir la darrera paraula en matèria d'extradició. Existirien moltes altres mesures, i jo no les puc dir totes, però el mateix que estic dient en matèria d'extradició o en matèria de cooperació internacional, caldria dir-ho també en matèria de dret de gràcia. No sembla raonable que en el segle XXI, qualsevol govern es pugui permetre el luxe d'indultar uns condemnats i especialment si, com hem vist a l'Espanya dels últims anys, es tracta d'un govern que quan era partit de l'oposició, va exercir l'acusació popular contra determinats responsables del partit aleshores en el govern. Va propugnar que fossin condemnats, i passats uns anys, qui havia estat l'acusació era qui indultava el que havia resultat condemnat. No concep una manipulació major de l'administració de justícia, després del desgast, a més, que això suposa per al tribunal que ha de comprometre's a perseguir aquesta conducta.

I finalment i naturalment, allà és on anava el títol de la meva exposició quant a la divisió de poders, el somni de Montesquieu, poders de debò, separats, poders de veritat independents. No els tenim, no els tenim pràcticament en cap país. Per descomptat no els tenim a Espanya. A Espanya hem assistit, quant a la lluita contra la corrupció, a la creació, a través d'una proposta de l'aleshores partit de l'oposició en 1994, d'una fiscalia especial contra la corrupció destinada a perseguir aquests fenòmens, fiscalia que finalment com un regal enverinat, el PSOE es va

avenir a posar en funcionament en els mesos immediatament anteriors al canvi de govern i que des de 1996 està intentant funcionar millor que pitjor. En alguns casos amb cert èxit, en uns altres amb gens, però ensopgant sempre amb un problema estructural, i em referesc a la figura del Fiscal General de l'Estat. I després de més de vint anys de vigència de la Constitució, crec que estam en condicions de fer un balanç i de dir que la figura del Fiscal General de l'Estat, tal com està dissenyada, constitucionalment no funciona. És l'equilibrista en el filferro, és una figura mixta política i jurisdiccional i a cada moment es produeix un conflicte judicial que afecta els interessos del Govern, i no parlem del que produeix als seus membres. El Fiscal General es troba en la disjuntiva de decantar-se pel jurisdiccional, en el moment en què li pot servir el cessament, amb o sense motorista, o decantar-se pel que és polític en el moment que naturalment el principi d'imparcialitat del ministeri fiscal es queda en una quimera o en aigua calenta.

És evident que cal tallar, i això, naturalment és imprevisible, perquè no sembla que els tirs vagin per allí, sinó tot al contrari. És imprescindible tallar amb l'absoluta dependència dels fiscals, de la fiscalia especial i de totes les altres, del poder polític a través del Fiscal General de l'Estat. No es tracta de condemnar a aquest o a l'altre Fiscal General de l'Estat, sinó de dir que aquest sistema no funciona. I com m'han preguntat a l'entrada alguns periodistes de Balears, en relació amb l'assumepte que a tots vostès interessa aquests dies, què ha de fer el fiscal general de l'estat en relació amb la possible imputació d'un ministre de les Illes Balears? Doncs no ha de fer res, ha de abstenir-se simplement. Perquè la seva imparcialitat objectiva està compromesa, en la mesura que la seva permanència en el càrrec depèn de la persona respecte a la qual ha de resoldre. Com que aquest no és un temps d'herois, sembla que no és un esquema constitucional i processal vàlid, el fet que existeixi l'absoluta dependència de qui ha d'imputar respecte a qui ha de ser imputat. Perquè en cap cas es pot esperar raonablement que aquesta sigui una decisió imparcial.

Així doncs, insistesc, el somni de Montesquieu al meu entendre segueix sent un somni, la divisió de poders lluny d'estar consumada, em sembla que segueix sent un projecte i no avançarem si seguim en aquest camí, i no és un problema solament dels legisladors, i ni tan

sols dels legisladors constitucionals, sinó de tota la societat que ha de prendre consciència d'aquest problema. I naturalment, principalment dels actors processals, és a dir, que els fiscals som els primers interessats i els primers obligats a garantir l'exercici imparcial de les nostres funcions. Si no ho fem així, no arribarem molt lluny en la lluita contra la corrupció.

Foto: P. Polo

La classe política s'ha acabat transformant en una constel·lació d'individualitats que, en perdre identitats ideològiques, també han anat perdent la seva condició de referent públic.

...alguns sindicats, molt particularment els vinculats al magisteri, han començat a entendre que no és suficient ésser sindicat com s'entenia en els anys seixanta o setanta, sinó que és necessari transformar-se en un moviment, en un moviment cultural.

Foto: P. Polo

Després de finalitzar les ponències del Sr. Castresana i del Sr. Zemelman es va dur a terme el següent debat entre els assistents al Seminari.

- Moderador (Sr. Ferran Gomila): Veiem que les persones que ens vàrem considerar de l'esquerra moral, estam assintint a un curiós principi de repetició. És a dir, estam reclamant la tornada de les estructures, perquè les estructures senzillament se'ns han dilapidat. Anys lluitant per a la destrucció de l'estat i ara resulta que volem reconstruir l'estat o, almenys, el principi bàsic de l'estat decimonònic que és el de la divisió real de poders. Anys lluitant perquè no hi hagi imperatius econòmics en l'estat i ara estam reclamant que l'estat adopti iniciatives econòmiques, perquè és molt pitjor que aquestes iniciatives les prenguin poders que estan fora de l'estat i sota cap tipus de control. Si l'estat brindava pocs controls, resulta que els poders econòmics fora de l'estat no tenen cap control. Si la corrupció en el si de l'estat es pot atacar d'alguna manera com un principi bàsic i eficaç de divisió de poders i d'administració de justícia, si aquest principi ha fallat o segueix fallant, tampoc no podem defensar-nos de la corrupció.

· *Pregunta: En l'exercici de l'ensenyament de l'economia, jo em trob amb una certa tolerància per part dels alumnes respecte al que és la corrupció en general. És a dir, un magma en el qual ells entenen el món en què habitualment es mouen, què podem fer?*

· Sr. Castresana: Sí, i a més diran que si ells no ho fan com l'altre ho va fer, no podran competir. Crec que no teniu més remei que educar, és a dir, que explicar. I jo no sé si recuperar conceptes ètics o morals. Però en tot cas, es pot intentar explicar un poc com és aquest balanç, el fet que existeixi la corrupció és possiblement ara per ara, inevitable. L'estat, per descomptat, no té mecanismes per aturar-la. El grau d'impunitat en aquest sentit és escandalós en altres països i, per descomptat, a Espanya.

Crec que no tenim més que explicar, que educar, que explicar que això té un cost social terrible, que això és el que produeix les llistes d'espera en els hospitals, que això és el que produeix l'increment de les despeses de les obres públiques, en els serveis públics, etc. I oferir dades, és el que es pot fer a l'efecte de convèncer. També es diu que la lluita contra la corrupció és antieconòmica. Aquest és el discurs oficial actualment del govern italià, aquest és el discurs durant molts anys,

que finalment ha donat suport a aquest grup d'empresaris al poder. És a dir, els que molesten en el desenvolupament són els jutges, perquè nosaltres encara que som uns corruptes aquells també ho seran. No obstant això, nosaltres cream riquesa i si ens deixen les mans lliures podem seguir creant riquesa. Aquest discurs és fals i cal dir que creen riquesa per a ells, però el conjunt de la societat s'empobreix, i s'empobreix a més de manera descarada.

El fet que una actuació processal hagi aconseguit que els preus de les obres públiques no solament no pugin, sinó que baixin a la tercera part al llarg de diversos anys, és, jo crec, l'explicació més eloqüent que si s'aconseguís el 100% respecte a unes normes mínimes de neteja en l'activitat econòmica, s'aturarien fenòmens tals com que el 25% del PIB a Espanya avui, encara, en aquesta Espanya incompatible contra la corrupció, és diner negre. El gener d'enguany, almenys, el mercat immobiliari de Madrid, ha començat a treballar amb un 35% de diners negres en euros.

- Moderador: És curiós que es digui avui en dia, a Itàlia, que la corrupció greixa el sistema i que sense aquest greix, el sistema s'encadenaria en si mateix i, per consegüent, moriria perquè no hi hauria aquest fluid vital que li dona vida. Aquest argument es va usar, sobretot, per justificar el caciquisme a Espanya, com recordareu. S'ha parlat molt que el caciquisme d'Espanya en el segle XIX era un sistema de vida, un sistema de conducta i un sistema d'institucions. Substituint institucions que funcionaven malament, i que, per consegüent, calia crear-les al marge. S'ha dit de la màfia a Sicília, es va dir del caciquisme a Espanya.

- Pregunta: En la seva exposició, Carlos Castresana, sembla que hi ha una contradicció, anem a dir, lògica. El sistema sembla que funciona amb una corrupció invisible, invisible, ja que aquesta corrupció d'alt nivell és la que està despenalitzada. Per altra banda, en un sistema democràtic existeix aquesta divisió teòrica de poders, de calat institucional, fins i tot sent un funcionari de l'estat per combatre aquest estat que per omissió o actitud preconcebuda, per què és un agent de la corrupció? Sembla que un estigués contractat per una empresa per combatre moviments bruts d'aquesta empresa i, per tant, té uns límits objectius en la seva labor de denúncia. No sé si aquesta contradicció vostè la viu en l'àmbit personal, en l'àmbit institucional o simplement no la viu.

- Sr. Castresana: No sé si he entès molt bé la contradicció. La contradicció és que hi ha una gran corrupció que s'ha de perseguir des de l'estat i no es persegueix, o que nosaltres no la perseguim o que no l'aconseguim perseguir?

- Pregunta: O que és ineficaç. Ineficàcia no en el sentit de detectar el corrupte i empresonar-lo, sinó perquè després hi ha tot un mecanisme del propi estat en el qual, o s'escapen abans o hi ha un curt període de permanència a la presó.

- Sr. Castresana: No hi ha contradicció. Jo l'únic que puc fer és el que faig, vaig al jutge quan en trobo un, i li dic "aquest senyor és un corrupte i ha de ser condemnat". I quan no el condemnen, doncs vinc a l'opinió pública i em queix. O sigui, que més aviat és un recurs al dret a fer potadetes que una contradicció. Em fa l'efecte que estant dintre de l'administració pública, que no és evidentment dintre del poder executiu, no és una contradicció. Crec, més aviat, que és una manifestació d'impotència. En aquest sentit li dic, però no com un mea culpa, sinó com una constatació de la realitat. El que em semblaria deshonest seria dir el contrari, que no hi ha corrupció, perquè sí que n'hi ha molta. Intentem combatre la corrupció, perquè jo crec que la corrupció és inacabable, perquè és inherent al sistema polític i econòmic que tenim, però sí intentem que es mantingui en uns límits raonables, ja que estam desbordats.

- Pregunta: A mi el que em preocupa és que l'esquerra fa un discurs molt crític, però les eleccions les guanya la dreta. Quan hi ha desencantament, quan fins i tot una certa esquerra gestiona però no il·lusiona les masses, sinó més aviat les defrauda, les mig defrauda. I després ve una cosa pitjor, ve una dreta que accentua aquest govern per a minories, per als interessos minoritaris. És a dir, aquesta és una contradicció que l'esquerra en la seva anàlisi intel·lectual ha d'anàlitzar?

- Sr. Zemelman: Aquesta pregunta ha de ser contestada en contextos concrets, no pot fer-se una resposta general perquè la situació europea és distinta respecte a la d'Amèrica Llatina. Tot i que la influència d'Europa en alguns països d'Amèrica Llatina, als quals es refereix, concretament als actors polítics d'esquerra, ha estat important, i això requereix una anàlisi en si mateixa que aquí no podem fer. Allà hi ha tot un quadre complexíssim de vinculació de les capes dirigents d'alguns països, podria ser el cas d'algunes d'elles amb grups polítics importants d'Espanya, França, Alemanya i alguns suecs.

Crec que la resposta caldria donar-la en termes concrets. Què vull assenyalar amb això? Primer que s'ha anat donant un procés de desideologització de la classe política, que significa que aquesta ha deixat de plantejar-se el debat de projectes de societat. En aquest sentit, crec que hi ha un país que encara fa una excepció a aquesta situació que és el cas de Mèxic, més enllà del judici que els mexicans poden tenir del comportament dels seus actors polítics. Si ho comparo pel que fa a altres països, crec que encara hi ha un joc que pretén ser un joc de projectes de societat, però en la resta d'Amèrica Llatina això s'ha anat trencant. Segona afirmació: com a conseqüència d'aquesta desideologització, s'ha anat donant un procés d'aglutinació de la classe política. La classe política s'ha acabat per transformar en una constel·lació d'individualitats que en perdre identitats ideològiques, també ha anat perdent la seva condició de referent públic, amb el qual s'ha produït un doble procés. D'una banda una desvinculació amb la gent, és a dir, en aquest moment hi

ha una forta desvinculació amb la gent de la classe política; i segon, s'ha donat també un procés de confusió que ha afectat fonamentalment els sectors més joves. No hi ha referents públics clars i crec que aquesta és una situació que té a veure amb la part final de la pregunta que vostè em feia.

Una tercera afirmació, pel que fa a això, seria la següent: la classe política alhora s'ha anat transformant de dirigent polític en el que s'ha anomenat els operadors polítics, que són gestors polítics. Diguem que han de demostrar eficiència en el maneig, per exemple, dels càrrecs que poden ells tenir en un moment determinat en el parlament i això suposa recursos. Aquests recursos els impulsa a trobar suport financer que, a més, tenen el cost que imposen, d'una manera o d'una altra, determinades solucions o determinats plantejaments. És a dir, es va perdent la independència de la classe política, amb el que aquesta acaba per transformar-se en un conjunt de gestors, que gestionen solucions que no estan necessàriament emmarcades en cap postura de societat. Aquest és, evidentment, un procés que podríem qualificar de mil maneres, i una de les maneres és qualificar-lo com una classe política en un procés de descomposició. Es dona aleshores un fenomen que contribueix a enfortir aquesta manca de referents públics, i és que la classe política comença a funcionar a través d'una lògica que s'ha anomenat transversal.

Val a dir que les relacions dels dirigents polítics, qualsevol que sigui la seva formal pertinença a un partit, desapareixen i acaben per transformar-se en un cenacle on es gestionen i es fan totes les coses. I això indubtablement té a veure amb un enfocament del que és la cosa pública. És a dir, el problema és que la cosa pública ha acabat per confondre totalment el que és l'àmbit privat del que és l'àmbit públic. Però el que genera és un quadre de confusió d'idees. No hi ha idees, les campanyes electorals no es fan en funció de plantejaments. Aquest és un punt molt important perquè té conseqüències en el que vostè deia sobre què pot guanyar un partit d'una determinada postura i, en definitiva, no fa més que legitimar una postura reaccionària o de dretes.

Però, què és en el fons el que està passant? I aqueix és un punt que crec que caldria discutir. Mai no es plantegen posicions d'esquerra, i estic parlant d'alguns països d'Amèrica Llatina. I diria jo, més aviat es planteja un punt que jo podria reduir-lo als següents termes: la discussió comença i acaba en els marcs que imposa el projecte dominant, per tant la imatge més venuda, sigui en termes de màrqueting o no, és tenir la capacitat de gestió eficient d'un projecte. En la mesura que l'individu digui que és un crític del projecte i que cal plantejar-se una política de salut diferent i no s'acompanyi d'una capacitat de gestió, indubtablement la imatge que projecta és una imatge d'un polític amb molta verborrea sense capacitat de gestió, per tant, sense capacitat d'eficiència, per tant, sense capacitat de resoldre els problemes. I aquest fet és el que està sent part del discurs dominant, tant és

així, que aquesta mateixa gent que podria tenir, en un moment determinat, la pretensió de plantejar-se un discurs alternatiu, acaba cedint a la lògica, perquè la lògica de l'eficiència del projecte que no es toca, és el que li permet tenir vot. I això, òbviament, és un procés molt complex que va retroalimentant la despolitització. En el fons, el punt és aquest, es fa política despolititzadament perquè la concepció de la política, la consciència política, la discussió de projecte s'esgota en el projecte dominant, tot dintre del projecte dominant, res fora del projecte dominant. I això és evidentment, una expressió d'hegemonia molt clara que en aquest moment s'estructura gairebé sense apel·lació en alguns llocs.

Quina conseqüència està tenint en aquest moment? Ho estam veient a Argentina però podríem haver-ho vist a Perú, a Equador i en algun altre lloc, per exemple a Veneçuela. En la mesura que la població està mancada de referents públics que li permetin dir "aquest home està oferint-me una societat diferent o un futur diferent", es crea una buidor molt perillosa. Aquesta buidor és de descrèdit del partit que comporta la despolitització, també de descrèdit en els sindicats, i es generen per tant espais per al sorgiment eventual de dirigents personalistes. Avui, per exemple, a Argentina estarien donades totes les condicions per a l'emergència d'una font de liderat carismàtic, però la situació d'Argentina és tan greu que ni tan sols sorgeixen aquests líders, ni tan sols existeix en aquest moment, almenys a curt termini, l'emergència d'un cert tipus de dirigent polític que no tracta de vendre un discurs ideològic, sinó que està tractant de vendre el que la gent d'alguna manera necessita o tractaria eventualment de plantejar una postura personal on es voti, no per idees sinó per la persona i això té conseqüències. Això existeix en alguns llocs, diria jo, a Xile, a Guatemala, la generació de liderats, que no m'atreveria a anomenar-los carismàtics, però fortament personalistes que poden dur a distints tipus d'estratègies, algunes de les quals s'estan veient en aquest moment com una espècie de neopopulisme.

Jo diria que una de les conseqüències que podrien donar-se a Amèrica llatina és el sorgiment d'estratègies neopopulistes. La dreta xilena, fins i tot, la dreta pinotxetista d'avui, està jugant en aquesta línia. És a dir, la dreta pinotxetista d'avui ja s'ha oblidat de «Pinochet». I ja comença a aixecar figures que apareixen com a no pinotxetistes i que estan fent un discurs populista de dretes. És a dir, el mateix discurs liberal d'atac al populisme d'esquerres, en aquest moment està començant a aixecar la bandera de discurs neopopulista de dretes. I això, evidentment, és un element que contribueix, a crear majors complicacions. Però l'arrel de tot això que estic tractant de resumir, és que en el fons hi ha un procés de despolitització molt profund. Un procés de despolitització que en aquest moment impedeix que es discuteixi d'acord amb projectes. I la discussió en gran mesura està fortament centrada en personalitats, en pragmatismes, en solucions a curt

termini. Això té un límit i ho estam veient ja. Què passarà a partir del moment que caigui en crisi aquest model de credibilitat? És el que en aquest moment hi ha, precisament, com un gran interrogant.

· *Pregunta:* Fins a quin punt no li està quedant a l'esquerra, després dels anys 90, la situació de defensar el que seria el liberalisme radical? Podem parlar de divisió de poders, el segrest amb els monopolis de l'activitat econòmica i l'impossible accés als mercats comercials, que d'alguna manera ens estam trobant, que és una situació en la qual la intervenció de l'estat, com a garant de l'accés en igualtat de condicions al sistema, és qui decideix que siguin els monopolis qui controlin la situació, el que garanteix la recuperació de les llibertats, encara que seria la base teòrica filosòfica del segle XIX del liberalisme, que tant hem combatut l'esquerra. Resulta que la situació actual es pot convertir en una bandera de l'esquerra per garantir una recuperació teocràtica. Fins a quin punt aquesta història que les grans empreses tendeixen al monopoli, tendeixen a segrestar el mercat, tendeixen a segrestar la llibertat de comerç, tendeixen a segrestar la separació de poders? Fins a quin punt una sèrie de valors que eren liberals en el segle XIX que, a poc a poc, han anat evolucionant no s'estan convertint ara en una explicació d'esquerres?

· Sr. Castresana: Jo crec que absolutament. Avui en dia aquesta constitució, que l'any 78 es va considerar insatisfactòria, conté alguns pronunciaments que són gairebé revolucionaris, si es duguessin a la pràctica, i si es reivindicassin a l'esquerra, cosa que dubto que s'estigui produint. És a dir, si es fes a l'inrevés del que s'està fent, primer l'administració expropia el sòl que no és urbanitzable, després el declara com urbanitzable i després el ven. I, per tant, l'administració el recupera per a la societat, la revaloració d'aquest terreny, això no s'està fent...

· *Pregunta:* Quin és el paper de l'educació crítica en el context de les polítiques neoliberals?

· Sr. Zemelman: La discussió sobre l'educació en el context de la globalització cal assumir-la en tots els seus desafiaments i amb totes les seves complexitats que no podem discutir aquí, però li assenyal algunes qüestions. Es comença a veure de manera més crítica la discussió centrada estrictament en la qüestió curricular, que és precisament el punt central en les polítiques neoliberals que prodiguen en aquest moment el Banc Mundial. Tots els projectes del Banc Mundial a Amèrica Llatina, des de l'educació bàsica endavant, estan centrats en la qüestió curricular. Aquesta qüestió curricular és la que jo els he plantejat que deixa fora el professorat. Es comencen a viure absolutament dues realitats que no es comuniquen entre si. Això està duent a alguna cosa que pot ser percebuda com molt senzilla, molt elemental, i que, no obstant això, és part fonamental del debat entorn de la globalització des de l'educació, no ja des de l'economia, que és el rescat de

l'experiència del professorat. Això està duent a col·locar en el centre de la discussió sobre l'educació, un discurs que pugui contribuir a veure amb més claredat les conseqüències perverses de la globalització.

La discussió entorn de la didàctica comença sent una discussió on el concepte mateix de didàctica ha de ser modificat, perquè evidentment a aquest concepte s'han associat una quantitat enorme d'idees que molts especialistes no comparteixen. Però si ho entenem com l'espai de trobada del mestre amb l'alumne, si entenem que en la didàctica o en la discussió des de la didàctica, el que s'està rescatant és aquest espai social de l'aula, on hi ha una confrontació que pot ser intergeneracional del mestre i els alumnes de diferents edats, això té una potencialitat impressionant. De fet, en un país com Mèxic, en la pròpia Argentina d'avui, potser un dels sectors més actius en termes de plantejar-se un model correctiu al que avui en dia s'imposa pel Fons Monetari i pel Banc Mundial, són els mestres. Jo no dic que tinguin èxit i que en aquests moments tinguin la solució en les seves mans, però hi ha una mobilització més enllà de l'estrictament gremial. No hi ha sistema que per autoritari que sigui, copsi tots els espais de reacció que un mestre té des de la seva aula. No hi ha possibilitat. Podem posar situacions extremes, per exemple, com són les anàlisis que s'han fet més enllà de les condicions de treball normal, com podria ser per exemple un professor que treballa en una escola autoritària. Hi ha un espai irreductible que escapa a les capacitats de control del sistema. Això ens està plantejant un problema molt interessant, que és el de començar a reconèixer els espais de reactuació del professor i de l'alumne, enfront d'alguna cosa que apareix com inamovible i que no és inamovible, d'aquí la importància de començar a desplaçar la discussió dels mers *curriculums* a la discussió de la didàctica.

I en aquests moments, a Mèxic, s'ha iniciat un programa en aquest sentit. És un projecte que han assumit mestres col·lectivament i han iniciat algunes activitats entorn de la didàctica.

S'ha arribat fins i tot a encunyar un plantejament que sembla com absurd o exagerat, com és per exemple plantejar-se la formació de mestres en termes de com es poden recuperar en la pràctica docent diària, concreta, en l'aula, problemes tan complexos com és, per exemple, el problema de la consciència històrica. No la didàctica de la història o de la geografia, sinó la didàctica de la consciència històrica que és, en el fons, la didàctica de com a un nin, a un adolescent, malgrat les restriccions, malgrat les limitacions del tipus que sigui, econòmiques, burocràtiques o financeres, se'l pot impulsar a pensar. I hi ha experiències molt belles en aquest sentit, fins i tot a Argentina amb tota la gravetat de la seva situació. Aquesta pregunta que vostè em fa, és una pregunta que s'està, en aquests moments, tractant de contestar en el plànol concret per part d'alguns grups de mestres a Amèrica Llatina i pens que seria per a nosaltres molt interessant poder començar a compar-

tir-lo, perquè això evidentment necessita alguna cosa més que una simple dissertació com la que jo pugui fer en aquest instant.

- Pregunta: Enfront d'aquesta llibertat dels mercats, enfront d'aquest corrent del capital que va on vol, i enfront de les traves de l'aparell judicial, sembla ser que la proposta és rearmar els poders judicials. Crec que és un procés lent, llavors, mentrestant, què es fa? Tots els moviments antiglobalització han sorgit per donar una resposta a aquest impàs. I aquests moviments estan absolutament despolititzats, precisament perquè la política no està ben considerada avui en dia. Per això a mi m'agradaria que enquadràs tot aquest moviment antiglobalització i el poder que aquest té com a alternativa. Dintre de tot aquest marc de globalització sembla que no ens podem moure, quin creu que seria actualment el paper dels sindicats com a agents de canvi?

- Sr. Castresana: Les ONG, els moviments alternatius, el que no és l'estructura tradicional de partits i sindicats, que per moltes raons en l'econòmic estan integrats en el sistema i, per tant, són còmplices o encobridors d'aquest sistema, sempre salvant naturalment qui no estigui en aquest joc, és una cosa que s'ha de potenciar. Aquest és el capítol que jo definia com de societat civil. Però per a mi no és tant un problema de temps, sinó un problema de voluntat política i en aquest sentit els responsables polítics o els legisladors nacionals i internacionals, en el marc de la Unió Europea, el Consell d'Europa o de Nacions Unides, sí tenen la facultat de fer les coses i això no necessita tant de temps. És a dir, ara mateix s'han posat d'acord en l'Euro ordre i s'han posat d'acord de setembre fins ara, en un debat que tenia dècades i en el qual estaven absolutament enrocats. En tot just tres mesos s'ha avançat més que en una dècada.

La solució és crear una veritable consciència social. En aquest sentit és on els educadors teniu una gran tasca perquè la societat demandi, i exigeixi als seus responsables polítics que s'adoptin una sèrie de mesures. Espanya és l'únic país d'Europa que no ha signat la convenció europea contra la corrupció. Caldrà començar a posar això en els mitjans de comunicació, perquè es produeixi un mínim debat en la societat a aquest efecte, que el govern no pugui aixecar la cara alegrement dient que està treballant contra la corrupció. És a dir, que sí hi ha coses que es poden fer i hi ha coses que es poden fer des de la societat civil i, per descomptat, jurídicament. Jo no he volgut transmetre en cap moment que en no tenir mitjans no hi ha res que puguem fer, al contrari. Nosaltres hem d'explotar al cent per cent els pocs mitjans que tinguem sense perjudici naturalment de plorar i protestar i demanar més del que ens manca. Però que són instruments, sobretot, jurídics.

- Sr. Zemelman: Jo crec que això és molt important. Sobre la pregunta en relació amb els sindicats es podria donar en dos o tres plans. Un és que cal començar per entendre el que ha passat amb els sindicats. Han experimentat una transformació

que no tots els sindicats han entès i en la mesura que els dirigents sindicals no entenguin que estan actuant en un concepte diferent al clàssic, evidentment no contribuiran a enfortir els sindicats sinó a afeblir-los. Allà hi ha una responsabilitat molt important d'entendre, que cal revisar molts conceptes, tant en termes d'organització com en termes del propi discurs. Jo crec que en aquesta mateixa mesura es pot pensar que el sindicat, com a part de la societat civil, pot arribar a tenir un paper enormement important.

Crec que és el que està ocorrent d'alguna manera en alguns països. Jo els deia que un observa, en uns llocs més clarament que en uns altres, que alguns sindicats, molt particularment els vinculats al magisteri, han començat a entendre que no basta ser sindicat com s'entenia en els anys seixanta o setanta, sinó que cal transformar-se en un moviment, en un moviment cultural. I jo crec que en aquesta mateixa mesura està canviant també el discurs.

Nosaltres estam vivint una situació de crisi profunda, molt profunda i aquesta crisi profunda duu tot just vint anys. L'esfondrament del bloc soviètic ja va caracteritzar gran part del segle XX. Estam en els primers moments enfront d'un col·lapse d'aquestes dimensions que no és solament el problema de la Unió Soviètica, sinó tot el que suposa en termes de concepcions de l'esquerra, tot el que suposa en termes d'actors socials, són temes que en aquests moments comencen a abordar-se i enfront dels quals no hi ha necessàriament una resposta immediata. Clarament es produeix un desajustament en tota la manera de fer política i en la manera d'entendre el futur. En aqueix context és en el qual tots estam analitzant la situació de la globalització i dels actors antiglobalització, crec que aquest és un punt importantíssim. Processar les conseqüències que va tenir l'esfondrament del bloc soviètic no està encara, almenys en els països que jo conec d'Amèrica Llatina, suficientment assumit. Això explica que a Amèrica Llatina se sentin derrotats per l'esfondrament del bloc soviètic, també els anticomunistes varen caure. Allà hi ha un problema que és més profund que el problema de l'aliança o no de l'eix polític, com va ser Moscou. Allà hi ha un problema cultural ideològic que no s'acaba de processar, perquè hi ha un canvi molt profund en les conceptualitzacions, que d'alguna manera estam obligant a assumir, una perspectiva d'anàlisi i de rescat de la política des de criteris, que no eren els criteris en els quals els actuals dirigents varen ser formats.

O sigui hi ha un trencament amb un procés de formació política que no s'acaba d'assumir i de fet és una de les tasques pendents. Una tasca pendent és preguntar-nos què va passar amb el bloc soviètic, per què ens va afectar d'aquella manera. Es van esfondrar les utopies, això té una força enorme. Quina força? La força, per exemple que el capitalisme hagi perdut l'*estatus* de ser un sistema polític provisional, per donar-se l'*estatus* d'un sistema econòmic definitiu. El canvi no és

purament gramatical, vostès comprendran el que implica valorativament, estam enfront d'un capitalisme inamovible el qual estava constantment qüestionat per un bloc diferent, com era el bloc que va representar en el seu moment Moscou. Són problemes d'aquest tipus que estan presents, que són enormement complexos, tan complexos que és raonable pensar que estam en presència d'un canvi d'època.

No hi va haver un problema d'estratègies econòmiques, correctes o incorrectes, estratègies polítiques correctes o incorrectes. Aquí hi ha un canvi, un canvi que d'alguna manera va esser anunciat durant moltíssim temps. Durant tot el segle XX hi va haver moltes veus d'alerta en aquest sentit. No obstant això, es compleix la hipòtesi i tots se senten derrotats. Aleshores assumim el problema. Allà hi ha una gran responsabilitat dels intel·lectuals. Estic parlant d'Amèrica Llatina, que en lloc d'assumir el problema i processar-lo i projectar-lo en la necessitat de canviar el discurs, de canviar les tàctiques, de canviar les organitzacions, pensen si es va esfondrar tot, fins i tot el seu error. Aleshores crec que hi ha una qüestió que ha de ser explicada, per què no s'assumeix l'experiència? Per què s'accepta l'explicació donada per uns altres, que estan ideològicament interessats a imposar una determinada interpretació del col·lapse de novembre de l'any 89?

Un punt no menor és el gran tema que ens va deixar plantejat el segle XX. Encara no s'assumeix. En aquest context és on devem preguntar-nos, què significa parlar de globalització?, què significa la reconcentració del capital?, què significa parlar de transnacionals? Ningú no parla de transnacionalització del capital, tots parlen de globalització, i tots creuen que la globalització és un fenomen nou. I és un fenomen vellíssim, un fenomen que ja va ser analitzat en el segle XIX i en els primers deu anys del segle XX. Hi ha una enorme quantitat de literatura acumulada que avui en dia fa crisi. Clar, avui en dia fa crisi perquè resulta que amb l'esfondrament del bloc soviètic aquest capitalisme ben educat, que d'alguna manera ens va dominar durant el segle XX, va deslligar les seves fúries i en aquest moment no té control. Estam enfront d'un capitalisme sense controls, sense equilibris. Varen ser els equilibris que varen sorgir ja el 1917 amb la revolució Bolxevic i, per descomptat, després de la segona guerra mundial. Avui en dia ja no hi ha més equilibri. Els fenòmens rics i polítics associats a la necessitat mateixa del sistema, avui en dia l'única cosa que estan fent és desencadenar-se perquè tenen el camí obert, això cal analitzar-ho degudament. I és en aquest context on devem entendre que el que avui dia estam veient, ha estat sempre present. I és el que duu a alguna gent a dir: "Aleshores estam en presència d'un sistema capitalista que és definitiu". Cal veure les coses amb calma en aquest context, crec que cal reconceptualitzar moltes coses entre les quals hi ha el problema dels sindicats i el concepte de la societat civil.

I crec que també un últim element important que caldria incorporar a la

discussió, és que estam veient en els últims 20 anys tot un sorgiment i un nou tipus de societat civil, que no està clarament visible, que alguns s'han encarregat en aquest moment d'analitzar, que està expressant-se de manera fragmentària, a vegades no tan fragmentària, a vegades a través d'actors que moltes vegades no són clars, com cert tipus d'ONG antiglobalització, però que més que això és tot un nou concepte, un nou problema que anomenarem societat civil. La societat civil de la globalització, que comença a emergir sobre bases completament diferents les quals existien abans, moltes d'elles tecnològiques i que caldria entendre perquè permet comprendre l'emergència d'altres tipus d'actors.

Comentari: Això és com quan l'OTAN. No he conegut mai a ningú que votés que sí, i al final va guanyar. Aleshores em fa la sensació que tots estam sempre envoltats de gent que està contra la globalització, però jo això no ho veig reflectit. Sembla que els responsables de la globalització són els ianquis, i, en canvi, som tots nosaltres els que cream aquests subproductes, tota aquesta sèrie de coses que estan passant. Aleshores, nosaltres com a docents hauriem de dir-los que nosaltres som els que originam la globalització, en lloc d'organitzar campanyes de solidaritat.

Comentari: Això de la corrupció em sona un poc a la falla de les abelles. Un rusc en la qual les abelles són un simbolisme de la societat, que viuen a força de la corrupció i dels vicis de cadascun, és això el que manté el sistema. Això que el manté unit i funcionant. El discurs sembla anar per allà, perquè si a Itàlia comences a estirar del fil i resulta que cau tota la casa, cau l'estat. Aleshores sembla que és alguna cosa totalment estesa i a mi em sembla com alguna cosa que és natural, i també els alumnes admeten com alguna cosa natural que existeix corrupció i suborn. Com aquells jutges que demanaven un augment de sou perquè no se'ls subornàs, jo creia que això anava amb el càrrec no amb el salari. Jo si som jutge, se suposa que no puc ser subornat, independentment del que estigui cobrant. La desídia dels votants aquí a Espanya està passant, i l'educació tecnicista també. I sobre la desídia que tenim els joves amb la democràcia i altres processos, nosaltres que som els fills i els deixebles de la generació del maig del 68 i que som els fills de la democràcia, què ha passat perquè a nosaltres no ens interessa la democràcia? Vàrem passar de la democràcia i si els pocs que tenim un cert pensament crític estam buscant vies totalment alternatives a la democràcia, com són els moviments antiglobalització, el moviment ocupa, que a més està sistemàticament sent criminalitzat des de l'estat... és com si alguna cosa hagués fallat. Quina cosa falla?

“La memòria és un delicte avui, nosaltres som memòria. Som indígenes, som delinqüents mentre la nostra sang omple presons i cementiris; aquesta és la sentència: presó i tomba per a la memòria”.

Subcomandant Marcos. EZLN.

Manifestació
Extret del llibre “La globalización”. Ed. La Jornada

EL CONTEXT INTERNACIONAL DE LA LLUITA PER LA DEMOCRÀCIA A PARTIR DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL¹

*Joan E. Garcés**

Em limitaré a l'àmbit del nostre món hispànic.

Començaré indicant que el concepte "democràcia" de vegades no se sap molt bé què significa.

Durant la Segona Guerra Mundial sí se sabia què s'estava bellugant en torn a la democràcia, el que era democràcia. La confrontació bèl·lica del 1939 al 1945 no sols era militar, sinó també ideològica, econòmica i geoestratègica. La guerra es va fer, ideològicament parlant, en termes de democràcia sí o democràcia no, ja que les forces aliades de l'Eix nazi-feixista alemany, italià i japonès, es definien elles mateixes com antidemocràtiques, no democràtiques.

Per als règims alemany, japonès i italià la democràcia era en ella mateixa quelcom negatiu, incapaç de resoldre els problemes

Joan Garcés durant el seminari
Foto: P.Polo

¹ Transcripció de la conferència realitzada en el Seminari Internacional: Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002

* Politòleg i jurista. Premi Nobel alternatiu de la pau de la fundació sueca RIGHT LIVELIHOOD. Advocat de la causa particular i popular contra els crims de la humanitat en el cas de Xile. Doctor en Ciències Polítiques i sociòleg per la Universidad de la Sorbona de París.

socials i econòmics que havien conegut aquestes societats. El nazisme negava els fonaments mateixos de la democràcia des del punt de vista tant polític, de les llibertats fonamentals, com des del punt de vista social, i també racial.

Per altra banda, els països que encapçalaven la coalició antifeixista eren fonamentalment els anglosaxons de tradició parlamentària, liberal, multipartidista, constitucionalista.

De manera que era molt fàcil, en aquest terreny, delimitar quin era el bàndol partidari de la democràcia i quin el partidari del feixisme. Durant aquella guerra mundial el règim existent a Espanya es trobava, des d'un punt de vista ideològic, del costat dels qui varen perdre la guerra, del costat de l'Eix nazi-feixista.

Amèrica Llatina es trobava dividida. Tot i que era neutral al començament de la guerra, algunes de les dretes nacionals eren simpatitzants de les forces feixistes. Per exemple, el moviment peronista a Argentina s'entenia i simpatitzava amb les potències de l'Eix europeu. Xile tenia la dreta forta, obertament pro-feixista dins un sistema parlamentari. A Xile hi havia, quan el 3 de setembre de 1939 va començar la guerra europea, una coalició de Front Popular al govern, de forces de centre i d'esquerra amb participació socialista i comunista, un Front Popular com el que havia guanyat les eleccions de febrer de 1936 en la República espanyola. La dreta era partidària de no intervenir en la guerra al costat dels Estats Units. Una manera de no sumar la contribució xilena, fonamentalment el coure, material útil per a l'armament. Per altra banda, el Partit Socialista xilè, fundat per Salvador Allende el 1933, era al Govern i partidari de declarar la guerra a l'Eix per raons ideològiques. Davant la profunda divisió entre la dreta i l'esquerra parlamentàries, el resultat a Xile va ser l'acord de no entrar en guerra i mantenir-se neutrals des d'un punt de vista militar.

Ja ben abans d'acabar-se aquesta guerra, des de la Carta de l'Atlàntic del 14 d'agost de 1941, signada pel President Roosevelt i el Premier Churchill, es va decidir que a diferència del que va esdevenir en 1918, al final de la Primera Guerra Mundial, els responsables de la Segona Guerra Mundial haurien de ser jutjats. A mesura que s'aproximava el final de la guerra, d'una manera més i més palesa, les potències

anglosaxones exigien que les de l'Eix es rendissin de manera incondicional. No volien que es tornàs a repetir la situació de l'any 1918, que va acabar la guerra amb una mena de suspensió d'hostilitats.

Des del punt de vista de les responsabilitats penals per haver submergit el món en la Primera Guerra mundial, en el Tractat de Versalles de 1918 es va acordar crear un tribunal a Leipzig amb la missió de jutjar els criminals de guerra alemanys. Va tenir un desenvolupament molt pobre, pràcticament va fracassar aquesta iniciativa. Però l'any 1945 els vencedors varen decidir que els crims comesos eren de tal envergadura, que la Humanitat no podria mantenir-se indiferent. El 8 d'agost de 1945, a Londres, les Potències aliades de les Nacions Unides aprovaren els Estatuts del Tribunal Militar Internacional, que a Nüremberg jutjaria els principals líders polítics i militars de l'Alemanya nazi. Unes setmanes després, l'agost de 1945, es rendia Japó i es va constituir un altre Tribunal Militar Internacional per jutjar els caps militars i polítics de Japó.

Aquesta decisió política fou molt important. Significava, en la història del Dret, l'entrada de la Humanitat com a subjecte de drets, amb drets propis. És el naixement del concepte jurídic d' "Humanitat".

Així com el concepte de "ciudadà" té una data de naixement, la de la revolució francesa de 1789, el concepte d'"Humanitat" la té el 1945. Val a dir que, per damunt del dret nacional intern dels Estats, i del que regula les relacions entre els Estats, hi ha un tercer nivell, superior, el Dret de la Humanitat, en conseqüència jeràrquicament amb més força vinculant.

Així, encara que el Dret intern permeti determinades coses, toleri barbaritats com ara les matances o l'aplicació de la tortura, o que els qui han torturat i assassinat siguin amnistiats, o que un oficial digui que ha matat simplement perquè estava executant ordres superiors de la cadena de comandament militar, el Dret de la Humanitat estableix que aquestes justificacions legals internes no puguin prevaler per sobre del Dret Internacional.

La decisió de crear aquests Tribunals internacionals va ser presa sota la influència d'un dels dos països aliats, els EUA, inspirada

fonamentalment per l'equip polític del President Franklin Roosevelt. La postura que tenia el Primer Ministre britànic, Winston Churchill, era una altra, la d'exigir la rendició incondicional dels alemanys, agafar els líders i afusellar-los contra la paret i s'ha acabat. Aquesta era la postura de Churchill. Per fortuna per a la democràcia, es va imposar, com no era d'estranyar, la del país líder de la coalició, i les Nacions Unides varen decidir que sí hi havia d'haver una sanció, però a través d'un judici públic que garantís el dret de defensa dels acusats. Per més que estaven acusats dels més grans crims que fins aquell moment la Història havia conegut, se'ls havia de reconèixer el dret a defendre's, el dret a escollir l'advocat, que el judici fora públic, en presència dels mitjans de comunicació, de manera que totes les garanties d'un procediment just i imparcial poguessin esser reconegudes als més grans criminals.

Per això, el Dret que comença a 1945, des del punt de vista de la història del Dret ha estat considerat com, diguem-ne, una fita extraordinària. És el naixement del Dret Penal Internacional, en la perspectiva que estic comentant. I des d'aleshores ha inspirat tota una sèrie de desenvolupaments de la major importància, com el Conveni internacional per sancionar el crim de genocidi, aprovat el 1948, o el Conveni Internacional contra la tortura, aprovat el 1984. És a dir, un desenvolupament al llarg dels darrers cinquanta anys dels valors democràtics aplicat a la prevenció, condemna i sanció dels crims contra la Humanitat.

Tanmateix, aquest desenvolupament jurídic democràtic s'ha produït durant cinquanta anys en paral·lel amb la successió d'altres grans crims contra la Humanitat, com els que s'han acumulat des de 1945 fins ara. El fet d'haver guanyat la Segona Guerra Mundial les Potències democràtiques lamentablement no va significar que la democràcia s'instauràs d'una forma generalitzada, i sistemàtica, en el conjunt del planeta. I nosaltres els espanyols sabem que les forces franquistes que l'any 1945 apareixien ideològicament derrotades de la Guerra Mundial, no obstant continuaren manant a Espanya fins el 1975.

Per què, aleshores, si al Món guanyen els demòcrates, a Espanya es va permetre que continuàs una dictadura d'origen feixista, instaurada

amb el suport econòmic, militar i polític del règim alemany de Hitler i del règim feixista de Mussolini?

En les relacions internacionals no ens podem limitar exclusivament als textos legals, ni a les proclamacions programàtiques, sinó que cal tenir present el que són les realitats del poder, de les estructures de força, de les estructures d'interessos que significa el "Poder".

Des del punt de vista dels fets de "poder", l'any 1945 té una significació molt especial: l'absorció de l'Europa Occidental dins la zona d'influència dels EUA.

Els EUA naixien el 1776 d'una sublevació a les colònies americanes de la Gran Bretanya, en què el Rei d'Anglaterra anomenava a George Washington i la seva gent, terroristes i bandolers. L'equip que es fa amb el poder a les colònies emancipades de l'Amèrica del Nord neix amb una perspectiva diguem-ne geoestratègica des del primer dia. Per exemple, poc després de la independència dels EUA, l'ambaixador a París era Jefferson, que entre 1801 i 1809 seria president. L'ambaixador d'Espanya aleshores a París, quan Espanya encara tenia territoris a les dues bandes de l'Atlàntic, era el comte d'Aranda. En una carta que Jefferson escrivia des de París deia que els EUA havien de considerar-se com "el niu" des del qual s'estendrien les llibertats, les dels americans del nord, al conjunt d'Amèrica, la del Nord i també la del Sud. Afegia Jefferson que les terres aleshores en poder de la Corona espanyola eren en bones mans, perquè era feble, i que amb el temps els EUA s'enfortirien i s'estendrien pels territoris de l'Amèrica espanyola. Ja tenien la visió d'expansió continental de llur projecte polític i de llur forma d'organització.

Aquesta visió de Jefferson la podem trobar al llarg de la història americana des d'aquella primera hora. Si es vol interpretar la història de les relacions exteriors americanes des de la seva fundació, hi ha dos eixos centrals que ho expliquen prou bé. Són els de "la nova frontera", la idea que la frontera americana ha d'anar expandint-se progressivament, i el de "portes obertes" al comerç exterior.

El principi de "nova frontera", de frontera mòbil, és el que inspira i explica l'expansió territorial dels Estats de la costa est americana fins

al Pacífic on es troben, naturalment, amb els territoris de l'Amèrica espanyola. El resultat n'ha estat l'annexió el 1848 del nord de l'antic Virregnat de la Nova Espanya, que seria Mèxic actual. Prèviament havien comprat el 1803 la Louisiana i el 1818 la península de Florida. Al llarg del segle XIX hi va haver tres ofertes del Govern dels EUA al d'Espanya per comprar Cuba.

La culminació de l'expansió territorial en el Nord del continent americà coincideix amb el sorgiment a Europa, en el tercer terç del segle XIX, de la unificació de l'Imperi Alemany. El 1895 hi ha un canvi estratègic fonamental a la Gran Bretanya. Abans havia estat contrària a l'expansió dels rebels dels EUA per tota l'Amèrica, no acceptava la doctrina Monroe, s'havia negat sistemàticament a reconèixer el dret dels americans del Nord a expandir-se pel conjunt de l'Amèrica. El 1895 Londres canvia de postura i accepta la doctrina Monroe amb la idea que si esclatàs una guerra a Europa, com a conseqüència de l'emergència de la potència alemanya, la Gran Bretanya pogués comptar amb el suport dels EUA.

1895 és una data capital. Per a Espanya és la guerra final a Cuba. Fins el 1895 els americans volien Cuba, pagant-la, com varen pagar la Louisiana i la península de Florida, però el govern de Madrid no estava disposat a vendre-la. Al voltant del 1850 els EUA subvencionen un moviment republicà a Espanya, amb la idea d'afavorir la instauració d'un govern a Espanya que acceptàs vendre Cuba als EUA. Aquell moviment republicà va fracassar i no hi va haver venda de Cuba.

La raó per la qual els EUA volien tant Cuba i no la varen prendre abans de 1895 té una explicació senzilla: qui controlava marítimament l'Atlàntic era la Royal Navy, la potència naval del segle XIX eren els britànics. Aquests no acceptaven la doctrina Monroe, i els americans no podien entrar a Cuba sense que la Royal Navy els deixàs el pas lliure. El pas lliure el varen tenir després de 1895, i quan els EUA ataquen Cuba el 1898, estaven assabentats que la Royal Navy no s'interposaria.

1898 fou el començament d'una "nova frontera" americana, aquesta vegada ultramarina. La conquesta de Cuba és el principi de

l'imperi marítim americà, que significava, naturalment, la incorporació per les armes de les Filipines i de Puerto Rico. I, també, la marxa envers Japó i Xina com objectius d'expansió comercial, forçant-los a obrir «les portes».

Aquesta expansió dels EUA envers territoris ultramarins el 1945 va significar l'absorció de l'Europa Occidental. Aquesta nova absorció tenia una justificació per als americans de caràcter econòmic, i una legitimació política. Però el 1945 el Govern dels EUA es va trobar amb un Estat a Europa que es negava a obrir «les portes». Era la Unió Soviètica, que havia guanyat també la guerra amb un gran cost econòmic i amb més de 20 milions de morts, que es va negar a obrir els mercats als EUA. Així va començar la "Guerra Freda".

La Guerra Freda comença l'any 1945 en gran mesura perquè la Unió Soviètica es negava a obrir els mercats. Hi haurà mil explicacions addicionals, però el fons és aquest.

El 1989, al final de la Guerra Freda, cauen les fronteres econòmiques que no havien pogut travessar l'expansió comercial americana. Aquest és l'any en què fou incorporat el conjunt territorial de la immensa ex-Unió Soviètica dins la nova frontera comercial americana. No és annexió territorial, sinó absorció de les zones econòmiques de gairebé tot el continent d'Euràsia. Un fet important, com ara ho està mostrant la guerra d'Afganistan, on el que des d'un punt de vista econòmic està en joc és el control del petroli d'Àsia Central, en un moment en què les reserves de petroli tradicionals, com són les del golf Pèrsic s'esgoten. A Uzbejistan, al Kazajistan i a la resta dels estats de l'Àsia Central, la instal·lació de les primeres bases militars americanes arrel de la guerra d'Afganistan, mostra que el pretext d'aquesta era respondre a la barbàrie de l'atac terrorista a Nova York, de l'11 de setembre de 2001, però el veritable objectiu de la resposta militar era l'ocupació econòmica d'una zona que, mentre la Unió Soviètica era viva, havia estat tancada a les empreses dels EUA.

Tornem la mirada de nou a 1945. Des del punt de vista dels valors democràtics, la derrota dels feixistes va significar la possibilitat que en determinats països les forces democràtiques, amb la protecció militar i econòmica dels EUA, poguessin refer-se, tornar a la superfície i ins-

El problema es planteja tots els dies, en tots els països, la lluita per la democràcia no és una tasca d'un dia. La democràcia com a tal no s'aconseguirà mai, és un horitzó, una acumulació progressiva, amb possibilitat de retrocessos, però on cada progrés significa obrir perspectives, noves possibilitats i noves exigències, que demanen continuar el camí.

taurar règims de pluripartidisme, de constitucionalisme, de desenvolupament de l'Estat de Dret. Parl de l'Europa al nord dels Pirineus.

Però, quan hom estudia, com jo he tingut l'oportunitat d'estudiar els documents de l'Estat Major americà dels anys 1944 i 1945, abans de la fi de la Segona Guerra Mundial, s'observa com en la preparació de la postguerra, els militars americans se situen respecte de la Península Ibèrica en termes estrictament geopolítics, d'estratègia militar, anticipant la possibilitat que pogués haver-hi una confrontació amb l'única potència europea que encara no estava oberta a la "nova frontera " americana, com era la Unió Soviètica.

Els militars americans l'any 1944 i 1945, ja estaven dient al Govern americà que calia assegurar territorialment el lloc estratègic que és la Península Ibèrica, a l'entrada del Mediterrani. Perquè el Mediterrani era vist com una via de penetració naval i aèria vers el sud de la Unió Soviètica. En aquesta perspectiva militar, l'anticomunisme del règim del general Franco era una garantia pels americans, que hi podrien trobar un aliat en la confrontació amb la Unió Soviètica. En conseqüència, la recomanació, "des del punt de vista estrictament militar", va ser que els EUA s'havien de posar d'acord amb el règim de Franco, per assegurar que el territori que és a l'entrada del Mediterrani fora aliat dels EUA. Franco ho va veure clar des del primer moment, i a mesura que acabava la Segona Guerra Mundial anava entrant en aquestes negociacions. De manera que l'any 1945, quan molts espanyols dins i fora d'Espanya pensaven que la caiguda de les potències feixistes significaria la caiguda de Franco, varen tenir una gran desil·lusió a mesura que passaven els mesos i els anys. Hi ha el 1946, és cert, un acord de les Nacions Unides de retirada d'ambaixadors a Espanya, com a condemna política del règim que havia sortit de la coalició feixista. Però quan es prenia aquesta decisió a les Nacions Unides, els governs dels EUA, de França i del Regne Unit, en secret, per suposat, estaven ja compromesos a no moure ni un dit perquè caigués Franco. I Franco, quan rep la comunicació de l'acord de les Nacions Unides de condemna moral al seu règim, sap ja que el Govern americà no es mourà. En conseqüència, el que fa Franco és treure gent al carrer i protestar contra les Nacions Unides, i aquí no va passar res més.

Es veu, doncs, en el moment del desenllaç de la Segona Guerra Mundial, com els valors democràtics troben una possibilitat d'expansió a països on hi havia una infraestructura ideològica, cultural, una tradició, de tipus democràtic, amb partits socialdemòcrates o sindicats, compatibles amb el marge militar que els oferien els vencedors. Quan a partir d'agost de 1945 esclatava la guerra ideològica i econòmica amb la Unió Soviètica, fora d'aquests marges, tampoc no era possible que aquells partits es desenvolupassin.

A Alemanya, per exemple, el partit social-demòcrata té prou clar que podrà desenvolupar-se en la zona occidental sota ocupació militar dels EUA, en la mesura que renunciï a la seva tradició marxista. És el que esdevé al Congrés de Bad-Godesberg de 1956 en què, de manera formal, el partit social-demòcrata que havia nascut en la Segona Internacional a finals del segle XIX, dins la tradició marxista, renunciava formalment a la ideologia marxista. Era la preconditionió perquè pogués arribar el govern d'Alemanya en la zona militar americana.

De manera que sempre que s'accepten les condicions de la potència dominant que militarment ocupa Alemanya, i a través de l'OTAN el conjunt d'Europa occidental, les organitzacions polítiques plurals poden manifestar-se. Però amb unes ratlles vermelles, més enllà de les quals no es pot anar.

El mateix passa a l'Amèrica Llatina. El cas xilè sembla molt clar, perquè és l'únic país d'Amèrica on s'ha instaurat per la via electoral un govern de Front Popular. En els anys 30 hi havia només tres governs de Front Popular al Món: el de França, que guanya les eleccions de 1936, el d'Espanya, que guanya les de febrer de 1936, i el de Xile, que guanya les eleccions presidencial de 1938. És a dir, governs de coalició socialistes, del partit radical, d'entesa amb el partit comunista.

I què fa el govern americà davant un govern de Front Popular a Xile l'any 38? No fa res. Perquè qui governa als EUA és l'administració del president Roosevelt, i que a Xile, per decisió democràtica, una votació doni el govern a les esquerres li és igual. Però uns anys després, el 4 de setembre de 1970, hi ha noves eleccions a Xile i un dels ministres del Front Popular de 1938, Salvador Allende, és elegit President. Què

fan els EUA l'any 1970? Ordenen provocar un cop d'estat per evitar que el president electe pugui assumir la Presidència de la República.

Per què l'any 1938 no passa res a Xile, des del punt de vista d'una intervenció dels EUA, i per què l'any 1970 aquests hi ordenen fer un cop d'estat? Perquè l'any 1938, la instauració d'un govern d'esquerres a Xile no és vista per Washington, com la possibilitat d'un nexa amb la potència rival europea que és Alemanya. En canvi, l'any 1970 el senyor Kissinger convenç l'*establishment* americà que la instauració del govern d'Allende a Xile era un perill. Per a qui? Per a l'OTAN. Perquè era un govern de socialistes i comunistes elegit democràticament, amb el projecte de governar amb la Constitució, desenvolupant i no sols respectant les llibertats, incrementant la participació popular dins dels marges constitucionals, desenvolupant doncs les bases democràtiques del país. I això, deia Kissinger, tenia influència a França i a Itàlia, on hi havia partits d'esquerra poderosos que es plantejaven cercar noves vies de desenvolupament polític de llur país. I en la zona d'influència americana com és l'Amèrica Llatina, una coalició per la via democràtica podia plantejar-se arribar al govern, i fer una política responnent als interessos nacionals, respectant el Dret internacional i el Dret intern, això era la negació pràctica d'un dels postulats bàsics de la propaganda de la Guerra Freda, allò que socialisme era igual a dictadura.

Llavors, si Xile consolidava un govern en el qual socialisme era igual a més democràcia i no a dictadura, aquest era vist per Kissinger com un mal exemple per a França i per a Itàlia. A Itàlia es parlava el 1971 i el 1972 de fer una política d'espaguetti amb salsa xilena. François Mitterrand, que acabava de crear en 1969 el Partit Socialista francès, el desembre de 1971 va anar a Santiago de Xile a conversar amb Allende i conèixer com havia estat instaurat un govern d'aquesta naturalesa.

És a dir, que hi havia atenció a Europa occidental envers el que estava passant a Xile. I això estava essent observat pel senyor Kissinger, qui, per raons fonamentalment de confrontació ideològica, va ordenar acabar amb el sistema de partits i el règim parlamentari xilè. És el que va esdevenir el 1973, per primera vegada en la història d'aquell país.

Cal tenir present que el parlament del Xile republicà es va obrir el 1818 i va estar ininterrompudament obert fins al cop d'estat de 1973.

No hi ha cap país a Europa que hagi tingut un parlament ininterrompudament obert des de 1818 al 1973, excepte el parlament britànic i alguns dels parlaments d'Escandinàvia. Tots els altres, i en particular el parlament espanyol, han conegut molts cops d'estat.

L'any 1975 mor tranquil·lament el senyor Franco. L'any 1953 havia signat els acords autoritzant bases militars estrangeres permanents, que era el que importava als militars dels EUA. Es pot dir que la potència democràtica que el 1945 havia derrotat el feixisme, no sols ha coexistit, sinó que ha protegit el règim del general Franco fins al darrer dia de vida d'aquest.

L'any 1975 comença doncs formalment la transició democràtica espanyola. Es farà dins les coordenades de la Guerra Freda. Encara érem en la Guerra Freda, i les seves coordenades varen significar que la transició hagués de fer-se, dins les ratlles vermelles establertes per la potència que militarment i econòmicament controla Europa occidental. Aquestes ratlles foren:

En primer lloc, el sistema econòmic legat per Franco, òbviament capitalista, no seria modificat substancialment, però sí adaptat a l'obertura de les fronteres. És a dir, que el proteccionisme propi del franquisme, que ja havia estat en gran mesura desmantellat per influència americana al llarg dels anys 60, a partir de 1975 obriria més les fronteres al capital estranger, que controlaria així sectors sencers de l'economia espanyola. Això institucionalment significava ancorar l'economia espanyola dins el Mercat Comú, creat a Europa sota la protecció militar americana.

El segon pilar de la transició espanyola és consolidar el que Franco havia assegurat a través de pactes bilaterals de defensa amb EUA, bases permanents militars a Espanya. La consolidació va fer-se amb la incorporació dins l'OTAN el 1986. Com es va fer aquesta incorporació? A través d'un procés polític en què els líders de les forces polítiques, particularment l'equip del senyor González, havien estat finançats des d'Estats membres de l'OTAN. De manera que no ha d'estranyar el que va passar al referèndum de l'any 1986, quan el vespre del referèndum el senyor González surt a la televisió per preguntar que si guanyava el no, com les enquestes deien fins aquell moment, qui governaria

Espanya? Perquè ell, aleshores Cap del Govern, no continuaria governant. I en el Parlament només hi havia aleshores 12 diputats en contra de l'ingrés dins l'OTAN, els del Partit Comunista. González va explicar així que el país es quedaria sense Govern en el cas que sortís un no a l'OTAN. I allò, que va ser com un xantatge, va ser decisiu per decantar un marge de dos o tres punts de l'electorat a favor del sí a l'OTAN.

Ningú no pot estranyar-se d'aquesta actitud. Finalment la carrera política del senyor González ha estat, des dels seus orígens, finançada pels partits membres de l'OTAN. Hagués estat irracional per part d'aquests partits finançar una persona que, a l'hora de la veritat, es posàs de costat dels seus electors, en contra de les estructures militars i polítiques que estaven condicionant el desenvolupament de la política interior espanyola.

En aquest exemple podem veure com es creuen els factors endògens -que condicionen les possibilitats i el marge de la democràcia- amb els factors externs, supraestructurals, que condicionen la vida interna de cada país, com les relacions de poder, en particular entre els estats de projecció mundial, condicionen la vida dels pobles, on el Dret és o bé un factor decisiu o no és res.

Per alguns polítics americans, com per exemple el president Wilson que el 1918 va guanyar la Primera Guerra Mundial, el Món hauria d'orientar-se cap a un estat de Dret internacional, on el conjunt de les relacions internacionals estarien sotmeses a la norma d'un dret acordat pels estats. El principi que aquell President va postular, el va portar a impulsar la Societat de Nacions, el precedent de l'ONU creada el 1945.

Aquest principi, de construir un Dret internacional que regulàs les relacions entre els estats i asseguràs normes bàsiques de convivència, que garantissin la pau entre les nacions i que afavorissin els drets fonamentals dins les fronteres de les nacions, fou heretat per l'Administració Roosevelt (1933-1945). Franklin Roosevelt va ser ministre de Marina en l'Administració del president Wilson, durant la primera guerra mundial.

Però enfrontada amb aquesta tradició americana n'hi ha una altra,

que no vol saber res del Dret, per a la qual el Dret és una cosa que està allà, que si és útil s'empra i si no ho és s'oblida que existeix. Una tradició que només entén el llenguatge del poder i de la força. Aquesta segona tradició americana és també molt llarga, durant la Guerra Freda és la dominant. Una de les persones característiques d'aquesta tradició és Henry Kissinger, Secretari d'Estat durant l'Administració republicana de Nixon, entre 1968 i 1974, i després durant la del president Ford, fins el 1976, que encoratja els cops d'estat, les guerres civils, les matances a Àsia, a Àfrica, a Amèrica Llatina, i que a Espanya, mentre Kissinger dirigia la política exterior americana, ordenava que la transició espanyola devia fer-se de manera tal que el Partit Comunista continués il·legalitzat. Si aquest partit és finalment legalitzat en la Pasqua de resurrecció de l'any 1977, és perquè la candidatura republicana on es trobava el senyor Kissinger havia estat derrotada dins els EUA el novembre de 1976 i substituïda per l'Administració demòcrata del president Carter. Si hagués continuat l'Administració Ford al front dels EUA, la transició espanyola hauria anat per unes altres vies.

El problema es planteja tots els dies, en tots els països, la lluita per la democràcia no és una tasca d'un dia. La democràcia com a tal no s'aconseguirà mai, és un horitzó, una acumulació progressiva, amb possibilitat de retrocessos, però on cada progrés significa obrir perspectives, noves possibilitats i noves exigències, que demanen continuar el camí.

Parlarem fonamentalment de democràcia des del punt de vista de les llibertats polítiques. Però si entrem a parlar de democràcia des del punt de vista de la igualtat social, i de la participació, les exigències són encara majors. De forma que en aquesta tasca no hi ha mai una conquesta que sigui definitiva i irreversible, el perill sempre existeix. Veiem un exemple en desenvolupament, l'atac contra les torres bessones de Nova York de l'11 de setembre de 2001. La reacció de l'Administració americana, aquesta vegada republicana, ha estat crear tribunals militars per jutjar els responsables, que no tenen dret a una justícia diguem-ne conforme als paràmetres de la Constitució americana.

Fixeu-vos en aquesta reacció, una reacció contrària precisament a la del president Roosevelt front als crims nazis. No hi ha cap dubte

que l'atac a Nova York va ser bestial, des del punt de vista d'atac a la població civil, però quin dubte hi cap que els criminals nazis en varen fer de molt més grans? Els criminals nazis varen tenir un tribunal amb les garanties que comentàvem abans. Però el dia 13 de novembre de l'any 2001 el president Bush signava un decret dient que *"aquells que nosaltres diguem que són responsables d'aquest atac, seran jutjats per un tribunal militar americà. Però no conforme al Codi de Justícia Militar americà"*. Aquest codi diu que cap persona pot ser condemnada a mort, si no hi ha unanimitat entre els oficials que componen el tribunal militar. Bush deroga per decret aquesta norma legal, i per a aquests terroristes bastarà el vot dels 2/3 dels membres del Tribunal per condemnar-los a mort. El Codi de Justícia Militar americà diu que una persona que compareix davant un Tribunal Marcial té dret a designar un advocat de la seva confiança. Bush diu que en aquest cas serà ell qui nomenarà els advocats. La Llei americana diu que tota persona condemnada per un Tribunal militar americà, té dret a apel·lar a la jurisdicció civil, però en aquest cas aquesta no s'aplicarà, i sols tindrà dret a apel·lar davant del propi Bush, qui es dóna a ell mateix l'última paraula. I així tota una sèrie de limitacions, fins a l'extrem que un comentarista de la dreta americana com és el senyor Safire, que va ser un dels assessors de Nixon, anomenava aquest projecte de Bush, "Tribunal cangur". Una manera despectiva que tenen els americans per anomenar una cosa deformada.

Què va passar amb aquesta iniciativa? Els EUA varen demanar la cooperació de tot el Món per perseguir els responsables d'aquest atac. I, alerta, afegien que qui no col·laboràs quedava associat de complicitat amb el terrorisme internacional. Les circumstàncies varen anar de manera que unes persones vinculades, segons es diu, a l'atac a Nova York varen esser detingudes després, aquí, a Espanya. I el molt lleial i fidel govern del senyor Aznar, va haver de dir als americans que no podria lliurar als EUA els presumptes membres d'Al Qaeda perquè la llei espanyola, i els tractats europeus, diuen que no es pot concedir l'extradició d'una persona a un país, si aquest aplica la pena de mort. Aquesta és una postura adoptada conjuntament per tots els països d'Europa occidental, tot i que són països de l'Aliança amb els EUA, que estan oferint-se a col·laborar, invocant l'ajuda mútua establerta

en l'article 5 del tractat de l'OTAN, que per primera vegada s'aplica, etc. Però hi ha un límit a partir del qual no volen anar més enllà: *"no podem lliurar els terroristes si vostés els poden condemnar a mort"*.

La reacció interna dels mitjans jurídics d' EUA, i d'un sector de la premsa, del New York Times en particular, ha estat a l'avantguarda de la crítica d'aquest projecte de Tribunals Militars. Avui en dia s'està preparant un reglament del decret del President americà, que de fet canvia gairebé tot el que ordenava Bush el 17 de novembre. I quan s'obrin aquests Tribunals, possiblement seran més conformes amb la tradició constitucional, de judici imparcial, de la Constitució americana. És el que s'està especulant aquests darrers dies.

Un altre exemple que la lluita per la democràcia passa per decisions que requereixen vigilància i constància cada dia, la vivim ara a l'Audiència Nacional d'Espanya. En el debat que s'ha obert respecte dels tres Magistrats acusats de prevaricació pel Fiscal General de l'Estat. Estam veient la campanya de premsa que s'ha desencadenat en contra d'aquests magistrats sota el pretext que, posats davant l'opció d'un pres que estava en presó provisional, que encara no havia estat jutjat, i que segons els informes mèdics tenia el risc de cometre suïcidi, i el risc que concedint-li la llibertat provisional pogués fugir - el que significava que podria ser recuperat i tornat a tancar i a jutjar -, varen optar per protegir el dret a la vida i a la llibertat provisional. Ara bé, una vegada en llibertat provisional, uns dies després, aquest home fuig.

Ha caigut sobre aquests magistrats una gran campanya, que tots hem llegit en els diaris, darrere la qual el que importa no és tant que hagi fugit una persona en llibertat provisional, perquè això està passant també avui a les presons de Barcelona, va passar fa uns anys amb Ruiz Mateos, i altres que acaben essent detinguts novament. La crítica de fons a aquests magistrats són llurs resolucions sobre alguns bascos que arriben a l'Audiència Nacional i, en lloc de condemnar-los a tots, sense excepció, a alguns els deixen en llibertat provisional, o els absolen, o aixequen la prohibició de publicació d'un periòdic basc, etc. Aquesta és la veritable raó de per què volen treure aquests magistrats del Tribunal i la raó per la qual els ataca el Fiscal General de l'Estat, en combinació amb el Govern Aznar i el sector més conservador del Consell General del Poder Judicial.

Aquí teniu un exemple de com un fet anecdòtic, com podria ser aquesta campanya de premsa, i aquesta fugida d'un presumpte delinqüent, té una gran transcendència. Perquè el que s'està decidint és si dins les fronteres espanyoles, en una situació greu com és el problema basc, el sistema judicial ha d'operar exclusivament d'acord amb les directrius polítiques que el Govern del moment estima necessàries, i si qualsevol Magistratura que entengui que l'aplicació de la llei pot exigir resolucions que agradarien al Govern, aquests magistrats han de ser expulsats.

Aquesta lògica portaria a fer de l'Audiència Nacional, una mena de variant del que era el Tribunal d'Ordre Públic en l'època de Franco, que davant les protestes universitàries i obreres dels anys 60 va crear aquell Tribunal fora de la jurisdicció ordinària. Tots els qui hi compareixien acusats, sabien que tenien davant uns jutges franquistes, que aplicarien la sanció que el Govern volia que s'aplicàs als sindicalistes o als estudiants en revolta contra la Dictadura.

Fer de l'Audiència Nacional un nou Tribunal d'Ordre Públic, seria una contribució negativa a la resolució del problema basc. Perquè si ja aquest és de solució difícil tot i respectant les llibertats i el dret a la vida, encara més difícil de resoldre seria si no es respectassin des de l'Estat els principis constitucionals i cívics de tots els bascs. A més de no jutjar-los en Tribunals situats al País Basc, i de portar-los a Madrid, se'ls sotmetria a una versió actualitzada del Tribunal d'Ordre Públic de la Dictadura. Això és el que està ara bellugant-se en torn de les acusacions del Fiscal General de l'Estat i de la dreta del Consell General del Poder Judicial contra els tres magistrats.

Dret i política, relacions de poder dins les fronteres, relacions de poder en l'àmbit internacional, són factors interactius, que han condicionat el desenvolupament del dret i la democràcia abans de l'any 1945. I que continuaran fent-ho indefinidament. El que significa que caldrà tenir-los present, no per considerar sobrepassada i disminuïda la nostra capacitat d'influència sobre el nostre entorn, sinó tot el contrari. En la mesura que tinguem clar aquest fet, podrem preguntar-nos com, de quina manera, hem d'actuar, individualment o col·lectivament, per tractar d'influir en el desenvolupament d'una realitat democràtica més efectiva.

“Per fer una guerra cal desafiar el govern. Per arribar a la pau amb justícia i dignitat també cal desafiar el govern. Desafiem doncs, a qui s’oposi, desafiem-los.”

Sucomandant Marcos. EZLN.

Extreta del llibre "La caravana de la dignidad indígena. El otro jugador". Ed.La Jornada

ZAPATISME: LA INTERACCIÓ DEL COLOR

Luis Hernández Navarro*

"Ens reservam el dret de meravellar-nos davant les manifestacions i significats del color, d'admirar i en tant que sigui possible revelar els secrets del color."

Goethe

EL ZAPATISME COM A COLOR

En observar fixament, durant mig minut, un cercle vermell amb un punt negre dibuixat en el centre, i córrer la vista a un cercle blanc, els ulls normals veuen, de sobte, verd o verd-blau en comptes de blanc. Aquest fenomen es coneix com a persistència de la imatge o contrast simultani. Mostra que els colors es perceben de manera diferent a com són. La percepció visual del color enganya contínuament. Evoca innumbrables lectures. És relatiu i inestable. Mai no se'l veu tal com és. Més enllà de la seva longitud d'ona o de la dissecció

Luis Hernández, Rosario Huesa i Joan Garcés a la presentació del seminari.

Foto: P. Polo

* Periodista. Sociòleg. Cap de redacció i secció d'opinió del periòdic «La Jornada» de Mèxic. Director Tribuna d'Opinió. Autor, entre d'altres, del llibre *Chiapas, la guerra y la paz*.

dels seus pigments, la seva apreciació varia depenent de la interacció i de la interdependència d'un color amb un altre. Un mateix color pot exercir papers diferents. Dos colors distints poden semblar similars.

A desgrat de la rica varietat de colors, la seva nomenclatura és pobra. Les paraules per designar-los són escasses. El nostre vocabulari en distingeix tot just una trentena. Nascut a la llum pública el gener de 1994, però gestat en les foscores de selves i muntanyes del sud-est mexicà, l'EZLN viu avui els efectes dels seus colors, i de manera destacada, la persistència de la seva imatge o contrast simultani. Pateix, a més, l'escassetat de conceptes per explicar la seva complexitat. El que el zapatisme va dir sobre si mateix en els primers mesos de la "seva presentació en societat", el que els mitjans de comunicació van difondre sobre ell i el que els seus detractors van argumentar en la seva contra, perviu avui com la imatge dominant en l'opinió pública. En lloc de veure el blanc del cercle rebel, el que roman és el record del verd o del verd-blau.

Com succeeix amb el color, les seves accions i propostes evolucionen múltiples lectures. No obstant això, més enllà de la seva intensitat cromàtica, la seva lluminositat només té sentit al costat de la resta dels colors que formen l'arc de Sant Martí de la política nacional, el qual integra la paleta amb la qual l'esquerra en la resta del món pinta el llenç de la seva destinació immediata. El zapatisme, a més de ser una força política nacional s'ha convertit en una referència internacional.

EL CONTEXT NACIONAL

Durant gairebé cinc anys, els quals van de finals de 1988 a 1993, una part significativa de l'esquerra mexicana va viure d'un mite: les eleccions federals de 1994 serien el moment de la revenja electoral de Cuauhtémoc Cárdenas. No hi havia en aquesta convicció dades dures que la confirmassin, més enllà de l'esperança de reproduir el miracle produït en les eleccions presidencials de 1988, i la convicció que la figura de Cárdenas es mantenia en vida latent, en amplis sectors de la població mexicana.

Certament, durant aquests cinc anys l'esquerra partidària moderna havia organitzat, amb la fundació del PRD, el partit-moviment més

important en dècades, i havia incorporat a les seves files una quantitat significativa de dirigents d'organitzacions socials, líders d'opinió i dirigents polítics progressistes, però el seu acompliment electoral va ser més aviat pobre. Victima de freqüents fraus en els diferents comicis, les accions de protesta empreses per la seva militància no van poder revertir, en la majoria dels casos, els resultats adversos. Les eleccions intermèdies de 1991 varen ser un fracàs (1,898.208 vots que varen representar el 8.26% de la votació i la pèrdua de 10 edils a la Cambra de Diputats), i, a desgrat de la seva indubtable presència en estats com Michoacán, no va poder guanyar cap governatura. Des de les més altes esferes del govern federal es va emprendre en contra del PRD una forta campanya de satanització, i es va presentar com el refugi dels dinosaures estatistes, com una força política violenta i intransigent amb la qual era impossible arribar a acords polítics. Més de 500 militants d'aquest partit varen ser assassinats durant aquests anys.

Encara que Carlos Salinas de Gortari va assumir la Presidència de la República entre fortes impugnacions, les seves accions de govern varen crear una base de legitimitat creixent. La tesi «perredista» sobre la il·legitimitat del Cap de l'Executiu i la seva negativa a negociar amb ell no varen representar un contrapès significatiu, per a l'impuls d'un dràstic projecte de modernització econòmica des de dalt, d'acord amb les línies centrals de les polítiques d'ajustament i estabilització elaborades pel Banc Mundial. Gairebé sense resistències, Salinas va reformar les relacions entre l'Estat i les esglésies, va incubar una nova colla de multimilionaris amb les privatitzacions d'empreses estatals, va cancel·lar el vell pacte existent entre Estat i camperols, en modificar l'article 27 constitucional i cancel·lar el repartiment agrari, va reorganitzar les polítiques de combat a la pobresa per dotar-se d'una nova clientela política i va signar un acord de lliure comerç amb Estats Units i Canadà.

El PRD va ser exclòs de totes aquestes accions i la seva força va ser insuficient per impedir-les o reorientar-les. Tampoc no varen poder organitzar -ni es va proposar fer-ho- els afectats per aquestes mesures. Va aconseguir, en canvi, atreure a la seva esfera d'influència un ampli sector de la intel·lectualitat, a moviments cívics i ONG. Va facilitar a diverses forces socials extraparlamentàries el seu pas a la

lluïta electoral. Va desplaçar, fins gairebé fer-los desaparèixer, altres partits electorals d'esquerra com el PFCRN o el PPS, però no va poder impedir el sorgiment i la consolidació del PT, format a partir d'organitzacions socials urbanes i grups camperols del nord del país. A la seva dreta, el PAN va créixer significativament en el terreny electoral i es va enfortir com a interlocutor privilegiat del poder.

A finals de 1993 el projecte polític de Salinas de Gortari semblava imbatible. L'economia creixia, les enquestes li donaven al president un alt grau d'acceptació, el seu prestigi internacional era considerablement alt, i, encara que amb un incipient trencament intern, havia designat el seu successor amb relatiu èxit. Fins i tot, la seva tradicional influència intel·lectual en el camp cultural havia minvat. L'única cosa que tenia l'esquerra al seu favor era el mite viu de Cuauhtémoc Cárdenas, un partit relativament consolidat i l'ambigu capital -des de la lògica electoral- de la seva conseqüència opositora.

És en aquest context nacional en el qual sorgeix l'EZLN. La seva irrupció pública el primer de gener de 1994 va canviar radicalment la imatge pública del Cap de l'Executiu i la sort del seu projecte. Entre aquesta data i el 23 de març de 1994 -data de l'assassinat de Luis Donaldo Colosio- hi va haver un canvi espectacular en la percepció que l'opinió pública tenia sobre el govern federal, i en l'acumulació de forces de l'esquerra. Els damnificats de la modernització vertical, autoritària i excloent del salinisme i els exclosos de sempre varen trobar en el zapatisme una referència política i un espai simbòlic d'articulació.

La seva "presentació en societat" va consistir en la presa militar de cinc municipis dels Alts i la Selva de Chiapas i en la difusió d'un document, la Declaració de la Selva Lacandona¹, que, d'acord amb l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán és "*un crit de protesta a l'estil del segle XIX. No té res a veure amb el materialisme històric ni res per l'estil.*"². En ell, els zapatistes reivindiquen el seu caràcter de força indígena en assenyalar que "són producte de 500 anys de lluites".

1) Declaració de la Selva Lacandona, EZLN, Documentos y comunicados, Tom 1, Era, Mèxic, 1994.

2) Manuel Vázquez Montalbán, La hora de la sociedad civil ha llegado, Encuentro con el subcomandante Marcos, Le Monde Diplomatique, agost 20-setembre 19 de 1999.

L'impacte d'aquesta primera acció, difosa pels mitjans d'informació, va ser definitiva perquè els rebels guanyassin una enorme legitimitat en la societat mexicana. Segons una enquesta nacional de la Fundació Ronsenblueth realitzada fa poc més d'un any -enmig d'una de les més fortes campanyes governamentals en contra de l'EZLN-³, el 73 per cent de la població pensa que els pobles indígenes varen tenir raó en rebel·lar-se contra el govern el 1994, el 73 per cent creu que el conflicte a Chiapas té repercussions en tot el país, i el 44 per cent pensa que l'EZLN representa legítimament els indígenes, en contra del 40 per cent, que creu que no és així.

En aquesta mateixa Primera Declaració, els insurrectes no cridaven en la seva declaració de guerra destruir l'estat burgès, ni instaurar el socialisme, sinó que el Poder Legislatiu i el Poder Judicial, s'abocassin a restaurar la legalitat i l'estabilitat de la nació depasant a Carlos Salinas de Gortari. Aquest plantejament connectava la rebel·lió indígena amb el neocardenisme, entès com un moviment de llarg alè i fortes arrels populars, com a expressió combinada de la resistència popular present i d'un espai de legitimitat històrica, i com una força que s'oposava socialment a la visió del salinisme com l'única via per modernitzar el país.

El zapatisme va trobar allà el terreny per construir el seu discurs, vinculant-se a un sentiment popular articulats entorn d'una espècie de "maderisme urbà" present des de 1985, fet que li va permetre guanyar legitimitat política i reforçar la seva identitat, no com un fenomen d'importació centreamericà, sinó com un genuí producte nacional. Per als qui havien lluitat per vies pacífiques en contra del frau electoral de 1988 i tenien viu el record dels 500 perredistes assassinats, l'aixecament armat va ser un acte de justícia.

La insurrecció, a més, es va situar dintre de la llei i no fora d'aquesta. Va reivindicar com la seva font de legitimitat, l'article 39 constitucional que estableix que la sobirania nacional resideix essencialment i originàriament en el poble, i que aquest té dret, en tot temps, a alterar o modificar la forma de govern. No va cercar la subversió

3) La Jornada, 19-VIII-98.

de l'Estat mexicà sinó la substitució del règim polític existent i de la seva política econòmica. Com ho ha assenyalat Adolfo Gilly⁴ el zapatisme va navegar en els mars d'una "*cultura de la rebel·lió, inscrita en la pràctica social i en l'estructura dels textos legals*", que provoca que aquesta "*pugui semblar a gairebé tots els estrats socials un dret natural i un recurs legítim*".

EL CONTEXT INTERNACIONAL

L'EZLN emergeix a la vida pública en un entorn internacional contradictori. D'una banda, la fi de la Guerra Freda va deixar a aquesta força sense l'hipotètic recer dels partits i nacions, que tradicionalment havien donat suport a les lluites d'alliberament nacional. Per l'altra, la desaparició del fantasma del comunisme, va permetre que l'aixecament indígena fos llegit des de Washington i Brussel·les, en un primer moment, des de la seva especificitat, com un moviment d'arrels agràries i ètniques i no com a part de la disputa geopolítica de dos sistemes rivals.

La caiguda del comunisme va significar molt més que el fracàs d'un sistema econòmicopolític alternatiu al capitalisme. Va implicar, més enllà de la caracterització que es tingués del sistema soviètic, l'adormiment o la cancel·lació dels somnis d'emancipació i dels projectes d'alliberament dels pobles pel decret de la fi de la història. Dels vigorosos moviments antiautoritaris en els països de l'antic bloc soviètic, que varen alimentar la il·lusió d'una nova utopia, on l'organització i mobilització dels actors socials fossin capaços de controlar progressivament l'Estat i el mercat, no va sorgir res de nou. Aquests moviments varen ser capaços d'ajudar a destruir l'Estat autoritari, però no de generar alternatives a la democràcia representativa clàssica.

Cap a finals de 1993, la influència social i electoral dels vells partits comunistes havia declinat acceleradament. Els seus intents de reconversió (com en el cas del PDS italià) els han conduït a prendre com a model el Partit Demòcrata dels Estats Units, o la fragmentació.

4) Adolfo Gilly, Chiapas, la razón ardiente, Era, Mèxic, 1998.

Fins i tot el poderós Partit Comunista Filipí i el seu braç armat, el NEP, amb grans fronts de masses i regions alliberades, havia perdut acceleradament presència i s'havia dividit davant la incapacitat per donar una resposta unificada a la liberalització política viscuda en aquest país a la mort del dictador Marcos.

La situació de les guerrilles llatinoamericans era summament complicada. Tant els sandinistes a Nicaragua com l'FMLN a El Salvador havien sofert seriosos revessos electorals, i escissions importants a les seves files. I la URNG guatemalenca es trobava reduïda militarment fins a la insignificància "estratègica" i buscava una sortida negociada, amb el suport de països europeus i de Mèxic. "Sendero Luminoso" havia estat derrotat militarment, sense necessitat d'una negociació, i l'MRTA es trobava gairebé desmantellat. Només les FARC i l'ELN colombians mantenien una presència militar significativa i una presència creixent en l'àrea.

A Europa, la socialdemocràcia sofria una reculada electoral més o menys generalitzada, de la mà de la crisi dels "estats de benestar" i del sorgiment de moviments d'exclusos i d'emigrants provinents de les seves antigues colònies. Funcionava com qualsevol govern de centredreta. Els projectes nacionalistes revolucionaris al País Basc i a Irlanda del Nord mantenien la seva presència electoral, però estaven cada vegada més aïllats de forces progressistes d'altra naturalesa.

A Estats Units, el triomf electoral de Bill Clinton el 1992 va generar la il·lusió d'engegar una versió finisecular del New Deal, al voltant d'una nova reforma al sistema de salut, i d'inversions en educació i en renovació de les vies de comunicació i informàtica. El millorament de l'economia nord-americana, no obstant això, no va estar acompanyat d'aquestes reformes. Fins i tot la modificació del sistema de salut va acabar sent " el part de les muntanyes".

Certament, l'avanç del Partit del Treball a Brasil, el triomf de Nelson Mandela a Sud-àfrica, la lluita d'alliberament kurda i el desenvolupament de moviments com l'indígena a Equador mostraven que no tot estava perdut per a l'esquerra.

En aquest context, més enllà de la seva debilitat relativa, el sorgiment de l'EZLN va representar una forta cridada d'atenció per a

El zapatisme no és una nova ideologia política, o un refregit de velles ideologies. Només serveix com serveixen els ponts, per creuar d'un costat a un altre. Per tant, en el zapatisme hi caben tots, tots els que vulguin creuar d'un a l'altre costat. No hi ha receptes, línies, estratègia, tàctiques, lleis, reglaments o consignes universals. Només hi ha un anhel: construir un món millor, és a dir, nou.

Foto: P. Polo

l'esquerra en el món, i va propiciar la seva solidaritat i suport. El Ja bastat rebel es va escoltar fort entre tots aquells preocupats per lluitar contra la desigualtat i l'exclusió, i construir una nova plataforma llibertària. Entre altres moltes coses, el zapatisme va posar sobre la taula de discussió d'aquest corrent la naturalesa del neoliberalisme i el paper de les utopies en l'elaboració dels projectes polítics i la transformació de la realitat.

La rebel·lió dels indígenes de Chiapas i la seva proposta es varen convertir en una referència permanent en el debat sobre el futur de l'esquerra. Al seu torn, les noves lluites en altres parts del món s'han tornat part integral de l'estratègia zapatista.

ELS COLORS DE LES FULLES

Alguns sectors de la intel·lectualitat han explicat el sorgiment del zapatisme, a partir de la teoria de la conspiració d'un grup d'universitaris marxistes que no havien pres nota de la caiguda del mur de Berlín, i que es varen muntar simultàniament en les xarxes socials construïdes per l'Església Catòlica practicant de la Teologia de l'alliberament i en el malestar provocat per la disminució dels ingressos dels productors rurals, com a resultat de la caiguda dels preus agrícoles, i de l'acció combinada de la pobresa extrema i la marginació.

Tal interpretació desestima l'element central de l'EZLN: és una força politico-militar fonamentalment indígena, sorgida de l'auto-organització i la lluita de les comunitats de la Selva, els Alts i el nord de Chiapas. Encara que és cert que els elements que incorpora la teoria de la conspiració varen existir, l'element central que els ordena és la voluntat d'un ampli sector de la societat indígena local de comptar amb una força política pròpia. Com ho ha assenyalat Adolfo Gilly, el que està en joc darrere de l'aposta zapatista és *"la voluntat de les comunitats de persistir en el seu ésser. Resisteixen i es revolten per persistir, perquè només es persisteix en la resistència al moviment del món que dissol i nega aquest ésser"*.⁵

5) Ibid.

L'EZLN és una organització politico-militar, que s'identifica amb el zapatisme com un corrent històric revolucionari i que lluita, com ho diuen les seves sigles, per l'alliberament nacional. Es concep com un moviment insurgent, això significa fundador de nous valors. *"Qui les protagonitzen -afirma Andrés Aubry- no sempre guanyen, però queden en la història com els actors de processos fundadors. Duri o sigui aixafada la insurrecció, res queda com abans: les mentalitats han canviat, s'obren nous horitzons, els ulls de tots veuen de cop i volta realitats que ningú no volia veure."*⁶.

Sorgeix de la trobada i fusió de diferents ideologies i propostes polítiques, encara que el resultat final és diferent a cadascuna d'elles. Neix de la trobada i fusió de les utopies indígenes, la lluita agrària, el marxisme-leninisme i les propostes d'alliberament de catòlics progressistes. Com ho va assenyalar el subcomandant Marcos: *"Sempre sí. Bé, començaré a explicar-ho. No ens ho vàrem proposar. En realitat l'única cosa que ens hem proposat és canviar el món, ho hem improvisat. La nostra quadrada concepció del món i de la revolució va quedar bastant abonyegada en la confrontació amb la realitat de Chiapas. Dels cops va sortir alguna cosa nova (que no vol dir bona), el que avui es coneix com neozapatisme."*⁷.

La Primera Declaració de la Selva Lacandona sintetitza els diversos punts de vista que conflueixen en la formació de l'EZLN. Allà, els zapatistes situen com a enemic el sistema de partit d'estat, representat per Salines de Gortari. Assenyalen la necessitat d'avançar en la transició cap a la democràcia com a única via per avançar en la solució de les 11 demandes bàsiques: sostre, terra, treball, pa, salut, educació, independència, llibertat, justícia, democràcia i pau.

La seva proposta d'acció està més a prop de la cultura política dels nous moviments socials o de les lluites antiautoritàries en l'Europa Oriental d'abans de 1989, que de l'esquerra tradicional. Es distingeix

6) Andrés Aubry, «El movimiento zapatista en el continuum de la historia de Chiapas», en Silvia Soriano Hernández (coordinadora), A propósito de la insurgencia en Chiapas. Associació per al Desenvolupament de la Investigació Científica i Humanística a Chiapas, Mèxic, 1995, p.49.

7) Subcomandant Marcos, «Carta a Adolfo Gilly», en EZLN, Documentos y comunicados, Tom 1, Era, Mèxic, 1994.

d'aquesta, entre altres coses, en un element central: la pretensió rebel de promoure l'organització de la lluita a partir d'un conjunt de valors necessaris, compartits per la col·lectivitat i representatius del seu sentir, més que en els tradicionals programes màxims i mínims que han guiat l'acció de tot tipus de grups d'aquest signe. Aquests valors apareixen una vegada i una altra en els seus comunicats. Són: democràcia, llibertat, justícia i dignitat. Han trobat un terreny fecund de vinculació amb les passions, somnis i desitjos de transformació presents en un ampli corrent d'acció política civilista urbana, en el Mèxic profund de les comunitats rurals i indígenes, en una variant del catolicisme popular i en la joventut.

En un moment en el qual la lluita electoral ha provocat que els partits polítics s'hagin convertit en partits-agafa-tot (fins i tot els que es reivindiquen com d'esquerra) i cerquin guanyar el centre tractant de conquerir la voluntat dels ciutadans quant a votants, prescindint de la ideologia i personalitzant la participació política, el zapatisme reivindica una política que apel·la als de baix, als invisibles, als pobres, als exclosos, i aposta a construir amb ells una proposta de canvi. En una situació en la qual la política institucional d'acords parlamentaris i de la cúpula dels partits ha deixat a organitzacions socials i moviments ciutadans, fora de la possibilitat d'influir en la definició de l'agenda política nacional, el zapatisme ha cercat construir espais i coalicions, que els permetin ficar-se en la disputa per la definició dels grans temes de la política en el país.

EL PONT DE L'ARC DE SANT MARTÍ

*D'acord amb la seva pròpia definició: "El zapatisme no és una nova ideologia política, o un refregit de velles ideologies. El zapatisme no és, no existeix. Només serveix com serveixen els ponts, per creuar d'un costat a un altre. Per tant, en el zapatisme hi caben tots, tots els que vulguin creuar d'un a l'altre costat. No hi ha receptes, línies, estratègia, tàctiques, lleis, reglaments o consignes universals. Només hi ha un anhel: construir un món millor, és a dir, nou."*⁸.

8) Ibid.

El sorgiment públic del zapatisme va canviar significativament el rostre de la societat civil a Mèxic. Present com un actor de primer ordre des dels sismes de 1985, aquesta societat civil va ocupar un paper central en les jornades contra el frau electoral de 1988. El seu paper actiu a la recerca d'una pau amb justícia i dignitat varen donar a un conjunt d'ONG, organitzacions ciutadanes, mitjans de comunicació i individus reconeguts en l'opinió pública, un protagonisme creixent i una presència social aleshores desconeguda. Però, més enllà de la solidaritat immediata amb la causa zapatista, han construït ponts a l'hora de reivindicar noves formes de govern i d'exercici de poder emanats de la societat civil.

Segons Norbert Lechner⁹, la idea de societat civil, en l'època contemporània, té sentit enfront de la d'Estat autoritari i ha de reivindicar la reconstrucció dels espais socials, en contra de la negació dels drets polítics i dels drets humans, així com la defensa de la societat enfront de la desintegració del teixit social, provocat per una modernització salvatge. Ambdues característiques són plenament compatibles amb el que sembla ser la visió del zapatisme sobre la societat civil. D'acord amb Alberto J. Olvera¹⁰ la societat civil *"tindria dos components principals: d'una banda, el conjunt d'institucions que defensen els drets individuals, polítics i socials dels ciutadans i que propicien la seva lliure associació, la possibilitat de defensar-se de l'acció estratègica del poder i del mercat, i la viabilitat de la intervenció ciutadana en l'operació mateixa del sistema (...)* Per altra banda, hi hauria el conjunt de moviments socials que continuament plantegen nous principis i valors, noves demandes socials, així com vigilen l'aplicació efectiva dels drets ja atorgats." L'estratègia rebel estaria plenament inscrita en la promoció de nous actors socials, que ampliïn el límit del possible en el món de la política.

La societat civil s'ha convertit per als zapatistes, més enllà dels partits polítics, en la portadora d'una proposta de canvi social. El sis-

9) Norbert Lechner, La(s) invocacion(es) de la sociedad civil en América Latina, Partidos Políticos y sociedad civil, Mèxic, H. Congreso de la Unión, 1995.

10) Alberto J. Olvera, Introducció, a Alberto J. Olvera (coordinador), La sociedad civil: de la teoría a la realidad, El Colegio de México, 1999.

tema polític vigent, les mutacions tecnològiques i econòmiques en marxa, desdibuixen la pertinença de classe, però permeten el desenvolupament d'identitats ciutadanes, de moviments socials i de la societat civil. Aquests són els més poderosos agents de canvi contemporani perquè, sense dogmatisme, poden mobilitzar al seu favor les forces de la convicció i de la raó. Els partits i la classe política tradicional s'han separat de la societat com a interlocutor. El zapatisme pretén promoure la construcció de canals d'interlocució cap a la classe política i forçar-la a tenir com a referent de la seva acció els "de baix"¹¹.

L'aposta del zapatisme per la societat civil com a força de la transformació social prové a més de dos fets addicionals. El primer és negatiu: el fracàs del sindicalisme independent i l'estancament i declinació de les coordinadores de masses sorgides al començament de la dècada dels vuitanta, i la manca d'una força social amb un clar contingut de classe. El segon és positiu: el paper rellevant de moviments ciutadans, ONG i organitzacions socials regionals en la lluita contra la desigualtat i per la democràcia a Mèxic.

El zapatisme no redueix la societat civil a les ONG, encara que les concep com a part d'aquesta, i valori altament el seu treball, sobretot el que realitzen aquelles dedicades a la promoció i defensa dels drets humans. No considera que siguin els seus representants perquè, per definició, la societat civil no té representació com a tal. Tampoc no limita l'existència d'aquesta a personalitats públiques no pertanyents als partits polítics, encara que ha dedicat part de les seves activitats al diàleg i reflexió amb elles. Incorpora a aquesta definició associacions urbanes, moviments cívics, mitjans de comunicació, organitzacions de dones, plataforma a favor de la diversitat sexual, comunitats indígenes, grups d'ajuda mútua, i totes aquelles formes associatives que han generat els sectors exclosos de la societat.

DE PELL BRUNA

El zapatisme no "va inventar" la lluita indígena, però li va donar una dimensió nacional, va estimular el seu creixement, va unificar molts

11) Veure, Manuel Vázquez Montalbán, La hora de la sociedad civil ha llegado, Encuentro con el subcomandante Marcos, Le Monde Diplomatique, agost 20-setembre 19 de 1999.

dels seus corrents, va ajudar a sistematitzar les seves experiències i plantejaments, va arrencar a l'Estat el compromís de fer reformes constitucionals profundes, va modificar els termes de la relació amb la resta de la societat no índia i li va facilitar la construcció d'una plataforma organitzativa relativament estable.

El component indígena de l'EZLN no és una qüestió instrumental, sorgida de la pretensió de guanyar legitimitat social per a un projecte insurreccional, sinó l'element central de la seva naturalesa. En la Primera Declaració s'estableix amb claredat l'origen indígena de l'organització, però, no es limita a aquest origen. L'aixecament armat de gener de 1994 no era només una guerra indígena, encara que la immensa majoria dels alçats ho fossin, sinó un desafiament nacional. Aquest component, no obstant això, va adquirir major visibilitat i legitimitat des de l'inici mateix del conflicte, i va obligar a fixar posicions polítiques més precises. Aquestes varen aparèixer clarament establertes a la Tercera Declaració de la Selva Lacandona en la qual s'assenyala: *«La qüestió indígena no tindrà solució si no hi ha una transformació RADICAL del pacte nacional. L'única manera d'incorporar, amb justícia i dignitat, els indis a la nació, és reconeixent les característiques pròpies en la seva organització social, cultural i política. Les autonomies no són separació, són integració de les minories més humiliades i oblidades del Mèxic contemporani.»*¹². I, com va succeir amb altres sectors socials, va acabar construint un important pont amb les lluites dels pobles indis.

La nova lluita indígena, sorgida de la trobada d'un moviment pacífic i el zapatisme armat, reivindica, mitjançant un complicat i desigual procés, una nova inserció en els espais públics, a partir de la superació de la seva condició d'exclusos, propiciada per les polítiques integracionistes que varen anul·lar la seva condició diferent. En ella, d'una primera fase en la qual s'exigeix la igualtat es passa a una segona en la qual s'afirma la diferència. És una incorporació similar a la que en el passat varen haver de guanyar els treballadors, i com la que en l'actualitat han tractat d'obtenir les dones.

12) EZLN, Documentos y comunicados, Tom 2, Era, Mèxic, 1995, p.190.

Es tracta d'una lluita per la ciutadania plena, que implica la convicció de ser iguals als altres i tenir els mateixos drets i obligacions. És doncs, de manera simultània, una lluita per la dignitat i contra el racisme. Es tracta d'un procés de construcció d'iguals, de rebuig a l'exclusió, en el qual l'exigència a demandes concretes sobrepassa el to tradicional clientelar, per situar-se en el plànol de la reivindicació de drets. Involucra, així mateix, la lluita pels drets col·lectius com una via per fer realitat els drets individuals. Però, implica a més, la lluita pel reconeixement a la diferència. Aquesta suposa acceptar el dret a l'exercici distint de l'autoritat i a constituir-se com a col·lectivitat amb drets propis. Reivindica un dret d'igualtat i un exercici diferent d'aquest. Parteix de la legislació d'aquest dret a nivell internacional (Conveni 169 de la OIT) i la seva aprovació per part del govern mexicà. Veu en ell l'instrument per guanyar la igualtat plena de drets que l'actual legislació li concedeix formalment, però li nega pràcticament. En el cor d'aquest plantejament es troba la lluita per la lliure determinació, i de l'autonomia com una expressió d'aquesta.

Els pobles indis s'han convertit ja en un subjecte polític autònom amb propostes pròpies. Es tracta d'un procés irreversible i en ascens. Reivindiquen un nou ordenament de les institucions polítiques que els permeti superar la seva condició d'exclusió. En fer-ho, alimenten el sorgiment del pluralisme que l'Estat centralitzat nega. Això és possible perquè la seva identitat s'ha transformat profundament i avui s'assumeixen, cada vegada més, com a pobles i no com a poblats.

Així les coses, la lluita per la lliure determinació i l'autonomia indígena com a part d'aquesta, i la construcció d'aquesta ciutadania diferent, són elements que actuen a favor de la democratització substantiva del país. No pretenen particularitzar la lluita índia, sinó fer-la part de la lluita més general per desmantellar el règim de partit d'Estat.

Si durant la colònia es discutia si els indis tenien o no ànima, i, a partir del cardenisme es reclamava la seva necessària desaparició en la identitat comuna de l'ésser mexicà, amb motiu de l'aixecament zapatista de gener de 1994 i de l'aprovació dels Acords de San Andrés sobre drets i cultura indígena, es debat si deuen o no tenir drets especials. La negativa a reconèixer l'existència de la seva ànima, de la seva identitat

Foto: P. Polo

La qüestió indígena no tindrà solució si no hi ha una transformació RADICAL del pacte nacional. L'única manera d'incorporar, amb justícia i dignitat, els indígenes a la nació, és reconeixent les característiques pròpies en la seva organització social, cultural i política.

Foto: P. Polo

La lluita contra el neoliberalisme implica el desenvolupament d'un nou humanisme. Si la humanitat parteix del reconeixement d'un mateix en l'altre, la submissió, la humiliació i l'anihilament de l'altre que són la negació de la humanitat, són elements substantius del neoliberalisme. La reconstrucció de la humanitat requereix rescatar i donar nou significat a valors com el de la dignitat, la llibertat i la justícia.

pròpia o dels seus drets, va més enllà de les diferències en el temps, sorgeix d'un mateix pensament: el qual, sota l'argument de la superioritat racial o del mestissatge com a destinació final, es nega a acceptar el dret a l'alteritat dels quals són culturalment distints.

Durant cinc anys s'ha debatut la qüestió indígena amb una intensitat, apassionament i virulència desconegudes en la nostra història recent. A la calor de la discussió han emergit prejudicis i idealitzacions. Al costat d'opinions informades i cultes han aparegut judicis desafortunats i ignorants. La reflexió sobre la qüestió indígena sembla, en ocasions, un laberint d'equívocs del qual no hi ha sortida.

Aquest debat sobre els drets indígenes i algunes de les seves conseqüències en la política nacional i en la formació d'un nou actor (el moviment indígena autònom agrupat en el Congrés Nacional Indígena), s'ha intensificat a partir de la signatura dels Acords de San Andrés. La qüestió indígena s'ha col·locat en el centre de l'agenda política nacional. Els contorns de la identitat nacional, les polítiques de combat a la pobresa, la democratització del país, la naturalesa d'un nou règim, les relacions entre moral i política han adquirit nous continguts. No hi haurà reforma de l'Estat sense solució a la qüestió indígena. No hi haurà pau a Chiapas, al marge d'una reforma constitucional que reconegui els drets dels pobladors originaris d'aquestes terres.

La nova lluita índia articulada i impulsada pel zapatisme té profundes implicacions per a la formació d'un altre model de país. Impulsora del multiculturalisme democràtic, és una força central amb la resistència a una globalització que serveix als interessos dels més poderosos, i una promotora dels drets de les minories i del combat a l'exclusió. Gestora d'un nou pacte nacional basat no només en els individus sinó, també en els pobles, estimula la reinvençió de l'Estat i la nació que volem.

Els Acords de San Andrés són la demostració que els pobles indis existeixen, estan vius i en peu de guerra. Són l'evidència que els vells i nous integracionismes, disfressats de nacionalisme o universalisme, no han pogut desaparèixer, que una part de la nostra intel·lectualitat i la nostra classe política segueix professant un liberalisme decimonònic

passat. El testimoniatge que no són només "reliquies vivents" sinó actors polítics dotats d'un projecte de futur, cultures acorralades però vives posseïdores d'una enorme vitalitat.

A San Andrés es varen oficialitzar els funerals de l'indigenisme. L'Estat mexicà va haver de reconèixer la seva orfandat teòrica sobre la qüestió indígena i el fracàs de les seves polítiques. En el seu lloc s'ha desenvolupat un pensament nou, vigorós i profund, que modificarà la cultura i la política nacional. Un pensament sorgit d'anys de resistència i reflexió sobre el propi i l'aliè. Resultat de la gestació d'una nova intel·lectualitat indígena educada i amb arrelament a les comunitats, de la formació de centenars d'organitzacions locals i regionals amb líders autèntics i del coneixement de les lluites indígenes a Amèrica Llatina. Aquest pensament, aquests intel·lectuals i dirigents, aquest procés organitzatiu, varen ser els que varen tenir a San Andrés un punt de trobada i convergència, com mai abans no havien tingut.

San Andrés representa la fractura del cicle de dominació exercida sobre els pobles indis, l'esclatxa per la qual es fiquen, una vegada més, a la disputa pel futur. El rostre de la societat civil a Mèxic és, a partir d'aleshores, diferent.

EL NEOLIBERALISME I LA QÜESTIÓ NACIONAL

Per al zapatisme "*La globalització moderna, el neoliberalisme com a sistema mundial, ha d'entendre's com una nova guerra de conquesta de territoris.*"¹³ La fi de la Guerra Freda -la III Guerra Mundial segons la seva visió- no implica que el món hagi superat la bipolaritat i que es trobi estable sota l'hegemonia d'un triomfador. Hi va haver un vençut, però no està clar qui va ser el triomfador. De la derrota del camp socialista varen emergir nous mercats sense amo, i una forta disputa per conquerir-los. D'ella ha sorgit la IV Guerra Mundial. En el nou escenari només es percep un nou camp de batalla i en ell regna el caos.

13) Subcomandant Insurgent Marcos, «7 peces soltes del trencaclosques mundial. El neoliberalismo como rompecabezas: la inútil unidad mundial que fragmenta y destruye naciones», Le Monde Diplomatique, any 1, n.4, setembre-octubre de 1997.

La IV Guerra Mundial es lliura entre els grans centres financers. De la mà de la revolució tecnològica han imposat les seves lleis i preceptes a tot el planeta. La nova mundialització consisteix en l'expansió de les lògiques dels mercats financers. Els Estats Nacionals han passat de ser rectors de l'economia a ser regits pel fonament del poder financer: el lliure canvi comercial.

Una de les primeres baixes d'aquesta guerra són els mercats nacionals. Amb això es liquida una de les bases fonamentals del poder de l'Estat capitalista modern. Els poders públics han estat aprimats fins la inanició. El cop ha estat tan brutal que els Estats nacionals no disposen de força per oposar-se a l'acció dels mercats nacionals.

El neoliberalisme destrueix nacions i crea, simultàniament, megàpolis. Aquestes es reproduïxen en tot el planeta. Les zones econòmiques integrades són el terreny on s'erigeixen. Opera així una dinàmica de destrucció/despoblament i de reconstrucció/reordenament de regions i nacions per obrir nous mercats i modernitzar els existents. La seva lògica és la de destruir les bases materials de la sobirania dels Estats Nacionals (incloses la seva història i cultura), i provocar el despoblament qualitatiu dels seus territoris, entès com prescindir de tots aquells que són inútils per a la nova economia de mercat. Però, simultàniament, reconstrueixen els Estats Nacionals i els reordenen segons la nova lògica del mercat mundial.

La política a com organitzadora de l'Estat nacional ja no existeix. Aquesta és només un organitzador econòmic, i els polítics administradors d'empreses.

El neoliberalisme ha concentrat la riquesa i distribuït la pobresa, s'ha globalitzat l'explotació, la migració s'ha convertit en un malson errant, el crim organitzat ha adquirit una imatge respectable i ha penetrat profundament els sistemes econòmics i polítics dels Estats nacionals, el monopoli legítim de la violència s'ha posat en venda, fragmenta el món que suposa unir i produeix el centre polític-financer que dirigeix la guerra.

En tot el planeta s'han format borses de resistència. Els prescindibles s'han rebel·lat. Sabent-se iguals i diferents, els exclosos de la

modernitat teixeixen resistències en contra del neoliberalisme. La lluita en la seva contra requereix de la coordinació internacional dels exclosos. La resistència en la xarxa, la guerra en les xarxes s'ha convertit en l'estratègia per enfrontar la quarta guerra mundial. *"Aquesta xarxa intercontinental de resistència no és una estructura organitzativa, no té centre rector ni decisor, no té comandament central ni jerarquies. La xarxa som tots els que resistim."*¹⁴.

Més enllà de les declaracions, els exclosos de molts costats però també personalitats reconegudes en l'opinió pública internacional, preocupats per l'emergència de nous valors, tots ells ciutadans planetaris, han transnacionalitzat la política dels de baix, han organitzat mobilitzacions internacionals, han pressionat els governs i partits, han generat llaços solidaris i formes de convivència on es comparteixen accions urgents, i, han donat suport amb recursos econòmics o amb la seva pròpia presència a les comunitats indígenes.

La lluita contra el neoliberalisme implica el desenvolupament d'un nou humanisme. Si la humanitat parteix del reconeixement d'un mateix en l'altre, la submissió, la humiliació i l'anihilament de l'altre que són la negació de la humanitat, són elements substantius del neoliberalisme. La reconstrucció de la humanitat requereix rescatar i donar nou significat a valors com el de la dignitat, la llibertat i la justícia¹⁵.

En l'era de la quarta guerra mundial, la qüestió nacional adquireix un nou significat. Els Estats-nació són l'espai on es disputa territori al neoliberalisme. No obstant això, el nacional és un instrument de resistència contra el neoliberalisme, només si està ordenat a partir d'allò popular. La recuperació de la pàtria, no implica, aïllament, sinó tot el contrari, noves formes d'internacionalisme. Com ho ha assenyalat Gilberto López i Rivas *"Una de les novetats d'aquest nou cos social en moviment és que fusiona la solidaritat internacionalista amb la lluita patriòtica. Aquest patriotisme lluita en contra de l'abrogació de tot el que és nacional, que comporta l'obertura neoliberal als grans capitals financers que no tenen nacionalitat, ni arrelament, ni interès algun que*

14) Segona Declaració per la humanitat i contra el neoliberalisme.

15) Vegeu, Ana Esther Ceceña, Neoliberalismo e insubordinación, Chiapas, n.4, Institut d'Investigacions Econòmiques, UNAM-ERA, Mèxic 1997. p. 41.

no sigui el guany i la depredació social."¹⁶. L'expressió d'aquest procés són les Trobades Intercontinentals per la Humanitat i contra el Neoliberalisme, que corre paral·lelament al Fòrum de San Pablo, però, també, la negativa zapatista a construir una nova Internacional.

POLÍTICA, ÈTICA I DIGNITAT

El menyspreu i la desconfiança cap a la política i els polítics està estesa en molts racons de la societat. No és alguna cosa nova en el país, on usualment se l'ha associat amb politiqueria i amb deshonestedat. A desgrat de les possibilitats reals d'alternança en els governs estatals i municipals, de l'increment en la competència electoral i de l'enorme quantitat de recursos econòmics i publicitaris que s'inverteixen en les campanyes, la majoria de les últimes eleccions locals han presentat alts nivells d'abstenció. Els passats comicis de l'estat de Mèxic -que varen tenir un impacte nacional-, de Guerrero, d'Oaxaca i Chiapas van tenir nivells d'abstenció del voltant del 50%. Hi haurà, per descomptat, qui vegi en això una evidència que som un país modern. En les actuals condicions són mostra de recel i de desgast, de la desconfiança en la política mesurada en termes d'eficàcia i no de servei.

El zapatisme fa de la refundació ètica de la política un dels seus principis d'acció bàsica. D'acord amb Giovanni Sartori¹⁷ -"*l'esquerra és la política que apel·la l'ètica i rebutja l'injust*"-, no concep la possibilitat de generar un projecte emancipador al marge de l'ètica.

Col·locar l'ètica en el lloc de comandament de la política implica no només que els qui es dediquin a ella hagin de buscar el bé comú per sobre del propi, o que requereixin tenir, com a figures públiques, un comportament honest, sinó que estan obligats a comportar-se amb dignitat, entesa aquesta com l'exigència enunciada per Kant com a segona fórmula de l'imperatiu categòric: "*Obra de manera de tractar la*

16) Gilberto López y Rivas, Los aires renovadores del zapatismo en los movimientos sociales del nuevo milenio, seminario Reforzando Nuestras Alianzas Binacionales. Universitat de Washington, D.C. 23 a 26 de Setembre de 1999.

17) Giovanni Sartori, ¿La izquierda? Es la ética, en, Giancarlo Bosetti (comp) Izquierda punto cero, Ed. Paidós, Mèxic, 1999. p. 100.

humanitat, tant en la teva persona com en l'altra persona, sempre com un fi i mai no sols com un mitjà."¹⁸.

El zapatisme fa de la lluita per la dignitat un dels seus postulats centrals. La dignitat entesa com el rebuig a acceptar la humiliació i la deshumanització, com la negativa a conformar-se, com la no acceptació del tracte basat en els rangs, les preferències i les distincions, com l'exigència de ser jutjat per qualsevol. *«És una revolució perquè la reivindicació de la dignitat en una societat basada en la seva negació només es pot satisfer a través d'una transformació radical de la societat.»*¹⁹.

Una política de la dignitat només pot tenir vigència dintre d'una proposta de transformació social de les relacions de poder més general. Entre les peces que componen aquest model per armar es troben manar i obeir²⁰, la negativa a constituir-se a l'avantguarda i el rebuig a la presa del poder.

L'EZLN no és una avantguarda políticomilitar de tall marxista-leninista que es proposi prendre el poder de manera violenta per instaurar el socialisme. No ho era el mes gener de 1994, i menys ho és ara. Planteja la necessitat de canviar radicalment la relació entre governants i governats, creant instruments que obliguin els representants populars a rendir comptes i tenir gestions transparents, i que possibilitin als governats incidir directament en el control de la classe política i en el servei públic. Cerca la fi del presidencialisme, l'equilibri de poders i la promoció de la democràcia participativa. Procura l'ampliació de les formes de participació política, establint mecanismes de democràcia

18) A. Nicola Abbagnano, Diccionario de Filosofía, Ed. Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1996.

19) Vegeu John Holloway, La revuelta de la dignidad, Chiapas, n.5, Institut d'Investigacions Econòmiques, UNAM-ERA, Mèxic 1997. p.13.

20) «Va ser el nostre camí sempre que la voluntat dels més es fes comú en el cor d'homes i de dones de poder. Era aquesta voluntat majoritària el camí que havia de seguir el pas de qui manava. Si se reparava el seu caminar del que era la raó de la gent, el cor que manava havia de canviar per un altre que obeís. Així va néixer la nostra força a la muntanya, el poder obeeix si és vertader, qui obeeix mana pel cor comú dels homes i dones vertaderes. Una altra paraula va venir de lluny perquè aquest govern es nomenàs i aquesta paraula va venir de lluny perquè aquest govern es nomenàs i aquesta paraula es va anomenar «democràcia», aquest camí nostre que trespava des d'abans que caminassin les paraules.» EZLN, Documentos y comunicados, Tom I, Era, Mèxic, 1994, p. 175.

directa tal com el reconeixement del referèndum, la revocació del manament, el plebiscit i la iniciativa popular. Part d'aquesta concepció està en la proposta de manar obeint, i part en les conclusions a les quals va arribar la taula de San Andrés sobre democràcia i justícia del 16 i 17 de juliol de 1996. Per aquell temps, en un document de 37 quartilles els zapatistes sostenien: "*Sense negar ni menysprear la importància que els partits polítics tenen en la vida nacional, una visió substantiva de la democràcia contempla l'obertura d'espais ciutadans no partidaris en la lluita política...*".²¹.

RECOMPONDRE L'ESQUERRA.

Tota esquerra que prescindeixi de la utopia acaba fent una política de dreta. El zapatisme ha renovat la utopia i amb ella l'esperança de l'esquerra. Si se l'escolta dintre i fora de Mèxic no és només per la resplendor al culte dels fusells que sobreviu en alguns sectors, sinó perquè el seu missatge diu alguna cosa.

Diu alguna cosa perquè, en un principi, es va atrevir, en el regne de la conformitat a anomenar l'intolerable. "*Anomenar l'intolerable - diu John Berger- és en si mateix l'esperança. Quan alguna cosa es considera intolerable, s'ha de fer alguna cosa. L'acció està subjecta a totes les vicissituds de la vida. Però la pura esperança resideix en primer terme, de forma misteriosa, en la capacitat d'anomenar l'intolerable com a tal: i aquesta capacitat ve des de lluny -del passat i del futur. Aquesta és la raó que la política i el coratge siguin inevitables*". En deixar en llibertat les paraules perquè caminin pel món anomenant l'intolerable, sense sentir vergonya i ignorant les acusacions de mala fe, aquestes han emprès una gran croada pedagògica : l'educació del desig entès com "*ensenyar el desig a desitjar, a desitjar millor, a desitjar més, i sobretot a desitjar d'una manera diferent*".

Diu alguna cosa perquè la seva paraula mostra la pervivència i fecunditat d'un llenguatge que reprèn i desenvolupa les facultats imaginatives del pensament emancipador, que reivindica l'auto-

21) Posició de l'EZLN en la Mesa sobre Democràcia i Justícia, mecanoscrit, Chiapas, agost de 1996.

consciència moral i el vocabulari relatiu al desig, que projecta imatges de futur, i que s'enfronta al paradís terrenal de l'utilitarisme. Perquè estimula els somnis de transformació dels qui es resistien a la idea que calia cancel·lar tot afany de transformació social.

Diu alguna cosa sobre la difícil i tortuosa transició cap a la democràcia a Mèxic, els zapatistes li han fet aportacions invalorables: han posat els pobles indis a la disputa per la nació, han facilitat la conversió dels invisibles en actors polítics, han potenciat la influència de la societat civil, s'han convertit en un pol d'atracció i coherència per als exclosos del sistema, han creat unes bases per a la recomposició de l'esquerra i han creat condicions per a la regeneració de la política des d'una perspectiva ètica.

Una part dels seus plantejaments tal com la recerca de valors acceptats per la col·lectivitat basats en el fonament de la vida social, el paper del diàleg, la constitució dels subjectes polítics alternatius, l'exigència de dignitat, la lluita per tots els drets de tots, inclòs el dret a la diferència, la confluència entre el que és social i el que és polític, la combinació de la lluita ètnica i la lluita democràtica, la renúncia a cercar i conquerir el poder i el seu interès per transformar-lo, el paper de la sobirania popular, s'inscriuen plenament en el terreny de la renovació de l'esquerra.

El zapatisme ha recordat què és l'esquerra. "*Ésser d'esquerra* -diu André Gorz²² - *significa sentir-se lligats a tots aquells que lluiten pel propi alliberament, que no accepten sense més la determinació des de dalt de metes i objectius i lluiten, junts o sols, per l'eliminació de totes les formes de domini i pel derrocament de tot aparell de poder.*"

El zapatisme ha guanyat la seva legitimitat en el terreny mateix en què el règim l'ha perdut: el dèficit democràtic, el desmantellament de l'Estat nacional, la pèrdua de sobirania, la desaparició de les precàries xarxes socials, la cancel·lació del repartiment de terra, la falta de reconeixement als drets dels pobles indis. S'ha fet, explicant-se a si mateix, anomenant l'intolerable, construint un nou llenguatge, estimulant la voluntat de desitjar més i d'altra manera. Apel·lant a

22) André Gorz, Adió, conflicte central, en Giancarlo Bosetti, op. cit. p.109.

l'imaginari col·lectiu. Sintonitzant el seu discurs amb el d'una franja de la societat civil.

El seu futur, emperò, no pot estar ancorat al seu passat sinó a la seva capacitat per enfrontar la nova realitat. La seva intensitat cromàtica pot ser massa forta; la seva lluminositat només tindrà sentit al costat de la resta dels colors que formen l'arc de Sant Martí de la política nacional. Les expectatives que s'havien creat per Fox, durant la campanya electoral, no es varen complir a les eleccions, a causa de la nova situació en el Govern per part de les forces del PAN (partit polític d'ideologia conservadora). Un poc més endavant requerirà de definicions al voltant de la difícil relació amb el cardenisme en allò que és general i amb el PRD en allò que és particular, amb el moviment camperol i amb amplis sectors de la intel·lectualitat crítica que han diferit substancialment de la posició adoptada per l'EZLN davant la vaga universitària.

Tot dependrà de l'entorn: avança el país cap a la democràcia o s'està oferint una recomposició autoritària del poder? la inevitable recomposició del sistema de partits farà del PRD un partit de centre-esquerra o el desembarcament del perredisme renovat? La intensitat i l'oportunitat de resposta a aquests interrogants, sempre podrà semblar a sectors socials i a actors polítics que, fins avui han estat els seus aliats i que voldrien una realitat pintada amb tècnica pastís, massa cridanera.

Extreta del llibre "La caravana de la dignidad indígena. El otro jugador". Ed. La Jornada.

VOLEM SER INDÍGENES I MEXICANS

*Comandant Esther**

A través de la meua veu parla la veu de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional. La paraula que duu aquesta veu nostra és un clam. Però la nostra paraula és de respecte per a aquesta tribuna i per a totes i tots els qui ens escolten. No rebran de nosaltres ni insults ni grolleries. No farem el mateix que aquell que el dia primer de desembre de l'any 2000 va trencar el respecte a aquest recinte legislatiu.

La paraula que portam és vertadera. No venim a humiliar ningú. No venim a vèncer ningú. No venim a suplantar ningú. No venim a legislar. Venim a què ens escoltin i a escoltar-los. Venim a dialogar.

Sabem que la nostra presència en aquesta tribuna va provocar agres discussions i enfrontaments. N'hi va haver que varen apostar que usaríem aquesta oportunitat per insultar o cobrar comptes pendents i que tot era part d'una estratègia per guanyar popularitat pública.

Els qui així varen pensar no estan presents. Però n'hi va haver que varen apostar i varen confiar en la nostra paraula. Aquests ens varen obrir aquesta porta de diàleg i són els que són presents.

Nosaltres som zapatistes. No trairem la confiança i fe que molts en aquest parlament i en el poble de Mèxic varen posar en la nostra paraula.

Els qui varen apostar a prestar oïda atenta a la nostra paraula respectuosa, varen guanyar. Els qui varen apostar a tancar les portes al diàleg perquè temien una confrontació, varen perdre. Perquè els zapatistes portam paraula de debò i respecte. Alguns hauran pensat

* Membre de la comandància de «l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional».

que aquesta tribuna seria ocupada pel subcomandant Marcos i seria ell qui donaria el missatge central dels zapatistes. Ja veuen que no és així.

El subcomandant insurgent Marcos és això, un subcomandant. Nosaltres som els comandants que manam en comú, que manam obeint els nostres pobles. Al sub i a qui comparteix amb ell esperances i anhels els vàrem donar la missió de portar-nos a aquesta tribuna. Ells, els nostres guerrers i guerreres, han complert gràcies al suport de la mobilització popular a Mèxic i en el món. Ara és la nostra hora.

El respecte que oferim al Congrés de la Unió és de fons, però també de forma. No és en aquesta tribuna el cap militar d'un exèrcit rebel. Hi és qui representa la part civil de l'EZLN, la direcció política i organitzativa d'un moviment legítim, honest i conseqüent, i, a més, legal per gràcia de la *lleï per al diàleg*, la *conciliació* i la *pau digna* a Chiapas.

Així demostram que no tenim cap interès a provocar ressentiments ni rancors a ningú. Així que aquí estic jo, una dona indígena. Ningú no tindrà per què sentir-se agredit, humiliat o rebaixat perquè jo ocupi avui aquesta tribuna i parli.

Els que no hi són ara ja saben que s'han negat a escoltar el que una dona indígena venia a dir-los i s'han negat a parlar perquè jo els escoltàs. El meu nom és Esther, però això no importa ara. Som zapatista, però això tampoc no importa en aquest moment. Som indígena i som dona, i això és l'única cosa que importa ara.

Aquesta tribuna és un símbol. Per això va provocar tanta polèmica. Per això volíem parlar en ella i per això alguns no volien que aquí estiguéssim. I és un símbol també que sigui jo, una dona pobra, indígena i zapatista, qui prengui primer la paraula i sigui el meu el missatge central de la nostra paraula com a zapatistes.

Fa uns dies, en aquest recinte legislatiu, es va fer una discussió molt forta i, en una votació molt tancada, va guanyar la posició majoritària. Els que varen pensar diferent i varen obrar en conseqüència no varen anar a parar a la presó, ni se'ls persegueix, ni de bon tros varen ser morts. Aquí, en aquest Congrés, hi ha diferències marcades, algunes d'elles fins i tot contradictòries, i hi ha respecte per aquestes diferències.

Però àdhuc amb aquestes diferències, el Congrés no es divideix, no es balcanitza, no es fragmenta en molts congressets, sinó que, es construeix les seves normes. I, sense perdre el que fa distint a cadascú, es manté la unitat i, amb ella, la possibilitat d'avançar de comú acord.

Aquest és el país que volem els zapatistes. Un país on es reconegui la diferència i es respecti. On el ser i pensar diferent no sigui motiu per anar a la presó, per ser perseguit o per morir.

Aquí, en aquest Palau Legislatiu, hi ha set llocs buits que corresponen a set indígenes que no poden ésser presents. I no poden ésser aquí amb nosaltres, perquè la diferència que ens fa indígenes als indígenes no és reconeguda ni respectada.

Dels set absents, l'un va morir en els primers dies de gener de 1994, dos més estan presos per oposar-se a la tala d'arbres, altres dos estan a la presó per defensar la pesca com a mitjà de vida i oposar-se als pescadors pirates, i els dos restants tenen ordre de detenció per la mateixa causa. Com a indígenes, els set varen lluitar pels seus drets, i com a indígenes varen trobar la resposta de la mort, la presó i la persecució.

En aquest Congrés hi ha diverses forces polítiques i cadascuna d'elles s'agrupa i treballa amb plena autonomia. Les seves maneres de prendre acords i les regles de la seva convivència interna poden ser vistes amb aprovació o reprovació, però són respectades i a ningú es persegueix per ésser d'una o altra fracció parlamentària, per ésser de dreta, de centre o d'esquerra.

En el moment que cal, tots es posen d'acord i s'uneixen per aconseguir alguna cosa que consideren que és bona per al país.

Si no es posen d'acord tots, aleshores la majoria pren l'acord i la minoria accepta i treballa segons l'acord de la majoria.

Els legisladors són d'un partit polític, d'una certa orientació ideològica, i són al mateix temps legisladors de tots els mexicans i mexicanes, sense importar a quin partit polític pertany algú o quina idea té.

Així és el Mèxic que volem els zapatistes. Un, on els indígenes siguem indígenes i mexicans; un, on el respecte a la diferència es

balancegi amb el respecte al que ens fa iguals. Un, on la diferència no sigui motiu de mort, presó, persecució, burla, humiliació, racisme. Un, on sempre es tingui present que, formada per diferències, la nostra és una nació sobirana i independent. I no una colònia on abundin els saquejos, les arbitriarietats i les vergonyes. Un on, en els moments definitoris de la nostra història, totes i tots posem per sobre de les nostres diferències el que tenim en comú, és a dir, ésser mexicans.

L'actual és un d'aquests moments històrics. En aquest Congrés no manen ni l'Executiu federal ni els zapatistes. Tampoc no mana en ell cap partit polític.

El Congrés de la Unió està format per diferents, però tots tenen en comú ser legisladors i la preocupació pel benestar nacional. Aquesta diferència i aquesta igualtat enfronten ara un temps, que els dona l'oportunitat de veure molt envant i en l'hora actual albirar l'hora esdevenidora. Ha arribat l'hora de nosaltres, els indígenes mexicans. Estam demanant que se'ns reconeixin les nostres diferències i ésser mexicans.

Afortunadament per als pobles indis i per al país, un grup de legisladors com vostès va elaborar una iniciativa de reformes constitucionals que cuida tant el reconeixement dels indígenes, com mantenir i reforçar, amb aquest reconeixement dels indígenes, la sobirania nacional.

Aquesta és la "iniciativa de Llei de la COCOPA", anomenada així perquè varen ser els membres de la Comissió de Concòrdia i Pacificació (COCOPA) del Congrés de la Unió, diputats i senadors, els qui la varen fer.

No ignoram que aquesta iniciativa de Llei COCOPA ha rebut algunes crítiques. Durant quatre anys es va fer un debat que cap iniciativa de llei ha tingut al llarg de la història de la legislatura federal a Mèxic. I en aquest debat totes les crítiques varen ser puntualment refutades per la teoria i la pràctica. S'acusa aquesta proposta de balcanitzar el país, i s'oblida que el país ja està dividit. Un Mèxic que produeix les riqueses, un altre que s'apropia d'elles i un altre que tendeix la mà per rebre l'almoïna.

En aquest país fragmentat vivim els indígenes condemnats a la vergonya de ser del color que som, la llengua que parlem, el vestit que

ens cobreix, la música i la dansa que parlen de les nostres tristeses i alegries, de la nostra història.

S'acusa aquesta proposta de crear reserves índies, i s'oblida que de per si mateix els indígenes vivim apartats, separats dels altres mexicans i, a més, en perill d'extinció.

S'acusa aquesta proposta de promoure un sistema legal endarrerit, i s'oblida que l'actual només promou la confrontació, castiga el pobre i li dona impunitat al ric, condemna el nostre color i converteix en delicte la nostra llengua.

S'acusa aquesta proposta de crear excepcions en el quefer polític, i s'oblida que qui governa no governa, sinó que converteix el seu lloc públic en font de riquesa pròpia i se sap impune i intocable mentre no acabi el seu temps en el càrrec.

De tot això i de més coses parlaran més detalladament els germans i germanes indígenes que em seguiran en l'ús de la paraula.

Jo vull parlar un poc d'això que critiquen a la llei COCOPA, perquè legalitza la discriminació i la marginació de la dona indígena.

Senyores i senyors, diputats i diputades, senadors i senadores:

Vull explicar-los la situació de les dones indígenes que viuen en les nostres comunitats, avui que està garantit en la Constitució el respecte a la dona.

La situació és molt dura. Des de fa molts anys hem sofert el dolor, l'oblit, el menyspreu, la marginació i l'opressió. Sofrim l'oblit perquè ningú no se'n recorda de nosaltres. Ens varen enviar a viure en el racó de les muntanyes del país, perquè no pugui arribar ningú a visitar-nos o a veure com vivim.

Mentre, no comptam amb els serveis d'aigua potable, llum elèctrica, escola, habitatge digne, carreteres, clíniques, hospitals; mentre moltes de les nostres germanes, dones, nins i ancians moren de malalties curables, desnutrició i de part, perquè no hi ha clíniques ni hospitals on ser ateses.

Només a la ciutat, on viuen els rics, sí tenen hospitals amb bona atenció i tenen tots els serveis. Per a nosaltres, encara que n'hi hagi en

són elles les que senten el dolor del part; elles veuen morir els seus fills en els seus braços per desnutrició, per falta d'atenció; també veuen els seus fills descalços, sense roba, perquè no basten els diners per comprar, perquè són elles que cuiden les seves llars, i veuen què els fa falta per a la seva alimentació.

Foto: P. Polo

la ciutat, no ens beneficia per res perquè no tenim diners, no hi ha manera com traslladar-nos; si n'hi ha ja no arribam a la ciutat, en el camí tornam morts.

Principalment les dones, són elles les que senten el dolor del part; elles veuen morir els seus fills en els seus braços per desnutrició, per falta d'atenció; també veuen els seus fills descalços, sense roba, perquè no basten els diners per comprar, perquè són elles que cuiden les seves llars i veuen què els fa falta per a la seva alimentació. També carreguen la seva aigua de dues a tres hores de camí amb càntir i carregant el seu fill.

Des de molt petites començam a treballar coses senzilles. De grans sortim a treballar en el camp, a sembrar, netejar i carregar amb els nostres nins, mentre els homes se'n van a treballar a les finques cafetars i de canya per aconseguir uns pocs diners per poder sobreviure amb la seva família; a vegades ja no tornen, tornen malalts, sense diners, a vegades ja morts. Així queda amb més dolor la dona, perquè queda sola tenint cura dels seus fills.

També sofrim el menyspreu i la marginació des que neixem perquè no ens tracten bé. Com que som nines, pensen que nosaltres no valem, no sabem pensar ni treballar, com viure la nostra vida.

Per això moltes de les dones som analfabetes, perquè no vàrem tenir l'oportunitat d'anar a escola. Ja quan som un poc grans, els nostres pares ens obliguen a casar-nos per força, no importa si no volem, no ens demanen consentiment. Abusen de la nostra decisió; a nosaltres com a dones se'ns copeja, som maltractades pels nostres propis esposos o familiars, no podem dir res perquè ens diuen que no tenim dret a defensar-nos.

De nosaltres, les dones indígenes, se'ns burlen els llatins i els rics per la nostra forma de vestir, de parlar la nostra llengua, la nostra forma de resar i de guarir i pel nostre color, que som del color de la terra que treballam.

Sempre en la terra perquè en ella vivim; tampoc no se'ns permet la nostra participació en altres treballs. Ens diuen que som porques, que no ens banyam per ser indígenes.

Nosaltres les dones indígenes no tenim les mateixes oportunitats que els homes, els quals tenen tot el dret de decidir-ho tot. Només ells tenen dret a la terra i la dona no hi té dret; com que no podem treballar la terra i com que no som éssers humans, sofrim la desigualtat.

Tota aquesta situació, els mals governs la varen ensenyar.

Les dones indígenes no tenim bona alimentació, no tenim habitatge digne, no tenim ni un servei de salut ni estudis. No tenim projecte per treballar; així sobrevivim la misèria.

Aquesta pobresa és per l'abandó del govern que mai no ens ha fet cas com indígenes i no ens ha tengut en compte, ens ha tractat com qualsevol cosa. Diu que ens envia suport per progressar, però ells ho fan amb la intenció de destruir-nos i dividir-nos.

Així és la vida i la mort de nosaltres les dones indígenes. I ens diuen que la llei COCOPA farà que ens marginin.

És la llei d'ara la que permet que ens marginin i que ens humiliïn. Per això nosaltres ens decidim a organitzar-nos per lluitar com a dones zapatistes, per canviar la situació perquè ja estam cansades de tant sofriment sense tenir els nostres drets.

No els cont tot això perquè ens tinguin llàstima o ens vinguin a salvar d'aquests abusos. Nosaltres hem lluitat per canviar això i ho seguirem fent. Però necessitam que es reconegui la nostra lluita en les lleis perquè fins ara no està reconeguda. Sí hi està, però només com a dones i ni tan sols allí està com cal.

Nosaltres a més de dones som indígenes i així no estam reconegudes. Nosaltres sabem quins usos són bons i quins són dolents.

Dolents són els de pegar i copejar la dona, de venda i compra, de casar per força sense que ella vulgui, que no pugui participar en assemblea, que no pugui sortir de la seva casa.

Per això volem que s'aprovi la llei de drets i cultura indígena; és molt important per a nosaltres les dones indígenes de tot Mèxic. Servirà perquè siguem reconegudes i respectades com a dones i indígenes que som. Això vol dir que volem que sigui reconeguda la nostra forma de vestir, de parlar, de governar, d'organitzar, de resar, de guarir; la nostra

forma de treballar en col·lectius, de respectar la terra i d'entendre la vida, que és la naturalesa i que som part d'ella.

En aquesta llei estan inclosos els nostres drets com a dones, que ja ningú no pot impedir la nostra participació, la nostra dignitat i integritat de qualsevol treball, igual que els homes.

Per això volem dir a tots els diputats i senadors que compleixin amb el seu deure, que siguin veritables representants del poble. Vostès varen dir que servirien el poble, que faran lleis per al poble. Compleixin la seva paraula. És el moment d'aprovar la iniciativa de llei de la COCOPA.

Els qui varen votar a favor de vostès i els qui no, però que també són poble, segueixen assedegats de pau, de justícia, de fam. Ja no permetin que ningú no posi en vergonya la nostra dignitat. Ho demanem com a dones, com a pobres, com a indígenes i com a zapatistes.

Senyores i senyors, legisladors i legisladores:

Vostès han estat sensibles a un clam que no és solament dels zapatistes, ni solament dels pobles indis, sinó de tot el poble de Mèxic. No només dels que són pobres com nosaltres, també de gent que viu amb comoditats.

La seva sensibilitat com a legisladors permetrà que una llum doni claror a la fosca nit amb què els indígenes naixem, creixem, vivim i morim. Aquesta llum és el diàleg.

Estam segurs que vostès no confonen la justícia amb l'almoina. I que han sabut reconèixer en la nostra diferència la igualtat que com a éssers humans i com a mexicans compartim amb vostès i amb tot el poble de Mèxic.

Agraïm que ens escoltin i per això volem aprofitar la seva oïda atenta per dir alguna cosa important:

L'anunci de la desocupació militar de Guadalupe Tepeyac, La Garrucha i Riu Euseba, i les mesures que s'estan prenent per complir amb això, no poden passar desapercebudes per a l'EZLN.

El senyor Vicente Fox està responent ja a una de les preguntes que els nostres pobles li feien a través de nosaltres: ell és el comandant

Foto: P. Polo

De nosaltres, les dones indígenes, se'n riuen els llatins i els rics per la nostra manera de vestir, de parlar la nostra llengua, la nostra forma de resar i de guarir i pel nostre color, que som del color de la terra en la qual treballam.

Foto: P. Polo

La meua veu no ha faltat al respecte a ningú, però tampoc ha vingut a demanar almoïna. La meua veu ha vingut a demanar justícia, llibertat i democràcia per als pobles indis.

suprem de l'Exèrcit federal i aquest respon a les seves ordres, sigui per a bé o sigui per a mal.

En aquest cas, les seves ordres han estat senyal de pau i per això nosaltres, els comandants i les comandantes de l'EZLN, també donarem ordres de pau a les nostres forces:

Primer.- Ordenam al company subcomandant insurgent Marcos que, com a comandament militar que és de les forces regulars i irregulars de l'EZLN, disposi el necessari perquè no es realitzi cap avanç militar de les nostres forces sobre les posicions que ha desocupat l'Exèrcit federal, i que ordeni que les nostres forces es mantinguin en les seves posicions actuals de muntanya.

A un senyal de pau no respondrem amb un senyal de guerra. Les armes zapatistes no supliran les armes governamentals.

La població civil, que habita en els llocs desocupats per l'Exèrcit federal, té la nostra paraula que la nostra força militar no serà emprada per dirimir conflictes o desacords.

Convidam la societat civil nacional i internacional, perquè instal·li en aquests llocs campaments de pau i llocs d'observació civil i certifiqui així que no hi haurà presència armada dels zapatistes.

Segon.- Li estam donant instruccions a l'arquitecte Fernando Yáñez Muñoz perquè, a la brevetat possible, es posi en contacte amb la Comissió de Concòrdia i Pacificació i amb el comissionat governamental de pau, senyor Luis Hèctor Álvarez, i els proposi que, junts, viatgin al sud-oriental estat de Chiapas i certifiquin personalment que les set posicions estan lliures de tota presència militar i que s'ha complert així un dels tres senyals demandats per l'EZLN per al reinici del diàleg.

Tercer.- Així mateix, estam instruint l'arquitecte Fernando Yáñez Muñoz, perquè s'acrediti davant el govern federal que encapçala Vicente Fox en qualitat de correu oficial de l'EZLN, amb el comissionat governamental de pau i treballi coordinadament per aconseguir el més aviat possible el compliment dels dos senyals restants i es pugui així reiniciar formalment el diàleg: l'alliberament de tots els zapatistes pre-

sos i el reconeixement constitucional dels drets i la cultura indígenes d'acord a la iniciativa de llei de la COCOPA.

L'Executiu federal té ja, a partir d'ara, un mitjà segur, fiable i discret per avançar en les condicions que permetin un diàleg directe del comissionat de pau amb l'EZLN. Esperam que en faci un bon ús.

Quart.- Sol·licitam respectuosament al Congrés de la Unió que, en la mesura que és aquí on la porta del diàleg i la pau s'ha obert, faciliti un lloc dintre del seu espai perquè es dugui a terme, si així ho accepta el comissionat governamental de pau, aquesta primera trobada entre el govern federal i l'enllaç de l'EZLN.

En cas de negativa del Congrés de la Unió, que sabrem entendre, s'instrueix l'arquitecte Yáñez perquè aquesta trobada es realitzi on es consideri pertinent, sempre que sigui un lloc neutral, i que s'informi l'opinió pública del que allí s'acordi.

Senyores i senyors, legisladores i legisladors:

D'aquesta forma deixam clara la nostra disposició al diàleg, a la construcció d'acords i a l'assoliment de la pau. Si ara es pot veure amb optimisme el camí de la pau a Chiapas, és gràcies a la mobilització de molta gent a Mèxic i en el món. A ella ho agraïm especialment.

També ha estat possible per un grup de legisladors i legisladores, que ara estan davant de mi, que han sabut obrir l'espai, l'oida i el cor a una paraula que és legítima i justa. A una paraula que té del seu costat la raó, la història, la veritat i la justícia i que, no obstant això, no té encara del seu costat la llei.

Quan es reconeguin constitucionalment els drets i la cultura indígenes d'acord a la iniciativa de llei de la COCOPA, la llei començarà a unir la seva hora a l'hora dels pobles indis.

Els legisladors que avui ens obren la porta i el cor tindran aleshores la satisfacció del deure complert. I això no es mesura en quantitat de diners, però sí en dignitat.

Aleshores, aqueix dia, els milions de mexicans i mexicanes i d'altres països sabran que tots els sofriments que han tingut en aquests dies i en els que vénen no han estat en va.

Senyores i senyors, legisladores i legisladors:

Som una dona indígena i zapatista. Per la meua veu han parlat no sols els centenars de milers de zapatistes del sud-est mexicà; també han parlat milions d'indígenes de tot el país i la majoria del poble mexicà.

La meua veu no ha faltat al respecte a ningú, però tampoc no ha vingut a demanar almoines. La meua veu ha vingut a demanar justícia, llibertat i democràcia per als pobles indis.

La meua veu ha demanat i demanda reconeixement constitucional dels nostres drets i la nostra cultura.

I acabaré la meua paraula amb un crit amb el qual totes i tots vostès, els que hi són i els que no hi són, estaran d'acord:

Amb els pobles indis! Visqui Mèxic!

Democràcia! Llibertat! Justícia!

Moltes gràcies.

Des del Palau Legislatiu de San Lázaro, Congrés de la Unió. Comitè Clandestí Revolucionari Indígena-Comandància General de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional. 28 de març de 2001.

Extrema del libro "La caravana de la dignidad indígena. El otro jugador". Ed.La Jornada

Després de les ponències del Sr. Garcés i del Sr. Hernández, es va concloure la sessió amb un debat en el qual participaren tots els assistents al Seminari.

- Pregunta: Com qualificaria la situació política xilena actual?

- Sr. Garcés: Les *alberedes* no crec que estiguin obertes encara des del punt de vista de la realitat i el poder. L'estructura econòmica que avui hi ha a Xile és la mateixa que va crear la dictadura, el sistema militar és el de la dictadura. I us proposaré un exemple: en la història nostra, mirant enrere segles, milers d'anys, veiem que tot estat que s'ha organitzat, sigui el romà, el dels reis de Mallorca, o l'Estat espanyol, les repúbliques, el poder militar de l'estat respon al comandament polític d'aquest estat. El comandament superior polític unes vegades és l'emperador de Roma, altres el rei de Mallorca, altres el president de la República francesa, o el d'Espanya, però sempre és el cap de l'estat qui té el comandament polític de la cúspide de la cadena de comandament militar. I això és la tradició de Xile, des que els espanyols hi van arribar al segle XVI. Des del segle XVI fins al 1973 va ser sempre el cap d'estat, qui va tenir el comandament de les tropes que estan instal·lades dins del territori de Xile. Aquesta tradició, que és una necessitat consubstancial amb el que és un estat, sigui monàrquic, republicà, autoritari o feixista, no existeix a Xile avui en dia: el comandament militar de Xile està fora del control del cap de l'estat. Amb aquest exemple queda claríssim que les *alberedes* no poden haver-se obertes, en el sentit que Allende deia, està clar.

I respecte de l'home nou: bé, Allende era un home de tradició maçònica que vol dir racionalista, que creia i practicava els principis de llibertat, igualtat, fraternitat, i per a ell, l'home nou significava un home en què aquests principis en la societat no fossin paraules retòriques, sinó que tenguessin una concreció material. I bé, encara no hi som!

- Pregunta: El grau de desenvolupament econòmic durant l'etapa pinotxetista ha estat una consecució, a desgrat de la repressió política. És una afirmació certa o no, al seu parer?

- Sr. Garcés: Una cosa que hem de tenir clara quan parlem d'Amèrica Llatina és que no hi ha una Amèrica Llatina des del punt de vista polític, econòmic o cultural, hi ha un territori que és l'Amèrica Llatina però dins de l'Amèrica Llatina, hi ha una pluralitat d'estats cadascun dels quals té la seva història, les seves estructures internes, la seva realitat. I doncs bé, en aquesta pluralitat de l'Amèrica Llatina, Xile

sempre ha estat amb una personalitat diferenciada, com la resta, cadascú té la seva personalitat històrica. I el desenvolupament econòmic i polític de Xile és, per a la seva fortuna, i per obra dels seus homes i de les seves dones, a l'avantguarda dels països hispànics.

En el moment del cop d'estat, Xile, l'any 73, era l'únic país hispànic que tenia dos premis Nobels, era el país del món hispànic on la lectura de llibres per càpita era més alta, era el país hispànic on la democràcia havia arribat a nivells més elevats en la seva evolució interna. Doncs bé, des del punt de vista econòmic, mai en la història de Xile el sistema financer, dels bancs, no va fer fallida excepte durant el règim de Pinochet; l'única vegada en la història econòmica del país que va fer fallida el sistema bancari és sota Pinochet.

El nivell econòmic més baix assolit per Xile en producció, en productivitat en els anys 70/73 es va perdre a Xile fins gairebé el final dels anys 80, era una baixada. Aquesta situació econòmica de crisi generalitzada tenia lloc en una situació en què el govern prenia les decisions sense control sindical, sense control del parlament, sense control de partits polítics; no es pot dir que la culpa d'aquesta fallida generalitzada dels bancs fos de l'oposició, perquè l'oposició estava tancada a la presó, ni dels sindicalistes, perquè estaven tots sotmesos a l'estat de setge i al toc de queda. Ara bé, en els darrers anys, així com Franco acaba la seva dictadura en una situació econòmica que és millor que la de l'Espanya de postguerra, perquè a Espanya es va passar molta fam en els anys quaranta i quan es va morir Franco no es passava fam a Espanya, en termes generals; les situacions econòmiques canvien i en els darrers anys de Pinochet comença el desplegament d'aquesta catàstrofe econòmica que hi va haver en el 73 i 87.

Recordem que els anys 83, 84 i 85 són anys de grans protestes socials, de milers de persones que surten als carrers, que acaben amb 5, 10, 20 morts, com a conseqüència de la repressió, i la gent surt al carrer fonamentalment per la situació econòmica, i en realitat el progrés econòmic des del punt de vista dels indicadors clàssics de la macroeconomia es produeix durant els anys 90, però no tant, pens jo, com a conseqüència de la política de Pinochet, sinó com a conseqüència del propi mèrit del govern democràtic que s'instaura a Xile a partir de l'any 90; vol dir que ens portaria molt lluny aquesta reflexió.

Jo sempre dic, de tota manera, que si es vol trobar un exemple històric d'un govern que, en qüestió de mesos, va acabar radicalment amb la inflació, va acabar radicalment amb la hiperinflació, va acabar radicalment amb l'atur forçós massiu i va posar l'economia a treballar a un ritme desconegut, des del punt de vista dels indicadors macroeconòmics d'una eficàcia desconeguda abans i després, és el tercer Reich, de Hitler, que va arribar al poder per unes eleccions com a conseqüència

d'una desastrosa situació social i econòmica, va posar tothom a fer carreteres i autopistes, a recomençar l'armament de guerra, etc., i en el país va acabar la inflació, va acabar l'atur, i ningú no dubta que aquell era un règim potencialment criminal i que va significar una guerra i tots els crims que anaven associats a la seva política exterior. Avui ningú no legitima ni el sistema econòmic ni el sistema polític del tercer Reich.

Vol dir en la qüestió dels indicadors econòmics, que s'han d'incloure en el conjunt d'altres indicadors que es relativitzen ells mateixos. Pel que fa referència al que he dit del control polític del cap de l'estat, de qui representa l'estat, sigui en un estat democràtic, republicà, en què el cap de l'estat és elegit... a Xile és compatible amb el que jo dic, la senyora Bachelet que em mereix tots els respectes i pens que és una gran decisió haver-la nomenat ministre de defensa, em sembla que és un pas endavant. A Espanya, el que ella va publicar en la seva entrevista al diari el País de fa dos dies, és inconcebible que encara avui en dia un ministre de defensa espanyol, sigui del govern actual, sigui del govern de Felipe González, surti a la premsa dient que el que va passar a Espanya el 18 de juliol del 36 no pot tornar a passar, que allò va ser una bestiesa, i cap cosa no pot justificar un 18 de juliol, no ho diu, cap ministre de defensa d'Espanya fins avui dia.

Quan l'any passat al Parlament espanyol hi va haver una moció per condemnar l'alçament militar del 36, el Parlament la va refusar. I això és el que va dir la ministra de defensa de Xile abans d'ahir i quan li varen preguntar "*bé, i vostè què sent del que li varen fer al seu pare?*" en lloc de dir "*Mirem cal al futur, no parlem del passat*", la ministra de defensa va dir: "*Sent ràbia, fúria...*", parlava un llenguatge absolutament normal, sense fer transvestisme polític. Em sembla magnífic el nomenament de la filla del senyor Bachelet, però malgrat això, si demà el comandant en cap de l'exèrcit o el coronel del regiment a 500 Km. al nord de Santiago fa una bestiesa i el comandant en cap no el sanciona, el senyor president de la república o la senyora ministra de defensa no poden fer res, perquè no poden donar ordres directament al coronel sense passar per la cadena de comandament i com que el comandant en cap és inamovible, no el pot remoure i per tant la decisió darrera del que li passa al coronel en qüestió no és del cap de l'estat.

En aquest sentit el control polític sobre l'exèrcit no es té; la Constitució de Xile és la constitució de Pinochet i Pinochet va saber ben bé què era el que feia. I respecte de la situació personal d'aquest individu, jo pens que efectivament el procés a Espanya ha estat un èxit, en el sentit que s'ha acabat la figura política i humana de Pinochet, en un procediment judicial, sense disparar un tret, sense ferir ningú, senzillament aplicant les lleis, amb una cooperació internacional efectiva, en aquest cas, ha demostrat com una persona que feia la pluja i el vent quan va sortir de Xile, en el mes d'octubre de l'any 1998, quan hi va tornar estava absolutament

Però el Canadà continua integrat i no s'ha desenvolupat cap força terrorista i el debat polític es fa sobre la base que els partidaris de la independència tenen els mateixos drets d'expressar-se que els que no són partidaris de la independència.

acabat, i el país havia canviat políticament i avui dia el tenen tancat en una cambra, declarat boig pels metges, i en espera de la resolució de la cort suprema, en unes setmanes o uns dies més sobre si definitivament el declaren incapaç per bogeria, o si segueix endavant el procediment judicial. I s'ha demanat la seva detenció a nivell internacional per la justícia d'Espanya, per la justícia de França, per la justícia de Bèlgica, demanat en arrest internacional i d'extradició per la justícia d'Argentina, amb procediments judicials oberts a Alemanya i a Itàlia, i hi ha una possibilitat que sigui processat també als Estats Units per un acte terrorista de l'any 76.

- Moderadora Sra. Rosario Huesa: Ens ha dit el senyor Garcés en la seva intervenció, crec que molt encertadament, que a partir de l'any 45 emergeix la humanitat en l'ordre internacional i, fins i tot, en el dret internacional. Això és veritat, aqueixa emergència és un fet, que crec que encara es desenvoluparà més.

- Pregunta: Quina és la seva valoració sobre la transició democràtica a Espanya?

- Sr. Garcés: Com deia abans, la democràcia com a fet consolidat i perfecte no crec que existeixi, sinó que és com una cosa relativa, en funció del context històric i temporal en què estem parlant, del territori i de la cultura en què estem parlant; en el cas d'Espanya, quin dubte hi ha que el canvi polític entre el franquisme i el règim actual, des del punt de vista de les llibertats fonamentals és significatiu, no hi ha cap dubte. Ara, aquesta transició a la democràcia espanyola ha estat sobredeterminada i condicionada; més prest o més tard trobam la qüestió força del poder de l'estat, que institucionalment un dels exemples paradigmàtics és la força militar, l'exèrcit.

El control de l'exèrcit per la república espanyola, en la democràcia, el tenia la representació popular, elegida democràticament. Franco trenca amb aquest postulat, i l'exèrcit se situa per sobre de la representació popular, que és abolida, la nació no té dret a escollir els seus representants, i el cap militar és qui decideix, qui mana, i els altres són els manats, i els manats no poden participar en el comandament. Doncs bé, l'any 75, quan mor Franco, com es resol el problema militar? qui va manar? Es decidia des del punt de vista jurídic a través de la fórmula, entre un cap d'estat elegit pel poble, que té el comandament polític de l'exèrcit, o un cap d'estat no elegit pel poble.

Això ho varen resoldre a Grècia, l'any 75, després de la dictadura militar, en un referèndum que va dir democràcia amb corona o democràcia sense corona i els grecs varen votar democràcia sense corona; això es va resoldre l'any 45 a Itàlia, quan va caure el règim de Mussolini també a través d'un referèndum, sobre si volien la continuïtat d'aquella monarquia que havia deixat pas a Mussolini o volien canviar de règim, i el referèndum va donar com a resultat, molt disputat per cert., canviar dd règim.

A Espanya es volia també que el poble, que havia perdut el dret a expressar-se democràticament des del 36, recuperàs la possibilitat de decidir col·lectivament la forma d'estat. Aquesta facultat li va ser negada i la transició espanyola es fa sobre el principi que els ciutadans no tenen dret a elegir la forma d'estat. En conseqüència estam vivint en una democràcia que és un gran canvi respecte de la situació anterior, però que té limitacions manifestes. Per exemple un punt tan capital com és aquest, i en podria posar un altre, el principi de lliure determinació: un dels punts fonamentals de les forces democràtiques espanyoles als darrers dies del franquisme, unànime, de totes les forces antifranquistes, era el reconeixement del dret d'autodeterminació, que democràticament s'expressa a través de les urnes; doncs bé, la transició espanyola s'ha fet negant en la pràctica aquest dret, i és una llàstima perquè el dret d'autodeterminació, aplicat amb intel·ligència, i sempre en democràcia hagués contribuït, i pot encara contribuir, a intentar resoldre el problema basc.

El dret d'autodeterminació és, finalment, una cosa tan acceptable com que, al Canadà, el Quebec demana el que el poble basc demana a Euskadi, el dret de separar-se del Canadà i ningú no treu els tancs al carrer ni posa bombes. Es demana, es discuteix, la discussió dura anys i, finalment, hi ha un vot; els partits partidaris del Quebec independent guanyen les eleccions al Quebec, i no declaren la independència perquè se n'adonen que econòmicament seria una bogeria, i governen una sèrie d'anys i vénen unes altres eleccions, perden, tornen a guanyar... això és democràtic. Però Canadà continua integrat i no s'ha desenvolupat cap força terrorista i el debat polític es fa sobre la base que els partidaris de la independència tenen els mateixos drets d'expressar-se que els que no són partidaris de la independència.

El debat d'avui en dia entorn dels magistrats de l'Audiència Nacional, jo el veig així, com un debat que mostra que la democràcia és viva. Aquests magistrats en les decisions que han pres respecte d'alguns detinguts bascs em sembla una prova que el poder judicial, dins el poder judicial, vol afermar la independència com a poder, el que diu la Constitució, però també és manifest que hi ha factors que ens vénen condicionats per la transició a la democràcia que hem viscut, que tenen conseqüències pràctiques molt llastimoses.

- Moderadora: Sra. Rosario Huesa: El desplant que el subcomandant Marcos va fer al president de Mèxic quina repercussió ha tingut en la política institucional a nivell mexicà?

- Sr. Hernández: Efectivament, el 24 de febrer, de l'any passat, 23 comandants i el subcomandant Marcos varen sortir en caravana de l'estat de Chiapas fins a la ciutat de Mèxic, i se n'anaren una mica cap al nord, fins a l'estat de Michoacán per

participar en el Congrés Nacional Indígena, l'organització indígena més important representativa del país, amb l'objectiu de dialogar amb el congrés per convèncer-los de la necessitat de la reforma. Es va tractar d'una mobilització pacífica que va tenir una capacitat de convocatòria i mobilització sorprenent, per a propis i estranys; milers i milers de persones varen omplir les places públiques per on la caravana anava passant en mostra de solidaritat i suport i, a tal punt, que, davant aquesta onada, el nou president, Vicent Fox, va decidir exercitar els seus dots de surfista i en comptes d'oposar-se a ella com originàriament havia tractat de fer, va tractar de manejar-la des de dins. Que fes la impressió que, des del món no indi, creiem que els indis són incapaços de parlar per si mateixos, i un personatge com és Marcos, que ha estat finalment un intèrpret de dues cultures, tendeix a ser convertit, més per nosaltres, els mitjans, la classe política, com la referència obligada perquè ens fa la impressió que com que és blanc i barbut, i fuma amb pipa, llavors és més fàcil entendre's amb ell que amb els indis. Doncs sí, llavors hi ha, des de fa 8 anys, un permanent conflicte, com tu el descrius per aquest privilegiar unilateralment el que diu el portaveu, o tractar amb el que diu el portaveu. Al punt que va succeir el següent en la marxa, finalment, després d'un regateig molt gran, la Cambra de Diputats va votar que els zapatistes i el Congrés Nacional Indígena podrien entrar al Congrés de la Unió, a expressar el seu punt de vista.

Llavors el dia en què els zapatistes varen arribar al congrés, resulta que als zapatistes se'ls va acudir que Marcos no fos al congrés a parlar i tothom pensava: "On és? Ens està prenent el pèl! Ens està enganyant! Qui finalment varen parlar, varen ser els comandants, sobretot una comandant, una dona, Esther. Es va presentar com a indígena, com a pobra, com a dona, va dir el que havia de dir, però els va caure molt malament als qui estaven esperant l'heroi, aquest blanc i barbut amb el que ells es podien identificar.

Llavors aquesta ha estat una tensió permanent en el moviment i que, efectivament, com comentes, es va donar allí. Durant tota la marxa el partit del president, el partit Acció Nacional, un partit de centredreta, de base criolla (dic criolla fent una referència colonial, que s'assumeix en molts sentits com a hispanista), l'aliat del Partit Popular i durant molts anys admirador de José Antonio Primo de Rivera, el partit del president va rebutjar una vegada i una altra les demandes indígenes. Assumeixen, i així ho varen dir, que la lluita indígena és una lluita per deixar de ser mexicans, per separar el país, que la lluita indígena balcanitzarà, o desintegrarà la nació, i aquest és el discurs que varen mantenir amb molta insistència.

“Si la mobilització indígena camina per vies distintes a les de la democràcia representativa és perquè no té cabuda en ella. I si s’està construint un règim polític en el qual no hi ha lloc per als pobles indis, no pot dir-se que sigui veritablement democràtic. El principi de sobirania popular s’expressa tant dintre com a fora dels òrgans institucionals de representació.”

Sucomandant Marcos. EZLN.

Comunitat «Nueve de Enero». Patulul. Guatemala.
Foto: P. Polo

LES MALEDICCIONS DEL PENSAMENT SOCIAL LLATINOAMERICÀ

*Marcos Roitman Rosenmann**

Sembla que una profecia maleïda i complerta es faci present sobre el pensament social d'Amèrica llatina: haver arribat tard a la història. països sense nació, pobles sense història, estats sense legitimitat, classes socials sense projectes o modernitzacions sense modernitat. Aquestes són algunes de les paradoxes que han anat configurant-se al voltant del quefer sociològic a la nostra regió. D'aquesta manera, el debat teòric ha estat dedicat a desxifrar les característiques que han fet de les nostres realitats, realitats inacabades.

Quina força ha imposat al pensament social llatinoamericà, la necessitat d'enfrontar-se a aquesta profecia que la deixa postrada i l'allunya de la capacitat per donar explicació als fenòmens socials que esdevenen a les nostres societats?

Potser una resposta pugui trobar-se en l'esforç que s'ha realitzat, amb la finalitat de demostrar com les nostres societats no han arribat a reproduir les etapes de desenvolupament, que marquen les fites de la història del capitalisme

Marcos Roitman en un moment de la conferència

Foto: P. Polo

* Profesor Titular de sociologia i estructura social d'Amèrica Llatina. Universitat Complutense de Madrid. Projecte: La formació de conceptes en ciències i humanitats d'UNAM i Univ. Complutense. Columnista del diari "La Jornada" de Mèxic. Coordinador de la Càtedra d'Amèrica (Projecte Alfa) de la Unió Europea -UNAM. I coautor al costat de Pablo González Casanova de: La democràcia en Amèrica Llatina. Actualidad y perspectivas. Democracia y estado multiétnico en Amèrica Llatina.

mundial. Esforç que sembla haver esgotat la capacitat creativa del pensament social, incapacitant-lo per respondre als veritables problemes que presenten de forma nova i particular les realitats socials del continent. La realitat llatinoamericana està maleïda perquè va formar part del capitalisme colonial. Nostàlgia de no ser països imperialistes.

Negam la història de les societats indígenes i els retornam la vida per corroborar les tesis que recalquen la seva incapacitat per donar suport a les forces de progrés. En el millor dels casos, les presentam com a cultures o imperis que explotaven i jutjaven els seus iguals. Pobles guerrers i despòtics. Amb aquest mite la societat blanca i mestissa colonial i els estats-nació del segle XIX han realitzat el seu projecte. La seva legitimitat esdevé d'imposar un ordre basat en les llibertats individuals i el progrés. Així explicam el capitalisme colonial com un mal menor, que va ser capaç de posar la primera pedra per a la construcció d'un edifici, que s'assentarà sobre els valors de la civilització cristiana i occidental. Així, es deixa intacte el procés de destrucció i expropiació al qual varen ser sotmesos els pobles indis pel poder més dur i el posterior poder republicà.

La frustració de no ser europeus i de no compartir les seves virtuts i grandeses ens corca. No hem estat capaços de construir història per això repetim i reproduïm la d'uns altres. La nostra realitat es basa en les teories que configuren el pensament social modern i contemporani. Amèrica llatina existeix com apèndix dels canvis i transformacions que se succeeixen a nivell mundial. És aquesta maledicció que està present en la forma de construcció del pensament social llatinoamericà.

Cada cert temps ens aferrem a nous paradigmes, que solen reinterpretar la nostra història i en això ens hi recreem. Quan no va ser el liberalisme polític del segle XIX, va ser el keynesianisme dels anys 30 del segle XX i ara la post modernitat, la globalització i el liberalisme social de nou encuny. També la discussió sobre el socialisme, l'articulació de les classes populars i els seus projectes es presenten com un calc o una còpia dolenta dels processos impulsats en el primer món. Val més estudiar la revolució russa i el partit bolxevic que la història de la revolució mexicana o la guerra hispana-cubana-nord-americana.

Tot això ens sotmet a discussions sobre les conseqüències que han derivat de la condició subalterna en què existim. Si fóssim més intel·ligents, estariem en condicions de trencar el subdesenvolupament. La tensió del pensament es posa a verificar fins a quin punt realitzam les reformes necessàries, per a no perdre el tren del progrés i estar per fi a les portes del desitjat creixement econòmic, que ens dugui a la glòria de la modernització i a la transformació tecnològica.

D'igual forma, l'anterior requereix ser banyat en un discurs pragmàtic i coherent, que ens recordi els nostres errors i els nostres dèficits de modernitat. Així mateix ens fa retrotreure'ns els pecats i malediccions, que impedeixen una ràpida ubicació en el nou món globalitzat. Continuament se'ns crida l'atenció per a no repetir les experiències llatinoamericanes que s'han mostrat esquives i reticents a la marxa de l'«univers». Som pecadors i hem de viure com a tals. Les oportunitats per sortir del pou a les quals ens han deixat sumides les velles idees d'un projecte propi, han de deixar pas a una visió àmplia, capaç de recollir el millor de les transformacions, que presenta la globalització productiva. En aquest ordre, el pensament reaccionari proposa un projecte social sense un contingut ètic i moral limitador de l'economia de mercat. Els aprenents de bruixot es transformen en venedors de perfums, que acaben per dormir la consciència i el judici crític. Sotmesos a un continu somni, els intents per trencar la imitació són arraconats i posats en l'aparador de propostes utòpiques.

El pensament creador i alternatiu queda reduït a un esforç intel·lectual sense transcendència en el desenvolupament del pensament polític llatinoamericà. Es barregen concepcions i es presenta un paquet sense diferències. Es posen en un mateix nivell discussions i debats teòrics. Bolívar, Sarmiento, Martí, Mariategui, Allende, Che Guevara, Torrijos, Sandino, Perón, Velasco, Fidel Castro, Cárdenas, Arbenz, Goulart, Vargas, etc, responen a un discurs lineal i ahistòric. Se'ls presenta sense vincles amb la realitat a la qual pertanyen o varen pertànyer. La confusió està feta. Tot és igual.

Amb aquest nivell de confusió, la pèrdua de les causes que motiven pensaments i actuacions polítiques es reproduïx en el pensament social. Així sorgeixen els debats i espais de discussió teòrica que

comencen i acaben en llocs comuns. Els problemes no se superen. La potenciació de la presentació enfront de l'explicació transmuta el coneixement, en una expressió empírica de dades comprovables. El que no es pot amidar no és coneixement i per tant ha de ser rebutjat de les ciències socials. Els esforços per demostrar que les ciències socials són part d'un coneixement axiomàtic, ha posat en evidència els límits de la maledicció de la sociologia llatinoamericana.

Cercar una relació que determini que el 2% d'Estat més el 70% de participació electoral i el 45% de llibertats individuals fan un 90% de governabilitat, és el resultat espantós que avui presenta la sociologia i la ciència política a Amèrica llatina. Qüestió que no cal oblidar que també prové del nou pensament feble.

L'anàlisi de les malediccions de la sociologia llatinoamericana pretén ser una porta d'entrada, que permeti visualitzar l'interior d'una casa que està per moblar i de la qual no cal rebutjar els mobles, que s'han arraconat com a inservibles. Potser el més efectiu sigui recuperar la sensatesa i eliminar tot allò que s'ha anat ficant sense respectar l'entorn i, menys encara, les peculiaritats de la casa a la qual han de servir. Així mateix, l'esforç és també part de la necessitat de trencar amb l'opinió comuna que ha imposat un pensament feble.

L'argument és simple: Amèrica llatina no ha participat de la formació del coneixement sociològic, base sobre la qual es fonamenta posteriorment el debat teòric en el camp de la sociologia. Ni Comte, ni Spencer, ni Durkheim, ni Marx varen pensar en la realitat llatinoamericana per formular el seu pensament. El nostre continent va quedar fora de l'espai constitutiu, que dóna origen al debat de les condicions de sorgiment de les societats industrials, bressol del pensament social contemporani. Si no vàrem ser forjadors del coneixement social, només podem realitzar una funció d'aproximació que sigui capaç d'interpretar, per quin motiu no formen part del món? Les nostres interpretacions són explicacions analògiques.

Decidir qui varen ser els «pares i mares» fundadors del pensament social en el nostre continent, és el que ha deixat sense forces el pensament llatinoamericà. I com que mare no n'hi ha més que una, els pares poden ser molts. I aquí comença la maledicció. És una llàstima

que en l'àmbit de les ciències física i matemàtiques a Amèrica llatina, no s'hagi produït el mateix fenomen. D'haver estat així, podríem verificar els límits d'un pensar tan elemental i mancat d'imaginació.

A Amèrica llatina la llei de gravitació universal pressuposa discutir sobre el color, grandària i forma de la poma que li va caure a Newton al cap. Distinció que ens situa, en una situació d'inferioritat per diferència qualitativa. La poma de Newton era vermella i no verda, no pesava 100 grams sinó 150 grams i la seva forma no era del tot rodona. Totes aquestes diferències permeten concloure que la llei de gravitació universal no ho és tant, i que explica millor la realitat dels països on les pomes són les que varen caure a Newton en el seu cap i no les subdesenvolupades. També, podríem incloure un determinat clima, sistema de vents i atmosfera, que fan impossible que la llei de Newton es compleixi en un altre camp de condicions. En qualsevol cas no es podria establir una relació entre principi explicatiu i coneixement teòric. El fenomen és descompost en parts, per a no tornar a fondre's en una explicació que afavoreixi pensar des de la llei de gravitació universal. La conclusió és òbvia: les pomes de Newton són millors en qualitat i sabor. Perquè la llei es compleixi cal produir pomes com aquestes, en cas contrari la llei de gravitació només es complirà a mitges i serem un apèndix del coneixement que prové de la mecànica clàssica imperial.

Aquest exemple, dut al camp de les ciències socials a Amèrica llatina té el següent relat. Amèrica llatina no va crear els conceptes i categories fundacionals en les ciències socials, per això el coneixement de la seva realitat, primer ha de reproduir les condicions sobre les quals s'assenta la revolució industrial, el procés de modernització i de canvi social.

La maledicció emergeix. La sociologia a Amèrica llatina es comprèn com una «recepció» del quadre de comandament que situa la història en una direcció que cal venerar i des de la qual oferir una resposta adequada. La capacitat crítica, font de tot pensament, és marginada com a factor rellevant en l'àmbit teòric de discussió en les ciències socials. D'aquí que la dificultat d'apropar-se a comprendre les nostres estructures, vengui del rebuig de l'explicació d'un mètode selectiu capaç d'incorporar aquells conceptes prèviament elaborats i validats per la ciència.

«L'obstacle sistemàtic d'una societat endarrerida radica en un moment essencial: el seu propi conjunt de determinacions la fa incapaç de tornar-se sobre si mateixa, les pròpies evasions i fragmentacions cognoscitives aquí, són com una prolongació del desconeixement d'aquestes determinacions, les compensacions són el principi i la fi de totes les seves maneres de consciència i, en general, es pot dir que és una societat mancada de capacitat d'autoconeixement, que no té les dades mes pobres de base com per descriure's. En relació amb el seu propi ull teòric, aquesta societat es torna un noumen.»¹

El coneixement de la realitat social és vist com un pèndol, que oscil·la entre interpretacions que es mouen des de la sociologia empírica fins a la sociologia crítica, passant per la sociologia de la praxi o post moderna. No hi ha sociòlegs sinó sociologies. És a dir, tot hi cap en una explicació que fa coincidir els temps d'oscil·lació del pèndol amb els moments de velocitat del mateix. La interpretació queda sumida a acceptar mecànicament el moviment suggerit pel pèndol. No és possible una ruptura, només es pot escurçar o ampliar el temps del moviment, que està determinat i establert pel tipus de corda que subjecta la bola pendular. Plantejar-se la seva ubicació, la seva capacitat d'oscil·lació, la pròpia elasticitat de la corda que genera el seu moviment, és a dir, les determinacions que fan possible explicar la seva especificitat, no entra en el camp de condicions sobre les quals s'ha d'iniciar la discussió per explicar el seu funcionament.

Pensar que la sociologia a Amèrica llatina s'inicia només quan es rep el quadre teòric metodològic que li proporciona l'estatus de ciència, és tenir una concepció estreta. Així, s'estableix una diferenciació entre els primers pensadors als quals s'identifica com a assagistes i els sociòlegs que manegen conceptes i metodologia pròpia.

Amb aquesta idea podríem dir que com que Marx no tenia títol de sociòleg, no va fer sociologia. Només fan sociologia aquells que participen del mètode sociològic. És indubtable que aquesta visió del

(1) ZAVALETA MERCADO, René: «Bolivia: la revolución democrática de 1952 y las tendencias sociológicas emergentes»; a CAMACHO, Daniel (Comp): Debates sobre la teoría de la dependencia y la sociología latinoamericana. Editorial EDUCA, San José Costa Rica, 1979, p. 639-682.

que suposa fer sociologia està present en el conjunt de les ciències socials a Amèrica llatina. José Martí o José Carlos Mariategui no eren sociòlegs, per tant les seves anàlisis, encara que posseeixin una gran capacitat d'explicació de la realitat social, no es fonamenten en un coneixement racional de categories i conceptes propis de l'àmbit científic. La sociologia com a ciència social concreta comença amb Max Weber.²

«La passió per la integració de la societat i la idea que la seva integració és fonamentalment efecte d'un procés intel·lectual, un fet de consciència i de ciència, ha estat el fil conductor de la sociologia. No obstant les seves variacions de perspectives heurístiques, èmfasis conceptuals, construccions metodològiques, interessos ideològics, postures polítiques, la constant de la integració social, és pròpia dels seus «pares fundadors» francesos: Saint-Simon, Comte, Durkheim. Roman en el seu fundador alemany Max Weber i en el seu fundador nord-americà, Talcott Parsons. Es repeteix a Mèxic, des dels «científics» Gabino Becerra i Justo Sierra, fins al seu conreu sistemàtic a partir dels anys quaranta, marcat teòricament i metodològicament per la recepció que els sociòlegs mexicans fan del positivisme francès, el materialisme històric marxista i l'estructural-funcionalisme nord-americà.»³

La sociologia es transforma en una anàlisi del poder, del canvi social, de la racionalitat de l'ordre i de les formes que tan brillantment va explicitar Weber com a sociologia comprensiva de l'acció social, amb una excepció que a Amèrica llatina no respectam. Weber no va tractar de construir un model de desenvolupament capitalista, sinó donar una explicació i interpretació dels canvis i característiques d'una relació social, el capital, que es defineix en relació amb les seves pròpies formes constitutives. No va cercar una fonamentació exclouent i única dels processos socials. Per contra, el seu treball es va centrar en un continu comprendre per explicar i interpretar les formes que donen lloc a l'acció social. Ni es va interessar ni era la seva lògica argumental,

(2) MEDINA ECHAVARRIA, José: La sociología como ciencia social concreta. Ediciones Cultura hispánica, Madrid 1980.

(3) AGUILAR VILLANUEVA, Luis: «Recepción de la sociología en México (Una aproximación).» Textos de Ciencias Sociales, UNAM, Mèxic, 1987. p. 132.

descriure fets que no estiguessin continguts en la realitat social, que possibilitava la seva proposta teòrica.

Reduir la sociologia a una sociologia del canvi social, de l'ordre, del poder o del desenvolupament ha estat el resultat de la maledicció que recau sobre la sociologia a Amèrica Llatina.

S'han tractat de reproduir esquemàticament els problemes i les interpretacions originals, descomponent el fenomen i fent aparèixer separatament instruments d'anàlisi, realitat social i sociologia. És una situació incomprensible. Es tracta de fonamentar anàlisi sense realitat, que impedeixen veure el que s'analitza i allò que constitueix coneixement formatiu. A partir d'aquí sorgeix un dogma escolàstic, que només genera una anàlisi de moda en funció dels autors. No existeix problemàtica social.

La realitat social a Amèrica Llatina es construeix com una realitat no acabada de fer. És deficitària en l'explicació. Ens sobren dictadures i ens falten democràcies. Hi ha absència de modernització i excés de tradicionalisme. Existim per dèficit o per excés, no per com som.

«No existeix una veritable classe dirigent a Amèrica Llatina, ni tan sols a Monterrey o a Sao Paulo. L'única figura veritablement modernitzadora en el continent és la de les grans empreses industrials o financeres públiques: Nacional financera, Petrobras, Corfo, per donar només uns quants exemples del més alt nivell. Tota Amèrica Llatina segueix mancada d'empresaris nacionals, de la investigació tecnològica i de la inversió productiva en general. Per la seva banda els elements revolucionaris són més febles del que sembla indicar la seva immensa popularitat. Les accions del Che no varen tenir major influència perquè eren desesperades i no varen provocar més que fracassos en el continent. El model cubà, qualsevol que sigui el judici que s'apliqui, de fet segueix sent exterior a Amèrica Llatina, mentre que el moviment sandinista va estar gairebé constantment dividit entre un leninisme de tipus castrista i un populisme molt radical que ha acabat, amb Ortega, per integrar-se al model llatinoamericà, encara que només després d'un espectacular fracàs econòmic i fins i tot polític.»⁴ I en un altre treball:

(4) TOURAINE, Alain: «La sociologia de la acció en Amèrica llatina»; en Las ciencias sociales en los años noventa. Ricardo POZAS H.(Coord). Instituto de Investigaciones Sociales, UNAM, Mèxic 1993, p. 36.

«A Amèrica Llatina, la política precedeix les realitats econòmiques i les forces socials. Això aproxima els països llatinoamericans amb els països eurolatins, com França, Itàlia i Espanya. Però el que més sorprèn a Amèrica Llatina és la gran desarticulació de la vida intel·lectual i de la vida social o fins i tot política...A més de la dualització i la desarticulació, el tret més important de la vida política i social del continent és l'absència de separació entre vida pública i vida privada. El que oposa clarament Amèrica Llatina enfront de l'Europa Occidental i Amèrica del Nord industrialitzades.»⁵

És a dir, quan no ens semblen a Japó o a Indonèsia o a França o a Itàlia i a Estats Units o s'és la Suïssa de Centreamèrica o la Suècia del con sud, no som res. Les nostres burgesies són «lumpenburgesies», el nostre proletariat és «lumpenproletariat», el desenvolupament, subdesenvolupament, la revolució industrial procés d'industrialització, la revolució burgesa, modernització política. Tot encaixa com les peces d'un trencaclosques.

En ser bons imitadors i en calcar bé els processos històrics de coneixement i de racionalitat productiva, hi roman l'èxit. Quan no es reproduïx bé, sorgeix l'imprevist: l'anomalia d'Amèrica Llatina. I tan anòmla resulta ser la revolució mexicana, com la revolució cubana, la Unitat Popular a Xile, Lula a Brasil, el sandinisme a Nicaragua o l'EZLN a Mèxic. En altres termes, tot el que succeeix a partir de les condicions estructurals sobre les quals s'assenta el desenvolupament i configuració del sistema d'explotació i dominació a Amèrica Llatina és un excés o un dèficit. Així es diu: «és millor abandonar i deixar de costat la història i trajectòria política, social, econòmica i cultural pròpia, així estam en millors condicions d'entendre com és la nostra situació en el món». Amb això se cerca solucionar una discussió teòrica que anul·li qualsevol vestigi de realitat llatinoamericana. Presentant el resultat com un debat articulat a les grans tendències del canvi social i la modernitat, ara precedida del post.

La maledicció de la sociologia llatinoamericana apareix cada vegada que se suggereix una interpretació, on l'especificitat de les

(5) TOURAINE, Alain: «Los problemas de una sociología propia en América Latina»; en Revista Mexicana de Sociología, N°3/89, UNAM, Mèxic, p. 3-22.

estructures d'explotació i domini acaben per qüestionar l'ordre imperant. Les formes d'anàlisi, que han donat cos a aquesta maledicció de la sociologia llatinoamericana, han cercat deixar intacte un sistema d'explicació i argumentació, sustentat en la fal·làcia de ser la sociologia el resultat d'una institucionalització acadèmica del coneixement social.

Així, les ciències socials serien una suma de tècniques i mètodes d'investigació, la finalitat de la qual es troba a solucionar els processos de racionalitat política, canvi social i modernització econòmica. Així, des de diferents opcions teòriques, la sociologia llatinoamericana ha quedat embrancada en un debat, que respon mes bé a una sociologia del coneixement que al desenvolupament d'una explicació de les estructures socials, que configuren i determinen les societats sobre les quals s'assenten les actuals relacions socials d'explotació.

Als problemes de pensar una sociologia disminuïda i postrada en cadira de rodes, necessitant sempre algú que li doni una mà o de comandaments perquè pugui mobilitzar-se, se li uneix l'adreça de l'esforç dels qui empenyen. Amèrica Llatina s'ha convertit en un laboratori de proves d'aprenents de bruixot, que fan els seus primers trucs en escenaris on obtenen fama i èxit, a força d'enlluernar amb interpretacions, que després descarten o rectifiquen i que mai no proposen en els seus respectius escenaris naturals. M'estic referint a la recepció de sociòlegs.

Els inicis de la sociologia coincideixen amb el sorgiment de sociòlegs, les propostes dels quals es realitzen a partir d'establir línies de comparança negativa amb les seves societats de procedència. Societats duals, etapes de creixement, feudalisme. Sorgeix un doble problema. Cal lluitar contra tòpics i simplificacions, que deriven la majoria de les vegades en concepcions on la història d'Amèrica llatina tot just apareix i quan ho fa és per corroborar la tesi sobre la inferioritat, la falta de racionalitat, la inacabada construcció de l'ordre, etc. Som productors de defectes sociològics i monstres polítics.

L'afirmació anterior no tracta de negar les aportacions d'ordre teòric que suposa el desenvolupament del coneixement i la teoria sociològica. Per contra, cerca separar allò que pertany al patrimoni de

les ciències socials, de les interpretacions produïdes per científics que fan d'Amèrica Llatina un camp per elaborar un tipus de coneixement, que guarda relació amb els seus fantasmes teòrics.

El més negatiu és que es perd temps discutint sobre Amèrica Llatina, sense separar sociologia del coneixement d'anàlisi de realitat social. Una guerra de propostes sorgeix acompanyada d'una recepció de lectures, que no se sap per quina raó cal realitzar o a quin motiu responen. La formació del pensament sociològic es transforma en acumular dades, cites i textos, la lectura de les quals tenen com a objectiu fer més forts els arguments. A una cita li segueix una altra fins a l'infinit. Cúmulo de cites d'autoritat que perden efectivitat en ser separades del context en què varen cobrar vida.

«En última instància, la ciència social està constituïda per dos elements: un mètode -d'investigació, d'anàlisi, d'ordenament, d'interpretació- i uns resultats de l'aplicació del mètode. Un dels més greus errors comesos en l'àmbit de diversos corrents de pensament ha consistit en no veure i comprendre aquests elements com expressions d'una realitat històrica (temps i espai), assignant-los uns valors absoluts. El mètode apareix així, com un receptari artificial i abstracte de les formes del coneixement social i els resultats de la seva aplicació com una dogmàtica... El liberalisme va arribar a l'Amèrica Llatina com una dogmàtica..., però el marxisme també. Sense una capacitat de comprensió del marxisme com a mètode crític de pensament, la 'intel·ligència' herètica de l'Amèrica llatina, després de la primera postguerra, només podia prendre el marxisme com un cos intangible de dogmes, resultat de l'aplicació del mètode en les formacions capitalistes més desenvolupades. Així es va configurar el fenomen de la transfiguració, d'un pensament crític a una escolàstica d'esquerra.»⁶

Aquesta forma maleïda que ens acompanya no ha deixat de mostrar la seva perdurabilitat en el temps. Hem estat discutint amb gegants de fang que en caure ens deixen sense enemic visible, per això vàrem necessitar, per inèrcia, produir-ne d'altres de nous i de més grans. No

(6) GARCIA, Antonio: Atraso y dependencia en América latina. Hacia una teoría latinoamericana del desarrollo. Editorial. ATENEO, Buenos Aires, Argentina 1972. p. 5.

Foto: P. Polo

La realitat social a Amèrica llatina es construeix com una realitat no acabada de fer. És deficitària en l'explicació. Ens sobren dictadures i ens falten democràcies. Hi ha absència de modernització i excés de tradicionalisme. Existim per dèficit o per excés, no per com som.

Foto: P. Polo

són molins de vent, són les nostres pròpies formes d'articular el debat el que porta en si l'èxit de la maledicció.

No obstant això serà dintre del corrent intel·lectual, conceptualitzat per Antonio García com a escolàstica d'esquerra on la maledicció es fa més ferma, ja que els seus representants es proposen com a articuladors del pensament crític llatinoamericà. Curiosament cap d'ells defensa avui els postulats que els permetran ser les «estrelles» en els congressos, seminaris i centres acadèmics. Ells radiquen fora del continent i la seva experiència llatinoamericana ha servit per a la seva millor ubicació, en els seus respectius escalafons administratius dels organigrames de les carreres professionals individuals. No per això deixen de fer visites esporàdiques per presentar-nos les últimes novetats sobre les quals estan investigant o desenvolupant els seus virtuosos trucs de màgia.

André Gunder Frank es va convertir en el teòric del desenvolupament del subdesenvolupament per fer-se un mea culpa i acabar en el desenvolupament possible; Régis Debray va fer la revolució en la revolució i després la crítica de les armes; Jaques Lambert va dualitzar les societats llatinoamericanes i després les va transformar en feudals; Alain Touraine passa de ser teòric dependentista a Brasil i a Xile amb un text que el seu títol s'inicia amb les veus: Les societats depenents..., a concloure lacònicament en 1992 que «*el dependentisme havia estat el més nefast de les ideologies de les diferents lluites armades*»⁷. Manuel Castells va beatificar els moviments socials, els va fer revolucionaris i després des de Berkeley desconeix la seva etapa «marxista» per negar l'anàlisi de classes socials. Avui són els tigres asiàtics i les noves tecnologies la seva preocupació intel·lectual. La nova esquerra és doncs el resultat de la vella escolàstica dogmàtica, que viu encara avui a costa dels seus treballs que ara desconeixen com a part de la seva història intel·lectual.

La descripció realitzada és un símptoma de com s'articula la maledicció de la sociologia a Amèrica Llatina. No es tracta, com bé va assenyalar Agustín Cova, de fer culminar la nostra crítica amb «la

(7) TOURAINE, Alain: «La sociología de la acción en América latina.», Op.cit.

creença xovinista-populista que per conèixer la realitat llatino-americana és necessari inventar una teoria pròpia, trencant llances contra tots els conceptes titllats dels eurocentristes»⁸. Afirmació a la qual afegiria que tampoc no se cerca eliminar les aportacions teòriques de científics socials no llatinoamericans, amb la finalitat de potenciar de manera pueril els científics socials del continent. Se cerca posar en evidència, com ho fa Florestán Fernandes, els límits d'una sociologia que es realitza com a tema i no com a problema teòric a resoldre.

El seguidisme intel·lectual dels corrents polítics en voga és un dels límits que han de superar les noves generacions de científics socials llatinoamericans, que es veuen enfrontades a resoldre problemàtiques que són més un exercici de malabarisme intel·lectual, que d'expressió de preguntes realitzades des de la realitat que les configura.

Un altre dels greus problemes del qual som víctimes, és que la sociologia ha estat realitzada pels qui han desenvolupat un doble vincle amb les ciències socials. Aquest doble vincle és una altra de les peculiaritats, que es resol mantenint la maledicció de la sociologia a Amèrica llatina.

La particularitat d'aquesta situació esquizofrènica és que la teorització de les nostres societats i estructures socials de domini i explotació han estat fetes d'acord amb projectes de canvi social per persones el vincle de les quals era doble. En ocasions responien a la creació teòrica i en unes altres a la seva militància política. Així, es radicalitzen en l'acadèmia i es domestiquen en la política. En ocasions parlen des del púlpit de la política contingent i en unes altres des de la butaca d'escriptori dels despatxos de les Universitats. D'aquesta forma el resultat és un continu vaivé de xafarderies que responen a conjuntures polítiques, més que a canvis socials de les estructures de poder i explotació. Múltiples exemples hi ha que corroboren l'afirmat.

Si començam pel final del camí, podem prendre el cas de Brasil. Fernando Henrique Cardoso, avui president de Brasil, va ser un dels creadors de l'anomenada «teoria de la dependència». El seu crític més

(8) CUEVA, Agustín: «El desarrollo de nuestras ciencias sociales en el último período»; en CUEVA, Agustín: Teoría social y procesos políticos en América Latina. Editorial. EDICOL, Mèxic, 1979, p. 77.

mordaç, Francisco Weffort, el seu ministre de Cultura. Però també Luciano Martins o Heli Jaguaribe han participat de governs socialdemòcrates, liberals, neoconservadors etc. El més comú és que es renuncia a l'elaboració teòrica o es renega del que s'ha produït intel·lectualment en els períodes de recés polític. Així, la sociologia llatinoamericana es fa a retalls i en situacions que són el resultat de cops d'Estat, exilis o depressions personals per no ser president o ministre. Xile és un altre cas singular. Els qui més varen desenvolupar les crítiques al procés de refundació de l'ordre realitzat per la dictadura militar en el terreny polític, econòmic, cultural i social, no han deixat de lloar la fi del tradicionalisme en la política a Xile. Els més destacats sociòlegs antiliberals en l'època de Pinochet s'han transformat en els seus màxims defensors a tir passat. Valguin com a exemple: Ricardo Llacs, Álvaro Briones, Carlos Portales, Carlos Ominami o José Miguel Insulza. Des de democratacristians fins a socialistes i comunistes, han variat la seva crítica teòrica a l'hora d'ocupar llocs de responsabilitat política en els governs de Patricio Alwyn, Eduardo Frei o Ricardo Lagos. Argentina, Uruguai o Perú no es queden endarrere. De teòrics a diputats i a assessors presidencials.

Les ciències socials resulten ser un moment específic que permet situar-se acadèmicament, mentre s'està fora de la sorra política de contingència. Però quan sorgeix l'opció d'exercir políticament una responsabilitat pública es renuncia, qui sap per què, a les anàlisis que s'han realitzat. Aquesta situació crea una buidor teòrica que és omplerta per discursos aleatoris, que tendeixen a negar el que s'ha dit i a afirmar tot el contrari. «On vaig dir blanc, dic negre». Aquesta situació que en principi no hauria de ser negativa, si acceptam que no hi ha perquè renunciar a l'acció política com a ciutadà i membre actiu de la societat nacional, sí resulta un contrasentit quan això es produeix a costa de renunciar a allò plantejat des de la raó crítica.

Mentre que els textos que circulen i les lectures que es realitzen segueixen sent, en part, dels qui abdiquen del que s'ha dit, la discussió es torna cap al divan del psicoanalista, a fi de discutir si devia o no exercir la responsabilitat del càrrec per al qual va ser electe.

La pèrdua de responsabilitat que es produeix respecte a la formació intel·lectual de les noves generacions, que no saben quin és el moment

de lucidesa del seu «mestre», si quan deia blanc o quan diu negre, es transforma en un escepticisme que acaba per desplaçar el problema de la sociologia, al camp de la política i les decisions personals. Això es reflecteix en la producció acadèmica dels qui desitgen abandonar l'àmbit teòric per dedicar-se a l'acció política. Lentament es va diluint la crítica fins a culminar en l'extrem oposat. No es tracta de negar la possibilitat del canvi o de principis d'explicació sociològics. El que resulta una miqueta fosc, és que això es produeix per justificar una decisió personal i no de caràcter teoricociològic. Un cas típic en aquest sentit pot ser el del sociòleg mexicà Jorge Castañeda. En el seu estudi escrit el 1977 i compartit amb Enrique Hett: *El economismo dependtista*, ambdós autors assenyalaven en distintes parts del text:

«Que teòrics d'esquerra assignin a una producció capitalista la nacionalitat de primitiu, és una prova més de la seva permeabilitat al dret burgès i del seu respecte per la propietat privada. Si les companyies estrangeres repatrien beneficis, no és gràcies a un suposat Dret que els donaria la seva inversió primitiva, sinó al domini de les transnacionals sobre les seves pròpies inversions»; però seguim:

En una ostentació de crítica leninista a Gunder Frank, els teòrics dependtistes apunten: *«Els efectes de la dependència a Lenin no són els mateixos que en les teories de la dependència: aquesta diferència regeix per a totes les altres. Els seus efectes en el cas de Lenin són efectes de dominació sectorial i conjuntural. Per als dependtistes, la dependència és constitutiva; per al nostre autor no només no és constitutiva, sinó que és efecte de l'existència de relacions capitalistes, de fluxos capitalistes els efectes dels quals són el desenvolupament (desigual, contradictori) del capitalisme qualssevol que siguin les seves repercussions en la competència capitalista i en l'aspecte de dominació que comporta.... Per a qui ha llegit amb atenció els textos de Lenin és impossible confondre aquestes dues nocions de dependència.»*

Però la cosa no acaba aquí: *«En un règim capitalista, si no hi ha relacions socials de producció, si no hi ha classes socials, els conflictes es redueixen a conflictes entre homes. L'explotació és així un robatori; el poder, una usurpació. Es combaten els abusos originats per la situació històrica de la propietat privada i de la dependència. Desaparegudes*

aquestes i també els abusos, la usurpació i despulla, res s'interposa entre els homes. Estan nus enfront de la naturalesa. No s'enfronten més que als problemes tècnics que planteja la seva explotació. L'exclusió de la política és la irrupció de la tecnocràcia. L'afirmació de l'humanisme introdueix el socialisme com un imperi de l'economicisme. L'essència del socialisme de la dependència és el desenvolupament de l'economia per al bé de la humanitat».

Amb aquestes crítiques no se salva ni el socialisme, ni Lenin, ni Marx. Però els autors es converteixen en els més ferris defensors de l'ortodòxia teòrica. Les interpretacions correctes són seves i de ningú més. No obstant això, 15 anys després, el 1993, Jorge Castañeda escriu un altre treball amb les mateixes pautes desqualificadores que en l'anteriorment descrit: *La utopía desarmada*. Quan el podem creure? Avui és un polític establert en els temps del liberalisme social i ministre d'affers exteriors del govern neoliberal de Vicente Fox i el P.A.N. Avui es maleeix a si mateix, amb una nota a peu de pàgina, on es reconeix pecador marxista-leninista. La llum li ha arribat i la revelació li pertany. Ministre del govern neoliberal gaudeix de bona salut.

Els exemples poden repetir-se fins a la sacietat. He ressaltat el de Castañeda per les revolades que ha causat el seu treball i els elogis que el seu llibre *La utopía desarmada* va causar en personatges tan dispars com Gabriel García Márquez, Vargas Llosa o Octavio Paz.

Com podem observar, els debats també tenen noms i llinatges, qüestió que dificulta encara més la crítica teòrica, ja que en aquest sentit amistats i vincles afectius acaben per evitar qualsevol tipus de trencament en les relacions personals. Les crítiques es realitzen en petits comitès i no surten a la llum del debat; qui així ho fa acaba sent maleït i apartat de la discussió. El discurs es fa pla i no existeixen diferències. La responsabilitat teòrica dóna pas a un conformisme, que acaba per fer de la sociologia una xerrada banal de cafès i tertúlies periodístiques i televisives.

Per descomptat la maledicció ha tingut els seus pensadors maleïts. Maleïts no tant per ser marginals o menyspreats en l'àmbit de les ciències socials, sinó perquè els seus treballs no han format part de la discussió i formulació de la sociològica hegemònica. Teòrics que en trencar la

maledicció posen en evidència els límits estrets sobre els quals s'han anat teixint les argumentacions que sostenen i fan possible que la maledicció es reproduïxi.

Són científics socials que no transiten ni es passegen de les ciències socials a la política i d'aquesta als despatxos de ministeris. El seu pensament està lligat a l'activitat docent o d'investigació, sense pretendre un espai distint d'aquell que constitueix l'ètica del compromís i la responsabilitat teòrica amb els principis defensats. No importa que aquests siguin conservadors, liberals, marxistes, neomarxistes, anarquistes, funcionalistes, estructuralistes o postmoderns. El que els és propi, és la seva contínua dedicació a la formació del coneixement social llatinoamericà. Així, els seus debats s'insereixen en una dinàmica més profunda i independent de la seva adscripció política, mantenint una honestat intel·lectual sobre la qual fonamenten les seves proposicions teòriques. En alguns casos han participat políticament en els seus respectius països, però han abandonat l'espai polític en tant que les seves contradiccions els han fet decidir entre interessos immediats i la seva raó ètica.

No parlem de «puresa de raça teòrica», erudits o científics bojos desconnectats del món. Per contra, es troben aferrats a un compromís social amb l'anàlisi de la seva realitat nacional i la seva problemàtica concreta. La seva ortodòxia s'expressa en l'articulació de propostes que s'adhereixen a principis d'explicació les causes dels quals no es troben fora d'Amèrica llatina o en el seguiment de modes acadèmiques. La seva heterodòxia respon a un continu reexamen de les seves propostes i a una capacitat crítica capaç d'aconseguir un avanç en el coneixement social, no aferrant-se a crítiques ideològiques dependents de propostes polítiques. És la seva crítica profunda a les banalitats i al pensament feble el que els transforma en els maleïts. Els seus textos es recuperen com a expressió acabada d'un pensament ètic no pragmàtic. La seva lectura no es recomana i si per algun motiu es realitza és per mostrar que alts nivells de teoria duen a una dissolució pràctica de la capacitat d'actuació política.

El pensament heretge, en les ciències socials llatinoamericanes, es troba en totes les disciplines i és el veritable artífex del desen-

volupament del coneixement social de la realitat llatinoamericana. Més que pares fundadors, són científics socials aferrats a la tossuderia de desenvolupar un pensament fonamentat en les seves conviccions i no en les necessitats del poder.

Basti com exemple els casos dels ja desapareguts Agustín Cueva, René Zavaleta Mercado, Pedro Vuskovic, Agustín Silva Michelena, Julio Cessar Jobet, Gregorio Selser, Alberto Flores Galindo, Florestán Fernandes, Ricaurte Soler, Raúl Prebisch o José Aricó, per tan sols citar aquells de major presència acadèmica. Serveixi com a demostració de l'apuntat la cita de Raúl Prebisch, qui sense renunciar als seus principis i idees: concepció centre-perifèria, acaba escrivint en el seu últim llibre ja oblidat:

«Després d'una llarga observació dels fets i de molta reflexió, m'he convençut que les grans falles del desenvolupament llatinoamericà estan mancades de solució dintre del sistema prevalent. Cal transformar-lo. Molt serioses són les contradiccions que allà es presenten: prosperitat, i a vegades opulència, en un extrem; pobresa en l'altre. És un sistema excloent. Dificilment va poder haver-se imaginat fa alguns decennis, l'impuls notable de la industrialització, la capacitat, iniciativa i embranzida de molts empresaris i les creixents aptituds de la força de treball. S'ha arribat a elevades taxes de desenvolupament i s'està aprenent a exportar manufactures contra obstacles interns i externs, que abans semblaven molt difícils de superar. I està penetrant el progrés tècnic on trigava a arribar, especialment a l'agricultura tradicional. Però el desenvolupament s'ha extraviat des d'un punt de vista social i gran part d'aquestes energies vitals del sistema es malmeten per al benestar col·lectiu. Podriem dir falles d'un capitalisme imitatiu. S'està esvaint el mite que podriem desenvolupar a imatge i semblança dels centres. I també el mite de l'expansió espontània del capitalisme en l'òrbita planetària. El capitalisme desenvolupat és essencialment centripet, absorbent i dominant. S'expandeix per aprofitar la perifèria. però no per desenvolupar-la. Molt seriosa contradicció en el sistema mundial. I molt seriosa també en el desenvolupament intern de la perifèria. Contradicció entre procés econòmic i procés democràtic. Perquè el primer tendeix a circumscriure els fruits del desenvolupament a un àmbit limitat de la societat. Mentre que la democratització tendeix a

És en la recerca per recuperar la capacitat de judici perduda en els avatars de lluites intestines on se situa el problema. No es tracta de ser el més ràpid a abandonar els principis de la raó crítica per caure en els braços del poder.

difondre'ls socialment. I aquesta contradicció, aquesta tendència conflictiva del sistema, tendeix fatalment a la seva crisi.»⁹

Aquesta llarga cita és un exemple d'unitat de principis, d'ètica i de compromís teòric, exigència mínima que ha de realitzar-se per construir les ciències socials llatinoamericanes. Més allà de salvar el seu prestigi, Prebisch crida a repensar des de les seves categories i des dels seus conceptes les dificultats que pressuposa plantar cara a les contradiccions del capitalisme perifèric. Si un observa els seus primers treballs, ens adonem que el seu major coneixement i la seva capacitat de debatre i intercanviar proposicions sense dogmatisme, és el que obre la proposta a un replantejament per explicar les transformacions que s'han operat des de la seva primera formulació fins a la seva visió última.

Però a Raúl Prebisch el van maleir i la seva obra també. Qui abans l'havia lloat formant part de la seva cort, es va apressar a realitzar la seva crítica, excomunicant la proposta de la discussió teòrica i invalidant el seu pensament. Ara se'l recorda com un heterodox de l'economia que no va saber o no va voler adaptar-se al canvi dels temps post-moderns. Potser si hagués renegat i abdicat de tota la seva vida intel·lectual, assenyalant els errors profunds de la seva concepció del desenvolupament llatinoamericà, compartiria pedestal amb els aprenents de bruixot que es presenten com a grans transformistes i creadors d'il·lusions al matí.

El que cal deixar patent és que el procés de creació intel·lectual que ha donat vida a les ciències socials llatinoamericanes, prové de tots els àmbits ideològics sense excepció. Ni l'esser marxista és símbol de bon raonar, ni no ser-ho suposa la incapacitat per crear pensament.

El problema sorgeix quan les crisis polítiques o les transformacions del sistema social d'explotació i domini, s'intenten fer coincidir amb crisis personals i amb crisi en el pensament sociològic. La sociologia a Amèrica llatina es debat entre una necessària renovació en les formes del pensament però també de pensadors. Renovació teòrica que no

(9) PREBISCH, Raúl: Capitalismo periférico. Crisis y transformación. Editorial F.C.E. Mèxic, 1981. p. 14.

suposa un llençar per la borda tot el coneixement acumulat i que ha de servir per enfortir la capacitat de judici, el sentit de la història i l'acció propedèutica.

«Doncs el "sa sentit comú", anomenat també "enteniment comú", es caracteritza de fet d'una manera decisiva per la capacitat de jutjar. El que constitueix la diferència entre l'idiota i el discret és que aquell manca de la capacitat de judici, això és, no està en condicions d'assumir correctament ni, en conseqüència, d'aplicar correctament el que ha après i el que sap.»¹⁰

És en la recerca per recuperar la capacitat de judici perduda en els avatars de lluites intestines on se situa el problema. No es tracta de ser el més ràpid a abandonar els principis de la raó crítica per caure en els braços del poder. Sota aquest camp de condicions i en un esforç per cercar una explicació a la falta d'ètica política i teòrica en el quefer sociològic s'imposa aclarir que: *«La tasca política de l'investigador social que accepta els ideals de llibertat i de raó és, crec jo, dedicar el seu treball a cadascun dels tres tipus d'home que jo he distingit en relació amb el poder i la saviesa. Als que tenen el poder i ho saben, els imputa graus variables de responsabilitat per les conseqüències estructurals que descobreix pel seu treball, que estan decisivament influïdes per les seves decisions o per les seves omissions. A aquells les accions dels quals tenen aquestes conseqüències, però que semblen no saber-ho, els atribueix tot el que ha descobert sobre aquelles conseqüències. Intenta educar i després, de nou, imputa una responsabilitat. A qui regularment està mancat de tal poder el coneixement del qual es limita al seu ambient quotidià, li revela amb el seu treball el sentit de les tendències i decisions estructurals, en relació amb aquest ambient i les maneres com les inquietuds personals estan connectades amb problemes públics; en el curs d'aquests esforços, diu el que ha descobert concernent a les accions dels més poderosos. Aquestes són les seves principals tasques educatives, i són les seves principals tasques públiques quan parla a grans auditoris.»¹¹*

(10) GADAMER, Hans-Georg: Verdad y Método. Edt. Sígueme, Salamanca, Espanya 1979. p. 61. Vol I.

(11) WRIGHT MILLS, C: La imaginación sociológica. editorial F.C.E. Mèxic, sexta reimpressió 1977. p. 196-197.

Preguntar-se què pensen i com pensen les noves generacions de científics socials a Amèrica llatina, és una cosa que no inquieta gaire a qui des del seu pedestal i fama es preocupen per avançar posicions de poder, abandonant definitivament el camp del saber teòric. Avui ens trobam en una disjuntiva que no és generacional o de canvi de paradigmes, sinó d'educar i formar científics socials amb capacitat de raonar i de pensar obertament més enllà dels nostres fantasmes interiors.

Si la sociologia i les ciències socials es desenvolupen a Amèrica llatina, ha estat per aquesta relació que els mestres formadors imprimien a les seves classes, obligant a llegir i sobretot a pensar. Avui es donen receptes per no reflexionar. S'ensenya a no pensar. Vostè no pensi, uns altres ja ho han fet per vostè. La seva nova funció és ser executiu del pensament, vendre en el mercat, saber què és el que demanden les institucions, els centres privats, les agències governamentals i no governamentals. Converteixi's en un mercader d'ofici. No és necessari aprehendre sociologia. Manegi dades, molta informació periodística, consumeixi teories d'usar i llençar i molta deixalla informàtica. La resta sobra o en el millor dels casos són afegits teòrics que no aporten gaire, però una pinzellada de cites mai no ve malament. Llegeixi manuals i faci resums. Protesti si li manen llegir els clàssics.

Així, el científic social es transforma en una persona que pot parlar de tot sense saber de res. Ara es requereixen dots de persuasió i no coneixements. Aquest és el missatge que s'estén en totes les aules universitàries, fora d'excepcions que s'assimilen als maleïts, que encara creuen en la possibilitat d'un coneixement humanista i formador de consciències crítiques. Quan més aviat es desvetllin les malediccions que recauen sobre la sociologia llatinoamericana, més d'hora s'estarà en condicions de trencar l'encís.

“Per això volem l'autonomia indígena. No per separar-nos del país i
agregar una altra nació pobra de les quals ja n'hi ha en abundància. La
volem per tenir cura amb saviesa de la terra.
Per fer-la rica i pròspera per a nosaltres i per a tot el país”.

Subcomandant Marcos. EZLN.

Extrete del llibre “La caravana de la dignidad indígena. El otro jugador”. Ed.La Jornada.

PROCESSOS DE PAU I DEMOCRÀCIA A AMÈRICA CENTRAL.¹

*José Eduardo Sancho**

Tractaré de resumir, pensar en esborrany i fer un esborrany per pensar amb vostès. A nosaltres ens ha estat difícil sistematitzar la nostra experiència des de l'any 1971 fins a 1991. En 20 anys de guerra no es podria exigir. Després vàrem tenir 5 anys d'experiència per veure si es podria consolidar el procés de la postguerra de l'any 1992 a l'any 1997. Era difícil sistematitzar. Però si haguéssim seguit en aquesta lògica, ja eren 25 anys sabàtics i vaig decidir començar a fer un esforç sistematitzador de l'experiència nostra i atrevir-me a fer algunes teories que denomin "Teoria de la transició de resolució dels conflictes a Centreamèrica cap a la democratització". Aquesta teoria guarda estreta relació amb com es construeix l'estratègia de relacions internacionals en l'en-

Marco Roitman, Juan Rodríguez i José Eduardo Sancho en un moment de la conferència.

Foto: P. Polo

¹ Transcripció i traducció de la conferència duita a terme en el Seminari Internacional : Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002.

* Llicenciat en Sociologia. Membre del comitè per a la cultura de pau a Amèrica Central (1994). Diputat a l'assemblea legislativa de 1994-1997, El Salvador. Màster en estudis econòmics. Membre del FMLN d'El Salvador a la firma de pau i negociació de Chapultepec. 1989-91. Membre de la comissió tripartita (ONU, Govern, FMLN). 1992-94.

frontament o cooperació amb les potències mundials sigui EUA, Unió Europea, Japó, República Popular Xina, etc., perquè Centreamèrica no es pot divorciar, no s'ha pogut divorciar de la zona d'influència d'EUA. Nosaltres en el procés negociador, inicialment en 1971 no teníem una consciència plena de debatre el problema de la democràcia, això no ocorre fins al 1982. En realitat aquest pensament es va anar construint dialècticament, perquè vàrem lluitar per enderrocar la dictadura militar del segle XX. Parlàvem de democràcia però realment no érem conscients del que era la democratització, va ser un discurs, un pur discurs.

Casualment, també en l'època que comença la guerra, la democràcia no havia estat globalitzada com ara. En aquesta època a Centreamèrica, la cooperació internacional, no posava com a precondició ajudar econòmicament o políticament si no era un país democràtic. I això va ocórrer almenys a Amèrica Central. Això vol dir, que realment parlàvem de mundialització de l'economia en 1977, no usàvem el terme globalització. Del que érem conscients quan començàrem la guerra, era que sí existia la mundialització econòmica i l'existència de la TRILATERAL de potències econòmiques. I així vàrem actuar en aquests espais de la Interdependència.

La nostra experiència de negociació sorgeix o s'origina de l'experiència en els sectors obrers del moviment social els quals vàrem dirigir i que negociaven els seus contractes col·lectius. Allà va aparèixer per primera vegada la paraula negociació. Aleshores era possible negociar conflictes més profunds o més complexos, com és un conflicte militar, si s'aconseguia una correlació de forces polítiques i militars en l'enfrontament amb EUA des de l'època de Reagan. La democràcia no era la prioritat, per descomptat. Perquè en aqueix moment no teníem el format polític d'aqueix concepte tan bell que és la democratització.

El cas nostre va ser interessant, perquè vàrem començar la guerra l'any 71, i va durar fins el 91, havien passat 20 anys. És l'any 77 quan vàrem descobrir que l'economia estava mundialitzada, i el que enteníem era que existia una diversitat de potències EUA, República de Xina, Unió Europea, Japó, la URSS i la bipolaritat imposada. La guerrilla, dos dels seus grups, l'ERP i el RN, varen tenir l'audàcia, l'atreviment i la

gosadia de declarar-se independents de les grans potències. Això pot provocar rialles als assistents avui d'aquí. Mai no vàrem arribar a ser 15.000 guerrillers i se suposava teòricament que qualsevol intervenció podia ocórrer i aixafar aquest petit grup. Però la màgia i la clau és que es va començar a construir un pensament amb estratègia, amb un projecte democratitzador des de 1975, i me n'adon que per construir alguna cosa coherent, es necessita un projecte polític a més de crear la correlació de forces polítiques i militars. I realment, per una casualitat històrica que encara no sé, aquest moviment armat sorgeix, a diferència d'altres moviments de la guerrilla d'Amèrica Llatina, amb intents d'un projecte polític que es va depurant i es va moderant del radicalisme d'esquerra al realisme, que no s'ha de confondre amb pragmatisme. I alhora això ens obliga a cercar espais internacionals. Però abans em vull entretenir un poc en la part interna, diguem en el maneig intern d'algunes situacions que varen marcar el gir i que ens ajudaran a entendre el pensament.

Quan ens vàrem asseure a negociar el 1989 l'altra contrapart, que nosaltres consideràvem que era la dreta, la seva opinió era: "*cedim-los espai però no poder*". Mai no parlaven de cedir poder. Allà vàrem entendre nosaltres, després d'estar vint anys en guerra, que en realitat s'havien barallat pel poder. Nosaltres tampoc no érem conscients sobre per què deslligàvem poder i democràcia. Perquè a vegades un pot democratitzar un país, tenir democràcia i no tenir el poder, sinó tenir espais. Jo dic que aquesta és una habilitat institucional. Això pot ocórrer, que hi hagi espais institucionals democràtics i realment els poders interns no estiguin en mans dels sectors democràtics, que és el que s'està discutint ara en el camp internacional.

Hi ha poders externs que controlen les institucions mundials. En el cas de Centreamèrica, aquest va ser el primer senyal. *Cedim-los espai, que entrin aquests barbuts aquí, que es facin democràtics però el poder no se cedeix*. I allí va venir la discussió, el sistema democràtic estableix una regla ben clara que és alternança, però això no duu necessàriament a alternança d'opcions polítiques. No és automàtic, no és lineal. Nosaltres crèiem que en el Salvador, a Centreamèrica només es podia arribar a la democràcia, per mitjà de la revolució política i només es podia fer una revolució política, per mitjà de la guerra. Això

Foto: «La Jornada»

L'estudi de resolució dels conflictes ha de ser una nova maniobra o una nova matèria, perquè entrem en un conflicte real de la democràcia per al segle XXI, que és l'aspecte que tot just estam aprenent a administrar de la democràcia.

Foto: «La Jornada»

La conclusió final és que el model de solució dels conflictes d'una regió pot ésser d'utilitat d'estudi per resoldre els conflictes del segle XXI que tenen altres mòbils, altra correlació però els actors segueixen sent els éssers humans que fan els conflictes i han de cercar les solucions.

era vàlid en aqueixa època, avui sembla ser que les guerres no són vàlides i que això ha estat monopolitzat. En aquella època, mai no vàrem declarar la guerra a EUA, però vàrem fer una guerra cruenta. En un determinat moment del procés de guerra es va produir un fet interessant, el nostre enemic principal era EUA, encara que ells mai no ens varen declarar la guerra, ni nosaltres a ells. Però teníem una cosa inèdita en la història de la humanitat i de la guerra: que teníem la nostra oficina a Washington. Tractàvem amb dos poders reals: amb el Congrés d'EUA i amb els mitjans de comunicació social, això era una cosa inaudita i que nosaltres no vàrem entendre al principi. A què obeïa això? Que nosaltres declaràvem que els nostres enemics eren el Pentàgon i el Departament d'Estat. Però els nostres amics eren del Congrés i dels mitjans de comunicació social. Vagi vostè a entendre això en aquell moment! Això va passar i es pot comprovar.

Enmig de la guerra, a principis de la dècada dels anys 80 el sotssecretari d'estat d'EUA, un diplomàtic realment excel·lent anomenat Tomás Anderson, critica la guerrilla per una declaració que vaig fer sobre la sortida política, que és l'inici del projecte polític democratitzador. Ell va dir empipat "*aquests senyors volen guanyar a la mesa el que no han guanyat a la guerra*". Aleshores, nosaltres vàrem prendre consciència que era important la guerra, i vàrem decidir aprofundir-la. El mateix discurs ens va obligar a aprofundir en la guerra, perquè nosaltres crèiem que la negociació té un valor en si. I que en la mesa es poden negociar projectes si hi ha voluntat. Perquè a vegades es diu que a la mesa depèn de les voluntats. Però nosaltres vàrem entendre que més que voluntats, s'havia de crear la correlació de forces per negociar. Vàrem continuar teoritzant, i va començar a construir-se el que calia desenvolupar, les ciències militars, les ciències polítiques. Però això va ser un treball exaula universitària, es varen haver de fer reals, les ciències polítiques fora de les aules. I a més les universitats no ens podien assessorar. És un problema quan les universitats es queden endarrere. A Centreamèrica les universitats es varen quedar molt endarrere, i pràcticament, no investigaven. Va ser així com hi va haver un altre incident interessant, perquè se'ns deia que a Centreamèrica hi havia la teoria del dòmino i que si no movia un dit EUA, no es movia res. I fixin-se que l'any 1989, el senyor Baker,

que era el Cancellier dels EUA amb el senyor Shevernaze, que era en aquest moment de la Unió Soviètica, pressionen la guerrilla perquè no usàssim els coets terra aire SAM-14, perquè això definia la guerra en el terreny aeri. Pràcticament tot quedava en infanteria i aquest tipus de guerra estava empatada. En aquest moment la guerra no funciona. Nosaltres vàrem cometre un altre acte de rebel·lió i vàrem patir de molta pressió directa i indirecta, per mitjà dels intermediaris d'EUA i de la Unió Soviètica.

Ens varen dir que no usàssim els míssils i els varen usar. Es varen abatre diversos avions i helicòpters, això va determinar que ja no era possible que seguís la guerra sense el sector aeri, llavors la infanteria havia de descansar. Va ser així com va sorgir el procés de construcció d'un pensament que, en un principi, creïem que la part militar era determinant. Vàrem arribar al convenciment que la política és la mare de les ciències, perquè dirigeix i tot el que és militar se subordina. Perquè treballam amb diverses ciències: la política, la militar i la tecnològica. L'any 1989 estàvem plenament convençuts que el projecte polític de la primera revolució democràtica negociada en el món era viable. Havia de fer-se la guerra perquè ens convencéssim d'això. Aquí ocorre un incident. Ellacuria és assassinat en aqueix moment. Ellacuria era el nostre intermediari amb el President de la República Alfredo Cristiani i mor perquè hi havia un sector de militars que no estaven pel diàleg i molt menys per la negociació. Ellacuria juga un paper d'interlocució en un moment difícil impredecible, però efectiu perquè es realitzà la mesa de negociació.

Teníem ambaixades per tot el món, missatgers que viatjaven. Vàrem desenvolupar una política internacional complicada per a nosaltres mateixos, perquè nosaltres havíem de tractar amb EUA, amb Mèxic i vàrem començar a relacionar-nos amb la Internacional Socialista i amb l'ONU. Per a Centreamèrica l'ONU cobra una importància d'ordre estratègic. Perquè quan se li transfereixen poders a l'ONU com és el cas d'El Salvador i de Guatemala, per mitjà del Consell de Seguretat, se li transfereixen poders polítics que fan funcionar una solució política. EUA no va vetar i va mantenir una posició "neutra". I això va donar espai perquè l'ONU fos com el mediador de la negociació. Això tampoc no tenia precedents, perquè en el cas de Nicaragua, el mediador va ser

EUA. Al final EUA des d'un vot neutre passa a donar suport a la negociació, i això és per a un estudi de política internacional del comportament d'EUA en els conflictes d'Amèrica Central, que acaba sent amic de la solució. Per a Amèrica Central haver passat per dictadures cruentes, guerres cruentes, negociacions ràpides, per arribar a la democràcia, suposa un cost social gegantesc, a sobre dels terratrèmols i huracans. Som notícia quan sorgeixen terratrèmols i huracans. Ocorre que no es coneix pràcticament aquesta capacitat negociadora, sistemàticament elaborada, en el món ni en els nostres països perquè encara són temes prohibits de l'esquerra i de la dreta. I que només tal vegada, l'ONU l'ha reconegut a escala mundial, perquè l'escola negociadora d'El Salvador ha estat traslladada per la mateixa ONU per solucionar diversos conflictes armats i guerres civils. Així ho podem comprovar quan es reuneixen a Bonn per a la formació del gabinet provisional i la formació del nou estat d'Afganistan.

En aquest sentit és important per als docents començar a estudiar, no esperar que arribi la guerra. L'estudi de resolució dels conflictes ha de ser un nou maneig o una nova matèria, perquè entrem en un conflicte real de la democràcia per al segle XXI, que és l'aspecte que tot just estam aprenent a administrar de la democràcia. Quan un és aprenent és fàcil voler ser operador immediatament.

Què podem exigir nosaltres en aquest moment a la mateixa esquerra? La majoria de l'esquerra a Amèrica Llatina va dir que les armes, no són gaire democràtiques. Perquè es converteixin en demòcrates, cal fer-los un curset intensiu d'allò que és democràcia, dirigir empreses. L'esquerra no aprèn a dirigir empreses de desenvolupament, sinó que només aguditza les contradiccions, però no fa la síntesi dels processos. En això no són dialèctics però, qui ensenyarà això? Qui ensenya això? Només les universitats, els professors i la universitat de la vida.

Tracto de transmetre la hipòtesi de l'experiència i escola de negociació que va fer universal l'ONU, extreta de l'experiència d'un país tan petit i una regió tan aïllada del món, que va ser denominada pels conqueridors «La Intendència dels Confins», que ara es diu Centreamèrica.

Realment CA es coneix en el món per catàstrofes. Passa desapercibuda aquesta negociació importantíssima amb EUA quan es lliura la sobirania del Canal a les mans dels habitants de Panamà. Ells administren en el segle XXI la democràcia dels panamenys. EUA són els operadors de la democràcia però sense una visió integracionista de la regió.

L'esquerra perd el projecte polític i sols administra l'empresa democràtica. No està administrant el projecte polític democràtic, que són aspectes diferents. Ha de tenir-se en compte en el cas dels nostres països aquest aprenentatge. Perquè no és el mateix parlar des d'Europa, que se suposa que és la mare de l'ensenyament parlamentari, i EUA. I s'ha demostrat també que s'esgota el procés democràtic, si aquest no es revoluciona internament. Les revolucions democràtiques del sud, des d'ara, per al segle XXI, han de ser pacífiques, és una suposició... La nostra revolució política va haver de passar per la guerra i no hi ha penediment de res, això havia de passar així, això va ser així i això va complir amb les lleis socials de Centreamèrica d'enfrontament amb la tirania militar, sacsejar-la i llevar-li tenalles. I ara el problema és que tota revolució ha de ser pacífica, encara que hi hagi conflictes d'envergadura, guerres socials incontrolables, etc. Argentina pot ser l'exemple. És una expressió de brot de guerra social que no té direcció política ni militar. És distinta la guerra que té direcció militar. En aquest cas són els riscos, i jo diria els riscos de nou per a Centreamèrica.

Ara ens és difícil com aplicar, després de tants anys de no estar acostumats a pensar i només treballar amb esborranys de pensament, ens costa aplicar la nostra teoria. Aquest tipus d'intercanvi és per subratllar un punt: la necessitat de Centreamèrica de començar a unificar-se com a regió, aquesta és la utopia del segle XXI. Centreamèrica no pot seguir aïllada i ha de començar un projecte polític, ja hi ha gent que ho està fent, per poder unificar-se i enviar delegacions negociadores. No hem après a negociar per gestionar fons per al desenvolupament, perquè en aquest moment està més clar que la cooperació externa no està pensant en els projectes del desenvolupament per a la regió centreamericana.

En el cas nostre estam construint una democratització. El problema de créixer econòmicament només podrà fer-se quan tinguem una

capacitat gestora per cercar en el món, enmig de tot aquest gran embull de baralles de potències econòmiques militars o polítiques. Tracto de transmetre'ls el context que sí és viable i sostenible un projecte de Revolució Democràtica Negociada en plena globalització i democratització. Perquè cal certificar-se amb paràmetres de democràcia, que és preconditionió per rebre cooperació internacional.

Sols anotar que després d'un desastre com el Mitch l'any 2000, va ocórrer que els presidents de les repúbliques no es varen posar d'acord en el repartiment de l'ajuda en el 2001. Aleshores la comunitat internacional va haver de reunir-los a Estocolm per poder fer el repartiment.

Això demostra clarament la desunió dels microestats per separat de Centreamèrica. L'exercici que Centreamèrica està fent en aquest segle XXI, ha de passar pràcticament per una integració centreamericana per poder veure el món. En això es coincideix amb la Unió Europea. A EUA encara no li interessa, només si s'uneix contra el terrorisme. Aquesta és la lliçó que vàrem treure: haver pogut negociar i moure's en la correlació de forces del món de la bipolaritat. Aprofitar els espais secrets de la interdependència del nord i el sud, ens permet trobar alguns codis polítics que són d'utilitat en el segle XXI. Qui no entengui això no es pot moure ni preservar els vestigis de la democratització, perquè també la democratització s'ha de defensar amb desenvolupament, amb viabilitat i sostenibilitat perquè si no és així desapareix.

Tots els països estan parlant de retallada pressupostària, però la crisi que ve en els pròxims 10 anys, calcul que no tan sols durà és la retallada pressupostària, sinó que tendeixen a suprimir-se aparells de l'Estat com ocorre a Nicaragua.

La conclusió final és que el model de solució dels conflictes d'una regió pot ser d'utilitat d'estudi, per resoldre els conflictes del segle XXI que tenen altres mòbils, altra correlació, però els actors segueixen sent els éssers humans que fan els conflictes i han de cercar les solucions. Proposam que l'experiència negociadora a Centreamèrica ha d'estudiar-se com un model de solució en conflictes del segle XXI. Com va fer l'ONU en el segle XX a Guatemala, Timor, Cambotja, Angola, Iugoslàvia, Haití i Afganistan en el 2001.

Foto: P. Polo

Haver d'anar a les escombraries a treure menjar i administrar olles comunes no és democràcia, és estratègia de supervivència.

A continuació de les ponències del Sr. Roitman i del Sr. Sancho, es va dur a terme el següent debat amb la participació dels assistents.

· Comentari: Jo sempre dic als meus amics que jo som antidemocràtic, ja que aquest sistema no m'agrada. Aleshores en aquesta xerrada he entès que és el sistema el que està equivocat i jo som el democràtic, és així? A partir d'aquí la paraula democràcia, la llevaria del diccionari, ja que està molt manipulada, per consegüent estam venuts o n'hem d'inventar una altra.

· Comentari: M'agradaria saber sobre el procés de pau que es va portar a terme a El Salvador, després hi ha hagut processos com és el cas de Guatemala. L'experiència que jo tinc és que quan parles amb la gent, aquesta està decebuda amb els processos i d'aquestes negociacions.[...] La influència que tenien els exèrcits, que tenien com salvaguarda de l'Amèrica del Nord, i com en aquest moment, la impressió que es té és que no es necessiten ja els exèrcits. La colonització i el domini s'està fent a través de les consciències de la gent, sobretot el tema religiós que està operant aquest domini de les consciències i ja no em refereixo al que seria la religió catòlica. I a partir d'allí, d'aquests processos, Centreamèrica s'està convertint en un tema de domini encara militar, a desgrat d'haver-hi les negociacions democràtiques. Un altre tema seria la influència dels narcodòlars.

· Sr. Sancho: Jo conclouria el següent, la taula de negociació va donar el que va donar amb la correlació de forces, tant interna com externa. Aleshores nosaltres ens vàrem concentrar en la part més de projecte polític, democratizador. És a dir, que vàrem fer reformes d'algunes parts de l'estat. Una nova policia, la nova doctrina de la força armada, i altres reformes, diguem dels poders, judicial, fonamentalment. Ens han criticat severament perquè no vàrem fer un plantejament de projecte econòmic. Però això no depèn solament d'un acord, aleshores era ben difícil que nosaltres poguéssim negociar un projecte de creixement econòmic. La gent ens ha criticat àrduament, per no dir cruelment, que no vàrem fer un projecte econòmic. Però jo crec que quan acaba la guerra és difícil fer un projecte de creixement econòmic en una taula de negociació, almenys aquesta és la meua opinió personal. L'únic acord econòmic va ser privilegiar la força guerrillera, es va fer un programa d'inserció, se'ls donà alguns trossos de terra a cadascun i un programa de formació d'un any perquè s'inserissin a la vida productiva. Totes aquestes terres es varen fer com cooperatives, però al final va fracassar tot l'esquema cooperatiu i tot el món va voler la seva terra. Aleshores, vàrem deixar a un costat tot el sector que va col·laborar amb "l'exèrcit enemic", que són els qui s'estan manifestant. Allà es

diuen "patrullers", com paramilitars i no vàrem privilegiar cap soldat. Hi ha hagut descontent, sobretot de baldats de guerra perquè el problema del baldat de guerra no solament és el problema físic, ja que hi ha 20.000 baldats de guerra. Dur 20.000 persones a països com el nostre és difícil, i no ho justific però aquest és el problema social que no està resolt. I això ha creat mobilitzacions de protesta contra el mateix front i contra el mateix govern. Aquesta seria la part de política social.

Per altra part, no crec que a Centreamèrica s'estigui pensant en la reactivació de la dictadura militar, no hi ha cap exèrcit que vulgui una altra vegada guerra o cops d'estat. En aquest sentit no hi pot haver guerres. I crec que el problema de dominació també és ben interessant, per entendre un poc Centreamèrica ara. En realitat el centre de la màfia narco no és a Colòmbia, és a Mèxic. EUA s'ha retirat militarment de Centreamèrica i té una representació relativa en política, perquè com que està instal·lada la democratització, hi ha alternança, pot guanyar la dreta o l'esquerra. I aleshores el que ocorre és que la zona geopolítica és molt important. Hi ha conflictes fronterers importantíssims, hi ha conflictes perillósíssims on pot renéixer, no el militarisme, sinó els conflictes de frontera. Només el conflicte entre Nicaragua i Hondures, per exemple, per coses marítimes; s'amenacen els dos exèrcits però no s'armen, perquè no tenen per comprar armes. És a dir, que hi ha molts conflictes fronterers i a cada exèrcit li encanten aquests. En aquests moments si d'alguna cosa viuen els exèrcits és dels conflictes fronterers, per poder estar demanant el pressupost nacional cada any. La situació centroamericana és que ha quedat una altra vegada un poc aïllada.

· Pregunta: Com es valora l'acumulació política avui? Com aquesta acumulació de forces que es va cercar en un determinat moment a través de la guerra, s'està donant avui a través de la política?

· Sr. Sancho: El problema que crec que està ocorrent és que hi ha un acomodament i és evident per la falta de l'experiència d'estar en el poder, "qui n'arriba a tenir i mai no n'ha tingut, boig es pot tornar". Per tant crec que Centreamèrica està en aquesta gatera de la baralla de grups que volen fins i tot reelegir-se diverses vegades. Aquest seria el problema de forma dels grups de poder. El problema de fons és que, almenys en el nostre cas, no s'està discutint com el projecte original. No estam tenint una discussió teòrica del pensament que construïm. Nosaltres mateixos estam desvalorant, per la mateixa lluita que hi ha pel poder, s'està distraient aquest esforç, que podria ser més beneficiós si discutíssim el projecte polític original, si cal acabar-lo, afinar-lo o què cal innovar en l'aspecte democràtic. El que estam fent ara, és administrar el poder polític que en els acords de pau guanyàrem, però no estam aprofundint en el procés. Què significa en el cas

d'El Salvador aprofundir en el procés? Un aspecte que no vàrem aconseguir en la negociació va ser conciliar, hem perdut la capacitat de pactar. I, aleshores, el que ocorre és que no podem aprofundir en el procés de canvis que ha ocorregut, aquí és on hi ha com un empantanegament, crec jo, en aquest cas de l'esquerra, perquè històricament l'esquerra va ser qui, en fer una proposta, la dreta reaccionava. El procés de canvi sempre era perquè l'esquerra ho plantejava. Crec que s'ha perdut la iniciativa estratègica, pot estar influint un poc l'aïllament del liderat més important, no està entrant en debat intern. El salt a fer és com es pot plantejar de nou un pacte de tipus nacional.

· Comentari: Crec que un dels grans drames que tenen aquests països és que l'esquerra no té vocació de poder i això admet una discussió en si mateixa. Una esquerra excessivament ideològica que no sap el que és l'acumulació, excepte en alguns països. En general no hi ha vocació de poder. Això admet una anàlisi sociològica, fins i tot, psicològica. Per tant no hi ha estratègia d'acumulació, ni de multiplicar les acumulacions que s'hagin pogut aconseguir en un moment. Jo diria que la situació, mirada des d'aquesta perspectiva pot ser molt greu, perquè jo crec que en aquest moment s'ha confós el que és espai en la democràcia amb el que és poder. A tot estirar s'han aconseguit alguns espais, però el poder el continuen tenint els grups de la dreta. I per tant els espais grans o petits que s'hagin pogut aconseguir en alguns països com Argentina en el seu moment, Brasil, Xile, etc. legitimen un poder que curiosament torna a ser un poder oligàrquic. En una mesura important, Amèrica Llatina està tornant a l'esquema dels anys 20, i ho demostra en la seva política distributiva d'ingressos, en la seva política tributària, en fi, una sèrie d'aspectes molt clars que els economistes no veuen. Aquest és un punt important. I diria jo que necessita una discussió. La següent qüestió, Centreamèrica està en aquests moments lluitant per la seva viabilitat com a països i aquest és un punt important.

Com a països, jo crec que independentment un de l'altre no tenen viabilitat en el context de la globalització, i això ho va entendre totalment la burgesia de Centreamèrica. En aquest quadre estam veient una situació extremadament greu que és, d'una banda, a través de la consolidació d'un sistema democràtic que en el fons no ho és, però permet que no es vegin les desigualtats que estan generant una sèrie de mecanismes com el d'acomodació dels dirigents, de cooptació, que desarma forces polítiques d'una manera bastant sistemàtica. Però aquesta democràcia està complint un paper important que precisament permet aquests replegaments militars dels EUA, però alhora de manera oculta permet una altra cosa, que és el que avui dia s'està portant a terme, i el pla Colòmbia és el primer símptoma i el pla "Puebla-Panamà" és un altre símptoma, que és el desarmament dels exèrcits.

Jo diria que en aquests moments s'està complint el vell pla de Huntington plantejat en els anys 60, el mateix que va escriure el llibre actual de guerra de cultures, que els exèrcits a Amèrica Llatina ja varen deixar de complir una funció. Al petit conflicte fronterer

que es va viure en el cas de Perú i Equador, es va veure l'esforç dels tractats d'amistat entre Xile i Argentina, per eliminar els focus de tensió militar que podria haver-hi, i tot això està permetent que es transformin en el que Huntington va anomenar en el seu moment i que crec que és un concepte totalment vigent avui dia, les guàrdies pretorianes d'EUA. En aquest sentit els exèrcits s'estan transformant en la policia. Perquè en el fons el que resulta de les últimes conferències de comandants en cap, totes dutes a terme sota la fèrula del pentàgon, és simplement que el gran exèrcit serà nord-americà i els exèrcits nacionals simplement seran els seus guàrdies pretorians, per a això està servint en aquests moments la democràcia. Això és una cosa que alguna gent està discutint. I crec que és una expressió d'aquesta globalització. La globalització financera exigeix legitimar-se a través d'una democràcia, però una democràcia que sigui el que és, petits espais que legitimin la concentració del poder econòmic, desmobilitzant la gent a través de polítiques sistemàtiques de despoltització de la joventut, fent-los perdre l'horitzó, obligant-los a recloure's, obligant-los a no fer res, a cercar expressions patològiques. A Xile es veu de manera molt clara, si un jove aixeca la mà i pregunta "com es pot recuperar la veu en aquest país?", on un troba que en els centres aparentment més ideologitzats del país els joves diuen "Nosaltres no tenim futur. La generació de vostès, responsable dels cops militars ens va llevar tot el futur, pel que a nosaltres l'única cosa que ens queda és la supervivència."

· Sr. Roitman: El concepte de supervivència serveix per a tot, per a les evasions, per evadir la realitat, per cercar-se una altra realitat, o fins i tot per inventar-la. Això és part del joc d'avui en dia, mentrestant s'està donant el procés de concentració de capital, s'està donant el procés de transnacionalització, s'està donant el copament de territoris nacionals per les grans corporacions transnacionals i s'està donant fins i tot el desplaçament de les pròpies burgesies nacionals, això cal veure-ho molt clar, i per a això s'està treballant per la democràcia i per això es necessiten exèrcits que siguin simplement guàrdies pretorianes. És en aquest context on es planteja un punt que aquí sorgeix de la pregunta que es feia anteriorment, què passa amb l'acumulació de forces avui? S'està donant una experiència important a Amèrica Llatina, que és tornar a recuperar la noció de poder no nacional, de poders locals. S'està donant una espècie de recomposició de poder. I d'allí es comença a exercir una nova experiència de la qual pot estar renaixent, i de fet és el que es pot observar, sense cap romanticisme, nous projectes de societat que recuperen d'alguna manera una noció de democràcia distinta, en ser simplement un espai que legítimi la concentració de poder, que és el que està passant en aquest moment i crec que aquesta és una línia interessant, de la qual es podria reprendre la inquietud sobre l'acumulació de forces polítiques. Però a partir de la premissa que un dels grans drames que ha tingut l'esquerra de l'Amèrica Llatina és que no ha sabut exercir el poder, no ha tingut noció de força, ni noció d'acumulació.

· Comentari: Sembla que amb tot el que s'ha dit i el que s'albira aquí, el panorama de Llatinoamèrica és realment aterridor. Sembla que tot és negatiu i que Llatinoamèrica està aïllada, sola, pobra. No percebo en aquesta discussió sortides, exposició d'experiències exitoses perquè el que s'ha dit aquí és que s'ha hagut de passar per una guerra de 20 anys per viure en democràcia, cosa amb la qual jo no hi estic d'acord. No crec que cap país hagi hagut de passar per això per aprendre el que és la democratització. Jo som veneçolana i els meus estudis són bàsicament de l'aprenentatge democràtic, és a dir, nombroses experiències de desenvolupament d'aprenentatge de la democràcia viscudes per persones, per comunitats summament pobres que han après a reconèixer-se com a persones i a partir d'allí a plantejar sortides de situacions greus. Em sembla que hauria estat molt interessant l'exposició d'experiències exitoses, és a dir, la manera com Llatinoamèrica pensa des de l'experiència de comunitats petites, que n'hi ha moltíssimes. Hi ha experiències que han servit com a paràmetres, com a idees per a la resta del món. Aleshores, jo em sento un poc malament escoltant aquestes anàlisis de Llatinoamèrica, d'una manera crec que tan reductiva, tan negra, no crec que aquesta sigui tota la realitat llatinoamericana. Crec que moltes de les coses que passen a Llatinoamèrica quant a repensar els projectes polítics, repensar la seva situació en el món, la manera com integrar-se a les dinàmiques globalitzadores, també succeeixen a Europa i concretament a Espanya. O sigui, m'agradaria també escoltar coses que donassin una visió més real del que passa a Llatinoamèrica i no aquest caire tan negatiu. És a dir una visió que no compartesc i que no m'ha fet sentir bé.

· Sr. Roitman: No crec que el problema sigui positiu o negatiu, el problema és de realitat. És a dir, quan estam parlant de processos de democràcia, estam parlant de subjectes polítics i forces polítiques que vulguin fer democràcia. Si vostè m'està dient en aquests moments que Veneçuela és un exemple de democràcia, jo li cito que en el segle XX ha tingut dues grans dictadures: Vicente Gómez i Pérez Giménez. Si alguna experiència democràtica té el cas de Veneçuela, comença l'any 68 i acaba en el segon govern de corrupció de Carlos Andrés, i això no es pot dir que és un fet democràtic. És a dir, tenir governs representatius i partidistes amb opció multipartidista no significa la solució dels problemes reals de les grans masses i de les grans majories socials a Amèrica Llatina.

Quan s'ha dit que la guerra ha estat part important del procés en la lluita democràtica, s'està assenyalant que les forces polítiques i socials que s'han articulats sobre la base d'obrir els espais, s'han hagut de fer perquè les classes dominants llatinoamericanes i les burgesies llatinoamericanes mai no han estat democràtiques, sinó que les lluites i les experiències de transformació democràtica s'han donat fonamentalment perquè l'articulació dels projectes polítics a Amèrica Llatina s'han caracteritzat i han acabat amb cops d'estat. Entre altres Jacobo Arvens en el 54 a Guatemala, Juan Bosch en el 61 en la República Dominicana, João Goulart en el

64 a Brasil, Xile en el 70, la mort de Torres a Bolívia, és a dir, estam parlant, en definitiva, que les lluites democràtiques a Amèrica Llatina no és un problema d'experiència de país. Per descomptat, el país es construeix sobre forces polítiques, sobre classes socials i projectes. Per tant, aquí és curiós assenyalar que òbviament la guerra a Amèrica Llatina, la violència ha estat, vulguem o no, la comare dels projectes democràtics. No és possible entendre que avui Mèxic sigui el que sigui sense l'expressió de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional, per tant, no és un problema de negatiu o positiu, és un problema de constatar com es fan les lluites polítiques i com, des d'aquest punt de vista, s'expressa la possibilitat del canvi social.

Altra cosa distinta és administrar la pobresa i viure en la pobresa com viuen les poblacions marginals o les "favelas" no té res a veure amb la democràcia, és a dir, haver d'anar al fons a treure menjar i administrar olles comunes no és democràcia, és estratègia de supervivència. I les estratègies de supervivència no són fets democràtics. A Amèrica Llatina hi ha hagut i existeixen experiències democràtiques, però les experiències democràtiques han estat les classes populars a Amèrica Llatina, han estat els Salvador Allende, han estat les grans experiències de transformació del Front Popular d'Uruguai, Napoleó Duarte en el 72 a El Salvador, que acaba amb un cop d'estat. Per tant, no és un problema que aquí estiguem plorant i que aquí estam dient coses negatives, al contrari, estam expressant la possibilitat de construcció de projecte. Per això el problema és obrir el futur a la dimensió del coneixement real.

És fals que Veneçuela hagi estat un país per excel·lència democràtic a Amèrica Llatina, quan la democràcia s'ha construït sobre la base de pactes, entre d'altres el pacte de Figueres. És el mateix que en el cas de Colòmbia, que semblava ser un país democràtic amb estat de setge permanent des de 1948 i tothom deia que Colòmbia era un país democràtic. Els espais democràtics a Amèrica Llatina s'han tancat amb violents cops d'estat i és cert que les lluites revolucionàries o no, articulades per la guerrilla, és el que ha permès en definitiva obrir espais de negociació, que en el fons era el que expressava en aquest cas el meu col·lega i company Eduardo Sancho. És a dir, que hi hagi gent que hagi hagut de sortir del seu espai vital per fer la guerra, això implica un fet catastròfic. Vostès creuen que l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional té ganes de caminar encaputxat tot el dia amb 40 graus de calor i amb la humitat que fa?, ho fan perquè és l'única manera de protegir la identitat de la vida que els ha estat negada. Aquest és el fet democràtic a Amèrica Llatina.

Lamentablement, ho vulguem o no, gràcies a aquesta existència avui podem discutir de projectes democràtics a Amèrica Llatina, gràcies a la lluita política de

l'FLMN a El Salvador es pot discutir de la lluita política en el cas de les democràcies a El Salvador, si no, no n'estaríem parlant. Gràcies a les lluites polítiques populars s'ha obert espai. La ciutadania política a Amèrica Llatina s'ha construït, entre altres coses, amb la violència que implica el no reconeixement de les classes dominants dels espais de lluita política, que han significat entre altres coses el sacrifici de les grans majories i de molta gent que ha perdut la vida en aquesta lluita. És a dir, aquí no es tracta de plorar, no es tracta per tant d'un problema de ser negatius, aquí estam expressant que les lluites democràtiques efectivament són viables i són possibles, sempre que entenguem la democràcia com una solució dels problemes socials, dels problemes polítics, dels problemes ètnics, dels problemes culturals. La democràcia no és un problema tècnic, és una acumulació d'opcions de canvi. I això és, en definitiva, el que també es va donar a El Salvador.

“Mentre fan els seus acords confidencials, als treballadors de la ciutat, als obrers, a les obreres, a les treballadores domèstiques, als mesaders, als dependents, als bombers, als electricistes, als paletes, als transportistes, als peons, als ambulants, als comerciants, als xofers, als taxistes, als invàlids, als jubilats i pensionistes, als mecànics, als pintors, als sastres, als escombriaires, als nins del carrer, als colons, als jardiners, als telefonistes, ens distreuen amb discursos de progrés, de desenvolupament i fan una infinitat de promeses que han quedat en papers i en lletres. La classe treballadora no viu de papers i no viurà de les il·lusions ni amb promeses. Ja no més burles a la nostra dignitat, ni més distraccions enganyoses.”

Comandant Zebedeo. EZLN.

Manifestació a Argentina.

Foto: P. Polo

DEMOCRÀCIA I LLUITA SINDICAL A AMÈRICA LLATINA¹

*Fernando Rodal **

Intentaré, almenys, traçar un panorama del que ha ocorregut a Amèrica Llatina (AL) en les dues últimes dècades. El meu discurs seria redundat si fos per a llatinoamericans, però explicat aquí, intentaré simplement transmetre'ls algunes qüestions bàsiques, almenys, que fan més comprensible el procés. Sobretot perquè he notat que hi ha gent que està dient que és tan negre, és tan difícil. No hi ha alguna cosa interessant també a AL a part de tanta amargor, dolor i resistència? Jo crec que per poder entendre, hem de tenir una valoració objectiva dels fets, que després cadascun podrà jutjar si són positius o negatius. Cal entendre que aquestes dues últimes dècades estan marcades en l'econòmic per una clara visualització de dos períodes, a la dècada dels 80 vàrem tenir un creixement negatiu del producte (-1%). Això s'ha denominat la dècada perduda. Caracteritzada bàsicament per un problema d'estructuració econòmica, però també recordem que la

Fernando Rodal durant la conferència

Foto: P. Polo

(1) Transcripció de la conferència duita a terme en el Seminari Internacional: Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002.

* Professor i sindicalista. President de la Conferència d'Educadors Americans (CEA).

dècada dels 80 és la dècada mediatitzadora entre les dictadures militars i els processos democràtics formals que comencen a esdevenir a mitjans dels 80, el cas d'Argentina en el 83, en el 85, Uruguai, etc. Després hi ha una espècie de creixement en la segona dècada dels 90. Entorn a la mitjana de creixement hi ha una variació en els països del 3% del producte. Si volguéssim fer una valoració dels últims 20 anys a AL caminariem en un creixement del 2% del producte. És més, alguns analistes diuen que és una desacceleració de l'economia. A aquestes hores no només el cas d'Argentina sinó de la resta d'AL mostra una claríssima recessió cercada i provocada pel model, òbviament.

En aquest context econòmic, que crec que es mostra amb claredat, apareix un altre fenomen en els últims 20 anys a AL, i és que hi ha un accelerat creixement de la població. Hi va haver països que inclusivament molt abans de les últimes dues dècades varen experimentar aquest fenomen. Crec que el cas de Mèxic a partir de la segona meitat del segle vint té també explosions demogràfiques, però a AL en particular es passa a un creixement del 45% de la població. Amb la qual cosa estam parlant d'un fenomen no gaire menor. Això significa passar de 350 milions d'habitants a aproximadament més de 500 milions. Això passa en paral·lel amb un fenomen que també és de característiques mundials, però que a AL és extremadament marcat, que és la concentració de la població urbana.

En aquestes últimes dues dècades hi ha un increment percentual en l'ordre del 10% en referència a anteriors al 80, la qual cosa col·loca el valor absolut total de la concentració urbana entorn del 80% de la població. O sigui que aquest fenomen del creixement de la població va acompanyat d'un increment de la concentració urbana amb la pèrdua del que és l'assentament rural. En aquest mateix moment, en aquestes últimes dues dècades, amb aquest creixement econòmic i amb aquest fenomen de concentració a les ciutats, es produeix un percentatge de línia de pobresa que oscil·la al voltant del 40%. És a dir, la línia de pobresa a AL està arribant al 40% de la població, i això vist en xifres, si parlàssim, ja no de pobresa, sinó de pobresa extrema, estam parlant d'aquelles persones que ni tan sols reben un dòlar diari, estaríem parlant d'uns 80 milions de persones que han engrossit els nous cinturons de pobresa. Això també es tradueix en algunes estadístiques que la gent

maneja a escala general. Les últimes dades demostren que aquest 20% també és una gran mentida, la concentració de la riquesa està, tot just, amb sort en el 10% de la població en el cas d'AL. O sigui que estam parlant que el 10% de la població rep alguna cosa així com el 40% de la renda nacional i s'inverteix l'equació per al sector més pobre. O sigui el 40% de la població està rebent prop del 10% de l'ingrés nacional. Això mostra aleshores en el plànol econòmic, en els últims vint anys, una situació absolutament clara on no es pot fer cap tipus d'avaluació fora d'aquest marc que, és un marc absolutament contundent, dramàtic i que d'alguna manera regula la vida política, social i econòmica de la gent i, per tant, crec que això d'alguna manera ha de servir per a aquelles persones que tenen dificultats per entendre que és el que passa a AL, crec que aquests nombres són clars com per donar una referència de com es distribueix la renda i l'ingrés.

Un altre fenomen que cal tenir en compte quan un observa el cas d'AL per a també entendre la realitat, té a veure amb les dictadures militars. És molt difícil entendre l'actual situació a AL, si un no revisa el passat recent, és pràcticament impossible. Les dictadures militars són les que aconseguen aplanar, mitjançant l'eliminació de l'oposició, un projecte neoliberal clarament imposat autoritàriament. No en va, vostès coneixen la quantitat de milers de persones desaparegudes en AL, i que encara avui és una ferida no tancada i amb la brutal càrrega que aquest tema no ha estat resolt totalment. O sigui, els autors dels delictes de la humanitat a Amèrica Llatina continuen, no solament sense judici ni sense càstig, sinó que, a més, ocupen càrrecs rellevants a vegades dintre de les forces armades, altres vegades dintre dels ministeris, i altres vegades executant la política en forma directa com a diputats o senadors. O sigui que aquí hi ha un deure pendent de més de 20 anys per endarrere, que també ha obert una ferida i dóna un marc objectiu molt clar per al desenvolupament de les relacions socials a AL. Aleshores és un tema que cal valorar en la seva justa dimensió també per poder entendre de què estam parlant quan parlem de la situació d'AL. Jo diria que aquest és el marc general de partida que ens pot mostrar per on ens movem.

Què passa estrictament en el camp de l'educació? La dècada dels 80 és una dècada que havia d'enfrontar com a desafiament fonamental

Foto: C. E. Fuentes

Seminari sobre Globalització, Sindicalisme i Política.
Procuradoria de drets humans de Guatemala. Juliol
de 2002.

O sigui, els autors dels delictes de la humanitat a Amèrica Llatina continuen, no solament sense judici ni sense càstig, sinó que a més ocupen càrrecs rellevants a vegades dintre de les forces armades, altres vegades dintre dels ministeris, i altres vegades executant la política en forma directa com a diputats o senadors.

per als governs el tema de la cobertura. A AL era un dels temes que era ja pràcticament una espècie d'aberració, el tema de la cobertura era un tema central, i per tant, des de la UNESCO, els governs, etc. tot l'esforç realitzat, va ésser sobre el tema de la cobertura. Arriben els noranta i es parla de l'eficiència, la modernització, l'equitat i la democratització dels sistemes educatius. Hi ha, aleshores, dues etapes ben diferenciades: per una banda, es posen els nins dintre de l'escola i d'altra banda, en els noranta és la dècada de la qualitat. En aquests dos nivells, per parlar en termes objectius, cal reconèixer que en termes legals a AL hi ha hagut un avanç important. Si miram els termes mitjans obligatoris, pràcticament varen créixer entre els 80 i els 90 de 8 anys a 10, dic obligatòriament mitjançant llei, no vull dir que això es compleixi efectivament a la pràctica, però abans ni tan sols existia com un element coactiu de llei, o sigui que hi va haver un reconeixement d'estendre l'educació obligatòria bàsica.

El que cal entendre aquí és que hi ha algunes dades que són absolutament contundents i té a veure amb la sobrietat i la clara dificultat per superar amb èxit, les dificultats educatives, sobretot en el que han estat les anàlisis que s'han plantejat a través de la UNESCO, i inclusivament per organismes internacionals, en àrees molt claus com el llenguatge i les matemàtiques. Quan en els 80 de cada 100 nins n'hi havia 20 que no només no complien amb els mínims requisits per passar al segon any sinó que deixaven l'escola, en aquesta mateixa dècada anomenada de cobertura. En els 90 aquest índex aconsegueix baixar 4 punts i en alguns casos de forma molt tramposa, perquè hi ha una tendència que el nin a l'escola passi de curs, encara que no compleixi amb els mínims requerits per poder ingressar a segon any.

Hi ha experiències i gent que diu que hi ha formes de veure l'educació diferents, per exemple, a Brasil, en els estats que va dirigir el PT, es va practicar una experiència que intervé els blocs en anys, no any rere any com tenim la tradició de fer-ho nosaltres. O sigui el nin era avaluat després del tercer any, feia primer, segon i tercer i llavors hi havia de seguida una avaluació. L'èxit que varen tenir era bastant alt, en un entorn òbviament distint, per exemple, a la capital, a Brasília, en l'època en la qual el real encara no estava devaluat, un director d'escola estava guanyant entorn als 1.000 reals. Aquesta directora

d'escola, que al seu torn era elegida democràticament pels seus semblants, i que tenia una possibilitat clara de rotació, perquè es brindava dintre de l'exercici de la gestió escolar la participació directa de les seves companyes i companys, per votar-la, elegir-la i rotar-la, amb un caràcter de treball de dedicació completa a l'escola, generava un marc i un entorn salarial i de dedicació que, evidentment, els resultats que un estava veient allí, eren altament positius.

Va canviar el govern del PT a Brasília i automàticament, quina casualitat, va ser eliminat tot aquest projecte que s'anomenava Escola Candanga, que encara continua en altres llocs. I no té res a veure amb la permissivitat que tenen alguns governs, perquè les estadístiques funcionin bé i fer que els nins no repeteixin tant. Per a això s'ha recorregut a moltes estratègies, per exemple, en el cas de la secundària, elevar fins al màxim la quantitat d'assignatures possibles que l'individu pot repetir, canviar els mecanismes d'exàmens tradicionals per mecanismes de recuperació. En alguns casos ni tan sols això i el mestre a l'any següent haurà d'avaluar, però ni tan sols amb els mateixos paràmetres. El que hi ha és una aparent necessitat que les estadístiques funcionin correctament, quant al tema de la cobertura.

Però el problema comença a comparèixer quan arriben les avaluacions de la qualitat, perquè la cobertura comença a millorar en alguns punts, encara que en realitat després se sap que els nins abandonen l'escola per altres motius. Però quan ve el tema de la qualitat passa el que passa, en l'últim laboratori de qualitat de la UNESCO, apareixen tres grups de països clarament diferenciats: el primer situat a 100 punts del segon, que és el cas de Cuba, que si bé no presenta nivells d'excel·lència extrema, presenta nivells alts acceptables. I aquest país és l'únic que forma el primer grup a AL i duu 100 punts als països que integren el segon grup, que són els del con sud (Argentina, Brasil, Xile, Uruguai...) i molt més de 150 punts als que integren el tercer grup de Centreamèrica i el Carib. Evidentment, quan un està avaluant i en això hi ha coincidència amb el que ha fet l'última avaluació de l'OCDE, que s'acaba de donar a conèixer per desembre, no està avaluant solament l'entorn d'aprenentatge a l'aula, ha estat avaluant tot l'entorn social, ha estat avaluant la participació dels pares, de la comunitat, de la conformació familiar, etc. De tot el que un pot imaginar a l'entorn

de l'educació, per tant no solament el rendiment del mestre a l'aula. Allà estam mesurant un munt de variables, que ens permeten veure amb claredat aquests segments tan estratificats, tan fragmentats que hi ha a AL. I quan parl en concret puc donar exemples com el següent: dónes un text a una alumna o a un alumne perquè el llegeixi i després faci un comentari o el critiqui o l'associï amb elements de la realitat i no ho pot fer satisfactòriament.

Aquesta ha estat una de les revelacions de l'últim informe, no hi ha capacitat crítica, ni capacitat de poder tenir la idea de procés. Totes les reformes han tendit a la fragmentació del pensament i han intentat trencar la idea de procés en els elements que se li brinden a l'estudiant, per poder desenvolupar la tasca. Ho han fet a través de moltes formes, una d'elles, per exemple, en el cas del nostre país, varen passar de l'assignatura a l'àrea, en el cas de la secundària, i no és que el tema de l'àrea o de les assignatures sigui millor un que l'altre. Però en aquest cas l'àrea va significar que, per exemple, algú que estava anant a classe de física, de química i de biologia al dia següent deixa d'assistir a aquestes classes, i de cop i volta va a una sola classe, que és l'àrea de les ciències. On evidentment tot el currículum es retalla, d'una banda, i es fragmenta, i al seu torn deixa d'existir el que existia anteriorment que, evidentment, era un element molt superior, que era la capacitat de coordinació entre les assignatures, que permetia justament la vinculació entre elles les activitats comunes, però amb l'especificitat de l'assignatura. Tot això va portar com a conseqüència una pèrdua de la qualitat de l'educació, fins al punt que els sectors privats que preparen l'elit, varen seguir educant els seus fills en el mètode d'assignatures.

Quin altre desafiament ha tingut la regió? La regió evidentment sempre ha estat caracteritzada pel problema de l'analfabetisme, que és un dels grans desafiaments que ha tingut AL i té. En els 80 la xifra que s'ostentava era prop dels 42 milions d'analfabets. Evidentment, la xifra per si mateixa és tremenda i inacceptable, però cal reconèixer que hi ha hagut un descens percentual d'analfabetisme, entorn del 9%. El creixement fort que hi va haver de la població és el que ha permès mantenir en valors absoluts la xifra, i que percentualment hagi baixat del 19-20% al 14-15%. A la vegada, l'analfabetisme funcional està representat avui a AL per aproximadament més de 100 milions de per-

sones, que són justament aquells joves i adults que han abandonat el sistema educatiu i que, per tant, estan patint aquesta situació. Òbviament hi ha també en aquest aspecte de l'analfabetisme la crua problemàtica de gènere, aquí es dona amb claredat. I no sempre són les dones, en el cas d'AL s'inverteix. És un cas paradoxal, no obstant això en el cas d'AL és així, en el cas dels països del Carib. En el Carib el problema de gènere és cap als homes perquè tenen major índex d'analfabetisme, al contrari del que ocorre a Sudamèrica i Centreamèrica.

En aquest aspecte, quin altre fenomen es va visualitzar com element també important dintre d'aquest marc de l'educació, en la reforma que justifica el que estam parlant? Tota l'empremta de la propaganda, i d'alguna manera, des del punt de vista legal, jurídic i també d'estructura, per ser justs en el reconeixement de les coses, va estar enfocada en l'educació preescolar. Ha estat el cavall de batalla d'absolutament totes les reformes a AL i va de la mà amb el discurs de la cobertura. En alguns llocs, això es va fer, en no augmentar la inversió, reduint la despesa en altres tipus de sectors. Per exemple, hi havia gent, com és el cas de Germán Rama, que deia, entre educar o reeducar un vell que ha de morir, educ un nin que encara ha de viure. En cap moment deia educaré els dos perquè són dos éssers humans, cadascun al seu nivell. I què va fer amb això? Va desatendre, pràcticament varen desmantellar en molts llocs d'AL, l'educació d'adults. La qual cosa fa inflar la xifra d'analfabetisme funcional. És un fenomen que té una explicació molt concreta producte també de la reforma educativa. L'educació preescolar, si bé és cert que ha augmentat bàsicament en alguns casos a l'edat de 4-5 anys, però és marginal per raons òbvies d'inversió i de pressupost. Tot el sistema de la reforma s'orienta al que es diu "prioritzar el sistema" a AL i fer que l'educació superior estigui cada vegada més orientada al tema de la privatització, per raons que són en aquest cas de caràcter econòmic i de caràcter, també d'elit i de formació. Més del 80% de la investigació que es fa a AL la produeixen les universitats públiques.

La pregunta aquí és, per tant, quins són els fenòmens que estan causant aquesta situació a AL? N'hi ha un que és central i no és caure en el reduccionisme econòmic, però a AL la despesa en educació, mesurada tant en producte brut com en despesa del pressupost estatal, la mitjana no

supera l'ordre del 3% del producte. Estant presents casos molt per sota del 3% del producte. Sent inclusivament que el producte ha crescut, la qual cosa novament demostra que a pesar d'estar en una fase de recessió, hi va haver un creixement anual de tres punts del producte, no obstant això la matrícula va augmentar dramàticament i va decreïxer la inversió per alumne en relació amb el producte. La qual cosa demostra la fal·làcia de les afirmacions que es fan quan es parla del 7%, del 8% del PIB en l'àmbit dels organismes internacionals, a pesar que tots sabem que són xifres absolutament generals. Perquè aplicar un 7% en un sistema que té un 20% d'analfabetisme, i aplicar-lo en un país que en té un 2%, és absolutament distint. Per això nosaltres vàrem pensar que aquí calia discutir el tema de la inversió en educació en dos nivells. El primer té a veure amb els nivells del producte, però també com a prioritat nacional, és a dir, de la despesa que executa l'estat, quant dedica a educació, a salut o a habitatge. Perquè pot ocórrer que un estat no tingui més que una certa quantitat de diners per gastar, aleshores aquest estat no pot destinar diners a forces armades o no pot dedicar-los a la burocràcia, o a ministeris que són absolutament improductius, una despesa superior percentualment, a la qual es dedica a l'educació.

I si a la vegada miram la inversió total d'AL amb la inversió total a escala mundial, en la bàsica i també a escala universitària la relació és de 4:1. Són les últimes dades que es varen donar l'any passat a través de la UNESCO que ho mostra amb claredat en tots els sectors. Aquí no hi ha a cap parlament en aquest moment, cap tipus de llei o cap tipus de despesa que prevegi incrementar substantivament la inversió en educació. La inversió que s'ha realitzat a AL en els últims temps és la presa d'alguns crèdits sobretot el Banc Interamericà de Desenvolupament i en alguns casos el Banc Mundial que han anat a les arques dels gerents de les reformes educatives.

Hi ha persones que estan guanyant a AL semestralment de 50 a 60 mil dòlars, quan, tinguem en compte, que el salari d'un docent a AL no supera els 200 dòlars. Aquestes persones avaluen i projecten amb la contrapartida nacional que òbviament també col·loquen els organismes financers internacionals, mitjançant el que es diu la modalitat dels contractes d'obra que poden executar des d'una escola, un edifici, fins a la planificació d'un currículum o dedicar-se a

Hi ha persones que estan guanyant a AL semestralment de 50 a 60 mil dòlars, quan, tinguem en compte, que el salari d'un docent a AL no supera els 200 dòlars.

Foto: P. Polo

l'avaluació de les reformes que s'estan implantant. Tots aquests senyors que estan generant deute extern i cobren uns salaris molt generosos, sempre considerant el que guanyen la resta dels docents, són el sector on d'alguna manera, s'ha gastat o se segueix gastant més. L'altre aspecte que ha tingut la reforma és, la seva ràpida expansió en el sistema superant els vells models de favoritisme, d'experimentació i d'avaluació, que tradicionalment hi havia per a cada reforma. Abans d'estendre-la, el que es feia era avaluar-la, això requereix un temps, que en aquest cas no s'ha complert. Recentment han d'avaluar, amb pràcticament el 80% del sistema passat a la nova modalitat de la reforma, sense saber quins són els seus resultats.

Però en aquest procés ocorre una altra qüestió que té a veure amb el corporativisme dels docents. Els docents han superat això un poc avui per mitjà de la inanició de tots, però hi va haver un enfrontament del cos docent, sobretot per aquells que s'adherien a la reforma educativa, per raons ideològiques sobretot els més joves que els induïen a pensar que venien a salvar el sistema; uns altres per raons econòmiques i, al seu torn, una degradació i espècie d'estigmatització d'aquells que varen enfrontar la reforma educativa. «Si treball en la reforma, em donen un conjunt d'hores segures, ben ordenades, una hora darrere de l'altra i en el mateix lloc, treball en condicions climàtiques adequades, amb calefacció, amb sales i biblioteques noves, etc.» Aquest docent a part rep un plus per preparar la seva tasca, ja no només cobra per l'hora que té en l'aula, sinó que al seu torn per la dedicació en la preparació de les seves classes.

Què ha ocorregut en aquest temps? L'expectativa generada en aquests docents, òbviament, va ser molt gran, després es va començar a fragmentar amb percentuals diferencials d'augment, aquells que assistien als cursos de la reforma no solament incrementaven la seva puntuació en l'escalafó sinó que també se'ls pagava més; els que es resistien, òbviament quedaven fora de joc. Al final es varen acabar el diners. Perquè com que l'estat no inverteix més i els préstecs també tenen un límit, tot aquest raig de diners va començar a quedar esgotat, i aquests docents es varen començar novament a semblar-se als docents que no havien acceptat la reforma. Avui estam vivint per mitjà de la inanició salarial una espècie d'acostament novament del col·lectiu docent entre si. Però jo vull mostrar amb això la perversitat del siste-

ma i no només per haver col·locat un problema de caràcter curricular o de reformes noves, sinó també d'una clara recerca de fragmentació del col·lectiu. I sobretot buscant en els sectors joves la divisió amb aquells que tenien més de 40 anys, perquè es deia que ja eren casos perduts i òbviament ja eren difícils de canviar.

Crec que en aquest marc un podria pensar, quines coses podríem fer? Jo pens que n'hi ha moltes. Una d'elles té a veure en pensar també en l'educació bàsica, hauria de poder-se discutir el tema de l'autonomia i del cogovern a l'educació bàsica. Nosaltres pensam que és un dels temes centrals per resoldre, perquè la baixa participació dels docents en les reformes educatives és a causa que no hi ha un sol mecanisme que garanteixi la possibilitat de participació real. Nosaltres tenim, per exemple, una experiència que es diu Assemblees tecnicodocents que consideram molt valuoses, on els docents són electes per vot secret i allà es discuteix tècnicament. És una experiència interessant i el sindicat la recupera, però no hi ha capacitat resolutiva, per tant els docents poden avaluar tècnicament una reforma, participar tècnicament de la reforma, però no tenen la mínima possibilitat de poder operar en forma resolutiva sobre això. Per tant, nosaltres pensam que segueix sent un dels problemes centrals la capacitat del sistema educatiu de ser autònom i això no vol dir ser autònom del poder polític, etc. No, estam parlant de la possibilitat d'una coparticipació dels actors, però fins ara l'administració de l'estat en conjunt amb l'administració del sistema de l'educació pública, l'única cosa que ha fet és fer perdre la capacitat democràtica del sistema, inhibir la participació del sector docent, i no permetre aleshores el desenvolupament de la innombrable quantitat de propostes que hi ha hagut des de l'àmbit dels treballadors.

Potser caldrà pensar en alguns mecanismes coordinadors on hi pugui esser el poder polític, el poder social, el poder estudiantil, els pares, i on hi puguin esser, òbviament els sectors que regeixen i que duen endavant l'educació. Nosaltres pensam que això donaria una capacitat autònoma de gestió i d'administració financera en l'ús dels recursos. Per això pensam que aquesta autonomia ha de ser un tema que cal començar a discutir a AL. I jo els puc garantir que si vostès col·loquen aquest debat damunt de la taula és com si posassin un moix a l'esquena d'algué, amb les ungles obertes. Tothom tractarà de llevar-se'l de damunt.

Què passa amb el tema sindical? A AL hi ha hagut un procés a nivell dels sindicats, que crec que és el mateix que hi ha en l'àmbit mundial, clarament diferenciat fins als noranta i després dels noranta. La necessitat que tenen els esdeveniments avui de generar un nou internacionalisme, és un fet que ningú no pot discutir. El que tampoc ningú no pot discutir és que aquest nou internacionalisme encara no està definitivament creat. Crec que a AL hi ha experiències positives que permeten generar exemples nous. Quan cau el bloc de l'est, i es comença en el món sindical internacional a negociar el nou tipus de sindicalisme, el que ocorre és que els actors privilegiats que hi havia, la socialdemocràcia, l'exUnió Soviètica, els sindicats americans i la seva versió europea, i la democràcia cristiana s'assegueren a negociar. No obstant això, quan es consolida la nova unitat mundial es fa sota una estratègia on els dos únics sectors que tenen capacitat de negociar en termes reals, són la socialdemocràcia europea i els sectors nord-americans.

La dificultat que té per a nosaltres aquest bloc és que d'alguna manera tendeix a reproduir la visió hegemònica que es dona en l'àmbit geopolític mundial. Els països que tenen necessitat de tenir una opció diferent, de canvi, transformadora, pràcticament en aquest espai internacional "nou", no aconsegueixen trobar més que el dret al plantejament de la seva problemàtica. Perquè segueix existint una visió d'ordre monetari econòmic, que d'alguna manera està per sobre de la creació d'una visió internacional basada fonamentalment en el polític. Jo els dic que AL des d'aquí pot oferir alguna cosa distinta. Nosaltres no estem basant l'organització en criteris d'aquest tipus, si bé sabem que l'estructura econòmica és fonamental per poder-se mobilitzar, la valoració prioritària de l'acció política és el nostre nord. Per exemple, quan hi va haver la reunió de presidents d'Amèrica al maig de 2001 a Quebec, allí va ocórrer un fenomen que era impensable 10 anys endarrere, un document únic se signa per absolutament tots els sindicats, inclús un sector dels sindicats d'EUA, que avui està circulant i sent guia d'acció per al treball de l'activitat sindical. Això hagués estat impensable en una altra època, que hauria vingut algú d'una o altra tendència i hauria dit, jo això no ho signo amb aquest perquè és marxista, o jo amb aquest no ho signo, perquè és socialdemòcrata.

No obstant això la velocitat dels esdeveniments i privilegiar el

polític enfront de l'econòmic, ens va permetre tenir un document consensuat per actors diversos que avui és marc d'acció de, per exemple, les activitats que hi haurà en el Fòrum Social Mundial parlant d'educació. L'any passat va ser un tema omès. I fixin-se amb els moviments en l'àmbit mundial, amb els errors que cometem, pràcticament no se'n va parlar, ni es va discutir d'educació en el fòrum anterior a Sao Paulo, llevat dels sectors que representaven l'educació. En aquest Fòrum Social Mundial a partir d'un esdeveniment, d'un fòrum d'educació mundial a Porto Alegre hi va haver una plenària per tractar el tema i al seu torn hi va haver un seminari mundial on nosaltres vàrem convocar des d'AL, Europa, Àsia i Àfrica. No solament sindicats, també algunes ONG compromeses amb la lluita, perquè no totes elles ho estan. Hi ha algunes ONG que estan en el camp popular, que estan treballant i també estan en aquesta lluita, i esperam que aquest document confeccionat des de la base i des de l'acció del polític, no de la gestió purament econòmica, pugui tenir un marc d'acció de caràcter internacional i de caràcter global.

Nosaltres pensam que les característiques d'esgotament del model en el que és social, i en les expectatives de la gent, a desgrat de l'11 de setembre, genera inevitablement una necessitat d'avançar en aquest espai. Reconec que l'11 de setembre a EUA, amb tot el respecte a causa de les víctimes que hi va haver, li ha permès disciplinar i reprendre una ofensiva en sectors extremadament problemàtics per a la seva dominació mundial. Cal tenir en compte que no solament els països àrabs estaven complicats, no solament la qüestió fronterera, sinó que el moviment antiglobalització anava creixent, el que va passar a Itàlia va ser una mostra claríssima de com es va haver de reprimir per impedir aquest avanç. Jo els puc contar que en els carrers de Quebec, hi havia 60.000 persones manifestant-se pacíficament, amb una claríssima consciència de la necessitat d'alternatives noves. Hi ha un creixement d'aquesta consciència, complex, divers, desafiador, experimental, molt creatiu, molt asimètric. Però, d'altra banda l'esgotament del model neoliberal facilita l'articulació de les forces socials de forma clara. Per això jo crec que la valentia intel·lectual i la capacitat organitzativa-propositiva són fonamentals. No crec que calgui tenir una visió absolutament negativa, sí crec que hi ha un nivell d'incertesa tremend,

on la por i la inseguretat són un factor determinant. D'alguna manera això ens afecta a tots i aquest és el missatge que hi ha de l'11 de setembre. La por mundial que el lleó que estava dormint, et pugui pegar una arpada i arrabassar-te el cap quan vulgui, perquè ja no té cap necessitat de justificar-se, ho fa perquè vol i perquè és l'amo del territori, i com a tal, allà menja, allà mana, allà mata. Aquesta situació actual, que no és la del debat civilitzat d'idees o la de l'esgotament del model en allò que és social, genera òbviament desafiaments grans. Però torn al que dèiem fa una estona, el valor del que és polític avui, molt més que l'econòmic, és un aspecte central a l'hora de generar alternatives. Per això nosaltres pensam que hi ha, no només alternatives, també hi ha una acumulació de propostes molt gran.

Crec que en un curt termini de temps els problemes tornaran a sortir, i aquesta acumulació també tornarà a estar present, perquè és un fet natural de la pròpia conducta humana assumir aquests desafiaments. Crec que la humanitat està sent duita contra la paret i quan s'arriba a aquest extrem, no queda altra opció que anar cap endavant, perquè no hi ha altre camí. Estic dient la intel·ligència primer de tot, però cal enfrontar les pors, enfrontant justament la paràlisi que provoca. És com l'escurçó, mira l'aucell i abans de menjar se'l, es queda quiet, i després se'l menja. Aleshores jo crec que aquest és el desafiament, i a partir d'assumir aquest desafiament, començar a generar conductes que recuperin l'esperança. Basats fonamentalment en l'esgotament del model en la seva credibilitat social, no en l'econòmic ni en el polític, perquè hi ha molts gestors i pràcticament tota la política mundial és neoliberal, aleshores cal saber distingir aqueixes qüestions. I crec que basats en l'acumulació política, nosaltres podem avançar en el social, quan, com i on això ho dirà el destí. També es construeix, ningú ja en aquesta altura no fa vaticinis, perquè a mi el que em fa l'efecte, és que les coses es van tornant encara, un poc més difícils, i al seu torn sent que els processos seran cada vegada més veloços i, per tant, aquest dramatisme també pot jugar a favor d'una possibilitat de crear. Com han dit molts, a partir de les grans crisis sorgeixen els grans canvis, i jo esper que a partir d'aquesta gran crisi pugui sorgir algun canvi o un gran canvi per a la millor destinació dels pobles.

*“Aquí estam per veure'ns i mostrar-nos, perquè tu ens miris,
perquè tu et miris, perquè l'altre es miri en la mirada de nosaltres,
aquí estam i un mirall som”.*

Sucomandant Marcos. EZLN.

Escola rural a Guatemala

Foto: P. Polo

POLÍTiques PÚBLIQUES, EDUCACIÓ I CIUTADANIA.¹

*Pablo Gentili***

El panorama que presentaré aquí probablement no sigui molt encoratjador, en la mesura que el que pretenc fer és presentar un balanç del que ha ocorregut, prenent diversos elements que ja ha presentat en Fernando, en les polítiques educatives d'Amèrica Llatina durant la dècada dels 80 i dels 90 i les perspectives que s'obren a partir de l'herència que vàrem rebre d'aquestes dues dècades que varen passar. En primer lloc, tractaré de presentar aquest balanç, i després, sense tractar de fer cap tipus d'exercici de bruixeria o futurisme, tractaré d'imaginar com és l'escenari que se'ns presenta en el camp de les polítiques d'educació.

Pablo Gentili en un moment de la conferència
Foto: P. Polo

¹ Transcripció de la conferència duita a terme en el Seminari Internacional: Educació, globalització i democràcia. Gener de 2002.

* Investigador i professor del laboratori de polítiques públiques de la Universitat de l'Estat de Rio de Janeiro. Autor de: «Escuela SA», «Pedagogia de la Exclusión», «Códigos para la ciudadanía: La formación ética como práctica de la libertad».

La primera qüestió central que hem de plantejar, és que durant la dècada dels 80 i dels 90 es produeix, el que nosaltres vàrem denominar un primer cicle de reformes estructurals en el camp educatiu, en pràcticament tota Amèrica Llatina. Això suposa diverses coses bastant interessants i bastant dramàtiques: primer, el fet que malgrat les seves profundes diferències regionals, històriques, institucionals i polítiques, els sistemes educatius dels distints països d'Amèrica Llatina comencen a reestructurar-se amb un mateix conjunt de propostes o polítiques de reformes. Això ho hem denominat el procés de «pasteurització» de les polítiques educatives a Amèrica Llatina.

Ho hem dit ja diverses vegades, si aquí haguéssim ajuntat fa 20 anys endarrere, 10 especialistes en polítiques educatives de 10 països diferents d'Amèrica Llatina per redactar el que està succeint en els seus respectius països, haguéssim tingut aquí 10 panorames bastant diferents. Si avui juntam aquí 10 especialistes de 10 països distints d'Amèrica Llatina, el que parli primer explicarà la problemàtica de tots, perquè en tots passa més o menys el mateix. Aquest procés de pasteurització va significar acabar d'eliminar els trets, les tradicions, les històries, inclusivament, de construcció de més de dos segles dels sistemes educatius nacionals, en tots aquests països. Això ens permet definir una sèrie de tendències que han estat comunes en una bona part dels països de la regió, i definir aquestes com una primera etapa o generació de reformes estructurals en el camp educatiu, durant els anys 80 i 90.

És veritat que no tots els països d'AL varen començar aquesta primera generació de reformes en el camp educatiu al mateix temps, una de les característiques d'aquesta primera etapa va ser l'asincronia, no tots els països varen començar en el mateix moment. Xile, per exemple va començar molt abans. La reforma educativa xilena comença durant la dictadura de Pinochet, en el primer període de la dictadura, finals de la dècada del 70, inicis de la dècada del 80. Alguns altres països d'AL comencen posteriorment, com per exemple Mèxic, Argentina, Colòmbia, Veneçuela i altres com és el cas d'Uruguai i de Brasil, que comencen en la dècada del 90. De qualsevol forma aquest caràcter asincrònic permet reconèixer que s'hagin fet de forma diferent. O sigui que el ritme de les reformes ha estat diferent. Perquè a finals de

la dècada dels 90 el que trobam és un panorama bastant homogeni en pràcticament tots els països de la regió. El que significa, que, inclusivament països que varen iniciar aquestes reformes en períodes dictatorials, com és el cas de Xile, hagin tingut la seva reforma educativa molt més lenta que països que varen fer aquestes reformes en el context democràtic, com és el cas d'Uruguai o és el cas de Brasil. Això ens duu a una de les qüestions que ahir es discutien sobre la democràcia. Com de democràtiques són les nostres democràcies llatinoamericanes que han implementat reformes de caràcter, en alguns casos, molt més dictatorials i autoritàries, que la principal i brutal dictadura d'AL, que va esser la dictadura de Pinochet. Mai no hi ha hagut tant autoritarisme en les reformes educatives en alguns països llatinoamericans, que es troben en el context de sistemes aparentment democràtics o de democràcia aparentment consolidada.

En què es va caracteritzar el primer període de reformes? Bàsicament en tres dinàmiques o en tres moviments. Aquests tres moviments varen derivar en com els governs neoliberals a AL varen començar a definir el problema de l'educació a Llatinoamèrica. En què va consistir, segons aquests governs, el problema central de l'educació? La definició del problema central de l'educació va ser realitzada a partir d'un desplaçament de temes i de qüestions, que durant els anys 70 i començaments dels 80 varen ocupar pràcticament tots els debats nacionals sobre educació en els països del tercer món o subdesenvolupats, que va dur el problema de la universalització i de la cobertura. Els governs neoliberals a AL comencen a reconèixer, i en alguns casos amb el suport d'algunes dades que segons ells afavorien aquest tipus de diagnòstic, que el gran problema de l'educació de l'Amèrica llatina, això ho deien els ministres, dintre de cada país no és el problema de com democratitzar els sistemes educatius, sinó com assumir el gran desafiament de la modernització i de la reestructuració d'aquests sistemes en un sentit més dinàmic, més flexible, més competitiu, més eficient, més gerencial, col·locant com la gran referència, com la gran meta de les reformes el problema o el desafiament de la qualitat. O sigui el resultat d'aquestes reformes, segons aquests processos a escala nacional, haurien de dur els temes educatius a conciliar, el que segons molts d'aquests ministres ja era una conquesta en la democratització

Foto: P. Polo

els companys de l'STEI-i, que han fet treballs de cooperació internacional, això ho podem reconèixer de manera general a Amèrica Llatina, no tan sols a Centreamèrica, sinó en pràcticament tota Amèrica Llatina, les condicions d'infraestructura de les institucions educatives públiques són catastròfiques.

amb nivells deficients de qualitat. És en aquest sentit que es produeixen les tres tendències o moviments que esmentava anteriorment.

El primer d'ells és el que denominam el procés d'ajustament de l'oferta, els governs llatinoamericans durant aquestes últimes dues dècades han passat a gastar de forma sistemàtica i en alguns casos de forma molt dramàtica, de cada vegada menys recursos públics per finançar l'oferta educativa. Això ha tingut dues conseqüències molt evidents en tota la regió. La primera d'elles és un deteriorament molt significatiu dels salaris dels treballadors i treballadores de l'educació en pràcticament tots els països d'Amèrica Llatina, alguns països que presenten un acompliment mitjanament respectable en aquest sentit, mantenen els mateixos nivells salarials per als treballadors i treballadores de l'educació avui, que en la dècada dels 70. Però de manera general en tots els països el que hi ha hagut és una desvalorització brutal del salari d'aquests treballadors. Països com Argentina presenten una desvalorització salarial dels treballadors de l'educació bàsica pública de prop de cinc a sis vegades. Una mestra Argentina al començament de la dècada dels 80 guanyava, en termes comparatius, 100 dòlars. Aquesta mestra avui guanya 18 dòlars, després d'aquesta desvalorització última, evidentment, aquesta situació es torna encara molt més dramàtica en el cas específic d'Argentina.

La segona conseqüència d'aquest procés d'ajustament de l'oferta, és la reducció de la inversió pública per al finançament de l'oferta educativa, que es reflecteix en la reducció significativa de les despeses en infraestructura. Això és una qüestió evident, i els companys de l'STEI-i, que han fet treballs de cooperació internacional, això ho poden confirmar de manera general a Amèrica Llatina, no només a Centreamèrica, sinó en pràcticament tota Amèrica Llatina les condicions d'infraestructura de les institucions educatives públiques són catastròfiques.

En cert sentit hi ha hagut certes formes d'inversió en infraestructura, que nosaltres varem denominar els processos de modernització perifèrica del sistema, això és, gràcies a la disponibilitat de certs recursos externs, com per exemple del Banc Mundial o el Banc Interamericà de Desenvolupament, estaven directament vinculats i indissolublement units a aquests objectius d'inversió. Els governs varen passar a invertir

en un procés de modernització tecnològic, bastant qüestionable, de les institucions educatives en AL, mitjançant la compra d'ordinadors, d'aparells de televisió, d'antenes parabòliques o aparells de fax, per a institucions educatives que enfronten infraestructures gairebé medievals, fins a tal punt que es va produir el dramàtic fet que en algunes institucions educatives, va arribar moltes vegades la televisió abans que la pròpia energia elèctrica, o els aparells de fax abans que les línies telefòniques.

De qualsevol forma, això no va tenir cap impacte en matèria d'infraestructura per als establiments educatius d'AL, perquè de manera general les condicions d'infraestructura bàsiques públiques d'educació varen enfrontar durant aquestes dècades una profunda deterioració. De qualsevol forma, durant aquestes dues dècades la població llatinoamericana no va deixar de créixer, el que va significar un augment significatiu dels índexs de matrícula en el sistema educatiu, i, inclusivament, el que en alguns països va ser festejat com producte d'una veritable revolució democràtica en l'educació, que no ho va ser tant.

Sectors tradicionalment exclosos de l'escola varen passar a tenir possibilitats d'accés i permanència dintre del sistema educatiu, poblacions indígenes, dones, joves, en alguns països la població negra o certs sectors de la població negra, en fi, varen passar a tenir majors condicions i possibilitats d'accés. De tal manera que nosaltres durant la dècada dels 80 i dels 90 vàrem observar dues corbes, una que és la corba del creixement del sistema educatiu en termes del nombre d'alumnes matriculats, que és una corba ascendent, i, de l'altre costat, una corba descendent que és la quantitat de recursos que els governs han invertit per finançar el funcionament d'aquests sistemes educatius. Això té una conseqüència molt evident, d'un costat un empitjorament progressiu de les condicions de treball dintre del sistema educatiu, més hores treballades en pitjors condicions.

Els estudis sobre condicions de treball docent d'AL són esborronadors, les condicions de treball no només són pèssimes, sinó que tendeixen a generar malalties laborals que passen a ser objecte d'investigació d'una bona part de psicòlegs laborals, que abans no tenien la docència com una categoria de molt interès i que avui passa a tenir-

la en la mesura que es reconeix que una de les categories amb més índex de patologies laborals és la docència. Més hores de treball en pitjors condicions, el que ens duu al reconeixement que qui veritablement va finançar el creixement significatiu dels sistemes educatius nacionals a AL, durant la dècada dels 80 i dels 90 varen ser els treballadors i les treballadores de l'educació, que mitjançant el seu propi treball varen començar a subsidiar aquest creixement.

La segona tendència dinàmica o moviment d'aquestes reformes és la reestructuració jurídica dels sistemes educatius. A AL va canviar durant aquestes dues dècades la llei educativa en pràcticament tots els països. I va canviar en el que nosaltres podríem també denominar com un procés de pasteurització jurídica de l'educació. També de forma irònica diem amb freqüència, que si avui barrejàssim les pàgines de les diferents lleis nacionals d'educació dels diferents països d'AL, seria molt difícil reconèixer quina pàgina pertany a quin país, perquè totes les lleis diuen bàsicament les mateixes coses o orienten les mateixes recomanacions o estableixen i fonamenten els mateixos principis d'estructuració dels sistemes educatius a escala nacional.

Podríem reconèixer que en les lleis el que es tradueix de forma bastant evident són algunes de les qüestions específiques, que durant aquestes dècades es varen viure de forma molt clara en AL, que són la cristallització jurídica dels processos de transferència de descentralització i de privatització de l'educació viscuts en la regió. En alguns països, com és en el cas de Brasil, es gestiona la seva política educativa a partir d'una gran llei general de l'educació "La llei de directrius i bases". En altres països la reforma jurídica va començar a partir del canvi en una llei molt general, com és el cas d'Argentina i Xile, i després lleis específiques, llei de municipalització, llei d'universitats, llei de formació professional, llei d'educació tècnica, etc. De qualsevol forma l'estructura jurídica en els sistemes educatius llatinoamericans durant aquestes dues dècades va canviar de forma molt significativa, acompanyant aquests processos de reforma estructural que parlàvem anteriorment.

La tercera dimensió d'aquests canvis té a veure amb una qüestió de la qual probablement la gent del camp educatiu ja ha escoltat parlar

molt, que és l'abandó, almenys l'abandó explícit, des del discurs de la política i institucionalment. Això també es va verificar d'una forma molt clara, en la definició d'un estat docent, per a un estat devaluador, un estat desfiscalitzador, la principal funció del qual no és la d'educar. Educar el ciutadà havia estat un dels principis fonamentals d'estructuració dels sistemes educatius nacionals en AL des del segle XIX. Aquesta crítica a l'estat docent com el principal culpable de la crisi educativa viscuda en AL durant els anys 60 i 70, passa a ser substituïda per la definició d'un estat devaluador que reconeix que la seva funció fonamental no és la d'educar, sinó la de proveir una sèrie d'eines, de dispositius gerencials molt dinàmics que permetin avaluar, orientar, acompanyar el desenvolupament de polítiques educatives, que es van definint de forma molt més sensible en un mercat educatiu, on els agents tenen més llibertat per moure's sense un estat que els controli, de forma tan centralitzada com en aparença ho feien en el passat.

Això va significar, bàsicament, algunes qüestions molt clares: primer, el que es va anomenar la desescolarització, utilitzant el terme del que era un dels grans pedagogs crítics de la dècada dels 70, molt criticats, però avui jo crec que els hem de tornar a llegir, perquè almenys ens porten un poc d'aire llibertari en aquest context de tanta mediocritat intel·lectual. "Ivan Illich" proposava la desescolarització en un sentit més progressista. El que hem viscut és això, no en el sentit que Ivan Illich ho imaginava, sinó en el sentit que el neoliberalisme, no llibertari sinó llibertarià, més en el sentit d'antiestatista ho concep d'un ministeri d'educació, que s'ha quedat sense escoles per administrar, sense sistema educatiu per administrar.

Els ministeris d'educació avui a AL no administren educació, en el sentit d'institucions educatives que administren reformes educatives. Les institucions educatives han anat delegant-se progressivament, segons el país, a nivells més o menys descentralitzats a les províncies, als estats, als departaments i als municipis en el cas on els processos de municipalització varen avançar més significativament com és el cas clar de Xile.

El gran problema es va concentrar en tres qüestions centrals: la primera, les reformes curriculars que varen canviar en pràcticament

tota AL. Països que varen viure sota règims neoliberals durant aquests 20 anys, els currículums varen canviar definint-se currículums nacionals que varen passar a ser les grans referències, els grans paràmetres curriculars a escala nacional. Es basaren, no tant en la discussió entorn de la definició d'un currículum nacional, com en la definició del tipus de currículum que havia de crear-se. A AL la referència espanyola va ser molt forta. És interessant que la utilització de la reforma espanyola com una referència, arriba a AL molt tardanament. Arriba inclusivament quan la reforma espanyola comença a sofrir a Espanya una profunda crítica. Em refereixo a la reforma espanyola del govern de Felipe González, i a un text que en AL va passar a ser considerat com la Bíblia de la reforma que aquí va ser conegut com el llibre blanc de la reforma, i que a AL per una qüestió folklòrica, cada president el va anar tenyint del seu propi color.

El llibre celest i blanc a Argentina, el llibre verd i groc en el cas de Brasil. Però bàsicament les referències eren les mateixes, inclusivament aquí com un parèntesi, els agents principals d'orientació de la reforma en el camp curricular a Brasil, en la mesura que havien caigut en desgràcia després de les evidències del caràcter limitat de la reforma espanyola, varen passar a circular per AL venent els paquets prefabricats de les reformes curriculars en els diferents països d'AL. Com vàrem dir alguna vegada aquí i és bo recordar-ho, pensin vostès que el currículum de llengua portuguesa a Brasil va ser escrit en castellà i és bastant semblant al currículum de llengua castellana de la reforma argentina, que és bastant semblant al currículum de llengua castellana de la reforma xilena, que va ser coordinat per una comissió el president de la qual va ser el professor César Coll, que va ser una de les referències fonamentals de la reforma espanyola.

Tots els problemes que la reforma espanyola tenia de tecnocràtica, psicologitzant i reduccionista es varen traduir en les reformes curriculars llatinoamericanes amb el mateix sentit sols que agreujats per les condicions evidents, de la crisi estructural dels sistemes educatius a AL.

La segona dimensió d'aquest canvi de l'estat docent va ser el tema de l'avaluació. L'avaluació passa a ser el gran eix. Tots els governs llatinoamericans varen entrar en una histèria avaluadora durant aquests

Tots els governs llatinoamericans varen entrar en una histèria avaluadora durant aquests últims 20 anys, i tots volien fer i demostrar què podien fer.

Foto: C.E. Fuentes

Representants de l'Stei-i informen, al viceministre d'Educació de Guatemala, sobre els tallers de formació que varen fer l'estiu de 2002.

últims 20 anys, i tots volien fer i demostrar què podien fer. Per als ministres d'AL la realitat podia ser mesurada de forma tan precisa i sistemàtica, que podia ser traduïda en una sèrie d'indicadors i de nombres, a partir dels quals objectivament poder ser llegida, com si això fos el reflex fidel del que a la realitat succeeix.

Els sistemes educatius nacionals a AL varen passar a ser llegits a partir de proves estandarditzades, que varen tendir a mesurar el nivell de coneixement dels alumnes, dels professors, de la comunitat o dels propis funcionaris de l'educació i a partir d'això, mitjançant la construcció d'una sèrie d'equacions, poder establir índexs de qualitat a partir dels quals poder construir classificacions per poder dir qui és millor i qui és pitjor. Hi va haver un afany pel mesurament, com la possibilitat d'obtenció de dades que permeten reflectir el que és real. Sistemes nacionals d'avaluació que varen començar a aplicar-se en l'educació bàsica, varen passar a aplicar-se en l'educació superior i avui s'apliquen també en l'educació mitjana en pràcticament tots els països.

És en aquest sentit que no és molt difícil saber, no només com és el millor municipi, en termes de qualitat en l'educació en AL, sinó que si vostès més o menys per a cap d'any, que és quan es realitzen aquestes proves, consulten per Internet alguns diaris d'AL, poden assabentar-se de quins són els millors alumnes dels països d'AL, es fan fins i tot premis. A Argentina el president Menem va instituir premiar l'alumne de l'any, que era l'alumne que treia les notes més altes en les proves d'avaluació a Brasil. Aquesta festa de classificacions permet establir qui són els millors i qui són els pitjors. Evidentment, l'argument dels governs ha estat que aquestes avaluacions permeten, tenint un mapa de productivitat del sistema educatiu, orientar polítiques, això és premiar els millors i castigar els pitjors, qui rendeix més rep més i qui rendeix menys rep menys. Aquesta seria la funció del ministeri d'educació, el ministeri d'educació no ha d'administrar qüestions educatives. D'altra banda, els currículums nacionals permeten això, perquè en haver-hi un currículum nacional jo puc avaluar, mitjançant un paràmetre estandarditzat, el que han de saber els alumnes de les institucions educatives. Aquest va ser el gran eix, el gran avanç significatiu d'aquestes polítiques educatives.

La tercera dimensió del desplaçament d'un estat docent a un estat

avaluador és la qüestió de la formació docent, que es va col·locar com un dels eixos centrals dels processos de reforma, la importància de formar els treballadors i treballadores de l'educació dintre de les línies generals de la reforma, la qual no va fer altra cosa que generar bàsicament dues tendències:

1/ transferència significativa de recursos públics per a les agències que varen passar a transformar-se en les prestadores de servei que formen els mestres. Evidentment, aquestes agències formadores dels docents no eren agències públiques, eren agències terciaritzades que els ministeris d'educació varen contractar per formar els docents. En alguns països han fet concursos nacionals de projectes de formació docent, on les agències es presenten i competeixen en licitacions públiques pels recursos públics per formar. Imaginin vostès que el que abans era un problema, que passava perifèricament en l'educació, passà a ser un tema central en l'educació com és la corrupció. És evident que quan es parla de licitacions en tots els països d'AL és una festa de malgastament de recursos públics. El poder no crida els millors, sinó que crida els seus amics, i en aquest sentit guanyaven els més amics dels poderosos, que moltes vegades eren els mateixos poderosos que muntaven les seves pròpies agències, per prestar servei a l'estat cobrant milions de dòlars per prestar aquests serveis en matèria d'educació. D'un costat, aleshores, desviament de recursos públics, per a sectors privats.

2/ I d'altra banda mecanismes de disciplinament del cos docent que es varen anar aplicant en els últims anys. Aquells que entren dintre de la reforma passen a tenir certs beneficis, i els que estan fora de la reforma passen a ser els pàries del sistema.

Podem dir que durant els anys 80 i 90, bàsicament aquestes varen ser les tendències generals del sistema educatiu. Què és el que podem reconèixer que queda de tot això? Quines són algunes de les idees que se'ns presenten sobre el que pot ocórrer en el futur? Quin és l'escenari que varem heretar?

D'un costat, l'abandó de les polítiques universalistes que va fer cristal·litzar una tendència, que històricament ha operat en AL de forma molt forta. I dic ha cristal·litzat, perquè els governs llatinoamericans

si en el passat haguessin centralitzat els seus discursos, les seves accions en polítiques d'universalització no s'haurien traduït necessàriament en realitats universals en termes de la possibilitat d'accés i permanència, el dret a l'educació per a la gran majoria dels llatinoamericans. Es tracta en veritat d'un desplaçament, d'un moviment que va ser semàntic i també polític, clar, però que bàsicament no es va traduir en altra cosa que en l'aprofundiment de dues tendències, que històricament marcaven el desenvolupament de l'educació en AL, allò que vàrem denominar els processos de segmentació i de diferenciació dels sistemes educatius nacionals.

Avui de fet a AL els nivells d'exclusió educativa han disminuït significativament. Consideram exclusió educativa si hi ha dificultats d'accedir o de romandre dintre del sistema educatiu. De qualsevol forma, l'exclusió educativa sabem que és molt més profunda, molt més complexa que la mera limitació de les possibilitats d'accés o permanència dintre del sistema educatiu. És en aquest sentit que nosaltres parlem d'un procés d'exclusió incloent, que s'ha donat al llarg dels últims anys on un conjunt de sectors socials tradicionalment exclosos de l'escola, en el sentit de no poder accedir o quedar a l'escola. Poden tenir accés i poden quedar en un sistema explotat que s'ha desintegrat com a sistema, si és que alguna vegada va funcionar en els països que va funcionar, com Uruguai, Xile, Argentina, Costa Rica, on s'havien configurat sistemes educatius nacionals que avui no existeixen. I en aquells països en els quals mai no varen existir els sistemes educatius nacionals d'educació com és el cas de Mèxic, com és el cas de Brasil, com és el cas de molts països molt més dramàtics, com és el cas de Bolívia, Perú, Equador, en aquests països els sistemes educatius s'han anat configurant amb un conjunt de segments, en circuits educatius profundament diferenciats pels diferents grups socials, sent bàsicament el criteri de diferenciació, criteris de renda, criteris d'ingressos, criteris de poder econòmic, que són els que permeten reconèixer per què a un circuit cadascun pot tenir la possibilitat, no el dret, de circular.

Aquestes tendències, que eren històriques, ara cristal·litzen perquè els governs explícitament abandonen el desafiament, per poder transformar la possibilitat d'accés i permanència en un sistema educatiu de

qualitat per a tots, passant a reconèixer que la funció d'ells és tot just administrar un mercat educatiu que de forma dinàmica, competitiva, anirà solucionant les seves pròpies imperfeccions, les seves pròpies disfuncions. Aquest procés d'exclusió incloent permet reconèixer que, a pesar que avui una bona part dels governs llatinoamericans emfatitzen, que a partir de l'accés s'ha produït la ja esmentada revolució democràtica de l'educació. El que ha ocorregut en realitat és que s'han transferit cap a l'interior del sistema educatiu, mecanismes d'exclusió que abans es preniën a fora del sistema educatiu.

Però la possibilitat d'accés al dret de l'educació, continua negada per a una bona part de la societat a AL. Casualment podem reconèixer que al llarg d'aquests vint anys ocorren dos processos que, junts, no generen altra cosa que un veritable còctel explosiu, en matèria de qualsevol possibilitat democratitzadora efectiva de qualsevol dels països llatinoamericans. D'un costat, els sistemes educatius "es varen democratitzar" en termes de les possibilitats d'accés i permanència dels sectors populars a l'escola. Però, al mateix temps, en aquest moment va créixer a AL la pobresa, la marginació, l'exclusió social com mai abans no havia crescut en la història mateixa d'AL. Avui existeixen en AL doscent vint milions de pobres. El creixement de la pobresa durant la dècada dels 80 i els 90 supera qualsevol altre moment en la història mateixa d'AL. La meitat dels pobres llatinoamericans són nines i nins i joves, la meitat de nins, nines i joves viuen en llars que la seva renda mensual és inferior a 100 - 105 euros, això vol dir que ser pobre en AL, no significa no tenir ordinador a casa, antena parabòlica, alguns d'aquests tipus de coses que suposadament permeten l'accés a una suposada societat d'informació, de coneixement. Ser pobre a AL significa viure en una família, que el seu ingrés mitjà és inferior en alguns casos al d'un dòlar diari i no menjar la ració calòrica que recomanen les dietes pobres de la OMS.

En aquest mateix moment que l'escola pública arriba, suposadament, a un dels seus graus més importants de democratització en termes d'accés i de permanència en aquests sectors, aquests sectors es fan cada vegada més pobres, enfronten condicions de pobresa cada vegada més dramàtiques. I això té a veure amb una de les tendències, que m'agradaria esmentar al final de l'escenari que s'obre.

D'altra banda, la situació que hem heretat és una situació on s'ha produït una profunda tecnocratització de la reforma educativa, en la mesura que l'eix del debat estava posat en les polítiques de democratització, la discussió era una discussió política. En la mesura que els governs col·loquen la discussió en el currículum, en la formació de professors i en l'avaluació, i en la mesura que ells despolititzen el currículum, l'avaluació i la formació de professorat, aquests temes es converteixen en discussions merament tècniques. Per això al llarg d'aquests últims anys hem vist una espècie de tecnocratització de l'espai educatiu, on totes les discussions educatives acaben, en definitiva, en la discussió de qui són els millors tècnics per implementar les millors tècniques en cadascun d'aquests àmbits i són interessants aquí dues qüestions:

1/ Bona part dels organismes internacionals que varen orientar i varen finançar aquestes reformes, varen passar a oferir al llarg d'aquests anys ser funcionaris per exercir càrrecs directes en l'administració d'educació. Qui coneix mitjanament l'elit dels consultors internacionals d'organismes com el Banc Mundial, UNESCO, UNICEF, Banc Inter-americanà de Desenvolupament, la pròpia OEA, qui coneix aquestes figures, avui les pot trobar en els gabinets ministerials de qualsevol ministeri d'educació.

2/ Quan es produïen canvis polítics en qualsevol país d'AL, canviaven significativament els equips ministerials. Avui en molts països d'AL canvia el govern i el ministre d'educació segueix sent el mateix. En aquesta dinàmica de tecnocratització el que ha ocorregut és que s'han transformat els tècnics, càrrecs que històricament eren polítics, s'han fet concursos públics falsos, corruptes, però concursos públics, per transformar càrrecs polítics en càrrecs tècnics, que òbviament els varen guanyar els que havien estat designats políticament. De tal manera que canvia el govern i la figura que coordina certes àrees no pot ser cessada, perquè el que ocupa és un càrrec per concurs i això té un cost altíssim d'indemnitzacions per a l'estat. No és que s'hagi despolititzat l'educació perquè no s'ha despolititzat, s'ha polititzat d'una forma brutal. No obstant això, en aparença s'ha tecnocratitzat, en la mesura que l'escenari que li donam és un escenari de discussions de caràcter merament metodològic.

Què pot ocórrer aleshores? Primer estam vivint avui una segona etapa de reformes en tota AL i és en aquest sentit que estam en el context d'un veritable projecte hegemònic de caràcter regional, global (almenys en termes regionals). Això no és producte de polítiques improvisades o meres coincidències, perquè és molt interessant que al començament de l'any 2000, aquests països inicien aquesta segona etapa de forma gairebé simultània i homogènia, amb algunes diferències en els ritmes institucionals, en els recanvis en els governs de fins a la dècada dels 90.

Aquesta segona etapa està en curs, i en aquesta segona etapa, encara que això pugui semblar molt dramàtic, les condicions efectives de democratització dels sistemes educatius públics a AL estan severament compromeses i és en aquest sentit que les pròximes dècades certament no sé si les pròximes dècades, però aquesta pròxima dècada serà una dècada molt dramàtica per a l'educació dels nins, les nines, els joves llatinoamericans. I això en diversos sentits: primer heretam un sistema educatiu que enfronta una buidor en termes d'inversions de caràcter, en alguns casos, escandalós. Els governs, per les reformes jurídiques implementades en aquests últims anys, estan mancats de recursos per administrar. Una bona part dels recursos dels quals es va disposar per poder implementar aquestes reformes varen ser recursos externs, recursos externs que avui no existeixen per diversos motius: primer, a pesar que aquestes polítiques varen seguir de forma estricta les recomanacions d'aquests organismes internacionals, aquests organismes internacionals semblen menys generosos que l'església catòlica. L'església catòlica va reconèixer que hi va haver excessos en els processos de colonització i evangelització. I va demanar perdó als indis llatinoamericans.

Per què és menys generós el Banc Mundial o el Banc Interamericà de Desenvolupament? Perquè a pesar que es varen aplicar les seves pròpies polítiques, el balanç que aquests organismes realitzen és molt crític en relació amb reformes i ni tan sols ells reconeixen que han tingut alguna cosa a veure amb aquestes reformes, a pesar que es va seguir la cartilla d'aquests organismes de forma gairebé dogmàtica. Demanar perdó no significa gaire, això ja ho saben els indis llatinoamericans, però almenys significa un reconeixement que alguna cosa han tingut a veure.

Una bona part d'aquests balanços negatius dels organismes internacionals indica que qualsevol possibilitat de captar recursos externs, per finançar la segona etapa de les reformes, per a aquests governs es transforma en una possibilitat bastant difícil. En segon lloc, la qüestió que resulta evident és que en aquesta segona etapa, d'acord amb la crisi econòmica que troben, no sol països com Argentina, sinó països com Brasil o Uruguai, en certa forma també Mèxic i també Xile, s'enfronten a grans dificultats en la negociació dels préstecs per al finançament de les seves polítiques socials en aquests últims anys. El que resulta evident és que si abans en els processos de renegociació del deute extern, la reforma de l'estat i dintre de la reforma de l'estat, la reforma de les polítiques socials era un tema central, avui ha deixat de ser-ho. Quan el Banc Mundial va finançar una bona part d'aquestes reformes educatives, ho va fer a partir d'un procés molt més complex i ampli de renegociació dels deutes externs, on les reformes educatives eren un dels eixos centrals en la renegociació i en el refinançament. Les reformes es varen fer, però el fracàs d'aquestes reformes és evident i avui els recursos estan absents, varen ser els mateixos governs els qui varen obstaculitzar la seva pròpia possibilitat d'obtenció de recursos. Podríem dir que el gran dilema de l'educació és qui finançarà l'escola pública a AL, que com hem vist és l'escola, no només dels pobres a AL, sinó que és l'escola dels pobres que són cada vegada més pobres.

Una alternativa a això la varen oferir alguns governs llatinoamericans, que és la transferència de la responsabilitat del finançament de l'escola pública, de l'educació de manera general, als propis usuaris. És molt freqüent en els discursos fer una referència a la importància en inversió privada individual de les famílies, en l'educació dels seus fills. La meitat dels nins i nines llatinoamericans que són pobres viuen en llars amb un ingrés mensual inferior a 105 euros, d'aquesta família depèn avui la possibilitat de finançar una educació de qualitat per als seus fills. El discurs del finançament privat per a aquests serveis públics no és només per a l'educació, és també per a la salut, és també per a l'habitatge és també per a la seguretat social, etc.

D'altra banda, en la mesura que aquestes reformes han orientat la política educativa per a la prestació d'una sèrie de serveis orientats a la modernització en la qualitat, això ha generat diverses qüestions. Una

ja evident al llarg d'aquests anys, és la transferència com esmentava anteriorment de recursos públics per a entitats privades, és la veritable privatització de l'educació que hem esmentat en AL. Això és el que s'ha fet en els últims anys quan parlem que s'ha privatitzat l'educació. No s'ha privatitzat l'educació perquè no s'ha venut cap escola, ni s'ha venut cap sistema educatiu a AL, ni cap sistema educatiu cotitza en borsa.

Privatitzar ha significat a AL transferir recursos públics per al capital privat i han estat justament aquests recursos públics, els que han augmentat significativament al llarg d'aquests últims anys i aquesta estructura, aquest gran negoci que avui significa l'educació en la prestació de serveis educatius als governs a AL està estructurat i és molt difícil desmuntar-lo perquè la reforma educativa se sustenta sobre tres grans pilars, el principal control dels quals i monopoli són grups privats que es beneficien dels recursos públics i que interfereixen qualsevol possibilitat d'intervenció, de fiscalització, de control per part de la societat, és el currículum, és l'avaluació i és la formació de docents. En aquest sentit, la privatització de l'educació no ha tingut a veure amb la disminució dels recursos públics per a l'educació, sinó per contra amb un augment dels recursos públics; en aquest sentit no és que la privatització es va fer contra l'estat, sinó que es va fer des de l'estat. En matèria educativa va ser l'estat qui va promoure la formació d'aquests grups, perquè eren els agents del propi estat que constituïen aquests grups, que després es beneficiaven d'aquests recursos; és per això que nosaltres tenim una situació dramàtica.

Finalment el que podem dir és que va passar amb els que a desgrat de la falsa revolució democràtica continuen a fora. Existeixen avui trenta-nou milions d'analfabets absoluts a AL, dels quals poc menys de la meitat són a Brasil, una bona part a Mèxic i una altra bona part són a Bolívia. Què passarà amb aquests sectors que a pesar d'aquestes polítiques falses de sustentació d'índexs de matrícula relativament estables, acaben caient del sistema perquè són expulsats? Avui es visualitzen algunes de les alternatives, una d'elles, i no menys dramàtica que l'anterior, és el desenvolupament d'un conjunt de polítiques educatives vinculades als vells sistemes de caritat o d'assistència als pobres. El desenvolupament i la promoció d'institucions assistencials, que se sustenten inclusivament amb recursos públics per ajudar aquestes

poblacions freturoses, fins i tot la promoció de programes que tendeixen a individualitzar el problema de la solució de la crisi educativa en la pròpia societat. En alguns països d'AL existeixen programes d'adopció d'alumnes o d'adopció d'escoles per part dels individus.

A Brasil fins i tot hi ha una alfabetització solidària, és un programa promogut pel govern federal. Proposa l'adopció d'analfabets mitjançant una cridada telefònica, un pot cridar al 0800 alfabetització i allí fer una donació de setze reals, que són equivalents més o menys a set dòlars, i amb aquests set dòlars per mes es finança l'educació d'un analfabet i durant aquests sis mesos que dura aquesta donació, la persona es transforma en el pare adoptiu d'aquest analfabet, una espècie de tornada al sistema esclavista, només que netejat. Un no és amo d'una persona però la lloga durant sis mesos, transformant-se en allò que li brinda l'oportunitat d'un dret a algú, que va tenir aquest dret històricament denegat, com és el cas de Brasil, de diversos milions de brasilers. O la transferència com en el cas de l'Argentina, en el cas de Xile d'una bona part de la responsabilitat educativa a les esglésies. Les esglésies de diferents confessions, algunes que, fins i tot, passen a aconseguir recursos per poder realitzar aquestes polítiques de caràcter assistencial, moltes vegades orientades a la infància.

Aquesta dècada que s'obre, probablement serà molt pitjor del que varen ser les dues dècades que hem passat a AL. He tractat de presentar aquí un panorama que va ser formulat des de les polítiques públiques de les polítiques de l'estat, per això no m'he referit a alternatives que durant aquests últims vint anys també varen ser generades pels moviments socials i populars en tota AL, que certament mostrarien l'altra cara de la història. De qualsevol manera es tracta, crec jo, de partir d'un balanç que sigui plenament realista, poder, a desgrat del dramatisme de la situació, començar a pensar i a dissenyar accions que ens permetin enfrontar amb rigor en aquesta pròxima dècada en matèria de polítiques educatives en els països d'Amèrica Llatina.

es calcula que prop de la meitat de pobres latinoamericans no estan en condicions de superar el nivell bàsic, que demanen avui en dia les proves estandarditzades a escala internacional de tercer grau.

La meitat dels pobres d'Amèrica Llatina no passarien la prova de tercer grau. La negació d'aquest dret, almenys a un individu, és la negació d'aquest dret a tots els individus, i per això, no ha existit el dret a l'educació com un dret substantiu.

Foto: P. Polo

Després de dur-se a terme les intervencions del Sr. Rodal i del Sr. Gentili, es va obrir un debat per a tots els assistents.

· Pregunta: Ja que ha parlat de les alternatives dels moviments socials, podria enumerar alguna d'aquestes experiències? I quant al que és la descentralització de l'educació d'Amèrica Llatina, hi ha el programa de la transferència del que seria el sistema de contractació, que l'estat transfereix als municipis, i no ja solament als municipis, sinó als pares de família. Concretament, hi ha dues experiències que s'estan fent a Guatemala i a Hondures. Tens coneixement d'algun estudi sobre l'efecte que té això a l'hora de la contractació? Perquè jo conec alguns casos en què els pares no dediquen els doblers que han rebut pel tema de l'educació, sinó que els dediquen a altres necessitats que té la comunitat.

· Sr. Gentili: Primer, el tema sobre les alternatives a aquestes polítiques o de la resistència a aquestes polítiques. És interessant que durant aquests vint anys s'ha avançat en termes regionals, en una articulació molt significativa de les entitats sindicals i d'algun d'aquests moviments de lluita i de reivindicació, fòrums, moviments de defensa i transformació de l'escola pública bastant importants. Tot això es va mostrar de forma molt clara en alguns dels esdeveniments polítics realitzats durant aquests últims anys, com per exemple, la CNTE, els Congressos Nacionals d'Educació a Brasil, el Fòrum Mundial d' Educació del passat octubre, el Fòrum Social Mundial l'any passat, i també en el d'aquest any. Es va reflectir l'articulació d'un moviment que passa a funcionar de forma més articulada i jo crec que una part dels sindicats en la regió guanyaren forces, justament, la força que perdia a nivell nacional i intern, perquè aquests sindicats sofrien aquestes reformes en termes d'una desestructuració molt profunda. Guanyaren una bona part de la seva força d'aquesta articulació nacional i avui hi ha una experiència bastant rica en aquest sentit.

Sobre experiències alternatives quant a gestió educativa en alguns països d'Amèrica Llatina, les que són no neoliberals passen a transformar-se en una espècie d'emblema, de marca bastant significativa. En el cas de Brasil són les experiències de les administracions populars, dels governs bàsicament orientats o la referència principal dels quals és el Partit dels Treballadors. Però també, riquíssimes experiències que recuperen la tradició de l'educació popular en la regió, com són les experiències educatives del Moviment de Treballadors Rurals sense Terra, a Brasil, l'exèrcit

zapatista a Mèxic i algunes de les iniciatives que el govern del districte federal avui està implementant a Mèxic. En definitiva, una sèrie d'iniciatives que passen a tractar de reconèixer la possibilitat de fugir d'aquesta camisa de força, creada pel neoliberalisme en el camp educatiu, recuperant alguns reptes com són, per exemple, el repte de pensar la qualitat no en termes estrictament tecnocràtics, sinó en termes de la qualitat social, d'una democratització efectiva del sistema educatiu centralitzat de l'escola pública i de les condicions de treball dignes dins d'aquestes institucions.

També hi ha algunes innovacions bastant agosarades per part dels propis governs de dretes a tota Amèrica Llatina, que tracten de mostrar alguns camins que van més enllà del que han estat les reformes perquè, al menys en el balanç que nosaltres fem, el que ha ocorregut aquí no és de fet una reforma amb rigor. El que va passar fou un procés de desestructuració que preparava el camí d'una reforma molt més profunda del que ha estat. Aquesta primera etapa és una espècie d'ordenament de les condicions per produir una reforma, i és en aquest sentit que apareixen altres alternatives que en el sentit contrari que mencionàvem anteriorment, passen a posar-se com a referències del que pot venir en el futur.

A Nicaragua, per exemple, el Banc Mundial ha promogut el desenvolupament dels sistemes de "bauchers" que vénen d'aquelles propostes de L'Escola de Chicago en els treballs de Milton, dels xecs o "bauchers" que consisteix que l'estat no gasta més en educació, transfereix els recursos públics als propis consumidors de l'educació, que els gasten com volen en el mercat. Allà on s'ha aplicat, s'ha fet amb un enorme grau de corrupció i no ha tengut cap efecte democratitzador en concret i sempre s'ha aplicat en petites escales, amb la qual cosa no podem dir ni tan sols que són polítiques nacionals.

Altres són les "escoles charter" que els organismes internacionals no difonen tant, però sí estan finançades per agències o fundacions nord-americanes, perquè a EUA tenen un pes molt significatiu, són escoles per contracte on el govern traspasa recursos a organitzacions privades, que munten institucions educatives i les administren. Els que defensen aquestes polítiques diuen que són semipúbliques, nosaltres diem que són semiprivades. De manera general, en què consisteix això? Una institució es constitueix com una prestadora de serveis a la conselleria corresponent, li ven serveis educatius i munta una escola bàsica, una escola mitjana i en funció d'això, rep els recursos amb els quals paga els mestres. Aquest contracte de serveis li confereix a aquesta empresa el dret d'atorgar diplomes. Aquest sistema a EUA, varia segons l'estat, són més o menys lliures en la seva estructuració, les escoles poden cobrar a l'alumnat o no. Curiosament on s'incrementen aquestes polítiques "d'escoles charter" a Argentina és a la província de San Luís, de la qual és governador Rodríguez Sa, qui fou president d'Argentina durant 36 hores. Era

considerat com el gran revolucionari, reestructurador, modernitzador a una província extremadament pobra, com és la província de San Luís. I bàsicament el que va fer és muntar un esquema de promoció industrial fantasma, que això s'usa molt a Amèrica Llatina, un polígon de desenvolupament industrial, que per l'única cosa que serveix és per evadir impostos a les grans empreses que el munten, però no es produeix res. Les mercaderies surten de la planta productora, van a la província i tornen a la planta productora. Per haver passat per allà això genera una sèrie de beneficis fiscals extraordinaris per a les empreses. I, finalment, el que s'ha fet a Xile o en altres països és la formació de cooperatives, que administren moltes vegades els propis docents. Els docents es transformen en membres d'una cooperativa que s'apropia de l'escola o, com en el cas de Xile, dels contractes. Com a dada el ministeri li transfereix l'escola a una empresa, com va ser el cas dels liceus tècnics a Xile, on el ministeri els transferí a empreses per contractes en alguns casos fins a cent anys, on l'empresa passa a ser propietària de la institució educativa i l'administra rebent recursos públics. Els models que passen a aparèixer a l'horitzó de formes noves de gestió de l'educació són alternatives bastant diferents d'aquelles altres que he mencionat.

· Comentari: Quan he escoltat el meu company Pablo, no he pogut abstreure'm de la realitat que en aquest país estam vivint. Quan he escoltat les referències sobre el que nosaltres coneixem com escoles concertades o el que parlem del sistema de privatització, no puc deixar d'opinar dels últims moments que estam vivint a Espanya en la contrareforma que des del PP ens està arribant. Algunes vegades es dona el contrasentit que la situació d'Amèrica Llatina és dramàtica des del punt de vista europeu, no hi ha paral·lelisme possible amb Espanya, no tenim aquest índex d'analfabetisme, no tenim aquest índex de pobresa, però tenim una situació que des del meu punt de vista té un cert paral·lelisme quant a reforma educativa. Recent tenim la LOU que obre uns processos antidemocràtics a les universitats, també hi ha l'entrada en el Parlament d'una llei que s'anomena la llei d'FP, que entre altres coses ve a plantejar el que acaba de descriure el company Pablo, la possibilitat que equiparin la capacitat de titulació a les empreses; i a més, la futura llei de qualitat que entre altres coses entreveu els cèlebres itineraris on s'estratificarà l'alumnat. Amb aquesta reflexió el que vull dir modestament és que la situació que s'està vivint a Amèrica Llatina, no estarà al marge del que la política internacional està dissenyant per al conjunt dels estats i per al conjunt de la població. Més dramàticament o menys dramàticament però jo crec que la situació està bolcada a això. Crec important que les forces d'esquerra, els moviments sindicals, facem un enorme esforç en aquest moment per aquesta conjunció de les forces polítiques, contra aquesta intencionalitat en matèria educativa i en matèria social.

· Comentari: La nostra realitat actual no està tan lluny del panorama que ens pinten a Amèrica Llatina. Sobre el tema de les avaluacions pens que actualment estam

en un procés irreversible. I, per tant, s'ha d'anar molt alerta amb una sèrie de coses que se'ns introdueixen com a modernes, com a innovadores, però que realment són únicament i exclusivament formes d'uniformitzar les persones i em referesc a les avaluacions. Tots els dies està sortint a la premsa que si estam en el lloc 20, que si estam en el lloc 15 en una escala d'avaluació, i aquestes avaluacions són una autèntica trampa. Estan fetes amb una intenció totalment unificadora, que no s'atè en absolut a les realitats ni a les necessitats i sobretot no s'atè a les diferències i el que és pitjor són unes avaluacions que per poder fer-les, implica que els sistemes educatius, que els currículums estiguin fets solament amb uns continguts, amb uns coneixements, com vulguem dir-li, que l'única propietat que tenen és la de ser mesurables, no tenen una altra propietat. De cada vegada més en els darrers decrets que ens ha tret el PP, per exemple, es pretén que en els centres educatius exclusivament, es pugui atendre aquelles coses que són mesurables a través de proves externes, que l'únic que pretenen és classificar la societat entre els que entren i els que no entren en una societat determinada, que s'anomena sempre la societat del futur. Trob que això és una de les coses que pot ser passen una mica desapercebudes i que realment estan d'alguna manera distorsionant totalment el bon treball educatiu que es pot fer en els centres.

· Sr. Rodal: Respecte a l'avaluació jo volia dir que també és un tema del qual no podem fugir, perquè el problema està en què s'ha acusat els docents que no els agrada ser avaluats, que no volen ser avaluats, etc. Però, en definitiva, el tema de l'avaluació és un tema que estarà sempre present. El problema és com avaluar, em sembla que el que hem de plantejar és una avaluació de sistema en termes totals, des de l'autoritat màxima fins al senyor que està a la porta del sistema i que existeixi una interacció total d'aquest sistema educatiu. D'aquesta forma, els treballadors estam disposats a una avaluació, una avaluació que mesuri el que és mesurable en termes del que pot ser la matemàtica i la ciència. És una avaluació que té dos objectius, culpabilitzar per una banda el docent i per l'altra premiar-lo. Però avui en dia ja no s'està culpabilitzant el docent, s'està lamentant que no poden aconseguir la mà d'obra que ells voldrien mínimament classificar.

Aquí hi ha una dificultat doble, ni tan sols en el darrer informe internacional de Pisa de la OCD, on Mèxic i Brasil entren el darrer respecte de la resta del món desenvolupat i industrialitzat, les autoritats diuen que els culpables són els docents, fan una mena de «mea culpa» general on tots som culpables, però el que fa més mal és que ells estan allà amidant les coses que no els quadren. I per una altra banda, òbviament nosaltres hem de prendre el tema de l'avaluació, avançar-nos en aquest procés i no negar-nos al tema, sinó exigir l'avaluació en termes democràtics. I l'avaluació en el sentit del millorament i no del càstig de l'acte educatiu. I jo pens que per això hem provocat una discussió molt forta sobre aquest tema i ens hem d'avançar. Avaluació sí, però una avaluació democràtica on tots estiguem exposats a la interacció.

· Pregunta: Com veieu el pas del dret a l'educació que s'havia mantingut, més o manco com un dels drets bàsics en qualsevol democràcia de veritat, al pas d'un servei que en segons quines parts de la població serà un servei de primera i en segons quines parts de la població ni tan sols serà un servei?

· Sr. Gentili: Jo crec que la discussió pot ser diferent si observam la realitat dels països d'Amèrica Llatina i la realitat dels països europeus, bàsicament perquè el dret a l'educació com un dret humà i social, no pot ser reductible a l'oportunitat o a la possibilitat que tenen certs individus de realitzar-lo. És en aquest sentit que a Amèrica Llatina mai no hi va haver dret a l'educació, entès com a dret humà, dret social. Un país que ara parla d'una revolució democràtica de l'educació en termes de les possibilitats d'accés i permanència dels més pobres a l'escola, 40 milions de persones que no varen passar un segon de la seva vida dintre d'una institució educativa que conté 220 milions de pobres. Es calcula que la meitat no estan en condicions de superar el nivell bàsic, que demanen avui en dia les proves estandarditzades a escala internacional de tercer grau. La meitat dels pobres d'Amèrica Llatina no passarien la prova de tercer grau. La negació d'aquest dret, encara que només sigui a un, significa la negació d'aquest dret a tots els individus i per això no ha existit el dret a l'educació com un dret substantiu.

Existeixen oportunitats i és en aquest sentit que l'educació es va construir només per a aquells que poguessin pagar-la. L'educació era tema de debat per a només una sèrie de cercles. En els discursos de les elits apareixien una sèrie de referències, en les quals es tendia a reconèixer l'educació com un espai d'universalització, per a la construcció d'un dret ciutadà que mai no es va realitzar. A mida que la ciutadania es redueix a la mera condició de les oportunitats de consum, allà sí, la ciutadania de l'educació pot comptabilitzar-se amb una idea de possibilitat de ser ciutadans en l'educació, consumint béns educatius en un mercat educatiu. Això no té res a veure amb la ciutadania de caràcter substantiu en una societat democràtica. Per això crec que no és el mateix en una societat que ha aconseguit índexs d'igualtat encara que siguin formals, bàsics, a partir dels quals poder pensar en els drets.

I això es relaciona amb el tema de l'avaluació, perquè és interessant el moviment que fan els governs, sense pensar que no estam en cap final d'història, ni en un context que no ens presenta cap tipus d'oportunitat per sortir de la qüestió apocalíptica, però sí que hem de reconèixer que els governs, quan col·loquen en el centre de la discussió l'avaluació, fan dues coses:

1. Anul·len qualsevol possibilitat de pensar l'educació vinculada a la democratització, la qual cosa és una operació política extraordinàriament dramàtica.
2. Redueixen l'avaluació a una qüestió de quantificació i homogenització,

que permet després comparar. S'avalua per poder reconèixer-se dintre d'una escala de productivitat que després té unes conseqüències polítiques.

És aquí on hem de recuperar el caràcter polític de l'avaluació, vinculada a la construcció d'un dret efectiu en l'educació, que significa reconèixer que la qualitat per a uns pocs no és la qualitat en termes de dret substantiu en l'educació, una qualitat per a poca gent que existeix a Amèrica Llatina i és un privilegi, és el privilegi que tenen alguns perquè tenen doblers i poden accedir a l'educació per als seus fills i això significa que no hi ha dret a l'educació per a ningú i el que es transforma en un acte en aquest moment és un privilegi o una oportunitat. En definitiva, aquesta és la lamentable situació a Amèrica Llatina. I això ens enfronta amb una de les qüestions que jo veig més problemàtiques en aquesta segona etapa, en què s'obren les reformes en termes de la mobilització i és el tema de com mobilitzar, perquè és un problema que tenim els sindicats i els moviments populars, i això ho diuen fins i tot els propis companys del moviment sense terra a Brasil de forma molt clara. Les lluites per la possibilitat d'accés a l'escola varen ser històricament, a Amèrica Llatina, lluites populars que varen guiar i orientar moviments, d'una manera o d'una altra els moviments d'educació popular. Varen ser moviments mobilitzadors que en un moment donat varen tenir un pes molt significatiu en la dècada dels 60 i 70, a pràcticament tota Amèrica Llatina i en els processos de democratització varen ser grans referències en alguns països, per a la reconstrucció d'una proposta educativa democràtica que no va arribar a cristal·litzar, però va servir de referència.

I és en aquest sentit que ens preguntam: en quina mesura nosaltres podem, dintre d'un sistema educatiu que està totalment fragmentat, on les possibilitats efectives d'accés al dret a l'educació estan negades per a la gran majoria, reconèixer un sentit en aquest sistema educatiu, un cop una bona part d'aquells que lluitaven per tenir accés, estan comprovant que una bona part de les promeses que acompanyaven aquestes lluites per l'accés a l'escola avui són meres promeses? Perquè la gent lluitava, entre altres coses, perquè se li prometia que tenint més anys d'educació, tendria millors possibilitats de feina i conseqüentment de renda. I, per altra banda, que l'educació era un factor de mobilitat social fonamental. Tot això segueix sent cert però existeix el "però", o sigui la gent avui té més de tot això i les condicions de vida són molt pitjors del que eren en el passat. Des d'on es legitima, aleshores, la lluita per l'educació avui? Des de quin espai discursiu podem convèncer que el sistema educatiu pot ser i precisa ser un espai de lluita, dintre d'un sistema que es deslegitima dia a dia, en funció de promeses que eren falses però que havien penetrat en la societat i la societat hi confiava?

Els índexs més alts d'atur augmenten a les grans ciutats d'Amèrica Llatina, no en els sectors més estructuralment pobres, sinó en els sectors de joves que

tenen molts d'anys d'escolarització i no per això les seves oportunitats de feina es multipliquen. És cert que aquells que no tenen educació, estan molt més compromesos que aquells que tenen més anys. Quan un arriba a descobrir que aquestes promeses s'han desintegrat també, és una bona oportunitat per reconstruir referències, però la situació també és molt complexa per aquesta qüestió.

· Sr. Rodal: La gent veu una Amèrica Llatina que o bé no donava aquest dret o aquest dret estava registrat i jurídicament no es podia exercir. La gent visualitza aquesta etapa, que és de servei, com la possibilitat justament de poder ampliar aquest dret. L'augment dels nins que entren en l'educació bàsica, la possibilitat de poder tenir un curs curt mitjançant crèdits, etc. és clarament un índex on les matrícules en molts casos s'han quadruplicat. Però el que s'ha de veure justament amb la suposada ampliació d'aquest dret és quin tipus de dret està sent efectiu. El dret com a tal s'expandeix, però es transforma en un servei en la mesura en què tota l'educació s'estructura en front del mercat. Crec que no hi ha una contradicció bàsica en el sentit de dret envers mercat, perquè més gent ingressa però ho fa sota la lògica del mercat. Reflexionar sobre això és important, perquè no és solament el tema del dret i del mercat, perquè es presenta d'una forma molt tramposa i moltes vegades al que tenim dret és a participar del mercat. Ara, qui queda dintre d'això és una altra cançó.

· Comentari: En aquest moment en què l'educació a Amèrica Llatina sembla ser que ja no és un dret com s'ha dit, sinó que és un privilegi, crec que a Amèrica Llatina i puc donar fe sobre Argentina, perquè som directora d'un centre educatiu en el qual treballen 30 docents, tenim el privilegi de tenir docents que a desgrat de tot i a pesar de ser criticats, i de ser manejats per polítics, per governs, per sistemes, no perdem les ganes de perfeccionar-nos, de capacitar-nos, d'estar a peu de canó, esperant sempre que es faci la llum perquè per a això som docents.

· Pregunta: M'ha semblat entendre que la reforma a més de tecnocràtica, era d'influència psicològica i reduccionista.

· Sr. Gentili: La discussió sobre currículum ve avançada substantivament en la dècada dels 70 i dels 80 fins que en el context d'aquestes reformes apareix una atenció, que fins i tot aquí a Espanya es va donar molt clarament en el que va ser la delineació de dos grans projectes: un la figura central del qual semblava Sacristán de la Universitat de València responent en aquest corrent de pedagogia crítica, que vincula la qüestió de la construcció de currículum a la discussió sobre la política educativa i a la qüestió política del propi currículum dintre de la política educativa, i un altre, crec jo, que redueix la qüestió del currículum a una sèrie de principis, de competències cognitives, a partir de les quals pensen el coneixement escolar un poc més allunyat, desvinculat d'aquestes discussions que concentren la

reforma curricular en qüestions més polítiques i això de la mà d'una certa trivialització del que és la psicologia genètica i la reducció de la discussió sobre processos pedagògics a qüestions de caràcter comportamental o tècniques que redueixen la discussió sobre la política educativa, a la problemàtica quotidiana del docent a la sala de classe, en el treball amb els nins.

Crec que és la qüestió central en la discussió d'un currículum, no només és la discussió de quins eren els millors coneixements perquè l'alumnat pogués aprendre en el procés d'assimilació i acumulació complexa, que cognitivament ells van desenvolupant per poder anar passant els diferents estadis de desenvolupament evolutiu.

La qüestió fonamental del currículum no és tan sols quins continguts, també com es construeixen aquests continguts, qui els defineix, quins són els espais de permanent revisió d'aquests continguts, com s'avaluen i una altra vegada aquí la dreta del poder a Amèrica Llatina va col·locar la qüestió de l'avaluació però, com dèiem anteriorment, l'avaluació en termes de com mesurar aquests continguts sense discutir qui és l'agent de l'avaluació en dos sentits: qui avalua i qui avalua els avaluadors. Això és com definir les dimensions polítiques del coneixement oficial que varen estar totalment allunyades, no de la realitat de les reformes perquè això ho varen fer, però no es va convertir en un debat públic. Els governs neoliberals a Amèrica Llatina ho varen definir clarament, qui són els que poden discutir el currículum? Especialistes en currículums. És en aquest sentit que els departaments curriculars a Amèrica Llatina, si prenem cada cas, des del cas mexicà fins al cas argentí, el que tenim són especialistes en currículums dels departaments curriculars, alguns dels quals varen ser captats dels grans centres universitaris on es discutien qüestions curriculars, com si el problema una vegada més del currículum fos una qüestió disciplinària, de qui investiga millor.

Hi ha altres exemples que permeten discutir un poc més, pensar una mica millor aquesta qüestió com ha passat per exemple a Brasil, les experiències de l'anomenada Escola Ciutadana, que col·loca el currículum en el centre de la discussió política pedagògica i, fins i tot, en el centre de la discussió pressupostària dintre de l'educació. Aleshores és interessant que, per exemple a Brasil, en un municipi com el de Porto Alegre, quan es discuteix sobre polítiques curriculars la qüestió pressupostària apareix immediatament i vinculada a aquesta qüestió, apareix la discussió de com definir o en quines instàncies definir les prioritats pressupostàries, que una determinada reforma curricular precisa i és aquí que apareix en el cas de Porto Alegre de forma molt central, el que s'anomena pressupost participatiu com una instància de decisió, de liberació, de fiscalització, de control i també, en certa manera, execució del fons públic per implementar aquestes reformes. Però bàsicament la crítica de la influència psicològica té a veure amb aquesta altra qüestió que mencionava.

I només un comentari brevíssim sobre el tema dels docents argentins. Crec que, de fet, quan un mira qualsevol país d'Amèrica Llatina, la primera pregunta que un es fa és: com poden funcionar aquests sistemes educatius amb aquestes condicions, sent tan dramàtica la quotidianitat viscuda si la situació és molt més dramàtica de com l'estam contant nosaltres aquí? Allà apareix un alt grau de compromís, de treball, de voluntarisme. Un voluntarisme que moltes vegades està totalment desorientat i que un no sap des d'on començar, com fer-ho, perquè els sistemes nacionals públics a Amèrica Llatina funcionen perquè els docents encara no els han abandonats. I això és complicat, perquè quan es va fer la prova internacional de la qualitat, el laboratori de la qualitat de millor rendiment en educació va ser Cuba, que els va robar, als altres països, fins al punt que els tecnòcrates de la UNESCO no ho podien creure i els governs estaven reclamant com podia ser que haguessin fet aquest favor a Cuba, a pesar que cap d'ells faria res a favor de Cuba. I ara estan dient si Cuba té aquesta qualitat en l'educació i inverteix poc i de fet fa miracles i els mestres són els que ho sustenten, aleshores fem el miracle de l'educació a partir del voluntarisme docent a Amèrica Llatina, la qual cosa se'ns transforma en un boomerang que ara hem d'administrar amb els organismes internacionals, perquè ara Cuba s'ha convertit en la nina mimada de les recomanacions de les noves polítiques educatives, en aquesta segona etapa amb molt poc es pot fer molt i Cuba n'és l'exemple. Clar, s'obliden que Cuba, per arribar a aquesta situació va passar per altres circumstàncies, entre altres coses, una revolució.

· Sr. Rodal: El que obliden quan posen d'exemple el cas de Cuba és que aquest país inverteix del seu pressupost nacional xifres que envolten el 38 i el 39%. Per això parlem avui que hi ha dues variables que s'han d'atendre per explicar les coses: una és el producte, Cuba té dificultats de divises i una altra és la prioritat nacional enfront al tema. Aleshores s'ha d'anar molt alerta, els governs no diuen això. Imaginin-se qualsevol govern d'Amèrica Llatina invertint un pressupost de la despesa nacional superior al 30%, quan la mitjana oscil·la entre el 9 i el 12% a tota Amèrica Llatina del pressupost nacional.

· Comentari: Volia fer tres observacions, participant de la idea clau del discurs dels dos ponents.

1. En Gentili planteja que quan la universitat és una fàbrica d'aturats, aleshores deslegítima el discurs de l'educació com a factor de mobilitat social, al manco el qüestiona. Crec que no, l'educació és encara factor de mobilitat social, perquè almanco les estadístiques a Europa diuen que els universitaris tarden dos anys a col·locar-se, però constitueixen el 5 o el 10% de la població aturada, per tant són privilegiats en aquesta perspectiva. Per això pens que l'educació es això, element de mobilitat social i hem de seguir lluitant per ella.

2. Aplaudesc el pensament sensat de Rodal que criticava una perspectiva de l'avaluació i ha centrat la qüestió que l'avaluació no s'ha de criticar, s'ha de criticar una utilització no democràtica de l'avaluació. Hi ha un element de l'avaluació que és l'avaluació formativa i que necessàriament es té en compte juntament amb la democratització de l'avaluació en els processos d'avaluació qualitativa. És a dir, això es té en compte a Espanya amb la reforma. Perquè conté elements totalment democratitzadors.

3. Volia recuperar la figura de César Coll, que ha estat un referent molt gran per als educadors argentins, sobretot el que se citava sobre la regionalització i la contextualització del currículum.

· Sr. Gentili: Quan jo em referia a en Coll, no m'estava referint a una avaluació de la LOGSE, crec que vostès la poden fer millor que jo. Era la figura que apareixia en els ministeris a l'hora de contractar els equips de reforma curricular i en alguns països de veritat que la cotització no arriba com per poder contractar tot l'equip i allà apareixia una qüestió bastant interessant, i és que a països com Paraguai, per exemple no circulaven directament els «papers» sinó que semblaven els deixebles. Certament si un mira en termes de perspectiva de comparança cap enrere, les reformes curriculars actuals a Amèrica Llatina són una mica millors del que eren des de la dècada dels 40 o dels 50. Ara jo crec que més que això, la discussió és si són democràtiques o no, i no ho han estat, pel que fa a Amèrica Llatina. Quin tipus de consciència democràtica pot tenir un subjecte que es desplaça dotze mil quilòmetres per assessorar el ministeri d'educació d'un país, que deposita a les seves mans la responsabilitat de definir els continguts curriculars, que a l'hora de la veritat estan mancats d'un treball seriós? Aquest va ser l'eix, l'alt grau de corrupció que hi va haver en relació a la definició dels recursos emprats per a la contractació dels quadres tècnics que varen dissenyar la reforma. És un tema avui d'anàlisi en les comissions d'educació dels parlaments.

I en relació a la fàbrica d'aturats són dues realitats l'europea i la llatinoamericana. A Amèrica Llatina també és veritat que qui té un diploma, té més oportunitats que qui no el té, sense cap dubte. Però la promesa integradora d'educació era molt més ambiciosa, d'una banda prometia a la ciutadania política transformar-se en ciutadà, però també la garantia, i això pareixia de forma molt clara als discursos, perquè ara ja no s'escolta més a Amèrica Llatina, que optar a l'educació era com el requisit o la possibilitat d'obtenir una feina. La tardança d'aquests joves d'Amèrica Llatina avui amb estudis secundaris complets o universitaris d'obtenir una feina, no es tracta d'una tardança circumstancial, d'un o dos anys per després poder arribar a una feina, sinó que l'ha de cercar en altres sectors diferents del seu. Aquí la deslegitimació de l'educació, és que si l'educació no serveix per això, i per tant lluitam i costa tan car, per què serveix? I és aquí que l'esquerra d'Amèrica Llatina enfronta una crisi molt gran per trobar dintre de les seves propostes de mobilització

un discurs. Què li importa a la gent si l'educació en última instància és un dret humà, quan els seus drets humans més elementals estan violats quotidianament, des del punt de vista bàsic que no pot donar de menjar als seus fills les calories mínimes que necessiten per sobreviure? Jo crec que és un espai de lluita i es un espai de treball que nosaltres tenim en el futur. I és en aquest sentit que jo assenyalava el caràcter contradictori, això és un apostolat de l'educació, i els que treballam en educació sabem que, almanco exigeix una alta dosi de sacrifici. Però alerta amb aquest discurs perquè darrere vénen un conjunt d'arguments que passen a legitimar un conjunt de polítiques, que demà poden dir-nos que el problema és que precisam sacrificar-nos encara més.

"Els convidam a seguir-se organitzant i participant des de qualsevol part en què es trobin, perquè tots junts construïm una nova societat i una altra nova forma de fer política en el nostre país i en el món".

Comandant Tacho. EZLN.

Manifestació de les mares de la «Plaza de Mayo».

Foto: P. Polo

UN NOU DRET INTERNACIONAL PER AL SEGLE XXI?

*Rosario Huesa Vinaixa**

Alguns dels recents esdeveniments de projecció mundial sembla que estan posant en qüestió no ja l'eficàcia del Dret internacional, sinó els seus propis fonaments, aquells fonaments sobre els quals s'ha construït el sistema jurídic de la societat internacional del segle XX i que es projecten en els considerats, fins al moment, principis bàsics d'aquest ordenament. Òbviament, l'inici d'aquesta nova etapa, als efectes que aquí interessin, no es produeix automàticament amb el canvi cronològic de segle. Els indicis de l'adveniment d'un nou ordre mundial són presents ja com a mínim una dècada abans d'aquest moment, i tenen la fita més significativa en l'enderrocament i immediata desaparició del bloc socialista. Determinats factors, com l'imparable desenvolupament tecnològic i els renovats impulsos a la liberalització i internacionalització de l'economia, liderats per les potències occidentals, són decisius en la caracterització de la nova configuració de les relacions internacionals i, en general, de la societat internacional del present.

El qüestionament del Dret internacional vigent, i la sensació d'assistir a una revisió confusa, i sota signes contradictoris, dels paràmetres jurídics fonamentals en l'època precedent es deriva, segons la meua manera de veure, de l'acció de tres parells de forces oposades: les que enfronten el comunitarisme amb l'estatalisme; l'universalisme amb el particularisme; i el multilateralisme amb l'unilateralisme¹.

* Catedràtica de Dret Internacional Públic de la Universitat de les Illes Balears.

(1) Aprofundeixen en aquestes qüestions les següent obres de A. REMIRO BROTONS: "Universalismo, multilateralismo, regionalismo y unilateralismo en el nuevo orden internacional". REDI, vol. LI (1999), pp. 1-57; "¿Un nuevo orden contra el Derecho internacional?", in: Comité Jurídico Interamericano. Curso de Derecho internacional XVII (2000), pp. 1-67.

I. UN FRE A L'AVENÇ DEL COMUNITARISME

El procés d'identificació d'interessos col·lectius de la comunitat internacional en conjunt, ha anat en augment al llarg de les últimes dècades del segle XX, impulsat, sens dubte, per la consideració que certes amenaces i certs atemptats, per la seva magnitud, transcendeixen l'àmbit purament interestatal i afecten la humanitat com a tal. És el cas de la protecció del medi ambient o la dels drets humans.

Però a aquesta creixent identificació d'interessos col·lectius, no ha correspost la creació d'estructures supraestats veritablement «comunitàries», capaces d'assumir i exercir jurídicament la gestió i la protecció col·lectiva d'aquests interessos. La societat internacional continua sent, en el que és fonamental, una societat interestatal mancada d'un poder constituït de rang supraestatal. Vol això dir que els Estats continuen sent els subjectes principals del Dret internacional, amb el tret que els és definitori: la sobirania. Això té conseqüències evidents des del punt de vista de la protecció dels interessos col·lectius. S'avança, evidentment, en la seva identificació, i en la formulació de les estratègies més adequades per a la seva protecció. Per posar-ne dos exemples: el Protocol de Kyoto al Conveni marc de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic²; l'Estatut del Tribunal Penal Internacional, adoptat a Roma el 18 de juliol de 1998. Però els Estats només voluntàriament se sotmeten a l'aplicació d'aquests instruments, i la seva eficàcia pot veure's amenaçada o frustrada per l'absència o el rebuig de les grans potències.

Tenim, lamentablement, constància d'això pels mitjans de comunicació: l'Administració dels Estats Units s'ha estimat més no ratificar el Protocol de Kyoto, al·legant que va en contra dels interessos econòmics dels Estats Units; quant al Tribunal Penal Internacional, després d'haver firmat l'Estatut (l'últim dia de mandat del president Clinton) els Estats Units han notificat la seva intenció de no arribar a ser-ne part (de no ratificar-lo) esgrimint, entre altres raons, que són els Estats els qui han de decidir com defensen la democràcia i l'Estat de Dret al seu territori, i que «*un organisme internacional sense cap con-*

(2) Adoptat el 10 de desembre de 1997.

trol no hauria d'interferir en aquest delicat procés»³. La Unió Europea, que, en aquest cas, ha apostat fermament pel funcionament i eficàcia del Tribunal, no ha pogut deixar de manifestar «la seva decepció i el seu pesar» per la posició adoptada pels Estats Units: «Des del respecte als drets sobirans dels Estats Units, la Unió Europea observa que aquest acte unilateral podria tenir conseqüències negatives sobre la firma de tractats multilaterals i, més en general, en l'imperi del Dret en les relacions internacionals»⁴.

El fre a l'avenç real del comunitarisme no significa, tanmateix, que el concepte de «comunitat internacional» no sigui un expedient summament útil a les mans dels Estats (els governs), adaptat degudament als seus designis polítics i a les seves estratègies governamentals. Com a cobertura de legitimació política i jurídica, la seva invocació és altament eficaç, però implica la manipulació i perversió del concepte de "comunitat internacional" i de la definició dels interessos col·lectius. Ho hem vist, per exemple, en el cas de Kosovo⁵ i, més recentment, en relació amb l'atemptat contra les torres bessones a Nova York: el terrorisme va ser definit com «el principal problema de la comunitat internacional». De l'assumpció de la representació de la comunitat internacional que fan les grans potències, deriva un reduccionisme intolerable d'un concepte que, si alguna cosa designa, és precisament pluralitat i globalitat, i aquesta utilització no pot deixar de veure's, en la majoria dels casos, com una usurpació.

II. DIVISIÓ I FRAGMENTACIÓ EN NOM DE L'UNIVERSALISME?

Una altra peculiaritat del Dret internacional del segle XX ha estat l'emergència d'una nova categoria de normes, les dites «normes

(3) V. l'exposició del Subsecretari d'Estat nord-americà per a Assumptes polítics realitzada el 6 de maig de 2002, "American Foreign Policy and the International Criminal Court", en www.state.gov/p/9949.htm.

(4) V. "Declaración de la Presidencia, en nombre de la Unión Europea, sobre la posición de Estados Unidos frente a la Corte Penal Internacional", subscripta pels quinze en el marc de la PESC el 13 de maig de 2002.

(5) KLEIN, P.: "Les problèmes soulevés par la référence à la 'communauté internationale' comme facteur de légitimité", in CORTEN y DELCOURT (eds.): Droit, légitimation et politique extérieure: l'Europe et la guerre du Kosovo. Bruylant, Brussel-les, 2000, pp. 261-297.

imperatives de Dret internacional» (*ius cogens*), que tradueixen els que són considerats principis bàsics per «la comunitat internacional dels Estats en conjunt». Sense cap dubte, aquest tipus de normes reposa en el consens generalitzat sobre l'existència d'interessos (o, si es vol, valors) d'àmbit universal, com ara la seguretat col·lectiva, el respecte dels drets i llibertats fonamentals i, obrint-se pas en l'actualitat, el respecte dels principis democràtics i de l'Estat de Dret. El problema rau en la definició dels conceptes, en l'assignació de continguts específics als enunciats dels principis i interessos reconegudament universals. Quina seguretat col·lectiva? Quins drets humans? Quina democràcia?

Evidentment, la tendència del poder a imposar les seves pròpies definicions és inevitable, amb l'eina eficacíssima dels mitjans de producció i transmissió d'informació. El pensament únic es pretén universal, i defineix la seguretat com a absència de terrorisme, limita els drets bàsics als drets civils i polítics, considera el model polític i social imperant a l'Occident desenvolupat com el màxim exponent de la democràcia, i el model econòmic com a base ineludible de la "societat del benestar".

El matis diferencial de la nova època és que el paradigma ja no consisteix en la pretensió d'universalitat de les definicions dictades per uns pocs. Ara aquests pocs afirmen la idea d'una societat internacional realment dividida, amb el rerefons del «xoc de civilitzacions» de Huntington⁶. El foment de la divisió i de la fragmentació (no de la convivència) té els seus rèdits en un món en el qual la producció i el comerç d'armes sosté un dels sectors financers més poderosos. L'OTAN, producte de la guerra freda, s'ha reafirmat amb un «nou concepte estratègic», en el qual la seguretat consisteix a assenyalar un enemic i desenvolupar estratègies polítiques i militars en contra seu⁷. Ja sense

(6) HUNTINGTON, S. P.: "The Clash of Civilizations?". *Foreign Affairs*, juliol-agost 1993, pp. 22-49. V. també REMIRO BROTONS, A.: "Civilizados, bárbaros y salvajes en el nuevo orden internacional". *Cursos de Derecho internacional de Victoria-Gasteiz*, 1994. Tecnos, Madrid, 1995, pp. 19-84.

(7) V. el "nou concepte estratègic de l'OTAN" adoptat pels Caps d'Estat o de govern dels aliats en la Cimera de Washington de 23 i 24 d'abril de 1999.

embuts, el creixent «eix del mal» de Bush (Iraq, Iran, Corea del Nord, i ara també Cuba) implica aqueixa identificació de l'enemic, la seva demonització, i la confirmació que, d'ara endavant, la societat internacional tornarà, com a la major part del segle XX, a estar inevitablement dividida.

III. UNILATERALISME *VERSUS* MULTILATERALISME

Paral·lel a l'emergència del comunitarisme i l'universalisme, l'increment de l'aproximació multilateral als problemes internacionals podria considerar-se com un dels avenços del segle que acaba de finalitzar. La creació de l'Organització de les Nacions Unides constitueix el màxim exponent d'aqueixa nova aproximació, com la seva pròpia denominació posa de manifest. A part del seu intrínsec caràcter obert i participatiu, el directori mateix de l'Organització és transsumpte del multilateralisme, ja que està compost per cinc grans potències (els membres permanents del Consell de Seguretat). Certament, l'enfrontament politicoideològic entre blocs durant l'anomenada «guerra freda» va dificultar, quan no va impedir, les confluències multilaterals. Però no hi ha dubte que, almenys en propòsit, aquesta estructura i les seves regles de funcionament (veto inclòs) responen a l'objectiu d'aconseguir el consens de les grans potències, en l'adopció de decisions sobre els problemes més greus, vinculats al manteniment de la pau i la seguretat internacionals. En virtut de la Carta de les Nacions Unides, tots els Estats membres deleguen en el Consell de Seguretat la responsabilitat primordial en el manteniment de la pau i la seguretat internacionals, i reconeixen que el Consell «actua en nom d'ells en exercir les funcions que li imposa aquella responsabilitat» (article 24). És així com el nou ordre establert després de la segona guerra mundial descarta reaccions unilaterals (a excepció de la legítima defensa) davant comportaments o situacions que puguin posar en perill la seguretat internacional. En canvi, correspon als membres del Consell de Seguretat, i molt especialment als membres permanents, cooperar als efectes de valorar les amenaces o els trencaments de la pau i d'adoptar les mesures que calguin per preservar la seguretat internacional.

Aquest multilateralisme, basat en el paradigma de la cooperació

internacional, s'ha vist projectat, al llarg de la segona meitat del segle XX, en la creació de multitud d'organitzacions internacionals intergovernamentals. Els esmentats organismes institucionalitzen la cooperació i, d'alguna manera, la juridifiquen, i es crea així un Dret internacional particular, el «Dret de l'organització». I això, tant en l'àmbit mundial (com l'ONU mateixa i els organismes especialitzats pertanyents al sistema de les Nacions Unides: UNESCO, FAO, OIT, etc.), com en els diferents àmbits regionals (OEA, OUA, Consell d'Europa, OSCE). Aquest procés obert, participatiu, amb vocació d'implicar tots els Estats, en l'àmbit planetari o regional, en la solució dels problemes comuns no pot ser valorat més que positivament.

Tanmateix, en els últims anys assistim a un procés d'informalització i desinstitucionalització de la cooperació multilateral, especialment entre les grans potències (Club de Davos, G-7, i altres fòrums més o menys informals). Aquesta tendència respon, sense cap dubte, al desig de sostreure el debat sobre certes qüestions a l'àmbit dels organismes internacionals (massa democràtics i «populars») i marginar-ne aquells a qui no es vol escoltar. Però, tot i això, fins i tot en aquests fòrums el plantejament continua sent, encara que exclusiu, multilateral.

El perill que sotja ara és el de l'unilateralisme sense embuts, pur i dur, practicat per la potència hegemònica en relació amb qüestions que afecten, i es projecten sobre, la seguretat i els interessos de la comunitat internacional en conjunt. La llum d'alarma s'ha encès en relació amb la reacció dels Estats Units als atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001. El Consell de Seguretat va ser clarament marginat, i l'incondicional suport i solidaritat inicial dels aliats (en el marc de l'OTAN) es varen veure aviat frustrats per una acció armada sobre Afganistan decidida i executada unilateralment. Només el Regne Unit va obtenir el privilegi de no veure menyspreats els seus oferiments, que al final li varen valer el comandament de la «Força internacional d'assistència per a la seguretat» creada, una vegada enderrocat el règim dels talibans, pel Consell de Seguretat (Resolució 1386/2001)⁸. En l'àmbit de la Unió Europea no s'oculta la decepció per l'actitud nord-americana. El comissari europeu de Relacions Exteriors va fer pública

(8) Aprovada pel Consell de Seguretat el 20 de desembre de 2001.

la seva preocupació pel fet que la campanya d'Afganistan hagués «reforçat certes tendències instintives perilloses: com el fet que la projecció del poder militar és l'única forma de garantir la vertadera seguretat, que EUA no pot comptar més que amb si mateix, i que els seus aliats podrien ser útils com a opció extra, però que és prou gran i fort com per arreglar-se sense ells si hagués de fer-ho»⁹.

Tanmateix, la marginació de l'ONU de tot el que afecta el sistema de seguretat col·lectiva, sembla haver-se convertit en un disseny clar de l'Administració nord-americana i els seus ideòlegs. De manera informal -és a dir, sense ni tan sols molestar-se a proposar una reforma jurídica de la Carta de les Nacions Unides- el paper de l'Organització ha d'anar limitant-se a operacions de caràcter humanitari. La concessió del premi Nobel de la pau 2001 a l'Organització s'hauria convertit, així, en el colofó d'una etapa i el punt de partida d'una altra.

Aqueixes tres tensions evocades més amunt constitueixen altres tants reptes i amenaces per al progrés del Dret internacional en el segle que comença, un progrés que només es pot avaluar en termes de seguretat i justícia *PER A TOTA LA HUMANITAT*. Serà capaç la «comunitat internacional» de defensar aquest Dret internacional?

(9) V. EL PAÍS, 16 de febrer de 2002, p. 3.

“El meu nom és Esther, però això no importa ara. Som zapatista, però això tampoc no importa en aquest moment. Som indígena i som dona, i això és l'única cosa que importa ara. Aquesta tribuna és un símbol. Per això va convocar tanta polèmica. Per això volíem parlar en ella i per això alguns no volien que aquí estiguéssim. I és un símbol també que sigui jo, una dona pobra, indígena i zapatista, qui prengui primer la paraula i sigui el meu, el missatge central de la nostra paraula com a zapatistes.”

Comandant Esther. EZLN

Foto: «La Jornada».

DONA I GLOBALITZACIÓ

*Neus Santaner Pons**

Des del punt de vista de la globalització, en una anàlisi simple, existeixen tres grups de dones:

1. Les que viuen per sota del límit de la pobresa i que no tenen accés a la premsa, ni a la televisió ni a Internet. La seva formació es limita a una educació escolar escassa i deficient. Les seves esperances d'una vida més agradable són quasi nul·les, malgrat no són menys intel·ligents que d'altres dones.

2. Les que treballen a casa seva o fora, al sector terciari, majoritàriament, que tenen accés a la premsa i a la televisió.

3. Les que tenen lliure accés als mitjans de comunicació. Aquestes han arribat. Saben el que volen. La majoria tenen titulacions superiors, molts homes senten temor davant elles per les seves habilitats i, es preocupen que els puguin fer competència pels seus llocs de treball.

A nivell mundial, la presència del darrer grup és de menys d'un 10 per cent i, segons algunes enquestes no arriben ni al 5 per cent. Respecte a les dones del primer grup representen entre un 20 i un 30 per cent a Amèrica Llatina, degut al masclisme predominant, als continus embarassos i a la marginació social. Al contrari que a Europa, on representen entre un 0 i un 2 per cent, mentre que a Àsia i Àfrica en són el grup més nombrós.

El segon grup és el de major importància. Representa a nivell mundial entre el 50 i el 70 per cent. La característica més destacable és que les dones que el componen poden caure al primer grup o pujar al

* Llicenciada en Geografia i Història. Secretària General del Sindicat de Treballadores i Treballadors de l'Ensenyament-Intersindical de les Illes Balears (STEI-I)

tercer. El problema és determinar quines serien les palanques de poder polític i social que es podrien aplicar, en un món dominat pels homes, per tal d'aconseguir aquesta meta, és a dir, que la majoria formassin part del tercer grup.

LA NEGATIVA INFLUÈNCIA DEL NEOLIBERALISME PER A LES DONES

El neoliberalisme, amb les seves polítiques de reducció de pressuposts en serveis públics i la potenciació de polítiques de privatitzacions, ha suposat un retrocés dels drets laborals i socials de les dones.

Ha contribuït a l'aparició de fonamentalismes religiosos que impedeixen la participació social de la dona.

Els conflictes armats, que afecten cada vegada més la societat civil (el 91 per cent dels morts a les guerres és població civil), van acompanyats de la violència específica exercida sobre les dones, durant i després del conflicte.

Són les dones les qui suporten els costos més alts de la mundialització, perquè formen part essencial de la mà d'obra flexible i barata, molt sol·licitada en nom de la competitivitat. També són les dones les més afectades per les crisis econòmiques i per les reestructuracions.

LA INFLUÈNCIA DE LA GLOBALITZACIÓ PER A LA DONA AL CAMP DE LA POLÍTICA.

La globalització ens ha dut beneficis que en part estam utilitzant, com és el cas de la informàtica i la facilitat per comunicar-nos. La informació s'ha democratitzat i s'ha possibilitat la creació de xarxes mitjançant Internet, que han servit, en molts casos, per visibilitzar realitats que els "mitjans" oculten o ignoren.

La globalització gestionada pel neoliberalisme està rebaixant els nivells democràtics que s'havien aconseguit a Europa. Així, podem dir que els polítics tenen cada vegada menys poder, ja que és el poder

econòmic que marca la fita a aconseguir. Les dones, en el camp de la política, des de fa poc temps estam lluitant per la paritat amb els homes. Però aquesta paritat només tindrà sentit, quan les dones formem una important font d'opinió pública i, les dones que estan a la política actuïn en nom de les dones. L'única forma perquè la paritat tenguí algun sentit és que les nostres representants siguin vertaderes portaveus de les dones. Si no mai no tendran poder, ni dintre dels seus partits, ni en la política local, ni en general. És a dir, que la paritat no és suficient ni eficaç per si mateixa, cal passar a la construcció d'una democràcia participativa.

L'imaginari capitalista reproduïx l'hegemònic del discurs patriarcal i destaca les bondats del sistema per complaure necessitats materials. Als individus se'ls construeix una única solució possible: dintre del sistema tot, fora d'ell res no és possible. Així, fins i tot s'ha institucionalitzat el feminisme. Aquest, com a moviment polític, símbol i valor de la dona, no ha escapat a aquest procés. Presenta el seu discurs polític com un pas a favor de la dona, però no ha estat capaç d'aclarir les, encara, no resoltes contradiccions i relacions de poder entre homes i dones, que van més enllà de les diferències de gènere i sexe. Aquests moviments "feministes institucionals" presenten una recerca revolucionària per a l'emancipació de la dona i, assumeixen la convicció que, des de l'interior del sistema, amb la pressió que s'exerceix sobre sectors del poder, influeixen de manera directa en les solucions i presa de decisions d'aquests grups a favor de les necessitats i dels interessos de les dones.

N'Amèlia Valcárcel defineix prou bé les característiques essencials de com les dones detenen el poder als països desenvolupats. Unes ho fan sense la completa "investidura" que aquest poder suposa; d'altres, el detenen amb els tres vots clàssics: pobresa, castedat i obediència i, a d'altres se'ls permet detenir aquest poder sempre que ho facin amb les clàssiques virtuts reconegudes com del sexe femení: la fidelitat i l'abnegació. Ens demanam, per què passa tot això? Per què no hi ha completa investidura? Per què no hi ha detenció total de poder?

El poder denota masculinitat, això és així, és un fet innegable. Atès el deure de submissió, distint del deure d'obediència, i si tenim en

El poder s'associa a masculinitat, això és així, és un fet innegable. Atès el deure de submissió, distint del deure d'obediència, i si tenim en compte la no completa investidura i les especials condicions de detenció del poder, aquest és necessàriament accidental: el té alguna dona, però aquest poder no es fa extensiu al col·lectiu al qual pertany.

compte la no completa investidura i les especials condicions de detenció del poder, aquest és necessàriament inestable: el té alguna dona, però aquest poder no es fa extensiu al col·lectiu complet a qui pertany. Que una, dues o tres dones tinguin poder, per al col·lectiu de dones no és significatiu. És, per tant, viscut i percebut externament com un fet inestable, casual, accidental i, fins i tot, que està de moda.

Tal vegada hauríem de demanar-nos com explicar l'existència d'una major inclusió política de les dones, en el moment de la seva major exclusió econòmica. Per què en els moments de major exclusió econòmica de la dona, el sistema neoliberal presenta alternatives de major participació política per a ella. No serà una nova demostració del mecanisme de legitimació del domini patriarcal? El patriarcat, en la seva versió neoliberal i globalitzada, accentua els seus trets més característics: l'individualisme, el divorci entre l'àmbit públic i el privat, la desigualtat natural de gènere.

La transmutació de valors que provoca l'acceptació inconscient o no, de la ideologia globalitzadora neoliberal sotmet les persones a veure el món del silenci, de la por i la soledat imposats en nom de l'ordre. Sota el domini d'un tipus de cultura que emmarca l'esser, fer i desitjar, pensar és, també, una rebel·lia.

Reconstruir la imatge creïble i atractiva d'una societat fraterna, solidària i lliure des d'una perspectiva emancipadora de gènere, precisa impulsar processos permanents de crítica i creació, lliures d'actituds o prejudicis que atemptin contra una visió genèrica, el sentit de la qual és la transformació de la societat.

DONA I TREBALL EN LA GLOBALITZACIÓ

La feminització laboral és evident en l'actualitat, quan les dones representen la major força del treball en el sector dels serveis, on, en general, treballen en tasques de baixa qualificació i poc salari. El 71 per cent de les dones ocupades formalment se concentren en 5 grups: educació, infermeria, serveis administratius, comerç i serveis, la majoria de vegades als llocs pitjor pagats.

La internacionalització del comerç afecta per desigual les dones i

els homes. Les dones no gaudeixen d'igual accés als recursos ni als beneficis que podria dur la globalització. Als diferents punts del planeta, les dones s'enfronten a estructures que fomenten la desigualtat i la discriminació en àrees clau com l'accés a l'educació, l'ocupació o l'accés als crèdits. Segons l'informe White, les dones representen el 70 per cent de la gent pobre del món i, en general, són les persones amb ingressos i recursos econòmics més baixos i són les més perjudicades per les polítiques de la globalització comercial. Les dones solen treballar en el mercat informal, venen productes casolans o locals, que fàcilment són desplaçats per les exportacions. Les dones no tenen igualtat d'oportunitats a l'hora d'incorporar-se al tren globalitzador, perquè han d'assumir majors responsabilitats a l'àmbit domèstic i, no tenen igual accés a l'educació ni solen ser les propietàries dels mecanismes de producció.

L'OMC i, en general, les corporacions transnacionals i institucions financeres globals, són vehicles per representar els interessos d'una classe, raça i gènere d'éssers humans a qui majoritàriament es dirigeixen.

L'ingrés mitjà de les dones és solament l'equivalent al 70 per cent de l'ingrés dels homes, encara que als darrers anys aquest ingrés s'ha vist incrementat respecte als dels homes, ocasionat per la reducció constant dels ingressos i dels llocs laborals tradicionals d'aquests. No obstant les dones van augmentant les llistes dels treballs amb jornada partida i amb contractes temporals, sense seguretat social, ni oportunitats de promoció o de jubilació.

Són estranys els programes de treball que tenguin en compte la cura dels infants i les baixes per maternitat. Una gran part de la feina de les dones no està inclosa al PNB.

El procés de mundialització i globalització erosiona encara més la situació de la dona als països desenvolupats. La base d'aquest procés està en la utilització i explotació d'un dels trets característics de les dones: la submissió que, juntament amb la disciplina i sabers adquirits a través dels segles d'explotació patriarcal, permet una gran productivitat unitària en sectors sencers de la subcontractació industrial.

La globalització al món industrialitzat incideix negativament en les dones. És constatable mitjançant la feminització de la pobresa, manifestada en la sobrerrepresentació del sexe femení en les taxes d'atur, els baixos salaris, la carència de qualificació, la taylorització, la flexibilitat, l'economia submergida, la precarització i la inexistència de drets polítics i sindicals.

Pel que fa a la unitat familiar, els profunds canvis del mercat de treball generats per la globalització i la implantació d'un model neoliberal, es manifesten mitjançant la reclusió de la dona a la llar i l'increment de tasques que ha de fer per al manteniment de la família. Es reforcen els antics valors de la dominació patriarcal i es priva les dones de la seva dimensió ciutadana comunitària.

Als països desenvolupats, la caiguda del model «fordista» i els canvis en el mercat de treball deriven cap a una diferent evolució de l'estructura familiar, que es manifesta en:

a) Un reforçament de la institució familiar tradicional, cristal·litzada en els sectors més desvalguts de la societat, que es basa en l'absència de la funció assistencial de l'Estat del benestar i, la manca d'estructures associatives i solidàries alternatives, es converteix en el primer mecanisme de protecció, subsistència i supervivència. En aquests sectors socials l'enfortiment de la família reverteix el procés emancipador de la dona, la redueix en el treball domèstic, a la dependència econòmica, al treball clandestí i a la funció reproductora.

b) Un segon model familiar derivat de les crisis ideològiques i culturals del model anterior (família nuclear), i que afecta a amplis sectors de la societat. Aquest procés es manifesta en la creixent formació de famílies monoparentals (on abunden les filles i els fills que viuen amb la mare).

Als països del Tercer Món, on la globalització consolida un mercat de treball majoritàriament conformat per l'economia submergida i la precarització, la família nuclear occidental convergeix amb la família ampliada i la nombrosa família monoparental regida per la dona. Més del 50 per cent de les famílies de molts països d'Àfrica i d'Amèrica Llatina són encapçalades per dones, que treballen en l'economia submergida i amb treball en precarietat. Aquestes dones mantenen així

amb la seva triple i quàdruple jornada, la producció i reproducció d'aquestes societats.

ALGUNES PROPOSTES PER CANVIAR

Susan Georges proposa una sèrie d'alternatives per fer front als efectes de la globalització. La més eficaç és donar educació i possibilitats d'elecció a la dona, cosa impossible amb els programes d'austeritat i ajustament estructural vigents. Si tenim en compte la lògica en la qual actuen tant el FMI com el BM això és impossible, atès que quan concedeixen un crèdit, el primer que se li exigeix al país demandant és el retall de la despesa social, el que pressuposa que aquest mai no deixarà de ser pobre.

No obstant, existeixen ONG que es dediquen a donar microcrèdits a les dones que normalment retornen i treuen endavant les seves famílies.

Des de la Conferència de Bejjin, la manifestació de dones de Brussel·les (any 2000), a Porto Alegre, moltes organitzacions treballen per fer un front comú contra la política neoliberal, conscients que la pobresa és la major xacra del món actual.

Cal reivindicar i fer possible un repartiment equitatiu de la riquesa. Posar en marxa les mesures necessàries per a un món més just: exigir la fi dels programes d'ajustament estructural, no acceptar les polítiques que defensin el dèficit zero, impulsar la taxa Tobin, impulsar l'anul·lació del deute extern dels països pobres, prohibir el secret bancari dels paradisos fiscals, disminuir els pressuposts militars.

Cal abolir la discriminació salarial, repartir el treball remunerat i no remunerat.

Cal exigir polítiques que incrementin els pressuposts públics destinats a sanitat i a educació.

Cal que el moviment de les dones que lluiten, no contra la globalització, sinó a favor de la globalització de la justícia i de la pau es faci extensiu per tot arreu.

Les dones tenim una guerra antiglobalització pròpia, atès que tenim un paper específic com a imposidores, assalariades, consumidores i generadores d'opinió pública. El consum de productes biològics o de comerç just, negar-nos a consumir fàrmacs de fortes contraindicacions, pressionar perquè l'homeopatia, entre d'altres tècniques curatives naturals, sigui inclosa dins la Seguretat Social...és un de tants camins.

Es tracta, en definitiva, no d'anar enrere, es tracta de fer una reformulació de la globalització. El repte seria la liberalització d'aquells sectors on mai no ha arribat la vertadera democràcia, els drets humans, el medi ambient, la pau, les oportunitats a les dones, l'educació, la sanitat...

Article treballat sobre texts de: Victòria Sendón, Cèlia Amorós, Noam Chomski, Ximena Valdés, Amèlia Valcàrcel, Hayck Fridrich, Inka Schlesing i Antxon Mendizàbal. Maig de 2002.

“Els homes i les dones que compleixen la seva paraula són de molta llei. No complir la paraula per a nosaltres és una vergonya. Fallar la paraula és perdre la confiança. La paraula no viu en la boca, sinó que surt del pensament i del cor”.

Comandant Tacho. EZLN

Manifestació contra la cimera. Mallorca. Maig 2002.

Foto: P. Polo

(ANTI)GLOBALITZACIÓ I ENSENYAMENT

Augusto Serrano Olmedo*

"Per a mi no hi ha revolució simplement perquè es dugui a efecte un canvi de règim polític. Ni tan sols hi ha revolució quan al costat del canvi polític hi ha un canvi social. Per a mi el cicle revolucionari no acaba fins que la revolució no es faci en les consciències. I aquesta és la labor que ha de fer l'escola. Perquè jo no conceb un revolucionari que no sigui educador ni un educador que no sigui revolucionari".

Aquesta frase, pronunciada per R. Llopis, socialista i republicà, en un discurs fa més de setanta anys¹, mereix ser recordada avui, quan sembla que les revolucions han tocat sostre i s'han acabat. Fer la revolució, avui, és també informar-se, valorar i contrastar les informacions, formar opinió i confrontar les opinions, reflexionar, congregar idees, recuperar conceptes -igualtat, llibertat, equitat, cultura-, i conceptes aplicats a la realitat de cada dia i de cada lloc -igualtat d'accés als béns, llibertat de moviments, mesura de tots els actes d'igual manera, respecte per les diferències i multiculturalisme-; i actuar, no quedar-se en silenci.

Ser revolucionari, avui, també és ser capaç de pensar per si mateix, d'unir-se a persones de qualsevol part del món que tinguin els mateixos

* Mestre i Membre del Secretariat de la Confederació de Sindicats de Treballadores i Treballadors de l'Ensenyament (STE).

(1) Afirmació de Rodolfo Llopis (1895-1983, professor d'escola de magisteri i polític socialista; va ser Director General d'Ensenyament Primari durant la II República, reformant profundament el sistema educatiu durant el seu mandat (1931-33), que forma part d'un discurs seu pronunciat en el teatre de la Comèdia de Madrid el 18 de juny de 1931, recollida en el periòdic *El Socialista* i citada per M. Pérez Galán en "La enseñanza en la Segunda República Española", editorial Cuadernos para el Diálogo, Madrid 1975; p. 234.

pensaments i, per tant, semblants ideals i que siguin capaços de passar de pensar en abstracte, a pensar en la forma de la concreció pràctica d'idees que necessiten ser realitzables, doncs si no és així la bretxa de desigualtat, opressió, iniquitat, incultura... es farà cada vegada major i els durà, ens durà, a la desesperança i a la quietud còmplice, que és el que cerquen les persones que proclamen que les ideologies han mort, que el pensament és, que ha de ser, únic i universal. Cal, per tant, lluitar pel que és necessari, encara que la seva realització pugui semblar utòpica, i el poder ho desqualifiqui per irrealitzable.

Avui, quan ja va quedant lluny la caiguda del mur, però tenim propers els salvatges atemptats de l'11 de setembre i realment presenti la submissió de la major part dels governants del món als dictats d'Estats Units², estam assistint a l'inici d'un procés revolucionari al qual els poders econòmics, i els polítics que els sustenten, desqualifiquen, infravalorant-lo i acusant-lo "d'occidental", "minoritari", "pluriforme", "contradictori"... però que en el seu horitzó hi ha l'ésser universal i majoritari, ja que d'altra forma el món camina, inexorablement, a la seva destrucció, tant a la seva destrucció material, com a la seva destrucció, aquesta més immediata, com a societat lliure, entenent aquesta com un concepte d'unió voluntària de persones lliures.

La revolució que s'ha iniciat lentament i que ha tingut les millors aparicions mediàtiques, quan milers i milers de manifestants antiglobalització ens hem reunit per cridar "*ja està bé, el món que estau construint condemna a la misèria i a la mort milions i milions de persones, volem un món nou, un món millor...*". Vàrem començar a Amèrica, a Seattle (desembre del 99), vàrem seguir a Washington (l'abril de

(2) Hauran de passar molts anys per saber realment què va passar l'11 de setembre de l'any 2001, però, i mentre no es demostrí el contrari, els culpables són Bin Laden i la seva xarxa Al Qaida. Aquests atemptats han suposat per als EUA tant el triomf de la ideologia militarista (el pressupost militar d'aquest país és ara superior al de la suma dels 25 països amb els majors exèrcits del món), com del corrent ideològic que propugna l'hegemonia d'aquest país sobre la resta del món en tots els terrenys, situant com l'enemic a combatre el terrorisme, enemic enfront del qual tot els està permès. Mentre la resta de països i la pròpia ONU, amb una actitud vergonyosa, veuen impossible l'aplicació i desenvolupament d'aquestes teories: retirada de la signatura del Tractat pel qual es constitueix la Cort Penal Internacional, incompliment dels acords de Kioto, manteniment del suport incondicional a Sharon, escut de míssils... És recomanable llegir el llibre "11-S" de Noam Chomsky. RBA Ediciones. Madrid, 2002.

2000), i ens vàrem traslladar a Europa; primer a Gènova (el juliol de 2001) amb la tràgica i patètica repressió governamental i policial, i culminant -que no finalitzant- en la marxa de més de cinc-centes mil persones contra l'Europa del capital a Barcelona (el març de 2002) i en les manifestacions realitzades a Madrid coincidint amb la celebració de la Cimera Euro-Atlàntica (maig de 2002); i ara, mentre es redacten aquestes línies, s'està organitzant la mobilització que acompanyarà el relleu d'Espanya en la presidència de la Unió Europea. A això cal afegir que, per sorpresa de gairebé tothom, els poders públics europeus es troben amb sobresalts com la votació francesa en la primera volta de les seves eleccions presidencials³ i el resultat de les eleccions a Holanda.

A aquesta resposta en els carrers, de la qual els mitjans de comunicació s'entossudeixen a treure només les petites accions violentes que es produeixen, cal afegir el significat, el contingut i la projecció mediàtica que ha aconseguit el Fòrum Social Mundial de Porto Alegre en les dues edicions que ha celebrat, així com la repercussió aconseguida pels fòrums alternatius que s'han anat realitzant en paral·lel a les cimeres dels diferents organismes als quals ens referirem amb posterioritat.

En la nostra societat occidental tot el que s'ha dit anteriorment arriba als nins i nines, als joves, a la ciutadania en general, i la major part de les vegades arriba esbiaixat, analitzat i interpretat des del punt de vista de qui governa i de qui controla econòmicament i políticament els mitjans de comunicació. D'aquí la responsabilitat del professorat com intel·lectual crític, davant el que ocorre en la societat i de l'escola i de la universitat com a institucions d'anàlisi i progrés i no com a meres institucions reproductores de la societat en la qual s'incardinen.

(3) La votació en la primera volta de les eleccions franceses té moltes interpretacions, però la premsa europea s'ha limitat a una: cal votar la dreta per frenar l'extrema dreta i així va passar: Chirac va arrasar. Però la realitat, que és tossuda, ens indica que l'acostament de les propostes i reivindicacions de la socialdemocràcia en el poder o en els voltants del poder, als programes electorals de la dreta, demostra el seu esgotament i allunya nombrosos potencials votants, uns cap al popularisme, cap a la dreta, com expressió genuïna de les propostes que es confronten, i uns altres cap al que es presenta com l'autèntica esquerra, per mantenir les propostes clàssiques d'aquesta part de l'arc polític.

Foto: P. Polo

...fins quan un grup de persones i organitzacions varen decidir celebrar en paral·lel al Fòrum Econòmic de Davos un Fòrum Social Mundial a Porto Alegre, Brasil, no es varen començar a plantejar contra-postes alternatives globals.

Foto: P. Polo

El professorat ha d'estar convençut que és possible canviar la situació actual per millorar-la, en cas contrari quedaria invalidat i sense sentit el procés d'ensenyament-aprenentatge.

LA (ANTI)GLOBALITZACIÓ

És necessari tornar a dir-ho, la meitat de la humanitat, tres mil milions de persones, viuen amb menys de dos euros diaris; mil cinc-cents milions de persones passen fam en el món; trenta milions de pobres passen sense futur per Estats Units, el país més ric del món; vuit milions de persones estan per sota del llindar de la pobresa a Espanya; uns 286 milions de menors de 18 anys i un de cada sis nens d'entre 5 i 17 anys treballen en tot el món en activitats que causen mals físics i psicològics irreversibles; prop de 9 milions de nins i nines estan substituïts; la renda acumulada de les 225 persones més riques del món equival a la del 40% de la població mundial, i el capital acumulat per les tres persones més riques és equivalent al PIB dels 48 països més pobres; en més de 70 països hi ha una renda per càpita inferior a la qual hi havia fa 30 anys; mil quatre-cents milions de persones no tenen aigua potable⁴; les empreses tanquen les seves fàbriques en els països on el treball està regulat i ben pagat i s'instal·len en països sense regulació laboral i amb explotació salvatge, encara que els seus productes seguiran augmentant de preu i els seus comptes de resultats seguiran pujant; els països més rics del planeta seguiran contaminant l'atmosfera de tots, l'insuficient mandat de l'acord de Kioto s'incompleix sistemàticament; el deute extern dels països no desenvolupats s'eleva a l'astronòmica xifra de 2'6 bilions de dòlars. Tot això és producte de la gestió dels governs que ens (mal) governen; això és la globalització? aquest és l'ordre mundial que cal defensar contra el terrorisme? És aquesta la globalització que defensen els poders públics de tot el món?

Els països del Grup dels 8 països més rics del món (el G-8), el BM, el FMI i els altres organismes supranacionales⁵ són els màxims defensors de l'ordre mundial i són, per tant, els culpables de la situació mundial

(4) Dades extretes de distints informes de la UNESCO sobre la situació de l'educació en el món, de Human Rights Watch sobre la situació mundial i de l'informe "Un futur sense treball infantil" de l'Organització Internacional del Treball (OIT), 2002.

(5) Sobre aquests organismes FMI (Fons Monetari Internacional), OMC (Organització Mundial de Comerç), BM (Banc Mundial), OCDE (Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic),... podem dir que no són democràtics en la seva formació i en la seva composició i que, per tant, les seves decisions i mandats tampoc no ho són. Sobre l'objectiu real d'aquests organismes, als quals caldria sumar el Fòrum de Davos i l'ara nomenada Comissió ./..

que en unes quantes pinzellades es descriu en el paràgraf anterior.

Del terme globalització s'han realitzat moltes definicions, encara que la més exacta, a la meua manera de veure i la més descriptiva, és la que ens dona Miren Etxezarreta⁶, «*la globalització és l'expressió de l'expansió de les forces del mercat, especialment a nivell mundial i aprofundint en el domini de la mercaderia, operant sense els obstacles que suposa la intervenció pública*». Aquesta definició ens descobreix el que pretenen els defensors de la globalització, pretenen estendre el domini del capitalisme, produir més barat i obtenir més beneficis, i això s'aconsegueix amb la privatització de les empreses i serveis públics, amb la desregularització per als moviments mundials de mercaderies i de capitals, amb la flexibilització de l'ocupació, amb l'eliminació dels controls en la contractació i en les condicions de treball, amb la disminució dels impostos (sempre més als més rics, com en la reforma de l'IRPF que planeja el govern d'Aznar), amb l'abandó de les polítiques socials per part dels Estats que han de reduir despeses i aplicar polítiques d'austeritat..., tot seguint les directrius del FMI.

L'organisme internacional que intervé més directament en les polítiques dels països en vies de desenvolupament o amb problemes econòmics, és el Fons Monetari Internacional (FMI), organisme del qual destaca el que diu Joseph E. Stiglitz, premi Nobel d'Economia 2001 *"En teoria, l'FMI dona suport a les institucions democràtiques dels països als quals ajuda. A la pràctica, socava el procés democràtic en imposar la seva política"*⁷; l'exemple més recent i disbaratat és el resultat de l'aplicació de la política del FMI a Argentina.

ELS FÒRUMS SOCIALS I ALTERNATIUS

Els organismes internacionals precursors i defensors a ultrança

.../. Trilateral, es podria dir que és aconseguir la governació del món, entenent-la com l'acció de governar, però subratllant que "aquesta activitat ha d'exercir-se lluny del poder de l'Estat i prop del poder de les empreses", com assenyala J. Vidal-Beneyto a "Gobernabilidad y gobernanza", article publicat en el diari El País el 12-04-02.

(6) Aquesta definició es troba en "La globalización capitalista: luchas y resistencias" de R. F. Durán, M. Etxezarreta i M. Sanz. Virus Editorial, Barcelona, 2001.

(7) "El malestar en la globalización". Joseph I. Stiglitz. Editorial Taurus, Madrid, 2002.

de la globalització capitalista, s'han anat reunint des de la seva fundació i, sempre, fent ostentació de les seves reunions i dels seus acords, en definitiva, del seu poder. Però fins quan un grup de persones i organitzacions varen decidir celebrar en paral·lel el Fòrum Econòmic de Davos⁸ un Fòrum Social Mundial a Porto Alegre, Brasil, no es varen començar a plantejar contrapropostes alternatives globals.

La història no ha mort; el pensament únic és una fal·làcia que ens volen imposar; les ideologies existeixen i persistiran mentre existeixin persones en el món que es morin de fam, mentre romangui viu i actiu l'esperit del Fòrum Social Mundial (FSM). Aquest Fòrum s'ha reunit en dues ocasions, del 31 de gener al 5 de febrer de 2002 i l'any anterior en les mateixes dates⁹, i es reuneix com una iniciativa de la societat civil emergent de tot el món i com una resposta i alternativa al Fòrum de Davos.

L'objectiu més conegut del Fòrum, i el que la premsa de tot el món va recollir, era contraposar l'organització d'un Fòrum pacífic i amb propostes clares al Fòrum dels rics que governen el món, al Fòrum de Davos. Encara que els objectius del Fòrum eren més, eren múltiples, però cal fixar-se fonamentalment en dos: 1) avançar en la reflexió i definició d'alternatives al neoliberalisme dominant, i 2) articular moviments socials de tot el món que estan en el treball i en la lluita per

(8) El Fòrum de Davos (Suïssa) es reuneix des de fa gairebé dues dècades, sempre a finals de gener de cada any. En aquest fòrum es troben els grans magnats del món, els amos de les grans empreses multinacionals; es reuneixen per analitzar com marxava el seu projecte de desenvolupament del capitalisme, el seu projecte de llibertat absoluta per al moviment de capitals, llibertat controlada per al moviment de béns i serveis, llibertat selectiva i restringida per al moviment de persones i de nul·la globalització respecte als drets humans en el món; això últim no els importa, fins i tot ho rebutgen, doncs el desenvolupament dels drets humans impediria el desenvolupament del capitalisme que els enriqueix més i més. En aquest Fòrum, els magnats, concreten el que volen perquè la globalització econòmica prosperi i "espargeixi", diuen, els seus fruits per tot el món; després, els fòrums i reunions dels governants (el G-8 més 1, el BM, els cims de la UE...), es reuneixen per gestionar els desitjos, o els manaments, dels primers, doncs des de fa temps està clar qui mana i qui gestiona, i obeeix, en aquest món de la globalització capitalista, en aquest món guiat per la "governanza".

(9) Sobre el Fòrum Social Mundial es pot consultar el llibre "A construção de um mundo melhor" (llibre col·lectiu coordinat per Antonio D. Cattani. Porto Alegre. Petrópolis, 2001), en el qual se sintetitza el que va suposar el I Fòrum, i la pàgina web www.forumsocialmundial.org.br on es pot trobar, en castellà, tot el que es refereix a ambdós fòrums, recollint-se documents i declaracions finals del II Fòrum.

un món millor. Encara que potser el veritable objectiu seria cercar i definir un subjecte internacional que lluiti contra la globalització capitalista, però, clar, la pluralitat d'organitzacions i persones assistents ho impedeix, encara que permet també poder afirmar que hi va haver unitat al costat de la diversitat. Aquest Fòrum, per tant, no és ni pot convertir-se en una nova Internacional.

Ara, i com a resposta a una proposta del II FSM de Porto Alegre s'estan organitzant Fòrums Socials Continentals i Regionals, que confluiran globalment en el III FSM el gener/febrer de 2003.

El Fòrum Social Europeu (FSE), que se celebrarà a Itàlia a la tardor d'aquest any, forma part del procés del III FSM, vol ser un espai públic de diàleg, comunicació i mestissatge en el qual distintes cultures, llengües i experiències es troben i s'expressen en un marc comú de treball basat en els principis de l'FSM de Porto Alegre, amb la voluntat d'incloure altres experiències que fins ara no han participat del procés de Porto Alegre. L'FSE ha de ser un marc en el qual es debati sobre els assumptes que avui ens preocupen (infància, educació, dones, joves, treballadores i treballadors, persones immigrants,...) posant especial èmfasi en la incorporació dels referents al món de l'exclusió social (sense papers, sense sostre, aturades i aturats,...), així com de diferents llengües. Una de les prioritats del Fòrum ha de ser la inclusió dels països de l'Est, així com el diàleg amb els països de l'altra riba del mediterrani, especialment el poble palestí. La definició general de l'FSE, d'acord amb el de Porto Alegre, és la lluita contra el neoliberalisme i contra la guerra, i haurà d'enfrontar-se i donar respostes a tres reptes fonamentals:

- 1) avançar cap a la definició d'una Carta de Drets i de Ciutadania;
- 2) el procés de construcció de la Unió Europea (Convenció Europea i ampliació de la UE, Llei de Constitució Europea, legislació europea)
- 3) responsabilitat d'Europa cap a la resta del món.

La Confederació d'STEs, com a organització sociopolítica, és a l'organització d'aquest Fòrum i hi serà en el seu desenvolupament, aportant idees per arribar a propostes alternatives consensuades.

En els últims temps, des de la irrupció del que algú va anomenar "els rebels de Seattle", totes les cimeres de la representació de la globalització capitalista han tingut en paral·lel, i com hem assenyalat abans, la seva contracimera o el seu fòrum alternatiu i les seves manifestacions de repulsa pels acords de continuació de l'explotació, als quals s'arriba en totes i cadascuna de les cimeres contestades. En aquest moment, en el moment de les manifestacions l'opinió pública de tot el món i especialment del país i del continent on se celebra la cimera i la manifestació, està pendent del que està passant, dels "actes violents" que són capaços de realitzar els militants antiglobalització, enfront de l'ordre i protocol que mantenen les reunions de les cimeres. Però cal recordar, ara, que a la immensa majoria de la ciutadania ens produeix més violència veure en un informatiu la fam que sofreixen determinats pobles i la situació de misèria d'abandó, quan no és de guerra en la qual es troben, que la d'uns quants aparadors romputs en una ciutat rica del primer món; després de les imatges uns se seguiran morint de fam, de malaltia o a tirs i a uns altres els pagarà l'Estat o l'assegurança els desperfectes. Tot sense comptar amb l'actuació policial que, com en el cas de Gènova i de Barcelona, provoca disturbis per dimonitzar un moviment i que l'única cosa que pretén és denunciar la situació caòtica en què vivim, proclamar que «*un altre món és possible*» i exigir que canviïn les polítiques socials i econòmiques que s'apliquen en tot el món, ja que aquestes polítiques són les responsables de la desigualtat actual.

L'ENSENYAMENT

Davant aquesta situació, el professorat, l'escola i la universitat no poden quedar passius, no poden contribuir a la reproducció de models i actituds socials que sustentin governs, que són artifexs d'un model de desenvolupament social que manté les desigualtats socials abans apuntades, perquè la seva contribució silenciosa els converteix automàticament en còmplices actius.

El professorat i l'escola i la universitat actuals, que són els hereus d'una tradició de lluita per les llibertats que varen desenvolupar les

treballadores i treballadors de l'ensenyament a Espanya durant el segle passat i que va tenir les seves dues fites fonamentals en la II República i en la transició a la democràcia en la dècada dels 70, no poden ignorar en el seu quefer diari el que està suposant la lluita contra la globalització i les seves conseqüències, no poden quedar al marge; el professor ha de ser un intel·lectual compromès amb el seu temps i les escoles i universitats uns llocs en els qual s'analitzi la situació del món i el que ens transmeten els mitjans de comunicació, llocs en els quals se cerquin vies per intentar saber el que en realitat passa, i els processos que es desenvolupen per arribar a les situacions que es produeixen.

Convé d'assenyalar-ho aquí, com a homenatge i com a un petit reconeixement a la labor que varen realitzar els treballadors i les treballadores de l'ensenyament durant el segle passat. La major part del professorat de la II República va estar compromès amb el canvi educatiu i social que va suposar l'arribada del nou règim; hi havia poc professorat a l'ensenyament públic, i poques escoles, instituts i universitats, però la major part havia treballat pel canvi de règim i, per tant, es va posar a treballar amb il·lusió i entusiasme per aconseguir la nova societat que representava la República; el govern republicà va correspondre al professorat i va millorar l'ensenyament, va construir nombroses escoles, va pujar considerablement el sou als ensenyants i va reformar i va millorar la seva formació inicial¹⁰. Fins i tot una vegada finalitzada la guerra amb la victòria dels revoltats, els mestres i les mestres varen seguir lluitant contra la dictadura i ho varen fer en el que l'hispanista Paul Preston va qualificar com "l'oposició més seriosa al règim de Franco", en el maquis¹¹.

El professorat de començament d'un nou segle ha de ser conscient, i ja ho és en gran part, del paper que li toca ocupar en la societat actual, del paper que li toca realitzar per no ser un mer transmissor dels valors predominants en una societat en la qual les informacions arriben a borbolls -i la majoria de les vegades subjectes a intencionalitats o manipulacions- a tota la societat i, per consegüent, als escolars

(10) Per aprofundir en aquest tema pot consultar-se "La enseñanza en la Segunda República Española" abans citada.

(11) En "Maquis, historia de la guerrilla antifranquista" de Secundino Gallego (Ediciones Temas de hoy, 2001, Madrid) se citen distints casos de mestres que varen combatre en "el maquis"

i universitaris que estan en les seves classes. El professorat té aquesta responsabilitat i des d'aquesta responsabilitat ha de plantejar-se la seva anàlisi i discurs crític amb la situació, però la seva anàlisi i la seva crítica han d'anar juntament amb un plantejament d'esperança. El professorat ha d'estar convençut que és possible canviar la situació actual per millorar-la, en cas contrari quedaria invalidat i sense sentit el procés d'ensenyament-aprenentatge; l'aprenentatge i l'exercici i posada en pràctica del que s'ha après ha de tenir com a objectiu desenvolupar en l'alumnat un pensament crític que el dugui a analitzar el que realment passa i que l'impulsi a prendre part activa en la lluita per tractar de resoldre les situacions d'injustícia que es donen en el seu entorn pròxim i llunyà.

Aquesta és una bona forma, potser la millor, d'aconseguir una ciutadania responsable dels seus actes. Una ciutadania que en una bona proporció sigui posseïdora d'un pensament lliure i, per tant, crític amb el poder i amb el model social dominant, aquesta és l'única forma de dur el conjunt de la societat al necessari canvi social, canvi que serà lent però que ha d'anar aflorant en la vida diària de cada persona.

El professorat, com a conjunt, com a col·lectiu, i també com a persona individual, ha de partir del pensament utòpic que és possible canviar, que anhelar una societat més justa i millor és una meta a la qual cal arribar. Si no és així el seu treball, si l'analitza críticament, només serveix per reproduir una societat basada en la injustícia i en l'explotació del més feble, i així no es pot treballar, no es pot ser feliç amb el treball que es desenvolupa.

El professorat que vulgui tenir un discurs crític en el seu treball a les aules i a la seva vida personal, ha de construir alhora un discurs esperançador, ja que la crítica sense esperança pot dur al rebuig del tot i a cercar refugi en un nihilisme contemplatiu, si no hi ha esperança de canvi, per què lluitar? Els treballadors i les treballadores de l'ensenyament hem de ser utòpics militants capaços d'enfrontar-nos -com ho varen fer durant la II República i en l'arribada de la democràcia- al pensament pessimista que està assentat majoritàriament en la societat actual, al pensament que afirma que no es pot pensar en un model de vida més enllà del capitalisme global actual.

El pensament utòpic i la lluita per un canvi social en profunditat no poden ser, i aquí no es reivindica en absolut, patrimoni del professorat. La conformació d'una voluntat de canvi social col·lectiva serà producte de la interacció sobre tota la població, i també i de forma sistematitzada sobre els estudiants, d'una sèrie de factors culturals que estan en tota la societat i que els poders públics pretenen fer callar o desvirtuar. És necessari continuar i ampliar la mobilització social actual, és necessari que en aquesta mobilització prenguin part els intel·lectuals i pensadors, ja que la realitat del que rebutjam, el que posam en qüestió, són les bases socials en les quals se sustenta la injusta societat actual. L'escola i la universitat són dos elements que actuen sobre la població, però ambdues tenen la responsabilitat que si no analitzen críticament la situació social, es converteixen, com diem més amunt, en còmplices amb el manteniment i desenvolupament d'una societat injusta.

Al professorat, i a l'escola i a la universitat, se li encarreguen moltes tasques per part de la societat i dels seus poders polítics, però aquesta tasca de la qual estam parlant no es pot considerar *"una càrrega més a l'ensenyament, com si no fos poc el que ja tenim"*. No, rotundament no. La proposta que aquí es fa i sobre la qual hi hauria molt per debatre, per veure com es pot desenvolupar en totes les etapes educatives, no és una tasca més, és la gran tasca que té l'educació, l'ensenyament, ja que és l'única esperança real de canvi que es pot contemplar en aquests moments.

Està clar que les reformes educatives que s'estan implantant a Espanya i en altres països no van per aquest camí, sinó que pretenen aconseguir enquadrar l'alumnat en determinats clixés, en els quals l'extracció social és molt important, per dirigir-se a determinades professions i funcions socials, i tot dintre d'una competició salvatge entre ells per obtenir les millors notes i aconseguir desenvolupar els millors estudis; la contrareforma educativa que està desenvolupant el PP pretén, en últim terme, privatitzar l'ensenyament i deixar la xarxa pública com a subsidiària de la privada¹².

(12) Informació i anàlisi sobre la contrareforma educativa del PP pot consultar-se a la pàgina web www.stes.es

A la Universitat també es pretén privatitzar el sistema, donant a les universitats de l'església catòlica facilitats per a la creació de facultats i escoles universitàries. La privatització a la universitat s'està plantejant a gran escala i a través d'internet; la proliferació d'universitats virtuals dirigides, sobretot, a Amèrica Llatina pot començar a qualificar-se de colonització universitària, per les conseqüències que implicarà en el futur immediat.

Però malgrat aquests inconvenients, el discurs crític i alhora esperançat del professorat ha de servir per augmentar l'hostilitat i el rebuig de la joventut cap a l'existència de gegantesques injustícies en el món, i ha de servir també per proclamar que «*un altre món és possible*», perquè d'altra forma s'estaria treballant per a la creació d'éssers eminentment competitiu que l'única cosa que volen és triomfar en la vida, encara que sigui a costa de trepitjar els més febles i de fer sofrir a uns altres.

L'ensenyament, l'educació entesa com un procés cultural, que ha d'anar canviant a poc a poc les consciències i actituds de les persones, és un procés lent que necessita per al seu desenvolupament que al mateix temps es vagi produint, en quantes més parts del món millor, un procés de lluites per una societat millor, i un procés de resistències a les imposicions del capitalisme; és necessari que els moviments alternatius transnacionals continuïn i augmentin la seva activitat i la seva capacitat d'elaborar i explicar propostes alternatives al capitalisme global que ho domina tot. Això donarà més possibilitats per realitzar el seu treball al professorat, i a la resta de la societat, que vulgui ser crítica amb el model social imperant, al professorat que no vulgui ser un alineat i alienat element més de l'engranatge reproductor de la injusta societat en la qual vivim.

"Caminarem aleshores el mateix camí de la història, però no la repetirem. Som d'abans, sí, però som nous."

Subcomandant Marcos. EZLN.

Escola rural. El Salvador
Foto: P. Polo

L'EDUCACIÓ COM A DRET DEMOCRÀTIC EN UN MÓN GLOBALITZAT

*Gabriel Caldentey**

*Pere Polo***

I. L'EDUCACIÓ COM A DRET

El model d' «Estat de Benestar» va consagrar polítiques actives per garantir drets socials com l'educació, *«que vàrem concebre com un dret inherent a la ciutadania, insert en una societat sustentada en una escala de valors genuïnament democràtic i no com un simple dret formal reconegut constitucionalment»*, la sanitat, les pensions...

En l'actualitat la ideologia neoliberal, transforma el concepte de ciutadà en usuari de serveis; el dret a l'educació en «dret» a rebre com a usuari-client un servei la gestió -i finançament del qual- sigui progressivament privatitzada com a culminació d'un procés que es pretén que sigui percebut com natural i lògic.

En incidir en l'educació, com un servei més que com un dret, s'introdueix de biaix la lògica del mercat que subverteix la lògica pedagògica de l'educació, com un sistema de compensació activa de la desigualtat i d'atenció a la diversitat.

En aquesta mateixa línia de concebre el deure dels poders públics com a garantia de «serveis» i no de drets, s'afavoreixen i estimulen polítiques de competitivitat.

* Mestre i Llicenciat en Pedagogia. Secretari d'organització del Sindicat de Treballadores i Treballadors de l'Ensenyament-Intersindical de les Illes Balears (STEI-I)

** Llicenciat en Filosofia i Lletres. Director de l'Escola de Formació en Mitjans Didàctics de l'STEI-I.

Per reforçar aquesta ideologia es presenta l'educació com un camp neutre on els distints «usuaris» pares/mares/alumnat poden formalment elegir centre. Les autoritats educatives només han de garantir el finançament dels llocs escolars; s'individualitza així la gestió dels recursos econòmics (xecs escolars, bons escolars... etc.).

L'estat tendeix a anar abandonant, reduint i disminuint el seu paper actiu en la planificació i administració dels serveis públics per anar transferint la responsabilitat pública cap a un pla més individualitzat. D'aquí que sorgeixin amb major intensitat en el debat públic tant formal (a través dels mitjans de comunicació, llibres, investigacions...) com informal (comentaris i opinions que circulen en la vida quotidiana de l'àmbit social i escolar) les teories de la culpabilització davant dels problemes educatius, ocultant-se o emmascarant-se les arrels socioeconòmiques i culturals de la desigualtat escolar, eludint-se o minimitzant-se la responsabilitat de la gestió política del sistema educatiu.

L'estratègia dels poders públics consisteix a vehicular, a través dels diferents mitjans, interpretacions de «fets» presentats com a conclusions amb base estadística, que solen coincidir amb una hàbil estratagema de culpabilització de la comunitat educativa i desencadenant-se un efecte dòmino de transvasament de responsabilitats.

Per exemple, les periòdiques i interessades campanyes de presentació dels «resultats» d'avaluacions d'alumnat, amb un enfocament de transferència de «responsabilitats» i quasi obviant qualsevol implicació de les administracions educatives.

Així podem veure com els resultats de les distintes avaluacions educatives, es presenten freqüentment amb dades verídiques quantitativament, però falsos qualitativament amb ocultació de la tesi preconcebuda: denigrar el sistema públic. Així se sol emfatitzar els millors resultats de l'alumnat dels centres privats respecte als centres públics, ocultant la constatable selecció a l'inrevés de l'alumnat.

Prescindint de les anàlisis de les zones en un mateix espai territorial, no és el mateix centres en barris amb un pes demogràfic divers i conflictiu, que centres radicats en zones residencials de la mitjana i alta burgesia.

Es tendeix, obviant deliberadament la variable sociocultural diversa de l'alumnat, a establir comparacions entre centres, la composició dels quals no és homogènia en la seva heterogeneïtat, per extreure conclusions predeterminades, sustentades en el suposat baix rendiment de la xarxa pública i el pitjor rendiment instructiu del seu alumnat, que advoquen per la privatització no sols de la gestió sinó també dels recursos per obtenir, segons la recepta neoliberal que beu a les fonts de la lògica del mercat, un millor rendiment encara que sigui socialment injust i discriminatori.

Des de la perspectiva de l'educació com a servei, fins i tot sent predominantment públic, es transforma l'obligació de les autoritats educatives en un «simple» procés de disseny de les regles de joc acompanyada del "preceptiu" finançament, però eludint la seva corresponsabilitat a generar les condicions adequades per garantir no sols un lloc escolar, sinó un espai escolar que incideixi en la millora de la formació, entesa com un procés d'ensenyament no sols instructiu, i de la contribució, des de l'àmbit escolar, a l'efectiva política d'igualtat d'oportunitats, segons el vell i precís aforisme de «cada un segons les seves necessitats» i no «segons les seves capacitats».

En aquesta concepció l'educació és «un producte» la qualitat del qual es mesura en termes «d'excel·lència» en el pla individual i d'elitisme en el pla social.

II- EL MODEL D'ESCOLA QUE PROPUGNAM

Si estam compromesos amb una visió del món basada en la igualtat, la solidaritat i la justícia social, hem de reivindicar un ensenyament: universal, gratuït, en condicions de creixement en qualitat social, democràtic i compensador de les desigualtats.

Una escola que correspongui a aquestes exigències només cap dins del model d'ensenyament públic, perquè ha d'entendre's com una inversió, no com una despesa.

Defensar el model d'ensenyament públic suposa renunciar a la competència entre els centres educatius i renunciar a la concepció de l'educació com una mercaderia que es pot comprar i vendre. Perquè

qualsevol ésser humà té dret a l'educació, un dret que neix amb les persones i subsisteix al llarg de tota la vida, les administracions públiques tenen l'obligació d'oferir un lloc, digne i de qualitat.

Els centres educatius han de ser l'instrument que possibiliti el desenvolupament integral i harmònic de la personalitat de l'alumnat.

L'escola ha de capacitar l'alumnat per afrontar la realitat amb un esperit i sentit crític, creatiu, lúdic i solidari, i per participar en la construcció de la societat, en evolució constant, de la qual formen part.

Les característiques del model d'escola que defensam es poden resumir en aquests punts:

- Una escola pública i de qualitat social.
- Una escola gratuïta.
- Una escola democràtica i participativa.
- Una escola que incentivi l'autonomia professional i creativa del professorat, així com la reflexió individual i col·lectiva sobre la pràctica docent.
- Una escola pluralista i laica, basada en el respecte i la no discriminació.
- Una escola arrelada en el seu entorn, en la seva cultura i en la seva història.
- Una escola que utilitzi la llengua pròpia del territori. Una escola integradora i compensadora de les diferències derivades de l'origen social, econòmic i cultural de l'alumnat.
- Una escola no sexista, coeducativa.
- Una escola científica i crítica.
- Una escola basada en els conceptes d'igualtat, solidaritat, justícia social i educadora per a la pau. Una escola que defensi la terra i la respecte i que introdueixi una ètica ecològica en el comportament humà.
- Una escola que fomenti la interculturalitat des del respecte i la potenciació de les cultures d'origen del seu alumnat.

III- BREU REPÀS SOBRE LES REFORMES LEGISLATIVES DE L'ESTAT ESPANYOL

Un cop establert el marc de referència teòric respecte al concepte d'educació i d'escola que propugnam, podem tractar l'anàlisi crítica de les reformes legislatives que arranca de la constitució de 1978.

La transició democràtica va tenir algunes fites, com la legalització dels partits i sindicats i, sobretot, l'aprovació de la Constitució. Cal destacar també els «Pactes de la Moncloa» de 1977 que varen propiciar el consens constitucional i, en el terreny educatiu, varen donar un gran impuls a les construccions escolars; la transició democràtica es va acostar a la política educativa republicana en la multiplicació de l'oferta pública.

De forma succinta prenent com a punt de partida la Constitució espanyola aprovada l'any 1978, la concreció dels articles referits a l'educació va ser el resultat de la pugna entre posicions progressistes - que reivindicaven la gestió democràtica dels centres, la garantia del dret a l'educació mitjançant una planificació pública - i posicions conservadores que proclamava el dret dels pares i les mares a decidir la formació religiosa i moral dels seus fills i les subvencions públiques educatives -concerts- a centres de titularitat privada, la consagració de la religió catòlica com a assignatura fonamental d'oferta obligatòria per als centres.

El pacte constitucional va estar en perill en negociar-se l'article referit a l'educació. Al final va poder arribar-se a una redacció de síntesi que va arreplegar reivindicacions progressistes, com la gestió democràtica i la garantia del dret a l'educació mitjançant una planificació de tots els sectors implicats, i reivindicacions conservadores com la del dret dels pares i les mares a decidir la formació religiosa i moral dels seus fills i que els poders públics ajudaran els centres docents que reuneixin els requisits que estableixi la llei.

Les difícils transaccions entre progressistes i conservadors per concretar l'article 27 de la Carta Magna, presagiaven una pugna en el seu desenvolupament. El Govern d'UCD¹ va presentar un projecte de

(1) UCD: Unió de Centre Democràtic.

En incidir en l'educació, com un servei més que com un dret, s'introdueix de biaix la lògica del mercat que subverteix la lògica pedagògica de l'educació, com un sistema de compensació activa de la desigualtat i d'atenció a la diversitat.

Foto: P. Polo

Llei d'Estatut de Centres clarament regressiu. Compartim el que deia el Col·legi de Doctors i Llicenciats de Madrid el mes de gener de 1979: *"Els projectes del Ministeri d'Educació del Govern d'UCD impliquen el descontrol dels fons públics i el manteniment d'una gestió autoritària, no democràtica en la qual els vertaders protagonistes de l'educació queden postergats a favor de qui, en l'econòmic i l'ideològic és patró i amo"*.

El paper omnipresent de l'Església en l'educació franquista ajuda a entendre la reacció dels sectors progressistes en la dècada dels 70, contrària que els centres de l'església rebessin cap tipus de subvenció.

La classe de religió ha estat també tema conflictiu. El fet que els Acords Església-Estat se subscriessin en un moment de debilitat del govern d'UCD, va donar i segueix donant peu a conflictes perquè, d'una banda la Constitució consagra la separació de l'Església de l'Estat i, per una altra, els citats acords situen la Religió amb el rang d'assignatura fonamental.

El triomf del PSOE (desembre de 1982) cal situar-lo al final del període de crisi econòmica(1973-1985) que es va caracteritzar per la pèrdua en termes absoluts de l'ocupació industrial, amb el consegüent increment de la taxa d'atur, la caiguda de la inversió i la disminució del consum.

Aquesta situació va ser encarada pel Govern socialista amb una política de modernització tecnològica que pretenia:

1. La modernització del sistema d'Investigació i Desenvolupament (I+D).
2. La incorporació als programes europeus d'investigació científica i desenvolupament tecnològic.
3. La generació d'un teixit productiu necessitat de tecnologia avançada.
4. La reforma integral del sistema educatiu reglat (LRU², LODE³, LOGSE⁴) i no reglat (formació ocupacional i formació continua).

(2) LRU: Llei de Reforma Universitària.

(3) LODE: Llei Orgànica del Dret a l'Educació.

(4) LOGSE: Llei Orgànica General del Sistema Educatiu.

Paral·lelament va impulsar una política d'ocupació que es va caracteritzar per:

1- La moderació salarial, l'objectiu de la qual era reduir la inflació i augmentar la taxa d'ocupació.

2- Reducció dels costos no salarials, bàsicament les cotitzacions dels empresaris a la Seguretat Social.

3- Flexibilització del mercat laboral, preconitzant la formació al lloc de treball i multiplicant les vies d'accés a l'ocupació.

Durant el període de governs socialistes (1982-1996) es va portar endavant la major part del desenvolupament legislatiu dels articles de contingut educatiu de la Constitució.

LRU - LLEI DE REFORMA UNIVERSITÀRIA

Seguint un ordre cronològic, primer es va aprovar la llei de Reforma Universitària (LRU) 1983.

La LRU proposava un model d'universitat pública basat en l'autonomia universitària, l'estructura departamental: *«òrgans bàsics encarregats d'organitzar i desenvolupar la investigació i els ensenyaments propis de la seva respectiva àrea de coneixement...»*, la participació social a través del Consell Social, mecanismes democràtics per a l'elecció del rectorat, autonomia en l'elaboració dels plans d'estudi...

Consolidava -racionalitzant-lo- el model funcional del professorat (catedràtic i professor titular d'universitat, així com el catedràtic i professor titular d'escola universitària) associant el grau de doctor a la suficiència docent i investigadora, el mecanisme de selecció és el concurs oposició amb comissions de qualificació integrades per dos membres de la pròpia universitat i tres elegits per sorteig d'altres universitats. Va introduir categories de contractació no funcional: professorat associat i professorat visitant que genuïnament havien de ser «especialistes de reconeguda competència que desenvolupen normalment la seva activitat professional fora de la universitat»; en la

pràctica s'ha anat transformant en un tipus de professorat -no permanent- que supleix vacants estructurals -llocs permanents- de la universitat.

Garantia un règim retributiu uniforme que ha contribuït a una pèrdua progressiva del poder adquisitiu dels salaris, encara que es contemplava la possibilitat de conceptes retributius individualitzats.

La LRU regulava el procés de creació d'universitats privades.

No és el nostre propòsit ni és factible realitzar una detallada anàlisi de com s'ha anat transformant la institució universitària a l'Estat espanyol, arrel del desenvolupament legislatiu i normatiu de la LRU, encara que sí ens agradaria, partint de l'«informe Universitat 2000» fixar unes línies generals d'aproximació crítica al model d'Universitat generat per la LRU...

L'informe «Universitat 2000» (Informe Bricall) és el resultat de l'encàrrec que la Conferència de Rectors (CRUE) va fer a Josep Maria Bricall, 15 mesos abans de la seva presentació.

La presentació pública d'aquest minucios informe, dia 24 de març de 2000, obeïa a priori a l'estratègia d'influir davant el conjunt de forces polítiques parlamentàries, si els resultats del 12 de març no haguessin conformat una majoria absoluta del Partit Popular.

Aquest resultat electoral l'ha transformat en un «informe» en el sentit més tècnic, amb menys probabilitats que es tradueixi en mesures efectives, especialment en aquells aspectes que impliquen augment de recursos.

La tesi central de l'informe parteix de la consideració que la institució universitària ha perdut el monopoli de l'ensenyança superior i ha d'afrontar el desafiament de la progressiva invasió del mercat en el territori del coneixement, havent d'enfrontar un doble repte:

- Adequar l'oferta formativa a les necessitats del mercat.
- Reestructurar la institució per garantir la seva adaptació al nou escenari.

Les principals propostes que planteja «l'informe Bricall» són:

1. La constitució d'una «Agència d'acreditació oficial» que revisaria periòdicament totes les carreres.

2. Una classificació de les titulacions homologades:

A. Llicenciatures.

B. Diplomatures (orientades a l'exercici professional)

C. Màsters o doctorats que aprofundeixen en disciplines acadèmiques.

D. Màsters relacionats amb l'exercici professional.

3. Un increment del finançament fins a arribar -partint de l'1,1% del PIB del 98 a l'1,5% del PIB en deu anys. El percentatge de finançament públic seria del 80% i el de finançament privat, del 20%. Actualment és del 76% i del 24% respectivament.

4. Duplicar la quantitat de beques i el seu valor. Un augment de les beques del 17,3% -mitjana actual- al 40% en els dos primers cursos i concedir nous préstecs renda al 30% de l'alumnat dels darrers cursos.

5. Redefinir els crèdits acadèmics actuals.

6. Aplicar mesures per evitar excessives repeticions de curs, a través d'un mecanisme de concessió d'un nombre limitat de crèdits acadèmics que l'alumnat anirà consumint en realitzar cada matrícula. Prendre mesures per solucionar les situacions de rigor desproporcionat, és a dir, les assignatures «os».

7. La «selecció» de l'alumnat per les pròpies universitats.

8. La creació de dues figures de professorat contractat no funcionari: titular docent (s'hi podria accedir després de ser ajudant o ajudant doctor) i titular investigador (només per a doctors). Els contractes no serien superiors a tres anys no prorrogables i se suggereix recuperar la figura genuïna del professorat associat.

9. La reducció de la mida dels òrgans de govern de les universitats mantenint la representativitat dels col·lectius que el conformen.

10. L'autoavaluació anual de les universitats realitzada per un equip d'experts propi i extern a cada una d'elles. La creació d'un Consell Assessor de Qualitat, format per experts externs i per professorat, que

formularia propostes al rector de cada universitat per realitzar l'informe anual. L'elaboració d'un pla estratègic per a cada universitat per identificar els punts febles i forts a la docència, la investigació i l'administració.

11. La creació «d'empreses» que explotin els resultats de les investigacions universitàries. Una major interrelació entre l'àmbit universitari i l'empresarial per potenciar els programes de investigació més desenvolupament (I+D) i com a sistema de captació de més recursos econòmics.

12. La institució universitària ha de fomentar el desenvolupament de noves tecnologies de la informació i la comunicació, la formació continuada de la població en aquest camp i la producció de materials multimèdia i tecnologies aplicades a l'aprenentatge.

En una primera valoració:

1. Ens oposam a la tendència a presentar un model utilitarista del coneixement (certa infravaloració d'aquelles branques del coneixement no específicament tècniques, tecnològiques o aplicades).

2. Criticam un projecte d'universitat orientada específicament a la formació de «bons professionals» (obviant la formació crítica i global). Ens reafirmam en una concepció de l'autonomia universitària, entesa com la possibilitat d'un exercici docent crític tant en la preparació de l'alumnat com en la relació amb els poders polítics i econòmics.

3. Denunciam el perill d'anar substituint mecanismes de participació democràtica per una aparent ineficàcia en la presa de decisions; seguim advocant per una universitat democràtica i no tecnocràtica. Coincidim amb l'informe en la necessitat d'una reducció de la mida dels distints òrgans de govern, sempre i quan es mantengui la representativitat dels col·lectius que els componen actualment.

4. Coincidim a opinar que la universitat ha de donar respostes a les demandes de l'alumnat per una part i de la pròpia societat per l'altra, i tot això sense convertir-se en un instrument conjuntural subordinat a les necessitats dictades pels interessos dominants del mercat.

Foto: P. Polo

Criticam la Reforma perquè no va comptar amb una llei de Finançament, no va avançar cap AL COS ÚNIC d'Ensenyants, va reforçar, en ampliar l'escolaritat obligatòria des dels 14 anys als 16 anys, els concerts educatius en l'ensenyament privat i perquè no va superar les insuficiències de la LODE respecte als mecanismes de democratització dels centres públics i privats concertats.

5. Ressaltam com una absència notable en els aspectes referits al professorat, de vies de mobilitat des dels nivells d'ensenyament no universitari als superiors, i més quan la LOGSE, en la seva disposició addicional dècimosexta, punt 7, emplaça les autoritats educatives a establir convenis pertinents amb les universitats.

6. Quant a les crítiques a l'endogàmia universitària, pensam que es tracta més d'un problema de clans (a certes àrees de coneixement hi ha una «espècie de dictadura col·legiada» de catedràtics, que seleccionen o condicionen la selecció del professorat, a vegades amb criteris de tendència acadèmica i altres vegades més marcadament ideològics).

7. Sense rebutjar totalment la intervenció externa a la universitat, s'ha de perfilar amb tots els detalls i consens possibles tant l'Agència d'Accreditació (que revisaria periòdicament els plans d'estudi) com el Consell Assessor de Qualitat (format per experts externs i professors de la pròpia universitat).

8. Coincidim a pensar que s'ha d'incrementar el finançament públic, i aconseguir l'1,5% del PIB en aquesta legislatura. No rebutjam un finançament addicional que pugui obtenir-se a través de serveis que la universitat ofereixi a l'exterior, sempre i quan no subordini la institució al mercat, cosa que suposaria un foment de la investigació aplicada dirigida a resoldre o a fomentar la productivitat com augment dels beneficis capitalistes. En aquest apartat l'informe s'acosta perillosament al model universitari nord-americà.

9. Ens sembla bé la idea d'incrementar substancialment el nombre de beques, així com duplicar la quantitat de diners que els correspon. Respecte al sistema retributiu, ens sorprèn que l'informe (que reconeix que les retribucions mitjanes del professorat es troben per davall de la mitjana de la UE) doni per bo l'actual model retributiu (quinquennis de docència i sexennis d'investigació) acríticament, sense plantejar-se una reforma integral d'aquest sistema. La rígida uniformització de l'actual sistema ha devaluat globalment els salaris, i en aquelles comunitats autònomes (Canàries, Illes...) on s'ha arbitrat un mecanisme de millora salarial, s'ha hagut d'adequar artificialment als mèrits individuals (única via que permet l'article 46.2 de la LRU).

LOU - LLEI ORGÀNICA D'UNIVERSITATS

El fet que l'informe Universitat 2000 es presentàs tot just després que el partit popular assolís la majoria absoluta, va fer que aquest informe no tingués incidència real a l'hora de la reforma legislativa de la LRU, ja que va obviar els aspectes de finançament i de l'aprofundiment en l'autonomia universitària. La majoria absoluta del Partit Popular, malgrat la contestació social i educativa en contra del seu projecte de llei, va imposar, per la via d'urgència *l'aprovació de la llei orgànica d'universitats (20 de desembre de 2001)*.

Aquesta llei s'inscriu en el marc de les polítiques privatitzadores, neoliberals i neocentralistes que caracteritzen el govern del Partit Popular. El contingut de la nova Llei d'Universitats s'adequa a aquests tipus de característiques.

El nou sistema universitari s'enfronta a nous reptes socials i institucionals, com la Declaració de Bolònia, requereix un nou model universitari que faciliti la competitivitat internacional de les universitats i que la societat del coneixement reclami una major flexibilitat en les estructures organitzatives de l'ensenyament. Sobre aquesta base entén el Govern que els objectius de la nova llei hauran de ser: la millora de la qualitat de tots els aspectes del sistema i establir els mecanismes adequats per potenciar l'activitat investigadora de les universitats; en resum, el repte és elaborar, segons el Govern, un marc normatiu que estimuli el dinamisme dels universitaris i de la societat en funció d'uns majors nivells d'excel·lència, d'exigència, de rigor en el treball i d'integració en el context social.

Darrere dels conceptes de competitivitat, potenciació de l'activitat investigadora, la interacció i control de «la societat» sobre el sistema universitari, s'hi amaga una profunda concepció mercantilista i privatitzadora de l'activitat universitària, tant docent com investigadora pel que fa al producte final (investigació i graduats). Així mateix, les noves directrius i les convocatòries de finançament de la investigació afavoreixen molt més la investigació aplicada, orientada a satisfer demandes estrictament empresarials. No podem caure en un nou thatcherisme que va desvertebrar quasi tot el sistema universitari britànic per mor d'un liberalisme salvatge. No resulta difícil concloure

que la Universitat i l'administració financen la formació específica d'investigadors que estan servint interessos particulars. Si s'ha de pagar els investigadors de les multinacionals, haurien de ser aquestes les que els finançassin. El «dinamisme» del món universitari i de la societat, l'entén el govern actual com servilisme i supeditació de les estructures universitàries als interessos anteriorment denunciats.

No és estrany que l'executiu proclami que el govern de les nostres universitats té necessitat d'equips professionals. I per això es modifica l'estructura dels òrgans de les universitats reduint la participació democràtica en els òrgans de decisió: no té altra explicació la falsa distinció entre òrgans de direcció i de gestió per una banda, i òrgans de representació i de control, per una altra. El govern de la Universitat correspondrà a un Consell de Govern, presidit pel rector, el qual, amb el seu Consell de Direcció, durà la direcció i la gestió ordinària. La representació i control seran exercits pel Claustre, pel Consell Social i una Junta Consultiva. En definitiva, l'òrgan de govern fonamental serà el Consell de Govern. El Consell Social, la Junta Consultiva i el Claustre hi són amb unes competències totalment diluïdes, confoses i només d'assessorament. A més, al Claustre, òrgan genuí de representació de la comunitat universitària, li mancarà una composició democràtica des del moment en què hi haurà una presència majoritària del professorat funcionari doctor (un mínim del 51%), de professorat no funcionari o no doctor (un mínim del 19%), en detriment de la presència de les i els estudiants i PAS (que en el millor dels casos mai no podrà superar el 30%).

Una altra novetat és el sistema d'elecció de rector, elegit per sufragi «universal» per la comunitat universitària, això sí, amb una ponderació semblant a l'elecció del claustre. Així el rector podrà ser elegit per un col·legi electoral minvat i gens amic del sufragi universal, sinó més bé amb la d'un sistema censitari i que, tant si és vol com si no, respondrà als interessos de la part electoral majoritària i no del conjunt de la universitat (estudiants, PAS, PDI). Aquest sistema, a més, condueix a un règim presidencialista que, lluny d'apartar l'elecció del rector d'interessos estamentals o corporatius, farà possible l'existència d'una figura desvinculada dels òrgans de participació democràtica, com fins

ara el claustre, i permetrà més bé la submissió a interessos «socials» i polítics aliens a l'àmbit acadèmic.

Si afegim això al fet que el Consell de Govern, òrgan decisiu en la vida universitària, estigui compost per tres terços de representació: un nomenat entre membres no acadèmics del Consell Social (de dubtosa constitucionalitat), un altre directament pel rector, i el tercer pel Claustre, quina classe de Consell de Govern democràtic és aquest? És evident que amb aquest òrgan es pretén aconseguir que la famosa «interacció social», amb la pèrdua de l'autogestió de la comunitat universitària, quedi desarticulada.

Quant al professorat funcionari -que es manté configurat en els cossos actuals-, proposen i aplicaran una selecció del professorat en dues fases. La primera consistirà en una habilitació «nacional», i la segona en un concurs d'accés a cada una de les universitats. La comissió habilitadora estarà composta per set membres elegits mitjançant sorteig. Si amb això es vol eradicar la denominada pràctica de l'endogàmia, se sofrirà un doble procés que no evitarà aquest fet. En primer lloc, perquè l'habilitació no escaparà de les escoles, clans i «sectes» que elegiran la majoria dels candidats, així com és conegut en etapes anteriors a la LRU i, per tant, anirà llastrada per aquestes influències que seran possiblement més greus que les actuals. En segon lloc, el concurs d'accés el farà cada universitat, amb la qual cosa, sobre la base de la perfilació i l'establiment de programes, necessitats i interessos que cada universitat farà valer, al primer procés «endogàmic» s'hi afegirà aquest altre. A més de tot això, aquest sistema difícilment fa compatible l'existència d'un professorat vinculat a la societat, cultura i llengua pròpies del context de cada universitat.

Per altra part, s'estableix un nou règim retributiu bastant complex, que de tota manera permet que les comunitats autònomes creïn un component propi del complement específic o del de productivitat.

Respecte de la carrera docent, la regulació de les figures de professorat contractat és atribuïda a les comunitats autònomes. No obstant, i pel que fa al professorat no funcionari, es preveuen les figures d'Ajudant i de Professor Ajudant Doctor, que no podrà ser de la pròpia universitat, cosa que no deixa de ser un despropòsit. Es crea, per altra part, la figura de

Professor Contractat Doctor, amb tasques de docència o d'investigació o prioritàriament d'investigació, sotmesos a una avaluació externa positiva. Es crea la figura de Professor Col·laborador, incomprensiblement limitat a determinades àrees, i finalment es manté la de Professor Associat amb la concepció que tenia primitivament en la LRU, a més de les de Visitant i Emèrit ja existents.

La selectivitat, fins al moment, no era més que un filtre per adequar l'oferta i la demanda educatives. És possible que, donat el percentatge d'existència d'ensenyament privat no universitari, fos recomanable, per garantir els principis d'igualtat, mèrit i capacitat, l'existència d'un mecanisme de control públic, que homologui els resultats acadèmics dels estudiants procedents de l'ensenyament públic i del privat i eviti greuges comparatius entre universitats i la desigualtat d'oportunitats per als estudiants.

En substitució de l'actual Consell d'Universitats es crea el Consell de Coordinació Universitària, contemplat com el màxim òrgan consultiu i de coordinació del sistema universitari, en el qual participen les universitats privades, amb la qual cosa es permet la intervenció d'interessos privats en la coordinació i regulació del sistema públic. És a dir, seria possible, a partir d'un increment d'universitats privades i amb la presència dels membres de designació política, que interessos privats i polítics ordenassin tot el sistema universitari.

S'observa la creació d'una Agència Nacional d'Avaluació i Acreditació. Per les seves competències podem afirmar que aquesta agència no és més que l'òrgan fiscalitzador, que pot arribar a discriminar les universitats i els seus membres segons paràmetres anteriorment denunciats de caire mercantilista i globalitzador, tot i admetre agències pròpies en cada comunitat.

No podem sinó considerar altament negativa i perillosa per a les Universitats i la Societat, considerada en conjunt, aquesta Llei, que ataca frontalment l'Autonomia Universitària, fonament de la llibertat de docència, d'estudi i d'investigació, imprescindible per a una societat democràtica, i la debilita fins arribar a un punt crític, supeditant la institució universitària clarament i coherentment als interessos de les classes dominants del sistema globalitzador imperant.

LODE - LLEI ORGÀNICA DEL DRET A L'EDUCACIÓ

La llei Orgànica del dret a l'educació (*LODE*) 3.07.1985, va sofrir des del primer projecte tot un conjunt de pressions de l'autoqualificada COORDINADORA PRO LLIBERTAT D'ENSENYAMENT formada pels sectors confessionals, mobilitzant al carrer els seus seguidors així com els grups polítics afins a la seva ideologia, els quals varen presentar un recurs d'inconstitucionalitat que retardà la seva aplicació dos anys i va ser fallat en contra dels recurrents pel tribunal constitucional. Era una llei que avançava respecte a l'estatut de centres de la UCD, encara que legitimava la doble xarxa escolar pública i privada - concertada.

LODE: Regula el conjunt de l'educació i planteja amb claredat el dret de totes i tots a l'educació. És una llei que ha quedat curta per als sectors progressistes en establir la doble xarxa educativa: pública i privada concertada finançada amb fons públics.

Destacam: la proclamació de llibertat de càtedra, encara que admet per als centres privats el caràcter propi del centre.

Un dels seus principals objectius era regular la participació dels membres de la comunitat escolar, desenvolupant l'article 27 de la Constitució. Els Reals decrets, reglaments i normes que regularien tant les eleccions als Consells Escolars, com els concerts i altres aspectes varen posar de manifest la distinció entre els centres de titularitat pública i els privats-concertats, ambdós finançats per l'erari públic; així varen limitar la capacitat de decisió dels Consells Escolars dels centres concertats a simples funcions consultives, no vinculants per als titulars d'aquests centres.

Proclama i institucionalitza la participació de la comunitat escolar en instaurar els Consells Escolars amb la presència dels representants electes dels pares, mares, alumnat, professorat, personal d'administració i serveis i autoritats amb competències en matèria educativa.

Així es crea el Consell Escolar d'Estat, com un òrgan consultiu per al desenvolupament de les lleis educatives i de fòrum per al debat de propostes i alternatives educatives. Consell Escolar que, progressivament, va perdent la seva funcionalitat com a conseqüència dels traspassos de les competències educatives, del MEC (govern cen-

tral) a les C. Autònomes, així com pel seu paper més formal que real de participació. Al mateix temps, les C. Autònomes amb competències educatives, creen els seus propis Consells Escolars autònòmics.

També, per voluntat d'alguns ajuntaments, es creen els consells escolars municipals. Habitualment els poders municipals conservadors són reticents a la instauració dels mateixos i els progressistes són més receptius, encara que les seves limitades competències educatives els restarien protagonisme.

La llei de Règim Local redueix les competències educatives dels municipis a l'aportació de terrenys per a les construccions escolars i el seu manteniment i conservació. En una llei posterior la LOGSE (1990) en la seva disposició addicional dissetena especifica les competències educatives dels municipis d'acord amb la mencionada llei de règim local.

Advocam a favor d'una ampliació de les competències educatives dels municipis amb la finalitat que els seus consells escolars siguin instruments necessaris per a la planificació de la política educativa territorial. La LODE va implantar els Consells Escolars de Centre sent la seva regulació i competències desigual, segons siguin centres de titularitat pública o privada.

Les diferències es manifesten en la composició i competències. El propietari - titular del centre privat - és present en aquest organisme i té un poder de veto en temes tan fonamentals com l'elecció de la direcció, la selecció i contractació del professorat, l'aprovació del pressupost, del reglament de règim intern...

Formalment els Consells Escolars dels centres públics tenen majors competències i major autonomia de les administracions educatives, encara que en la pràctica la desmobilització ha generat baixos índexs de participació, en les eleccions de representants de pares i mares, així com una progressiva retallada de competències quan s'han plantejat temes com la implantació de models de jornada, organització i pedagògics diversos dels oficials.

No va establir paràmetres de gestió democràtica homogenis en la doble xarxa pública/privada, en la selecció del professorat, en l'admissió real de l'alumnat...

Foto: P. Polo

La Contrareforma que planteja el Govern del PP no és la solució als problemes que té l'ensenyament, és només una operació cosmètica per conformar el seu electorat.

La creixent burocratització dels centres genera un increment del malestar docent i accentua les dificultats i responsabilitats dels equips directius, produint-se un increment notable de nomenaments de càrrecs directius provisionals, per designació de les administracions educatives i no a través del procediment electiu que marca la LODE. La política de l'administració educativa ha consistit a incentivar econòmicament els càrrecs directius, sense resoldre la qüestió de fons, que al nostre parer, són les condicions de treball del professorat.

La suposada gratuïtat dels centres sostinguts amb fons públics (recordem que es consolida el model de «concertació» econòmica dels centres privats) es revela com a fals en el cas dels centres concertats, en autoritzar-se el cobrament de quantitats per activitats complementàries i extraescolars.

Un aspecte positiu rellevant és el pagament delegat dels salaris dels treballadors i treballadores de la xarxa privada concertada, l'estat i les comunitats autònomes a través dels concerts econòmics garanteixen les seves nòmines...

Amb l'aprovació de la LODE, es legitima l'herència del sistema educatiu rebut i no es planteja en cap moment l'autèntica reforma democràtica de l'ensenyament: un sistema públic, gratuït i de qualitat per a tots.

LOGSE - LLEI ORGÀNICA D'ORDENACIÓ GENERAL DEL SISTEMA EDUCATIU

La LOGSE (octubre de 1990) va representar una reestructuració del sistema educatiu establert en la llei general d'Educació de 1970, en plena època franquista: s'estableix un tram d'ensenyament obligatori des dels 6 fins als 16 anys (Educació Primària i ESO⁵).

La desaparició de la Formació Professional com a via paral·lela al BUP⁶, reformada com a CICLES FORMATIUS PROFESSIONALS que parteixen de la secundària o del batxillerat.

La progressiva generalització de l'ensenyament a partir dels tres anys.

(5) ESO: Ensenyament Secundari Obligatori.

(6) BUP: Batxillerat Unificat Polivalent.

Criticam la Reforma perquè no va comptar amb una llei de Finançament, no va avançar cap al COS ÚNIC d'Ensenyants, va reforçar, en ampliar l'escolaritat obligatòria des dels 14 anys als 16 anys, els concerts educatius en l'ensenyament privat i perquè no va superar les insuficiències de la LODE respecte als mecanismes de democratització dels centres públics i privats concertats.

La Reforma va ser percebuda, justificada i legitimada també com una reforma bàsica i fonamentalment curricular. Va introduir conceptes com el «currículum» obert i flexible.

Una de les novetats que va introduir la reforma respecte a la política del currículum va ser la seva articulació en tres nivells de concreció:

- ESTATAL (el Govern Central fixa el 65% o el 55% del currículum comú en el cas de les Comunitats Autònomes amb llengua oficial distinta del castellà) sent completat per les comunitats autònomes. És el currículum prescriptiu.

- Centre educatiu; elaboració del projecte curricular del centre.

- Professorat que realitza la programació d'aula.

Formalment sembla un procés que dota els centres educatius i equip de professorat d'autonomia curricular en l'exercici de la seva autonomia professional, encara que en el pla de la realitat el reglamentarisme i la burocratització consagren, a través d'una cohort d'experts, el paper intervencionista dels «portadors» de la veritat tècnica i pedagògica de la reforma.

Irònicament podríem qualificar aquests «experts»- generats en el bullici reformista- com «agents transmissors dels plantejaments oficialistes de la reforma la tasca dels quals consisteix a vincular els mètodes i procediments ortodoxos al conjunt del professorat, obstaculitzant la reflexió crítica».

La figura de l'assessor s'ha transformat en un component encobert de la «carrera docent».

Els reiterats intents d'introduir una «carrera» docent han trobat l'oposició de les forces progressistes de l'ensenyament (sindicats, moviments de renovació pedagògica,...).

L'estratègia de l'administració socialista va ser anar introduint petits canvis que, per agregació, han arribat a comportar un canvi substancial; procés que finalment va culminar en una nova llei que corregia en clau neoliberal la LOGSE, ens estam referint a la Llei Orgànica de la Participació, l'Avaluació i el Govern dels Centres (LOPEGC - 1995) que:

- Accentuava la jerarquitització docent en exigir als futurs candidats al càrrec d'elecció de director del centre públic, la seva prèvia acreditació a través de cursos de formació organitzats i tutelats per l'administració.

- Accentuava els mecanismes «competitius» en potenciar l'«elecció» de centre per part dels pares i mares, en propugnar l'avaluació dels mateixos amb la finalitat que «les famílies» poguessin disposar de major informació a l'hora de realitzar les seves eleccions.

- Establia un model d'inspecció educativa amb una major incidència en la seva funció fiscalitzadora (avaluació dels centres, equips directius i professorat en general) i no assessora...

- Impulsava un model organitzatiu més burocràtic i jeràrquic als centres educatius.

- Introduïa fórmules de finançament (autofinançament) privades en permetre que els centres públics poguessin obtenir recursos addicionals a través del lloguer de les seves instal·lacions. Per tant, aquesta fórmula de finançament - encara que complementària a l'estabilitat pels poders públics - generava noves diferències entre els centres en funció de factors com la seva ubicació, el seu entorn social, les seves actuals instal·lacions,...

- Liberalitzava encara més el mínim control dels centres privats/concertats, dotava de majors poders els titulars d'aquests centres i facilitava la selecció encoberta de l'alumnat.

Darrere tot aquest procés introduït pel Govern «socialista» del PSOE, ara, amb el Govern «conservador» del PP, ens trobam amb una política que bàsicament ha consistit a deixar que les coses passin, això significa que la lògica que ja s'havia instaurat seguís el seu curs, si bé amb algun afegit respecte a: a) una major liberalització en l'elecció de centres per part de les famílies (i d'alumnat per part de les escoles!);

b) una major deterioració de les escoles públiques, en les quals, segons les zones, es concentra l'alumnat dels sectors socials més marginats, i del qual fugen les famílies que posseeixen majors recursos econòmics i culturals; c) una introducció més decidida als centres educatius de tècniques gerencialistes i d) una major pressió avaluativa sobre les institucions escolars i sobre l'alumnat.

IV - LA CONTRAREFORMA QUE VE

El govern central ha mostrat la seva disposició a modificar totes les lleis orgàniques referides a educació.

Sobre la LOGSE sí que han avançat distintes qüestions; qüestions que suposen una clara «contrareforma». (Aquesta és una reflexió prèvia a la publicació del "Document de Bases" i l'avantprojecte de llei de la "qualitat" educativa, que comentarem més endavant)

La LOGSE ja ha complert més de 10 anys i la primera constatació que hem de fer és que el nou sistema educatiu no està completament implantat ni desenvolupat i que el Govern està plantejant modificacions. Encara hi ha nins i nines de tres anys sense escolaritzar, és molt alt el percentatge de l'alumnat que cursa el primer cicle de l'Ed. Secundària Obligatoria en col·legis de Primària, l'FP segueix sense arrancar, les mesures d'atenció a la diversitat no s'apliquen... i no s'ha aconseguit la gratuïtat de l'etapa obligatòria.

La LOGSE va ser, darrere la LRU i la LODE, el tercer dels pilars en què el PSOE volia basar el seu «canvi» en educació, fixant una sèrie d'objectius que tenien com a finalitat última adaptar el nostre sistema educatiu al dels països del nostre entorn, millorant la qualitat de l'ensenyament i disminuint els índexs de fracàs escolar.

L'aplicació de la LOGSE s'ha vingut realitzant amb retards en el calendari previst, amb un incompliment sistemàtic i anual de la Memòria Econòmica que la va acompanyar i amb una política de «pegats» que no resol els problemes de fons, que ha propiciat que el professorat es vegi incapaç de realitzar el seu treball conforme als criteris i objectius que es pretenen aconseguir amb la reforma.

L'administració ha plantejat dues línies de «contrareforma», una curricular i una altra referida a l'agrupament de l'alumnat.

CONTRAREFORMA CURRICULAR

Els decrets de reforma dels ensenyaments mínims de l'Educació Secundària Obligatòria i del Batxillerat, aprovats pel Govern en el Consell de Ministres del dia 29 de desembre de 2000, suposen una Contrareforma amb poca lògica atès que encara estam en el procés de reforma que suposa l'aplicació de la LOGSE i els decrets que la desenvolupen i no s'ha avaluat suficientment el resultat de l'aplicació de la mateixa. Aquests decrets suposen l'augment d'hores en unes matèries i la disminució en altres, però no signifiquen, ni de bon tros assegurin, la disminució del fracàs escolar.

El Decret de modificació dels ensenyaments mínims, a impartir en l'Educació Secundària Obligatòria no té en compte que per a la formació integral de l'alumnat, és necessari que les distintes assignatures que componen el currículum actual, tinguin un nombre d'hores suficients per poder aconseguir els objectius que es pretenen i amb la reducció en Música i Arts Plàstiques és impossible la consecució dels objectius que actualment tenen aquestes assignatures; deixar aquestes assignatures amb una hora setmanal no té cap suport pedagògic en el qual sustentat-se. D'aquí que algunes comunitats autònomes en l'exercici de les seves competències educatives, hagin previst no reduir l'horari d'ambdues matèries, seria el cas de la C. Aut. de les Illes Balears.

La pretensió de l'administració que s'imparteixi el currículum bàsic que s'ha aprovat per a l'assignatura d'Història, suposa tornar al «centralisme historiogràfic», incompatible amb la capacitat de disseny curricular que tenen les comunitats.

La contrareforma curricular es caracteritza per un increment espectacular de la quantitat de continguts en totes les matèries (una sobrecàrrega curricular dins d'un marc horari estable, un contrasentit o el disseny anticipat de l'itinerari dels «bons», en la futura contrareforma educativa presentada amb el pompós nom de «lleï de qualitat del sistema educatiu»), se suprimeixen els continguts relacionats amb

l'adquisició d'habilitats, destreses, estratègies i procediments en general, així com els relacionats amb l'adquisició de valors, especialment transversals i actituds, se suprimeixen o es dilueixen les capacitats relacionades amb l'anàlisi i valoració crítica de la realitat social, de compromís amb la seva transformació; els continguts - els nous «temaris» - destil·len una certa aroma antiga.

El procediment utilitzat s'ha caracteritzat pel seu secretisme i falsa participació de la comunitat «d'experts» en les distintes àrees de coneixement, de les organitzacions representatives de la comunitat educativa i un flagrant menyspreu cap als responsables educatius de les comunitats autònomes (ni tan sols es va convocar la conferència Sectorial de consellers d'Educació, incomplint l'article 28 de la LODE).

CONTRAREFORMA SEGREGADORA

L'extensió de l'escolarització obligatòria fins als 16 anys i la falta de mesures d'atenció a la diversitat estan suposant trastorns greus en alguns centres. Davant d'aquesta situació l'administració planteja algunes reformes, entre les quals destaca l'agrupament de l'alumnat en funció de les seves pretensions futures i de les seves capacitats. Plantegen establir tres itineraris en què agruparien l'alumnat que pensa abandonar els estudis, el que s'inclina per l'FP i el que pensa passar al Batxiller; hi hauria objectius i continguts distints i tots podrien obtenir el títol de Graduat en Educació Secundària.

Això suposa una clara contrareforma a allò que s'ha plantejat en la LOGSE, a l'ensenyament comprensiu, amb opcionalitat segons els interessos de l'alumnat, i amb la presa de mesures d'atenció a la diversitat de l'alumnat. Suposa, en definitiva, segregar-lo en funció de les seves capacitats, suposa fer classes de «llestos i de beneïts». Amb això s'estarà encasellant l'alumnat, al qual s'estarà forçant a optar amb poca visió de futur. També suposarà, d'altra banda, que els col·legis privats poden desfer-se més fàcilment de l'alumnat conflictiu, no oferint l'itinerari dels menys capacitats.

La contrareforma que planteja el Govern del PP no és la solució als problemes que té l'ensenyament, és només una operació cosmètica

per conformar el seu electorat. És necessari, per acabar amb els índexs de fracàs escolar, que no difereixen substancialment de la resta de països del nostre entorn, que el govern central i els autònoms consideren l'educació com una prioritat i que realitzin les inversions necessàries per desenvolupar les mesures contemplades en la legislació vigent, disminució de l'alumnat que hi ha a cada aula, atenció específica per al professorat que ha de realitzar aquesta labor, desdoblaments dels grups en determinades assignatures, reforçament de la labor de tutor, disminució de l'horari de treball del personal docent de més de 55 anys, potenciació i finançament de les activitats formatives complementàries, formació dels pares i mares per a la corresponsabilitat en la formació...

CLAUS QUE AFAVOREIXEN LA CONTRAREFORMA EDUCATIVA

A deu anys de la posada en pràctica de la reforma educativa propugnada per la Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE), sobretot l'Ensenyament Secundari Obligatori (l'ESO), sembla ser el centre d'atenció: pares i mares amb inquietuds; el professorat, en part desconcertat davant de problemes que se susciten a l'aula i per als quals manquen les respostes, queixes per l'aparent davallada de nivells que la reforma comporta; un alumnat desmotivats i sense perspectives vitals clares... Sense negar l'evidència que la reforma educativa en curs pot estar afectada d'alguns problemes, la veritat és que des dels primers moments de l'accés del Partit Popular al poder, en la primera compareixença de l'exMinistra d'Educació, Esperanza Aguirre, davant de la Comissió d'Educació del Congrés, el juny de 1996, es va començar a veure quines anaven a ser les línies bàsiques de la política educativa a aplicar pel PP. Termes com qualitat, lliure elecció de centre (el que, vulguis o no, comporta avantatges comparatius per a l'alumnat millor dotat) i la potenciació d'una doble xarxa educativa, no eren sinó la punta de l'iceberg que apuntava una altra política de més alta volada, que anava a posar en qüestió a curt termini un dels pilars en què descansa la reforma educativa en curs: la comprensivitat.

Els problemes en què està immers l'àmbit educatiu no amaguen, no obstant això, una evidència: la universalització de l'educació en els

últims 25 anys, fruit, sobretot, de la Llei General d'Educació, de Villar Palasí, de 1970, i de la LOGSE, de 1990. Tres fites claus entre 1982 i 1995:

-La plena escolarització bàsica (fins als 14 anys) no és una realitat fins a 1982.

-La democratització de la Secundària arriba en 1989, en aconseguir un 64% de l'escolaritat en la població juvenil de 16-17 anys.

-La plena obertura dels nivells universitaris es produeix entre 1991 i 1995, quan el 20% de la generació que va començar EGB aconsegueix titulació universitària.

La velocitat democratització d'oportunitats, que s'ha donat en l'àmbit educatiu no ens hauria de fer oblidar el tancat elitisme d'antany. Als anys 70, els «fills d'obrers» no superaven llavors el 3% del total d'universitaris. La reacció conservadora, en moments en què s'ha produït el «boom» de l'escolarització, va lligada a la denúncia de la suposada rebaixa de continguts patrocinada per la LOGSE i, al seu torn, a crides per forçar una major selecció acadèmica en nivells preuniversitaris.

En aquest context, no és estrany que els dards més enverinats es dirigeixin cap a un dels eixos capdavanters de la reforma, la comprensivitat, entesa com la capacitat del sistema educatiu de proporcionar una educació bàsica compensadora de les diferències d'extracció sociocultural de l'alumnat. Però aquest principi queda ferit de mort en temps en què campen a gust els postulats neoliberalistes, de tal manera que en aquests moments, com a màxim, garanteix el retard a l'accés al mercat laboral de la població juvenil.

L'aplicació experimental de la Reforma va ser una magnífica experiència, però inadeguada, des del moment en què es va posar en pràctica pel sector del professorat ja convençut. Sectors molt importants es mostren, ahir i avui, hostils a la reforma.

Una hostilitat que va des de la simple falta de col·laboració fins a l'entestament sistemàtic en desacreditar-la en tots els fòrums. Els mateixos sectors docents que, des de sempre, han qüestionat la reforma i els seus principis fan escàs ús de les opcions de diversificació,

postulen reiteradament la necessitat que l'alumnat repeteixi curs i, en el fons, volen una ESO amb una orientació propedèutica cap al batxillerat.

Els problemes no resideixen només en la LOGSE; els problemes es troben en una societat en què, amb la riquesa, creix l'abisme de l'exclusió social amb accentuació dels perfils individualistes i competitius. Per això, la sensació de desorientació i d'escassa motivació és percebuda per la franja d'edat compresa entre els 12 i els 20 anys és a dir, les edats de l'alumnat dels instituts. Ocorre, a més a més, que en el nostre país les tres quartes parts de la joventut passen 15 anys o més dins del sistema educatiu. Davant de tal evidència, seria bo que ens plantejéssim amb aquest sector activitats als centres que anàssim més enllà de les tradicionals labors de classe, transcendint aquest marc. Per què tants joves deixen d'interessar-se per la vida escolar? Per què s'avorreixen i en ocasions es rebel·len? La identificació de l'alumnat amb la cultura escolar està en relació amb el major o menor grau de concordança d'aquesta amb la de la llar d'origen, o el que és el mateix, que la cultura escolar sancioni en el mateix sentit o amb igual intensitat els mateixos valors, idees i forma de comportament de l'entorn de l'alumnat. Per un altre costat, la identificació de l'alumnat amb les promeses que li atorga el sistema educatiu, això significa que l'alumnat ha de veure en l'Escola un mitjà per a l'obtenció de credencials per a l'accés a posicions socials determinades.

No per repetida es converteix en tòpica l'afirmació que fa falta també una major implicació de les famílies en la dinàmica educativa, en el projecte de centre. I no sols de les famílies. La presència activa en els centres d'organitzacions socials amb presència al barri, lluny de suposar una ingerència, a vegades indesitjada per molts sectors de docents, pot, no obstant això, dinamitzar el funcionament democràtic dels instituts. Quan arribaran les Escoles de Pares i Mares impulsades per l'Administració amb fons públics? quan es farà l'obertura real dels centres al seu entorn? quan s'oferirà una Educació permanent de persones adultes aprofitant la infraestructura educativa ja existent? Potser la presència de pares i mares a les aules no podria suposar, a curt termini, que es transmetés a fills i filles una altra «imatge» dels docents i del propi entorn escolar?

Foto: P. Polo

*Els problemes no resideixen
només en la LOGSE, els
problemes es troben en una
societat en què, juntament a la
riquesa, creix l'abisme de
l'exclusió social amb
accentuació dels perfils
individualistes i competitius,*

Relegada a l'oblit la fase de l'optimisme pedagògic que va acompanyar la posada en pràctica de l'experimentació de la reforma, les successives disposicions legislatives han anat impossibilitant una aspiració progressista tradicional: la gestió democràtica dels centres. La complexitat del procés, unida a deixar de la mà els equips directius a la seva pròpia sort, en un context amb pocs recursos i problemes de tota índole, justifica la falta de candidatures a la direcció de col·legis i d'instituts. Amb aquest pretext, ja l'Administració socialista, amb la LOPEGCE de 1995, va canviar i va consolidar la figura dels càrrecs directius reforçats en les seves atribucions, burocratitzats i, a més a més, convertits en representants de l'Administració als centres. Amb això, lluny quedaven les reivindicacions de la figura del director com a dinamitzador pedagògic, junt amb la Inspecció.

I què podem dir del professorat? La reforma educativa, com hem dit, es va posar en pràctica comptant amb l'acceptació d'una minoria sensibilitzada amb la mateixa, deixant de costat el més fonamental: la necessitat de comptar amb un professorat preparat convenientment per aplicar-la. Als instituts, conviuen, com sabem, docents amb distints orígens: el professorat del tradicional BUP, cos creat amb la Llei del 70, el professorat procedent de Primària i el professorat procedent de l'antiga F. Professional.

Tal galimaties de cossos, a més, compta amb una estratificació derivada d'altres paràmetres, tal com la possessió d'una càtedra, l'accés a la condició de catedràtic més recentment, ser definitiu o provisional (expectativa), interí o interina... Lluny va quedar la reivindicació tradicional del col·lectiu que es va negar a arreplegar la LOGSE: la del Cos Únic docent. Aquesta diferenciació de nivells, grups i categories no oculta el problema fonamental del professorat en les seves aules: no saber respondre a aquests grups d'adolescents motivats i poc motivats, cultes o menys cultes... .

FINANÇAMENT INSUFICIENT

La intenció de la majoria del Congrés, en aprovar la LOGSE amb aquesta disposició: «Els poders públics dotaran al conjunt del sistema educatiu dels recursos econòmics necessaris per donar compliment a

l'establert en la present llei, amb la finalitat de garantir el compliment dels objectius en ella previstos, la despesa pública, en finalitzar el procés d'aplicació de la reforma serà equiparable a la dels països comunitaris (LOGSE, disposició addicional 3a)» pareixia clara: garantir el compliment dels objectius proposats amb diners públics.. Però el naixement de la Llei va demostrar que aquesta era una intenció de cara a l'opinió pública, que no tenien intencions reals ni a curt ni a mig termini de complir-la; si no hagués estat així, haguessin aprovat una Llei de Finançament i no, com varen fer, una simple Memòria econòmica. El procés d'aplicació i desenvolupament de la Llei ha demostrat, amb la situació actual de l'ensenyament, que la nostra afirmació anterior és completament certa.

Aquí ens limitam a analitzar (i intentar demostrar) com els poders públics comencen per incomplir el mandat constitucional que diu que «l'ensenyament bàsic és obligatori i gratuït», i que segueixen permetent que la despesa pública en educació no universitària hagi disminuït durant l'aplicació de la LOGSE respecte del PIB.

Com que participam de la consideració que els diners que s'empren en Educació no han de considerar-se com una «despesa», sinó com una «inversió», utilitzarem aquest terme que ens serveix per entrar en contraposició al que empren la majoria de polítics, els responsables de la situació actual quant a inversions educatives.

L'EDUCACIÓ BÀSICA NO ÉS GRATUÏTA

El mandat constitucional de la gratuïtat de l'ensenyament obligatori no s'està complint, perquè les famílies dels nins i nines que reben educació obligatòria han de finançar els materials que es necessiten, ja siguin llibres, quaderns, fotocòpies,...

El pagament per les famílies en l'ensenyament obligatori, d'altra banda, serveix també com a mecanisme discriminatori en alguns centres privats, concertats i no concertats, ja que s'utilitza el pagament de determinades activitats no curriculars com a element seleccionador de l'alumnat, amb total complicitat de les administracions educatives que ho coneixen i ho permeten.

DISMINUCIÓ DE LA INVERSIÓ PÚBLICA DURANT L'APLICACIÓ DE LA LOGSE

La confusió existent, en la major part de la comunitat escolar, sempre que es parla de diners en educació és gran, perquè com que es parla de molts milers de milions de pessetes, se solen utilitzar distintes xifres per parlar dels mateixos conceptes.

Les estadístiques són molt clares, però, quan es parla del PIB (Producte Interior Brut) que es destina a educació, es mesclen els conceptes i així el govern, del color polític que sigui, suma a la inversió pública en Educació Infantil, Primària i Secundària - inclosa l' FP-, la inversió en ensenyament universitari i, amb la finalitat d'eleva el % sobre el PIB, la inversió que fan les famílies en l'educació de les seves filles i fills.

La inversió total en educació ha evolucionat com es reflecteix a la Taula núm.1

En l'evolució de la inversió en educació hi ha dues constatacions, que la despesa pública des de l'any 1993 fins a la data actual ha disminuït en la seva relació amb el PIB i que la despesa de les famílies augmenta fins a l'any 1995 i després es manté constant.

Amb referència a l'evolució de la inversió pública en educació no universitària, a la Taula núm. 2 veiem com ha evolucionat als anys que s'assenyalen. Només una constatació: la disminució de la inversió en relació amb el PIB. Darrere aquesta constatació és necessari assenyalar que ha faltat voluntat política als governs, del PSOE primer i del PP després, per destinar els fons necessaris a l'aplicació de la LOGSE, tant com ha faltat voluntat política per elevar el percentatge del PIB destinat a educació. Les conseqüències són ben conegudes...

Taula 1

Any	Despesa total (1)				Despesa pública (2)				Despesa de les famílies (3)			
	Miler milions	% PIB (4)	% PIB (5)	Milers milions	% PIB (4)	% PIB (5)	Milers milions	% PIB (4)	% PIB (5)	Milers milions	% PIB (4)	% PIB (5)
1992	3.590,2	6,1		2.946,6	5,0		700,5			700,5	1,2	1,2
1993	3.842,4	6,3		3.129,8	5,1		787,7			787,7	1,3	1,3
1994	4.002,4	6,2		3.210,0	5,0		866,6			866,6	1,3	1,3
1995	4.295,9	6,2		3.429,0	4,9		947,9			947,9	1,4	1,4
1996	4.552,9	6,2		3.647,9	4,9		1.004,5			1.004,5	1,4	1,4
1997	4.791,5	6,2		3.801,1	4,9		1.071,2			1.071,2	1,4	1,4
1998	5.076,0	6,1	5,8	4.034,8	4,9	4,6	1.130,1			1.130,1	1,4	1,3
1999	5.407,7		5,8	4.277,4(6)		4,6	1.210,3			1.210,3		1,3
2000	5.751,4		5,9	4.560,5(7)		4,7	1.270,9			1.270,9		1,3

(1) Despesa total consolidada

(2) Pressupost liquidat de les distintes administracions públiques, incloent universitats

(3) Font INE fins a 1998. Xifres estimades per a 1999 i 2000

(4) PIB base 1986 i metodologia Sistema Europeu de Comptes 1979. Font INE

(5) PIB base 1995 i metodologia Sistema Europeu de Comptes 1995. Font INE

(6) Xifra avanç

(7) Xifra estimada en base a Pressupostos inicials

Taula 2

EVOLUCIÓ DE LA INVERSIÓ PÚBLICA EN EDUCACIÓ NO UNIVERSITÀRIA

	1992	1993	1994	1995	1996 (p)	1997 (p)	1.998 (p)
Total (*)	2.106.268,4	2.198.380,1	2.258.945,7	2.396.452,8	2.520.447,5	2.606.230,3	2.761.203,9
% del PIB	3'6	3'6	3'5	3'4	3'4	3'3	3'3

(*) Xifres absolutes en milions de pessetes

V. LA LLEI DE QUALITAT O DE SEGREGACIÓ

El Ministeri d'Educació i el Govern Central en la presentació del "*Document de bases per una Llei de Qualitat de l'Educació*" (11 de març) i ara el seu Avantprojecte de Llei de dia 10 de maig van concretant en el terreny de l'educació la seva contrareforma educativa.

Després de més de dos cursos d'intents, remors, "globus sonda", declaracions de la ministra i els seus col·laboradors, el MEC ha fet públic el seu avantprojecte. Aquesta llei pretén tancar el cicle d'implantació de les polítiques conservadores en l'educació pública de l'Estat, que s'ha anat manifestant a través dels Decrets d'Ensenyaments Mínims, la Llei Orgànica Universitària (LOU) i la Llei de Formació Professional (LFP). Amb això, el Partit Popular pretén imposar la seva majoria parlamentària per acabar amb un sistema públic de qualitat, que es dedicaria a la formació dels sectors socials desfavorits i sense futur acadèmic, i subsidiari d'un ensenyament privat -sostingut, això sí, amb fons públics- reservat a la formació preferent de les futures elits.

(Font Taula 1a: «Estadístiques de l'Educació a Espanya 1999-2000. Dades avanç i sèries i indicadors», i font Taula núm. 2: «Dades i xifres. Curs escolar 2000-2001», ambdós editats per la Secretaria General Tècnica del MECD, 2000)

Si greus han estat les agressions de les anteriors iniciatives del PP, no cal oblidar que aquesta llei abasta els anys essencials del procés educatiu, l'ensenyament obligatori o, el que és el mateix, el període que marcarà el futur de cadascun dels ciutadans i ciutadanes del nostre país.

És evident que després d'onze anys de la promulgació de la LOGSE són necessaris canvis. Molts dels reptes als quals va tractar de respondre aquesta llei segueixen estant pendents. Però ja en el moment de la seva aprovació els STEs i l'STEI-i, els MRPs i altres veus progressistes, varen denunciar les seves deficiències i limitacions. La LOGSE no va abordar tots els aspectes necessaris per millorar la qualitat de l'educació. Es varen donar per suposades, condicions que no existien i no es varen crear les suficients a mesura que s'implantava. Quan vàrem denunciar que la LOGSE naixeria morta sense una llei de finançament, sabíem, com es va veure més tard, que aquest dèficit impediria desenvolupar molts elements essencials per al seu desenvolupament: construccions, recursos materials i humans per a l'atenció a la diversitat, programes de formació realistes per capacitar el professorat davant els nous reptes educatius, millores laborals que ho possibilitassin, etc.

La situació ara és complexa. L'ambient generat, especialment entorn de l'Educació Secundària, és propici perquè s'oblidi fins i tot el discurs compartit sobre la necessitat de suprimir la separació entre la Formació Professional (FP) i el Batxillerat Unificat i Polivalent (BUP). No es poden atribuir gratuïtament a l'ampliació de l'escolaritat obligatòria ni a la implantació d'un currículum comprensiu els problemes de fracàs, l'abandó o la indisciplina que es detecta en el nostre sistema educatiu. Assajar noves reformes, sense haver analitzat prèviament i amb serietat les causes del fracàs de les anteriors, comportarà que tard o d'hora, els problemes es reproduïxin, perquè les seves causes són de fons i continuaran.

Propiciar el debat no sembla ser la intenció del govern del PP. Les propostes del Govern han anat apareixent a través d'ambigüitats i imprecisions. Ni un sol avantprojecte ha estat discutit pels sectors socials implicats en l'educació (estudiants, famílies i professorat). Ni un sol estudi sobre el fracàs suposat del sistema ha pogut ser discutit pels experts, que, per altra banda, neguen la contundència de les dades i,

més encara, les propostes que es presenten per solucionar-lo. El PP s'ha limitat a realitzar consultes amb entitats no representatives, a convocar jornades propagandístiques amb convidats a la carta i a utilitzar els mitjans de comunicació per justificar el seu procés de reforma.

¿DE QUINA QUALITAT PARLEN?

No tots diuen el mateix en parlar de qualitat en l'educació. En el significat de la qualitat poden sobreentendre's coses i propostes molt distintes i per això és també necessari el debat: per saber sobre què es parla.

Les polítiques conservadores conceben la qualitat de l'ensenyament com una idea essencialment propagandística. Pretenen camuflar termes menys políticament correctes (elit, minories) o alguna de les seves intencions (selecció, classificació, redistribució social...) i substitueixen el discurs utilitzat fins ara (igualtat, compensació...) pel de rendibilitat del mercat i satisfacció de les famílies, enteses aquestes com a clients dels centres. Per això, les propostes conservadores sobre la qualitat i l'avaluació educativa fugen de l'anàlisi dels problemes i recorren a «indicadors» abstractes o veritats a mig fer que justifiquen les propostes del suposat avaluador. Basta llegir les "comparances amb Europa" que es fan en referir-se al fracàs escolar amb les dades sobre comprensió lectora, en les quals no es fa cap referència ni comparança sobre les inversions en ensenyament ni en biblioteques públiques. Les anàlisis suposades d'aquest tipus els duen a proposar solucions que passen per potenciar la "cultura de l'esforç" -una altra de les conegudes referències del liberalisme- o els programes d'aprenentatge lingüístic i posterior integració en "programes d'aprenentatge professional" per als problemes educatius dels immigrants. És evident també que l'elevat absentisme en les candidatures a la direcció d'un centre no impliquen un posicionament a favor d'un model de direcció designat per l'Administració.

UN ENSENYAMENT DEMOCRÀTIC I LAIC

L'ensenyament democràtic és un dels objectius que pretén

combatre el PP. Per complir les directrius neoliberals de traslladar als sistemes públics els esquemes de la iniciativa privada, el Govern pretén desenvolupar les seves idees "d'eficiència de gestió" -que assimilen l'educació amb el comerç- i eliminar les comparances i les crítiques als models de gestió dels centres privats que malgrat que reben fons públics, no es caracteritzen per la seva gestió democràtica.

L'objectiu és crear una burocràcia amb baix pressupost, construir un grup proper i depenent de l'Administració, amb un tarannà més "comprensiu" davant les seves mesures, difusor i controlador del que a cada moment convengui a l'Administració. Pretenen establir de forma definitiva la dependència dels càrrecs directius (inspectors, directors i membres de l'equip directiu dels centres) dels seus superiors jeràrquics. Com a complement a aquestes mesures es provocarà un fraccionament major del professorat a través de la creació de nous cossos, com el de catedràtics.

Amb la Llei de Qualitat es pretén reduir encara més les competències dels Consells Escolars, als quals prenen la conquesta democràtica d'intervenir en l'elecció dels equips directius i s'elimina el dret a la participació de les famílies en la gestió del centre.

La concepció laica de l'ensenyament rep un renovat atac, el Govern Central, molt atent a la pressió de la Conferència Episcopal i del Vaticà, no només manté la religió com a matèria curricular avaluable i dins l'horari escolar, sinó que dissenya una alternativa curricular, enfocada des del prisma "confessional", aparentment no confessional, d'obligada elecció anomenada "Societat, Cultura i Valors", de dubtosa constitucionalitat. La concessió a l'Església no tan sols és espiritual, també és material, perquè es facilitarà la concertació de l'etapa d'Educació Infantil (3-6 anys) als centres privats.

LA DIVISIÓ SOCIAL: DE REVÀLIDES I ITINERARIS

L'ensenyament obligatori és aquell que garanteix el dret de totes i tots a una educació que desenvolupi les seves capacitats en igualtat de condicions, aquella que els doti d'una formació sòlida que els capaciti per afrontar els canvis de la vida, especialment en un sistema

laboral on les competències necessàries es renoven ràpidament. En aquest sentit, hi ha motius per estar preocupats pel compliment d'aquest dret, especialment quan és sabut que les desigualtats socioeconòmiques i culturals per la procedència familiar dels estudiants, es manifesten en majors dificultats per als menys afavorits. És preocupant qualsevol mesura que restringeixi les possibilitats de l'alumnat de quedar escolaritzat o que segregui l'alumnat amb menor rendiment, cosa que suposa reproduir i agreujar les diferències socials. Els anomenats grups de suport educatiu -és sorprenent l'absència de mesures per a Ensenyament Primari- són en realitat el quart itinerari, reservat per a l'ensenyament públic. La ministra ja ha explicat l'evidència que tots els centres no podran oferir tots els itineraris.

L'ensenyament obligatori cal que tingui uns objectius propis i un sentit en ell mateix. En l'ensenyament obligatori no és tolerable ni la selecció prèvia ni la interna, i s'han de realitzar tots els esforços per evitar el seu abandó.

La revàlida i els itineraris demostren clarament les intencions del PP, atès que tracten de seleccionar el més barat, i per tant, com més aviat millor, l'alumnat d'acord amb la seva destinació final. Amb això, l'alumnat de famílies acomodades i amb certes aspiracions, anirà col·locant-se des dels primers anys en aquells centres de Primària de «major nivell» i millor relacionats amb els de Secundària amb certes optatives, que li permetran, al seu torn, cursar un Batxillerat de qualitat i optar a carreres universitàries de primera categoria, tot això amb el suport econòmic necessari en forma de classes particulars, ordinadors personals o els mitjans que siguin necessaris. Al grup de centres de «nivell superior», sobre la base de criteris d'eficàcia i rendibilitat, no hi podran accedir més que uns pocs centres públics: la resta seran privats concertats. De la revàlida -o revàlides-, no se'n coneixen les condicions acadèmiques i administratives en les quals es desenvoluparà. Es pretén justificar des d'arguments tan simples com que és necessari un major nivell d'exigència en els estudis actuals, que s'aconseguirà amb la revàlida en requerir-se a l'alumnat que realitzi un esforç que ara no se li exigeix.

Els famosos "nivells", la qualitat del sistema i la reducció del fracàs escolar no tenen res a veure amb unes proves finals per molt

amenaçadores que resultin. La qualitat i la reducció del fracàs escolar només s'obtenen mitjançant una intervenció -en cadascuna de les etapes, cicles, nivells i cursos- de les mesures pedagògiques i didàctiques adequades, així com dels recursos materials i humans necessaris per tractar la complexitat que mereixen les diferents situacions de diversitat d'alumnat. La revàlida, a més, atempta frontalment contra l'avaluació contínua que el professorat realitza, dia a dia, del seu alumnat i de la seva pràctica docent. Es tracta, sens dubte, d'una prova de desconfiança cap a professorat i alumnat, que en una sola prova han de ser avaluats del que ja han superat a través de l'avaluació contínua. La revàlida en el Batxillerat també significa la reintroducció fraudulenta de la selectivitat. La superació d'aquesta revàlida és el requisit per a l'accés a la Universitat, però es dona la paradoxa que, segons la LOU, també aquesta pot establir una prova quan la demanda supera l'oferta establerta, amb la qual cosa l'alumnat es trobarà en molts casos amb dues proves que mesuren nivells diferents. D'aquesta manera, l'alumnat haurà de superar en un sol any tres nivells: l'exigit conjuntament per l'Estat i la Comunitat Autònoma (curs de Batxillerat), l'exigit per l'Estat (revàlida), i l'exigit per la Universitat (prova d'accés).

ÉS POSSIBLE UNA ESCOLA PÚBLICA COMPRENSIVA

No es pot consentir que institucions finançades amb fons públics seleccionin l'alumnat i provoquin la concentració dels problemes en determinats centres. Només poden acceptar-ho els que comparteixen la idea que el sistema públic ha de competir amb el privat, a costa de llevar-se de damunt els problemes.

No hi ha estudis que justifiquin que segregar l'alumnat sigui més eficaç. Basta comparar les dades actuals de l'anomenat fracàs escolar amb les de l'antic Batxillerat per qüestionar aquesta mesura. Però sobretot cal aclarir per a qui és eficaç la segregació: per descomptat no per al conjunt de la població escolar. Tornar separar una altra vegada una formació més acadèmica d'una altra més pràctica o professional, seria una regressió que ni s'adapta a un model d'educació integral ni tampoc a les necessitats del mercat laboral.

Davant dels models restrictius cal impulsar models flexibles en els quals caben diferents formes de participació i progrés. És necessària una flexibilitat que doni cabuda a la diversitat d'estudiants i respongui adequadament a les possibilitats desiguals que tenen per arribar als mínims establerts. Les i els estudiants més capaços i esforçats no han de ser penalitzats per la fixació de nivells mínims per qui té menys capacitats i disponibilitat. Cal establir agrupacions flexibles que permetin ritmes diferents en l'organització de l'ensenyament a les aules i als centres, agrupacions no permanents ni estigmatitzadores per a ningú.

Un nou model de societat exigeix un nou model d'ensenyament i en el cas de l'alumnat que ja pot incorporar-se al món laboral, se li ha de permetre sortir i tornar al sistema escolar alternant períodes d'escolarització amb uns altres de treball. Un nou model de societat hauria d'estudiar, fins i tot, que el sistema públic pogués servir per establir mesures compensatòries per a l'alumnat "retardat" fora del temps i/o del calendari escolar. Tot això, una vegada més, exigeix inversions importants, tant en preparació del professorat adequat com en recursos humans i materials.

LA FORMACIÓ DEL PROFESSORAT I ELS RECURSOS DE SUPORT EXTERN

Afrontar la reforma de la formació inicial i permanent del professorat, és una necessitat que no es pot posar en dubte. La formació del professorat de Primària segueix mantenint el nivell de Diplomatura -per sota de la mitjana de l'OCDE- i se segueix fomentant la idea que per educar els més menuts es necessita menys qualificació que per fer-ho amb els majors. Quant a la formació pedagògica de Secundària no hi ha res molt nou a dir: la LOGSE va realitzar una anàlisi vàlida per a la seva transformació, però ni les voluntats ni els mitjans varen poder abordar els canvis necessaris en l'etapa que major complexitat educativa anava a suportar.

Una formació del professorat basada en la reflexió sobre la pràctica suposa la creació de condicions materials i humanes perquè puguin

No es pot consentir que institucions finançades amb fons públics seleccionin l'alumnat i provoquin la concentració dels problemes en determinats centres.

Foto: P. Polo

formar-se grups de professors i professores en un procés continu teòric i pràctic.

Cal modificar l'actual sistema d'accés a la funció docent, un sistema que ha de contemplar l'accés diferenciat del personal interí i que ha de valorar fonamentalment la seva pràctica i la seva experiència docent.

El bon treball realitzat pels docents no té reconeixement. No es reconeix el dret a la formació dins de la jornada laboral -amb la reducció necessària d'hores lectives-, ni es posen els mitjans perquè aquest reconeixement social es porti a terme.

No hem de centrar-nos en la composició tradicional d'un centre educatiu, perquè una societat i una educació complexes necessiten que canviï també l'estructura dels centres. En els centres, els mediadors, els educadors socials, els equips psicopedagògics, etc., es fan imprescindibles. No obstant això, cal evitar l'error de fer recaure en aquestes persones l'atenció exclusiva de l'alumnat problemàtic. Aquestes figures han de concebre's com a professionals que al costat del professorat aborden i cerquen solucions per als diferents problemes del centre.

SENSE FINANÇAMENT NO HI HA REFORMA POSSIBLE

Malgrat el discurs oficial, les pròpies dades del Ministeri indiquen que el percentatge del PIB corresponent a la despesa pública en Educació, ha descendit del 4,8% el 1992 al 4,6% el 1999 i al 4,5% el 2001. A l'Estat espanyol el sistema educatiu té menor rellevància en les prioritats d'inversió pública i ocupa l'onzè lloc entre els quinze països de la UE. Tota reforma que pretengui ser eficaç ha d'anar acompanyada d'una llei de pressuposts, que asseguri la millora de l'estat dels centres públics; l'adequació de les plantilles; la posada al dia de la investigació sobre les causes del fracàs escolar i altres problemes de l'ESO; l'elaboració de materials didàctics multimèdia i interdisciplinars; la formació de professors i professores especialistes d'àrea i d'Educació Secundària; la reducció de la jornada lectiva; la formació a centres... El finançament cal que incorpori un fons específic, que permeti compensar les desigualtats interterritorials existents a l'Estat espanyol i que

asseguri unes condicions de qualitat equiparables a tots els territoris i a tots els centres públics.

VI- PROPOSTES ALTERNATIVES

Nosaltres seguim apostant per una escola pública de qualitat i propugnam davant les propostes del PP, un altre tipus de mesures:

- avançar en una atenció més personalitzada i en la compensació de les desigualtats educatives que genera el nostre model social. I per això s'ha de:

- potenciar l'atenció tutorial,

- completar els departaments d'orientació o impulsar les actuacions de compensatòria,

- afavorir els desdoblaments i els agrupaments flexibles,

- fomentar les activitats de suport, de reforç i de recuperació d'assignatures suspeses,

- incrementar el nombre d'optatives, i exigir que responguin als interessos plurals de l'alumnat i oferir diferents nivells de complexitat. Per això podrien oferir-se com a optatives, reforços instrumentals. No oferir, com es fa ara, optatives en funció de la disponibilitat horària del professorat, sinó oferir als centres professorat en funció de les necessitats dels centres.

- L'atenció a la diversitat ha d'estar present des del començament de l'escolaritat.

- És imprescindible la reducció del nombre d'alumnes per grup (no s'ha de confondre amb la ratio professorat (alumnat), i del nombre total d'alumnes que ha d'atendre el professorat.

- La motivació del professorat ha d'arribar a través de mesures que suposin una vertadera millora de les condicions laborals: accés a la funció docent, reconeixement de les tutories i funcions de coordinació de la docència directa als majors de 55 anys,...

- Cal potenciar la configuració de claustres estables i reduir la inestabilitat de professorat (desplaçats, expectativa,...).

- Tot l'anterior suposa l'establiment de plantilles mínimes de professorat per als distints tipus de centres. I l'adequació de les plantilles a les necessitats educatives de cada centre.

- Cal impulsar un nou model de formació del professorat i d'accés a la funció docent. La formació inicial ha d'abastar el grau de llicenciatura en magisteri i la necessària formació pedagògica prèvia per a Secundària. L'accés ha de ser diferenciat i s'ha d'avaluar prioritàriament la pràctica docent. La formació permanent ha de ser gestionada democràticament i ha d'estar basada en les necessitats dels centres educatius i dels grups de treball, seminaris, etc.

- És necessària l'autonomia dels centres educatius, amb oportunitats d'impulsar el projecte educatiu del centre.

Això exigeix:

- El desenvolupament d'una política de plantilles de professorat que pugui dur-lo a terme. Aquesta política ha de contemplar la necessitat de realitzar desdoblaments flexibles, suport a l'interior i a fora de l'aula, hores d'atenció suplementàries, reforços en matèries específiques, potenciar la feina tutorial de professorat, increment de l'optativitat, completar els departaments d'orientació,... La política de plantilles ha d'adequar-se a les necessitats educatives de cada centre, i no al contrari. No és legítim que els projectes educatius hagin d'ajustar-se a les disponibilitats horàries del seu equip docent.

- La dotació dels recursos materials necessaris.

- La participació democràtica de la comunitat educativa, sense imposició de liderats externs, en la gestió del centre.

- La reducció de la burocràcia. Els documents que s'elaborin al centre han de respondre a les necessitats de la realitat educativa.

- Cal corregir la concentració de l'alumnat amb majors dificultats que es produeix en alguns centres educatius. L'escola pública no pot convertir-se en centre d'acollida d'alumnes rebutjats per l'ensenyament

privat (problemàtics, amb rebuig al sistema escolar). Ha d'impedir-se que cap centre -públic o privat- sostingut amb fons públics seleccioni el seu alumnat.

- És necessari millorar la infraestructura dels centres: tallers, aules específiques... l'espai on es realitzen les activitats educatives facilita o dificulta la convivència i l'aprenentatge.

- Cal impulsar plans de millora de la convivència en els centres i en les activitats complementàries i extraescolars com a forma de convivència i millora de les relacions. Els sentiments positius de l'alumnat cap al centre educatiu són importants. Si l'alumnat arriba a implicar-se en el seu currículum escolar o en activitats extracurriculars i desenvolupa forts llaços amb altres estudiants i professors, és més probable que millori els seus resultats. Rendiment i actituds cap a l'escola tenen relacions recíproques: als estudiants els agrada el que fan bé i fan bé el que els agrada.

- Cal desenvolupar les mesures necessàries per a la implicació d'altres institucions per a la resolució de problemes que no tenen el seu origen en el marc escolar. Donar suport als centres amb professionals especialitzats en el camp social. Tot això, és evident, és impossible sense les necessàries mesures de finançament.

L'Avantprojecte de la Llei de Qualitat no parla per a res de finançament, però sí d'augmentar el pressupost dels concerts.

L'STEI-i, des de l'aprovació de la LOGSE el 1990, ha vengut reclamant compromisos pressupostaris, que facilitassin la seva aplicació en els grans reptes que planteja la universalització, en la pràctica de l'educació bàsica des dels 3 fins als 16/18 anys. No obstant això, les deficiències pressupostàries han dificultat especialment l'èxit dels reptes que el model d'ensenyament comprensiu implicava: la integració de l'alumnat amb més dificultats. Ens temem que amb la nova reforma ens trobem en una situació semblant: pretendre millorar el sistema educatiu a base de canvis legislatius sense voler saber res dels costos econòmics que comporten. Qualsevol reforma que es proposi haurà d'anar acompanyada d'un finançament extraordinari finalista per a les comunitats, que els anys següents s'incorpori com una despesa més.

A MANERA DE CONCLUSIONS:

1. Cal combatre les idees dominants abans que es plasmin en canvis regressius del model actual de l'educació pública

La batalla contra el neoliberalisme és també cultural, que no s'apropriïn del nostre llenguatge per a finalitats regressives; que no marquin artificialment i tramposament el camp semàntic de les disputes «educatives». Cal reinventar, reintroduir el llenguatge progressista en el debat de les idees...

2. Per a una educació democràtica, cal reclamar una política democràtica.

a) Cal ressaltar el caràcter polític de les responsabilitats dels poders públics respecte del Sistema Educatiu. Desemascarar el tecnocratism (pseudopedagògic) i el paper de «gestor» de les autoritats educatives.

b) La selecció «curricular» ha de ser fruit del consens i el debat participatiu, no es tracta tant d'oferir «informació que ha de ser apresada» com d'oferir «situacions d'experiència que tengui sentit, significat vital per a l'alumnat i la comunitat. L'educació hauria de formar una ciutadania capaç de participar en la definició de les polítiques educatives. La definició del currículum és fruit d'una operació de «selecció cultural». El debat i el procediment són tant o més importants que el mateix resultat.

3. L'educació ha de preparar ciutadans i ciutadanes que reflexionin críticament sobre la cultura que aprenen.

La pràctica educativa ha de desenvolupar un model d'inserció dels futurs ciutadans en la seva societat que els permeti la reflexió crítica; així com els recursos bàsics per afrontar la seva vida privada i pública. En definitiva, ha de generar una cultura democràtica com a valor d'experiència, no sols com a coneixement de valors teòrics captats, apresos intel·lectualment.

4. L'ensenyament escolar es troba immers en conflictes que no sempre són educatius, sinó d'arrel sociopolítica, però que s'hi projecten. D'aquí la importància de desemascarar les periòdiques campanyes

de desprestigi de l'ensenyament públic que presenten temes com: la seva major taxa de fracàs acadèmic, la seva pitjor qualitat,... etc, per anar generant una imatge social catastrofista del sistema públic, allà on les forces progressistes han aconseguit treballosament anar guanyant drets socials...

5. Defensem un docent («treballadora i treballador» de l'ensenyament) com a mediador polític d'interessos.

«Enfront del paper transmissor de sabers i valors que la societat li encomana, el docent ha de repensar críticament el seu paper i dits sabers i valors.» Ha d'aprendre a justificar i argumentar públicament -els seus interessos- no entesos corporativament, en defensa d'una política educativa democràtica.

Com a punt final, en realitat sempre és un punt i seguit enfront de l'estil reproductiu de valors, actituds, prejudicis i coneixements assignats al model escolar tradicional. Propugnam línies d'actuació per anar repensant la nostra pràctica docent; per a, en definitiva, actuar conforme a un estil crític, reflexiu i combatiu en el terreny de la defensa dels drets socials i democràtics.

LEGISLACIÓ

LRU - Llei orgànica de Reforma Universitària, 11/1983, 25 d'agost..

LODE - Llei orgànica Reguladora del Dret a l'educació.

Llei orgànica 8/1985, de 3 de Juliol ("BOE" - 4 juliol de 1985).

LOGSE - Llei orgànica 1/1990, de 3 d' octubre, d' Ordenació General del sistema educatiu (BOE - 4 d' OCT - 90).

NORMES DE DESENVOLUPAMENT DE LA LOGSE.

LOPEGCE - Llei orgànica 9/1995, de 20 de novembre, de la participació, l'avaluació i el govern dels centres docents (BOE - 21 de Novembre de 1995).

LOU - Llei orgànica d'universitat (20 de desembre de 2001)

EDUCACIÓ INFANTIL

Reial Decret 1330/91, de 6 de setembre, pel qual s'estableixen els aspectes bàsics del currículum de l' Educació Infantil.

Reial Decret 1330/91, de 6 de setembre, pel qual s'estableixen el currículum de l'Educació Infantil.

EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Reial Decret 1006/1991, de 14 de setembre, pel qual s'estableixen les ensenyances mínimes corresponents a l' Educació Primària.

Reial Decret 1344/1991, de 6 de setembre, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Infantil.

EDUCACIÓ SECUNDÀRIA OBLIGATÒRIA

Reial Decret 1007/1991, de 14 de juny, pel qual s'estableixen les ensenyances mínimes corresponents a l'Educació Secundària Obligatòria.

Reial Decret 1345/1991, de 6 de setembre, pel qual s'estableix el currículum de l' Educació Secundària Obligatòria.

Reial Decret 937/2001, de 3 d'agost, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Secundària Obligatòria. (BOE 7/09/01)..

BATXILLERAT

Reial Decret 1700/1991, de 29 de novembre, pel qual s'estableix l' estructura del Batxillerat..

Reial Decret 1178/1992, de 2 d'octubre, pel qual s'estableixen les ensenyances mínimes del Batxillerat..

Reial Decret 938/2001, de 3 d'agost, pel qual s'estableix el currículum del Batxillerat. (BOE 16/1/01).

FORMACIÓ PROFESSIONAL

Reial Decret 676/1993, de 7 de Maig, pel qual s'estableixen les directrius generals sobre títols i les corresponents ensenyances mínimes de Formació Professional.

CENTRES DOCENTS

Reial Decret 1004/1991, de 14 de juny, pel qual s'estableixen els requisits mínims dels centres que imparteixen ensenyances de Règim General no Universitàries.

ORGANITZACIÓ DELS CENTRES

Reial Decret 819/1993, de 28 de maig, pel qual s'aprova el Reglament Orgànic de les Escoles d'Educació Infantil i dels col·legis d'Educació Primària.

Reial Decret 929/1993, de 18 de juny, pel qual s'aprova el Reglament Orgànic dels Instituts d'Educació Secundària.

PROFESSORAT

Reial Decret 575/1991, de 22 d'abril, pel qual es regula la mobilitat entre Cossos docents i l'adquisició de la condició de Catedràtics a què es refereix la Llei Orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació General del Sistema Educatiu.

Reial Decret 850/1991, de 29 de novembre, pel qual s'estableixen especialitats del Cos de professors d'Ensenyança Secundària, s'adscriuen a ells els professors que corresponen en aquest cos i es determinen les àrees i matèries que haurà d'impartir el professorat respectiu.

Reial Decret 850/1993, de 4 de juny, pel qual es regula l'ingrés i l'adquisició d'especialitats en els Cossos Funcionaris Docents a què es refereix la Llei Orgànica 1/1990, de 3 d'Octubre, d'Ordenació General del Sistema Educatiu.

FORMACIÓ PERMANENT DEL PROFESSORAT

Reial Decret 294/1992, de 27 de març, pel qual es regula la creació i el funcionament dels Centres de Professors.

AVALUACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU

Reial Decret 928/1993, de 18 de juny, pel qual es regula l'Institut Nacional de Qualitat i Avaluació.

MODIFICACIÓ DELS ENSENYAMENTS MÍNIMS

Reial Decret 3473/2000, de 29 de desembre, pel qual es modifica el Reial Decret 1007/1991, de 14 de Juny, pel qual s'estableixen les ensenyances mínimes corresponents a l'Educació Secundària Obligatòria.

Reial Decret 3474/2000, de 29 de desembre, pel qual es modifica el Reial Decret 1700/1991, de 29 de Novembre, pel qual s'estableix l'estructura del Batxillerat, i el Reial Decret 1178/1992, de 2 d'Octubre, pel qual s'estableixen les ensenyances mínimes del Batxillerat.

CONSELL ESCOLAR DE L'ESTAT

Reial Decret 2378/1985, de 18 de desembre, pel qual es regula el Consell Escolar de l'Estat ("BOE" del 27 de desembre de 1985).

BIBLIOGRAFIA MÍNIMA

- ALVAREZ MENDEZ, J.M. (1985) "La interdisciplinariedad como principio organizador del currículo", en *Educación y sociedad* n°. 3.
- ANAYA, G. (1989) "Los MRP ante una reflexión colectiva". Segundo Congreso de Movimientos de Renovación Pedagógica. Gandía, abril.
- (1990) "Saber antropológico y cultura debida", en *Revista de la educación* n°. 292.
- ANGULO RASCO, J. (1995) "El neoliberalismo o el surgimiento del mercado educativo", en *Kikiriki* n°. 35, pp. 25-33.
- (1992) "Descentralización y evaluación en el Sistema Educativo Español. Algunas claves para el pesimismo". *Escuela Popular*, N°3, págs. 23-87.
- APPLE, M. (1986) *Ideología y curriculum*. Madrid. Akal.
- (1987) *Educación y poder*. Editorial Paidós/MEC. Barcelona, Pág 37.
- BALL, S.J. (1997) "Policy Sociology and Critical Social Research: a personal review of recent education policy and policy research" *British Educational Research Journal*. Vol. 23, N°3 págs. 257-274.
- BAUDELLOT, Ch. Y ESTABLET, R. (1976) *La escuela capitalista en Francia*. Madrid, Siglo XXI.
- (1990). *El nivel educativo sube*. Editorial Morata. Madrid. Página 88.
- BELTRÁN LLAVADOR, F. (1991) *Política y reformas curriculares*. València: Servei de Publicacions, Universitat de València.
- BENEJAM, PILAR: *La Formación de Maestros. Una propuesta alternativa*. Editorial Laia. Barcelona, 1986.
- BOURDIEU, P. PASSERON, J. (1977) *La reproducción*. Barcelona, Laia.
- CABRERA, B. (1988) "A propósito de la reforma de la enseñanza no universitaria. Apuntes para un análisis sociológico", en *Tempora* n°. 11-12, pp. 59-82.
- CARBONELL, J. (1993) "La mort del mestre o el triomf de l'especialista", en *Perspectiva escolar* núm. 170. Barcelona.
- CARR, W. (1991) "Educación for Democracy? A Philosophical Analysis of the National Curriculum", en *Journal of Philosophy of Education*, vol. 25 n° 2, pp. 183-191.
- COLL, C. (1987) *Psicología y Curriculum*. Barcelona: Laia.

- COLL, C. Y Martín, E. (1994) "Aprendiendo de la experiencia". Cuadernos de Pedagogía, Vol. Nº223, págs 8-15.
- CONTRERAS, J. (1991) "El currículum como formación", en Cuadernos de pedagogía nº. 194.
- (1991) "El sentido de la investigación", en Cuadernos de pedagogía nº. 196.
- CONTRERAS, J. (1997) La autonomía del profesorado. Madrid: Morata.
- DEWEY, J. (1946) Democracia y educación. Buenos Aires, Losada.
- (1967) El niño y el programa escolar. Buenos Aires, Losada.
- (1967) Experiencia y educación. Buenos Aires, Losada.
- ELLEN D. GAGNÉ: La psicología cognitiva del aprendizaje escolar. Edit. Visor. Madrid, 1991.
- ESCUADERO MUÑOZ, J.M. (1994) "El desarrollo del currículum por los centros en España: un balance todavía provisional pero ya necesario". Revista de Educación, Vol. , Nº304, págs. 113-145.
- FERNÁNDEZ ENGUITA y MARIANO M. LEVIN, HENRY: "Las reformas educativas en Europa y las nuevas formas de desigualdad educativa". REVISTA DE EDUCACIÓN. M.E.C. Madrid, nº289, mayo-agosto de 1989.
- FERNANDEZ ENGUITA, M. (1992) "De la democratización al profesionalismo", en Educación y sociedad nº. 11. (pp. 23-44).
- FREINET, E. (1975) Nacimiento de una pedagogía popular. Barcelona, Laia.
- FREIRE, P. (1985) Pedagogía del oprimido. Madrid. Siglo XXI (10ma. Edición).
- GENTILI, P. (1994): Pedagogia da Exclusão, Crítica do neoliberalismo em Educação, Petropolis: Vozes.
- (1994): Poder económico, ideología y educación, Buenos Aires: Miño y Dávila.
- (1994): Proyecto neoconservador y crisis educativa, Buenos Aires: Centro Editor de América Latina.
- y otros (1997): Cultura, política y currículo. Ensayos sobre la crisis de escuela pública. Buenos Aires: Losada.
- y Tomaz Tadeuda Silva (1999): Escola S.A., Quem ganha e quem perde no merdaco educacional do neoliberalismo. Brasília. CNTE.
- GIMENO SACRISTAN, J. (1982) La pedagogía por objetivos: obsesión por la eficiencia. Madrid: Morata.
- (1988) "Proyecto de Reforma", en Cuadernos de Pedagogía nº. 161.

- (1988) El currículum: una reflexión sobre la práctica. Madrid: Morata.
 - (1994) "La desregulación del currículum y la autonomía de los centros escolares". Signos. Teoría y práctica de la educación, nº13.
 - y PEREZ GOMEZ, A. (1992) Comprender y transformar la enseñanza. Madrid. Morata.
- GIROUX, H. (1981) "Toward a New Sociology of Curriculum", en Giroux y Penna y Pinar (comps.) Curriculum and Instruction. Alternatives in Education. Berkley. McCutchan Publishing Corporation.
- GOODSON, I. (1983) School Subjects and Curriculum Change. Londres, Croom Helm.
- HARGREAVES, A. (1993) "La reforma curricular y el maestro", en Cuadernos de pedagogía nº. 211 (pp. 50-54).
- KLILKSBERG, BERNARDO. (1999) Desigualdade na América Latina o debate adiado. Cortez Editora. Sao Paulo.
- LARSON, M. (1990) "Acerca de los expertos y los profesionales o la imposibilidad de haberlo dicho todo", en Revista de educación. Número extraordinario, pp. 199-225.
- LERENA, NC. (1976) Escuela, ideología y clases sociales en España. Barcelona. Ariel.
- LUNDGREN, U. (1992) Teoría del currículum y escolarización. Madrid, Morata.
- MARAVALL, JOSÉ MARÍA: LA REFORMA DE LA ENSEÑANZA. Edit. Laia, Barcelona, 1984.
- MARCHESI, A. (1995) "Señas de identidad de los centros públicos". El País, martes, 12 de septiembre de 1995.
- MARIANO FERNÁNDEZ ENGUITA: TRABAJO, ESCUELA E IDEOLOGÍA. Editorial Akal Universitaria. Madrid, 1985. Pág 37.
- MARTINEZ BONAFE, J. (1991) "trabajadores de la enseñanza, currículum y reforma: entre la autonomía y la proletarianización", en Investigación en la escuela nº. 13, Sevilla.
- MARTINEZ BONAFE, J. (1991b) Proyectos curriculares y práctica docente. Sevilla, Diada Edit.
- (1993) "Los MRPs o el compromiso en la escuela", en Cuadernos de pedagogía nº. 220, pp. 104-109.
 - (1993^a) "Tecnocracia y control sobre el profesorado". En Cuadernos de pedagogía nº. 211. pp 61-65.
 - (1994) "Los olvidados. Memoria de una pedagogía divergente", en Cuadernos de pedagogía nº. 230.

- (1998) Trabajar en la escuela. Profesorado y reformas en el umbral del siglo XXI. Madrid: Miño y Dávila.
- PÉREZ GÓMEZ, A. (1990) "La formación del profesor y la Reforma educativa", en Cuadernos de pedagogía nº. 181.
- POLO FERNÁNDEZ, P., CALDENTEY RAMOS, G., MARTÍNEZ MIRÓ, T. (1990) «ELS CONSELLS ESCOLAR MUNICIPALS». Edita STEI-Palma de Mallorca.
- POPKEWITZ, T.S. (1998) "Reforma educacional e construtivismo: o estado como una problemática de governo" En Silva, T.T. (ed.) Libertades reguladas. Petrópolis: Vozes.
- REID, W.(1981) "The Deliberative Approach to the Study of the Curriculum and its Relation to Critical Pluralism", en Lawn y Barton (comps.) op. Cit., pp. 160-187.
- STENHOUSE, L. (1984) Investigación y desarrollo del currículum. Madrid: Morata.
- (1991) "La investigación del currículum y el arte del profesor". Investigación en la Escuela, Vol., Nº 15, págs. 9-15.
- TONUCCI, F. (1975) La escuela como investigación. Barcelona, Avance.
- TORRES SANTOME, J. (1991) El currículum oculto. Madrid, Morata.
- TYLER, R. (1973) Principios básicos del currículo. Buenos Aires, Troquel.
- VARELA, J. (1991) "El triunfo de las pedagogías psicológicas", en Cuadernos de pedagogía nº. 198.

REVISTES/INFORMES

PISSARRA, revista d'ensenyament de les Illes Balears. Editada per l'STEI - Núm. 102. Febrer-Març 2001. REFORMES EDUCATIVES .

EL CLARIÓN, revista de la "Confederación de Sindicatos de Trabajadores y Trabajadoras de la Enseñanza" (STEs) - Núm.2. Gener 2001. "10 años de LOGSE, una visión crítica" .

ALL I OLI. Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià - Núm.150. Octubre 2000. Entrevista a Gonzalo Anaya - Pàgs. 8 i 9. Edita STEPV-iv.

ALL I OLI . Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià - Abril 2002 . Monogràfic sobre " La llei de Qualitat" del PP.

CUADERNOS DE PEDAGOGÍA. Núm. 261. Setembre 1997.
Neoliberalismo y Profesorado.

Informe "SOBRE LA EDUCACIÓN EN EL MUNDO 2000". Unesco.
2000.

Informe "UNIVERSIDAD 2000" - Coordinat per J.M. Bricall. Edita
Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas (CRUE). 2000.

Informe "ESTUDI ECONÒMIC SOBRE LES TRANSFERÈNCIES
D'EDUCACIÓ A LES ILLES BALEARS". Edita STEI-Palma de Mallorca.
1997.

